

Doktori (PhD) értekezés

Gerencsér Ilona

Gödöllő

2021

**GAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

**10 000 FŐ ALATTI ÖNKORMÁNYZATOK FEJLESZTÉSI
LEHETŐSÉGEINEK ÉS FORRÁSADSZORPCIÓJÁNAK
ÖSSZEFÜGGÉSEI MAGYARORSZÁGON**

GERENCSÉR ILONA

GÖDÖLLŐ
2021

A doktori iskola

Megnevezése: Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

Tudományága: Gazdálkodás- és szervezéstudományok

Regionális tudományok

Vezetője: **Dr. Lakner Zoltán**

egyetemi tanár, DSc

MTA levelező tag,

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Gazdaságtudományi Intézet

Témavezetők: Prof. Dr. habil. Tóth Tamás

egyetemi tanár, PhD

Kodolányi János Egyetem

Dr. Goda Pál

ügyvezető igazgató, PhD

Agrárközgazdasági Intézet

.....

A témavezető jóváhagyása

.....

A társ-témavezető jóváhagyása

.....

Az iskolavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	1
1.1. A TÉMA JELENTŐSÉGE	1
1.2. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI ÉS CÉLJAI.....	4
1.3. KUTATÁSI HIPOTÉZISEK MEGFOGALMAZÁSA	5
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	7
2.1. FEJLŐDÉS ÉS TERÜLETI KIEGYENLÍTŐDÉS	7
2.1.1. Fejlődés és területi kiegyenlítődés	13
2.1.1.1 A fejlődés értelmezése.....	14
2.1.1.2 Területi tőke és fejlődés.....	18
2.1.1.3 Versenyképesség és fejlődés	23
2.2. VIDÉK ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS.....	27
2.2.1. Fogalmi és térbeli lehatárolás.....	27
2.2.2. Vidéki környezet ismérvei	30
2.2.3. Vidéki gazdaság ismérvei.....	31
2.2.4. A vidéki társadalom ismérvei.....	35
2.2.5. A vidékfejlesztési politika és a regionális politika kapcsolata	38
2.2.5.1 Endogén fejlesztés.....	38
2.2.5.2 Vidékfejlesztési irányelvek.....	41
2.3. KÖZÖSSÉG, MINT A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS HÁTTERE.....	51
2.3.1. A közösség fogalmi lehatárolása és jellemzői.....	51
2.3.2. A közösség és társadalmi tőke kapcsolata.....	52
2.3.3. Helyi társadalom és a jóllét kapcsolata	54
2.4. A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER ALAKULÁSA.....	58
2.4.1. Településszerkezeti modellek az EU-ban.....	58
2.4.2. A közigazgatási rendszer önkormányzatokat érintő változásai	59
2.4.3. Önkormányzatok fejlesztési mozgástere	62
2.4.4. Önkormányzatok közösségben betöltött szerepe.....	65
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	68
3.1. A KVALITATÍV KUTATÁS MÓDSZERTANI RÉSZLETEI.....	70
3.2. A KVANTITATÍV VIZSGÁLAT FELTÉTELRENDSZERÉNEK KIALAKÍTÁSA	72
4. EREDMÉNYEK.....	82
4.1. A KVALITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI	82
4.1.1. Az egyéni kutatás keretében készült félig strukturált interjúk eredményei	82
4.1.2. A falukutató táborokban készült félig strukturált interjúk eredményei	92
4.2. A KVANTITATÍV KUTATÁS EREDMÉNYEI.....	97
4.2.1. A települési önkormányzatok pályázatainak térbeli vizsgálata	97
4.2.2. A falukutató táborok lakossági kérdőíveinek eredményei.....	112
4.2.3. Matematikai-statisztikai elemzések eredményei	120
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	133
5.1. HIPOTÉZIS VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI	137
6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	139
7. ÖSSZEFOGLALÁS	140
8. SUMMARY.....	142
9. MELLÉKLETEK	144
M1: IRODALOMJEGYZÉK	144
M2: ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	167

M3: A FÉLIG STRUKTURÁLT INTERJÚK KÉRDÉSEI.....	169
M4: SZAKIRODALOMBÓL FELHASZNÁLT INDIKÁTOROK.....	170
M5: A KÉRDŐÍVES KUTATÁS KÉRDÉSEI.....	176
M6: PÁLYÁZATOK TÁMOGATÁSI CÉLJAI	178
M7: AZ ÖNKORMÁNYZATOK FORRÁSADSZORPCIÓS INDEXEI	180
M8: FŐKOMPONENS ELEMZÉSEK EREDMÉNYEI (500 FŐ ALATTI TELEPÜLÉSEK)	186
M9: FŐKOMPONENS ELEMZÉSEK EREDMÉNYEI (501 FŐ FELETTI TELEPÜLÉSEK)	189
M10: MAXIMUM LIKELIHOOD ELEMZÉS EREDMÉNYE	193

JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AVOP: Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program

EC: Európai Közösség (European Commission)

EMVA: Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap

EU: Európai Unió

FAIő: Önkormányzati forrásadszorpció index

FAO: Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezet (Food and Agriculture Organization)

GDP: Bruttó hazai termék (Gross Domestic Product)

HACS: Helyi Akciócsoport

IKSZT: Integrált Községi és Szolgáltató Tér

KAP: Közös Agrárpolitika

KEOP: Környezet és Energia Operatív Program

KÖZOP: Közlekedés Operatív Program

LEADER: „Közösségi Kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében” (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale)

MÁK: Magyar Államkincstár

NAV: Nemzeti Adó- és Vámhivatal

NUTS: Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája (Nomenclature of Territorial Units for Statistics)

OECD: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development)

TÁMOP: Társadalmi Megújulás Operatív Program

TeIR: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer

TIOP: Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program

ÚMVP: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

WHO: Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization)

1. BEVEZETÉS

„Valamit hatalmadban van cselekedni erőd szerint, azt cselekedjed, mert semmi cselekedet, okoskodás, tudomány és bölcsesség nincs a Seolban, ahová menendő vagy.”

(Prédikátor 9:12)

1.1. A téma jelentősége

A területi egyenlőtlenségek kérdése nem számít új keletű témának sem a területfejlesztésben, sem a regionális politikában. A fejlettség és fejlődés kérdései különösen nagy érdeklődésre tettek szert a rendszerváltást követően. Ez a tendencia csak tovább erősödött az Európai Unióhoz való csatlakozás után, hiszen az ezáltal elérhető pénzügyi források elsődleges célja a területi különbségek, illetve egyenlőtlenségek csökkentése. Ez utóbbi kialakulásának okaira vagy megszüntetésének lehetséges módozataira kereste a választ több tudományos elemzés, vizsgálat (BARTKE, 1985; HANNERZ, 1992; NEMES NAGY, 1998; LENGYEL, 2013). A témát különféle aspektusból kutatták, közelítették meg az elmúlt évtizedekben már a földrajztudományok, a társadalomtudományok, illetve a gazdaságtudományok felől is (ENYEDI, 2000; BARTA et al., 2003; NEMES NAGY és TAGAI, 2009; GARAMI és HÍVES, 2009; NEMES NAGY, 2005; LENGYEL, 2010). A kutatások fókuszában leginkább az adott tudományágat jellemző ismervek meglétének vagy hiányának vizsgálata állt. Kiemelt szerepet kapott ezáltal egy-egy gazdasági vagy társadalmi tényező. A kérdést napjainkban a multidiszciplináris regionális tudomány is előszeretettel kutatja.

A regionális tudományágon belül kiemelt kutatási teret kap a különböző területi szintek (országok, régiók, települések) között tapasztalható eltérések, területi egyenlőtlenségek okainak feltárása (LENGYEL, 2013), amelyek ENYEDI (2000) szerint általában növekednek az erők javára. A különbségeken nem elsősorban földrajzi, természeti adottságokat értünk, sokkal inkább gazdasági, társadalmi okokra vezethetők vissza. Mindezek a feltételezések a folyamatosan bővülő hazai és nemzetközi kutatási eredményeknek köszönhetők. Az utóbbi évtizedekben bővült azoknak a területi fejlettséggel/fejlődéssel összefüggő elméleteknek és kutatásoknak a köre is, amelyek a fejlődés, illetve a növekedés előmozdítását elősegítő folyamatok feltárására irányultak (WALLERSTEIN, 1983; BARTKE, 1994; ENYEDI, 2000; KRUGMAN és GROSZ, 2000; BARTA ET AL., 2003; HAHN, 2004; HARSÁNYI, 2004; NEMES NAGY, 2005; GIFFINGER, 2007; CAMAGNI, 2004, 2008, 2009; VAN DER PLOEG et al. 2008; KINCSES ÉS RÉDEI, 2010; VENTURA et al., 2010; JÓNA, 2013; LENGYEL, 2013; KOLOSZKO-CHOMENTOWSKA ÉS

SIECZKO, 2018). A korábbi kutatások eredményei alapján megállapítható, hogy ebben az egyenlőtlenségben a vidéki területek azok, amelyek kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

A területi kutatások hasznosságát és aktualitását mi sem támasztja jobban alá, mint az, hogy a kutatásokban megfogalmazott iránymutatások lassan megjelentek a regionális és vidékfejlesztési politikában is. Ennek köszönhetően elindult a kevésbé fejlett térségek fejlődési lehetőségeinek feltárása, és ezzel párhuzamosan felzárkóztatásuk elősegítése különböző támogatási eszközök formájában. Elmondhatjuk továbbá azt is, hogy a vidék megítélése – mint a köztudatban fejlesztésre szoruló területi entitás – ugyancsak más megítélés alá került az elmúlt pár évtizedben, úgy gazdasági és társadalmi, mint környezeti szempontból egyaránt.

Felértékelődött a helyi szintű kezdeményezések és beavatkozások jelentősége. Egyre gyakrabban fogalmazódik meg a régiók és városok fejlődésében a helyi tényezők előtérbe helyezése (BARTKE, 1985; LACKÓ, 1987; TÓTH, 2013b), amely nem csupán a környezeti, gazdasági erőforrások hatékony alkalmazását jelenti. A helyi közösségek szerepvállalása és aktivitása nemcsak a változó világ új kihívásaihoz való alkalmazkodásban, hanem a területi különbségek csökkentésében is fontossá vált (ENYEDI, 2000; HAHN, 2004; MOLNÁR, 2013; JÓNA, 2013; HORVÁTH, 2013; BODOR és GRÜNHUT, 2014; KASSAI, 2012, 2018). A helyi közösségek egyik kulcsszereplői vitathatatlanul a helyi önkormányzatok. Feltételezésem, hogy a vidéki települések közösségeinek építéséhez és a fejlődéshez jelentősen hozzájárulnak forrásteremtési aktivitásuk révén.

A korábbi területi kutatási eredményekből ugyanakkor az is megállapítható, hogy a hagyományos szempontrendszerek segítségével nem lehet megfelelően leírni a kor gazdasági, társadalmi jelenségeit. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a terület alaposabb, holisztikus megközelítésen alapuló vizsgálata nagy feladat elé állítja a szakembereket. Mivel az elmaradottabb térségek vizsgálatának még nincs kiforrott módszertana, ezért időszerű kutatási területnek tartom az általam vizsgált témát. Tapasztalataim alapján a kevésbé fejlett területek komplex vizsgálati módszerei is bővíthetők, hiszen nem tudjuk még pontosan beazonosítani azokat a tényezőket sem, amelyek segítségével a térségek fejlettsége egzakt módon mérhető.

A fentiek tükrében a vidéki önkormányzati fejlesztések hatásainak komplex módon történő vizsgálatát végeztem el a kutatás során. Ez a szemlélet jelent meg az alkalmazott kutatási módszerek (kvalitatív és kvantitatív), valamint a vizsgálni kívánt változók kiválasztásakor is. A kutatás újszerűsége egyrészt a téma feldolgozásának módszertanában, másrészt a megközelítésében tér el az eddig megszokott területi kutatásoktól. Az ilyen jellegű vizsgálatok alkalmával nagyon gyakran megfogalmazott kritika, hogy a kutató önkényesen választja ki a

vizsgálni kívánt ismérveket (változókat). Éppen ezért a települési változókat a kvalitatív kutatás eredményei alapján határoztam meg. Azért is döntöttem így, mert a fejlődés alapvetően minőségi változást jelent, ami kizárólag statisztikai ismérvekkel nehezen írható le. Úgy gondoltam, hogy a fejlődést nem önmagáért, hanem a települések lakossága/közössége számára „idézik elő”, ezért logikusnak tűnt számomra, hogy azok az ismérvek kerüljenek a kutatásba, amelyeket a közösség tagjai valóban fejlődésnek tulajdonítanak. Egyúttal így akartam csökkenteni, illetve kizárni a kutatás során az indikátorok véletlenszerű és önkényes kiválasztását. A kutatás másik újszerű eleme a téma közösségi oldalról, azon belül is az önkormányzati fejlesztések oldaláról történő feldolgozása. Azért választottam ezt a megközelítésmódot, mert úgy gondoltam, hogy a vidéki települések fejlődését az önkormányzatok tudják leginkább előmozdítani. Egyúttal ezeket gondoltam azon szereplőknek is, amelyek megteremtik azokat a feltételeket, amelyek a lakosság közösséggé válásához elengedhetetlenül szükségesek. Mind a fejlődésben, mind pedig a közösségépítésben, a sikeres helyi társadalmak kialakításában meghatározónak ítéltam a szerepüket. A kvantitatív kutatás során a holisztikus megközelítésre törekedtem. A vizsgálatba vont változók társadalmi, gazdasági és környezeti települési jellemzők közül kerültek ki. Többek között azt vizsgáltam, hogy a fejlődési elvárásokhoz az önkormányzati fejlesztések mennyiben illeszkednek, illetve járulnak hozzá. Találkoznak-e a közösségi igények a pályázati lehetőségekkel? A területi fejlődés kérdésének új nézőpontból történő megközelítésétől azt reméltem, hogy az eredmények tükrében az eddigi területi kutatások tovább árnyalhatók.

A dolgozatban az önkormányzati fejlesztések helyi közösségek életkörülményeire gyakorolt hatásának vizsgálata során nagy hangsúlyt fektettem a közösségek és a helyi fejlesztések közötti kapcsolat feltárására, a közösségek külső (exogén) erőforrás-befogadó képességének vizsgálatára. A fejlesztések akkor tekinthetők eredményesnek, amennyiben a közösség részéről felmerült és megfogalmazott valós igényeket elégítenek ki. Viszont ahhoz, hogy egy település lakossága közösségé váljon, több tényező (humán, infrastruktúra stb.) együttes megléte szükséges. Az önkormányzatok többnyire birtokában vannak minden olyan információnak (társadalmi, gazdasági), illetve infrastruktúrának, amelyek ehhez szükségesek. A jövőben éppen ezért az önkormányzatok nem csupán mint delegált állami feladatokat ellátó szerv fognak működni a vidéki közösségekben, hanem sokkal inkább úgy tekinthetünk rájuk, mint a „községek mozdonyai”. Meglátásom szerint, szerepükből és pozíciójukból kifolyólag nélkülözhetetlenek lesznek mind a fejlődés előmozdításában, mind a (sikeres) közösségek létrejöttében.

1.2. A kutatás előzményei és céljai

A kutatási terület és téma kikristályosodását többéves szakmai munka előzte meg. A kutatói pályám előtt megtapasztalhattam a célzott fejlesztések generálásának fontosságát. Részt vehettem vidék-, illetve területfejlesztési referensként 2006 és 2013 között a Téli kistérségi társulás¹ munkájában, amely egyúttal fejlesztési tanácsként is működött. Ekkor nem csupán a támogatási források megszerzésében és pályázatok megvalósításában vehettem részt, de bepillantottam az önkormányzatok és intézményeik működésébe is. Európai uniós csatlakozásunknak köszönhetően közreműködhettem az első magyar hétéves LEADER² program (2007–2013) helyi akciócsoportjainak (HACS-ok) kialakításában, illetve a HACS-ok fejlesztési terveinek elkészítésében. Láthattam az önkormányzatok fontosságát és szerepét saját településük és térségük fejlődésében. Diplomamunkám témája ezért foglalkozott a Téli kistérségbe érkező pályázati források versenyképesség-növelő hatásának vizsgálatával. Az önkormányzatok társadalmi és közösségi szerepvállalása továbbra is foglalkoztatott, amit doktori tanulmányaim során az önkormányzatok által elnyert források hatásainak vizsgálatára szűkítettem.

Kutatásaimban fontosnak tartottam annak a társadalmi térnek a vizsgálatát, amelyben az önkormányzatok tevékenykednek. Az önkormányzati intézkedések sikerét, illetve eredményességét befolyásolja ez a közeg. Érdekelt, hogy milyen jellemzőkkel írható le egy közösség. Mitől lesz egy településen együtt élő lakosságból közösség? A közösségekben felmerülő igényeket, elvárásokat az önkormányzatok hogyan tudják a településre „szabni” és megfelelni ezeknek? Ezért **kutatási célként (1)** fogalmaztam meg a közösséggel kapcsolatos legismertebb definíciók rendszerezését, illetve az önkormányzatok közösségben betöltött szerepének vizsgálatát. A közösség fogalmát a kutatási eredményeim alapján újradefiniáltam. Az önkormányzatok delegált állami feladataik mellett sokszor a vidéki települések aktív, gyakran egyetlen fejlesztői is. Fejlesztéseik a települések társadalmi, gazdasági, illetve környezeti elemeire vannak hatással. Ezzel kapcsolatban azt a kutatói kérdést fogalmaztam meg, hogy ezek a fejlesztések hol és milyen jellegű települések közösségeiben sikeresek. Hogyan jellemezhető a közösségek erőforrás-adszorpció képessége? A korábbi, önkormányzatokhoz kapcsolódó területi kutatások általában egy kutatási célterületre fókuszáltak, például önkormányzati gazdálkodás (LADOS, 1997; SIMON, 2009; HEGEDŰS, 2016), vagy esettanulmányok formájában dolgoztak fel egy-egy témát, például önkormányzati energetikai fejlesztések (MEZEI, 2013). Jómagam a fejlesztések eredményességének komplex vizsgálatát láttam indokoltnak. **Kutatási célként (2a)**

---

¹ Téli Kistérség Sokoróaljai Önkormányzatainak Többcélú Társulása

² A LEADER-típusú Kísérleti Programot (2001—2004) az AVOP LEADER+ (2005—2008) kezdeményezés követte, majd az ÚMVP LEADER (2007—2013) program (KASSAI, 2012).

az önkormányzati fejlesztések helyi közösségek életminőségére gyakorolt hatásának vizsgálatát fogalmaztam meg. Mennyire járulnak hozzá vagy segítik elő a fejlesztések a közösségek létrejöttét és fejlődését? Az életminőséget befolyásoló tényezők közül az önkormányzatok által elnyerhető pályázatokra fókuszáltam. Lehet-e a fejlesztések alapján a településeket közösségtípusokkal jellemezni? Az ehhez kapcsolódó **kutatási cél (2b)** pedig a közösségek tipizálása volt. Érdekelt, milyen kapcsolat van a helyi közösség jellemzői és a településen végbement fejlesztések között. A kérdéshez kapcsolódó **kutatási célként (3)** a közösségek exogén erőforrás-adszorpció képességének vizsgálatát tűztem ki. Kimutatható-e valamilyen összefüggés/kapcsolat a közösségi jellemzők és a fejlesztések között?

1.3. Kutatási hipotézisek megfogalmazása

A kutatási kérdések, illetve célok megfogalmazása után, a kutatást megelőzően a következő hipotéziseket fogalmaztam meg az önkormányzati fejlesztések hatásaival kapcsolatban.

1. HIPOTÉZIS (H1)

A közösségek kialakításában alapvetően az egyének, illetve az általuk létrehozott civil szervezetek működnek közre. A települések lakossága és civil szervezetei viszont nem minden esetben töltik be a hagyományos értelemben vett közösségépítői szerepüket. Az önkormányzatok feladata/szerepe elsősorban a helyi társadalom kialakítása, valamint delegált állami feladatok ellátása. Az elmúlt évtizedben azonban a közösségépítésben hangsúlyeltolódás volt megfigyelhető a közösségépítés terén. A közösségek kialakításában és fejlesztésében, a lakosság részéről elvárt feladatként, egyre nagyobb szerepet vállalnak az önkormányzatok. A közösség fogalma emiatt változhat, és új elemekkel egészülhet ki, ezért szükség van annak újradefiniálására.

2. HIPOTÉZIS (H2)

a) A magyarországi települések eltérő fejlettségi állapotban vannak. A területi egyenlőtlenségek csökkentéséhez járulnak hozzá a különböző operatív programok keretében meghirdetett pályázati felhívások, illetve források, amelyek némelyikére az önkormányzatok is pályázhatnak. Ezek az önkormányzati fejlesztések közvetett vagy közvetlen módon hozzájárulnak az életminőséget befolyásoló tényezők javulásához, illetve a települések fejlődéséhez.

b) A települések megkülönböztethetők és csoportosíthatók az önkormányzataik külső forrásadszorpció képessége alapján.

3. HIPOTÉZIS (H3)

Az önkormányzatok részére meghirdetett pályázati lehetőséggel nem minden érintett tud élni. Az önkormányzatok külső erőforrás-adszorpció képessége e tekintetben eltérő. A vidéki önkormányzatok többségének csak a célzott vidékfejlesztési pályázati lehetőségek elérhetők. A pályázatok gyakran konzerválják a fennálló fejlettségbeli különbségeket, mivel a nagyobb lakosságszámú települések több pályázatot tudnak benyújtani, illetve megvalósítani, míg a kisebb lakosságszámú települések kevesebbet.

A fenti célok és kérdések megválaszolására dolgozatomban több, látszólag különböző területet érintek, amelyek azonban a területi kiegyenlítődés koncepciója mentén mégis szervesen kapcsolódnak.

A dolgozat kilenc fejezetből áll. A Bevezetés részben (1. fejezet) a kutatási téma jelentősége, az előzményei és céljai, valamint hipotézisei ismerhetők meg. Az elméleti áttekintés (2. fejezet) a területi egyenlőtlenségek okainak áttekintésével kezdődik, majd a fejlesztések és a területi kiegyenlítődés kérdésein belül a növekedés és fejlődés kapcsolatára, a területi tőke szerepére, illetve a versenyképességen belül a területi versenyképesség elemzésére helyeztem a hangsúlyt. A dolgozatban érintem a vidéki tér fogalmi lehatárolásának és a vidéki tér környezeti, gazdasági, társadalmi jellemzőit és ezek kialakulásának hátterében meghúzódó folyamatokat. A későbbiekben pedig a vidékfejlesztési politika és a regionális politika viszonyát a fejlesztési elméletek, vidékfejlesztési irányelvek segítségével közelítem meg. Feltárom a közösségek, a társadalmi tőke és a társadalmi szerkezetek összefüggéseit a jóllét kialakulásával kapcsolatban, majd bemutatom az európai önkormányzati modellek hazai ismérveit és változásait, illetve az önkormányzatok közösségben, települési fejlődésben betöltött szerepét. Az Anyag és módszer (3. fejezet) dolgozatrész a kutatás során alkalmazott vizsgálati módszereket, a kutatási terület térbeli, időbeni lehatárolását, valamint a változók kiválasztásának módját tartalmazza. Az Eredmények (4. fejezet) rész a kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok részleteit ismerteti. Ezt követi a kutatásból levonható Következtetések és javaslatok (5. fejezet), az Új tudományos eredmények (6. fejezet), illetve az Összefoglalás (magyar és angol) (7–8. fejezet) részek és a Mellékletek (9. fejezet).

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Fejlődés és területi kiegyenlítődés

Az alfejezetben bemutatom a területi egyenlőtlenségek dimenzióit, valamint részletesebben ismertetem kialakulásának egyik lehetséges magyarázó elméletét, a centrum-periféria elméletet. Ezt az elméleti megközelítést azért kezelem kiemelten, mivel a vidéki területeket sok esetben a kevésbé fejlett területekkel, illetve a perifériával azonosítják.

A települések, országok közötti területi egyenlőtlenségek kialakulásának oka alapvetően a földrajzi elhelyezkedésre vezethető vissza. Ebből kifolyólag nincs két teljesen azonos természeti adottságokkal, erőforrásokkal rendelkező térség. Teljesen más lehetőségei vannak egy tengerparttal, ásványi anyagban, művelhető földterülettel bővelkedő országnak, mint egy hegyvidéki, ásványi anyagban szegény, csekély megművelhető földterülettel rendelkezőnek. A földrajzi elhelyezkedésen túl vannak azonban egyéb tényezők is, amelyek a meglévő különbségeket tovább növelik/erősíthetik. Ezek a tényezők elsősorban gazdasági, társadalmi okokra vezethetők vissza (TÓTH, 2013b).

A társadalmi csoportok vagy épp gazdasági szervezetek általában nem véletlenszerűen települnek le egy-egy országban. A társadalmi térszerveződésben makro- és mikroviszonylatban egyaránt megfigyelhető az egymáshoz közeli csoportok, települések, térségek hasonlósága (NEMES NAGY és TAGAI, 2009).

Ilyen térbeli egyezés figyelhető meg a nyugat-európai blokk vagy a közép-európai országok esetében. Ezekről az országokról elmondható, hogy például gazdasági fejlettségüket nézve közel azonosak. Országon belüli térségek vagy települések esetében is hasonló jelenséget tapasztalunk. Az erőforrásokban gazdag, sűrűbben lakott területeken bizonyos idő elteltével koncentrálódik a tudás, amire a képzett, magas hozzáadott értéket előállító iparágak épülnek. Az ilyen térség általában vonzóvá válik és további népességszám-növekedést, illetve gazdasági szereplők letelepedését generálja. A folyamat eredményeként megjelennek a sűrűbben lakott, prosperáló, illetve a ritkábban lakott, gazdasági eredményességük tekintetében gyengébben teljesítő térségek, területek.

Az egyenlőtlenségek kialakulhatnak egyéb dimenzióik mentén is (1. táblázat). Mennyiségi alapon döntően a növekedés mértéke határozza meg az egyenlőtlenség mértékét. Minőségi jellemzők esetében a fejlettség mértéke a meghatározó. Az országok, térségek szerkezete, azaz tagoltsága vagy egysége képezheti az egyenlőtlenség létrejöttét. További eltérést okozhat egy település,

térség funkcióbővülése vagy ennek elvesztése. A környezetükben betöltött szerepük, kapcsolataik mennyisége és minősége is hozzájárulhat a térbeli aránytalanságok kialakulásához (NEMES NAGY, 1998).

1. táblázat: Területi egyenlőtlenségek dimenziói

EGYENLŐTLENSÉGEK DIMENZIÓI	VISZONYÍTÁSI SZEMPONTOK		
	STATIKUS TARTALOM (állapot)	DINAMIKUS TARTALOM (folyamat)	
		pozitív	negatív
elhelyezkedés	helyzet	elmozdulás	elmozdulás
menyiségi	nagyság	növekedés	csökkenés
minőségi	fejlettség	fejlődés	visszaesés
szerkezet	tagoltság	tagolódás	homogenizálódás
szerepkör	funkciók	funkcióbővülés	funkcióvesztés
kapcsolatok	áramlások	kapcsolatbővülés	kapcsolatcsökkenés
viszonyok	összefonódás	függetlenedés	erősödő függés

Forrás: Nemes Nagy, 1998 alapján saját szerkesztés, 2020

A dimenziók mentén kialakuló egyenlőtlenségek eredményeként a térségek, illetve települések differenciálódnak. Kialakulnak a fejlettebb országok, ezek nagyvárosaiban összpontosul a kutató, fejlesztő, az információs, kutatási, felsőoktatási tevékenység (HANNERZ, 1992 alapján KINCSES és RÉDEI, 2010), míg a kevésbé fejlett országok természeti erőforrásokkal, olcsó munkaerővel és máshol már nem alkalmazott technológiával rendelkeznek legtöbbször (KINCSES és RÉDEI, 2010).

A regionális tudományágon belül hangsúlyos szerepet tölt be a különböző területi szintek (országok, régiók, települések) között tapasztalható eltérések, területi egyenlőtlenségek feltárása (LENGYEL, 2013). Az egyenlőtlenségek kialakulásának okai a centrum-periféria elmélettel is értelmezhetők.

A **centrum-periféria** viszony elemzése harmadik világbeli tudósok alapvető elméleti újítása volt. Hasonló fogalmakat már fölvetettek bizonyos német geográfusok az 1920-as évek során is, de a

kérdés a társadalomtudományi kutatások fókuszába igazán az 1950-es években, Prebisch³ és munkatársai eredményeinek révén került. Az **elmélet alapgondolata** arra épült, hogy a nemzetközi kereskedelem nem egyenlő felek közötti csere. „*A gazdaságilag erősebb országok (centrum országai) képesek úgy formálni a kereskedelem feltételeit, hogy az értéktöbblet a gyengébb országból (periféria országai) a centrum felé áramoljon*” (WALLERSTEIN és BENCE, 2010: 10. o.).

Az elméletek a társadalmi-gazdasági polarizáltságra különböző aspektusból próbálnak választ adni. A **dinamikus fejlődési elmélet** a nemzetek gazdaságát, illetve régióinak innovációs képességét tartja meghatározónak, viszont nem számol a többi, egyéb fejlődési tényezőkkel (például humán szegmens). A **regulációs elmélet** (LIPIETZ, 1993) ugyancsak nemzeti szinten, azok gazdaságainak elemzésére alkalmas, viszont nem ad választ a térbeli különbségek okaira, csupán leírja a térben megfigyelhető jelenségeket. Az **evolucionista elmélet** lényegesen több oldalról, már társadalmi szemszögből is vizsgálja a területi egyenlőtlenségek okait, ugyanakkor több olyan, egzakt módon nem igazolható feltételezést is tartalmaz, amelyek a valóságban nem megfigyelhető jelenségek. Ezek közé tartozik a folyamatos és szükségszerű pozitív irányú fejlődés a települések, régiók esetében (Richardson), vagy a régiók közti különbségek minimálisra csökkenése. Friedmann elméletének gyenge pontja meglátásom szerint, hogy a centrum-periféria elméletet csak a magasan fejlett országokra vonatkoztatva (Egyesült Államok, Németország, Svédország) értelmezi (KÁPOSZTA és TÓTH, 2013; PÉLI, 2013). ROSTOW (1971) elméletének hiányossága, hogy a fejlődés indoklásakor csak gazdasági szempontokat vesz figyelembe. RITTER (1993) városi régióinak fejlődési koncepciója figyelmen kívül hagyja a vidéki teret. A **polarizációs elmélet** kidolgozói a területi polarizáció hátterében szintén gazdasági okokat láttak. Az elmélet pozitívuma ugyanakkor, hogy már nemcsak a fejlett területeken megfigyelhető jelenségeket írta le, hanem vizsgálta a kevésbé fejlett régiókat is. **Hiányossága** viszont, ahogy a **korábbi elméleteknek** is, az egyoldalú gazdasági megközelítés. A **fejlődést kizárólag az innovációk meglétének és a kommunikációs infrastruktúra fejlettségének tulajdonítja.**

A centrum-periféria elmélet alapgondolata, más-más aspektusból, további elméletek kidolgozására inspirálta a tudományos világot (2. táblázat).

---

³ Raúl Prebisch: Az ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Bizottságának első elnöke, általában őt tartják a világgazdaság centrum és periféria rendszereként való leírása első képviselőjének. Műveinek igen kis része található meg angolul. A legjobb áttekintést nyújtja: Towards a Dynamic Development Policy for Latin America, ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Bizottsága, 1963. Műveinek három kötetes spanyol nyelvű kiadása: Obras, 1919–1948 (Fund. Raúl Prebisch, 1991).

2. táblázat: Centrum-periféria elméletek

MODELL MEGNEVEZÉSE	A MODELL ALAPGONDOLATA	A MODELL TERÜLETI ASPEKTUSA	CENTRUM JELLEMZŐI	PERIFÉRIA JELLEMZŐI
Wallerstein centrum-periféria modell (Megalkotója: Immanuel Wallerstein)	gazdaság, társadalom és politika átfogó, globális rendszerelmélete	állam, régió	nagy az innováció sűrűsége; aktív szerep a nemzetközi kereskedelemben; tőkeexportőrök; magas bérezési szint; nagy munkatermelékenység; változatos termelési struktúra; szolgáltatás, ipar, stabil politikai rendszer dominál	alacsony az innováció sűrűsége; innovációt importálnak; passzív szerep a nemzetközi kereskedelemben; tőkeimportőrök; alacsony bérszínvonal és munkatermelékenység; kevésbé változatos termelési struktúra; mezőgazdaság, instabil politikai rendszer dominál
Polarizációs és függőségi elméletek (Megalkotói: Myrdal, Hirschman, Perroux, Schumpeter, Lasuén)	a polarizált fejlődés a növekedési tényezők (munkaerő, tőke, technológia, infrastruktúra, befektetési, fogyasztási funkciók, természeti és humán erőforrás) differenciált eloszlásán és a termelési tényezők korlátozott mobilitásán alapszik	régió	adszorpciós hatás: mobil termelési tényezők (munkaerő, tőke) elszívó hatása a periférikus régiókból; adszorpciós hatás magasabb intenzitású a termelési tényezők koncentrációjára; technológiai innovációs folyamat és alkalmazása	diszperziós hatás: innovációk, termelési kapacitások, szolgáltatások áramlása a centrumból a perifériák felé; diszperziós hatás: alacsonyabb intenzitású
Evolucionista- történelmi elméletek (Megalkotói: Rostow, Friedmann, Richardson, Ritter)	történelmi és térbeli kontextusban írják le a gazdasági és társadalmi fejlődési irányvonalakat	társadalom, települések, gyengén fejlett országok, városi régiók	erőforrások maximális hatékonyságú felhasználása; térbeli rendszerek között lévő interdependencia; új alközpontok alakulnak; új, innovatív iparágak jelennek meg, ismert iparágak hanyatlása	–
Regulációs elmélet (Megalkotói: Lipietz, Leborgne, Moulaert)	nemlineáris magyarázat a kapitalista társadalmak területi-időbeli dinamikájára	nemzeti szintek gazdasága	akkumulációs rendszer és sajátos szabályozási módozat asszociálása; ipari régiók közti különbségek; metropolisok belső pregnans differenciálódása; térségek homogenizálódása	–
Dinamikus fejlődési elméletek (Megalkotói: Cameron, Wallerstein; Kondratiev, Schumpeter)	állandó változásban lévő gazdaságok permanens térbeli változásokat idéznek elő	nemzeti szintek gazdasága; regionális szint	technológiák és gazdaságszervezési formák javulása; jövedelmek újraelosztása	termelés stagnál

Megjegyzés: Wallerstein megkülönböztet még egy harmadik kategóriát is, ez pedig a félperiféria. Ezek az államok a centrumra és a perifériára jellemző termelőtevékenységek közel egyenlő keverékét tartalmazzák, speciális politikai sajátosságok jellemzik. Ugyanakkor félperifériás folyamatokról külön nem érdemes, szükségszerű beszélni (Wallerstein, 2010).

Forrás: Benedek, 2016 alapján saját szerkesztés, 2020

Wallerstein centrum-periféria modellje holisztikus szemlélettel írta le az eltérő területi fejlődés okait. A **modell** elsősorban **nemzeti és regionális térben gondolkodik**, azonban **jó kiindulópontnak tekinthető a kisebb területi egységek egyenlőtlenségeinek vizsgálatánál is**. Gazdasági, társadalmi, környezeti tényezőket vesz figyelembe. Sajátosan ítéli meg a perifériák létezését is, mivel nem tekinti megszüntetésüket lehetségesnek. **Meglátása szerint a központok növekedéséhez a perifériák erőforrásai járulnak hozzá**. A periféria gazdasági szereplői is a gazdaság részét képezik és a központokkal állnak kapcsolatban, illetve a központoknak is szüksége van a perifériák bizonyos termékeire (WALLERSTEIN, 1974, 1983; FARAGÓ, 2012). A dolgozat további részében a Wallerstein-féle modell holisztikus megközelítését alapul véve értelmezem a területi különbségek okait.

Egyetértve Wallerstein perifériákról megfogalmazott állításaival, véleményem szerint a **perifériák** további gyenge pontja, hogy **alapvetően követő, passzív magatartást folytatnak**. Már meglévő, máshol bevált, de már elavult rendszereket, technológiákat próbálnak átvenni, saját képességeiknek, erőforrásaiknak figyelembevétele nélkül. Minden átvett rendszer csupán mintakövetés.

A **modern regionalizmus** megközelítése hasonló, mivel a **periférián olyan területet ért, amely bizonyos előnyöktől megfosztva és egy adott központi régiótól függ**. Ez utóbbira a nagy alkalmazkodási képesség, valamint a jelentős gazdasági növekedés jellemző. A centrumok ismérve az erőteljes tőkeállomány, a tudományos-műszaki fejlődési lehetőség, illetve az irányítási funkció. A periféria ezzel szemben mindezek hiányával bír, a közgazdászok szerint nem véletlenül. Hosszú ideje ugyanis a gazdasági szakemberek ragaszkodnak az úgynevezett „**stagnálási elmélethez**”. Ennek lényege, hogy a perifériás területek eleve stagnálásra vannak ítélve, mivel ezek garantálják a központi régiók fejlődési lehetőségét azáltal, hogy piaci, nyersanyag- vagy munkaerőforrás funkciót töltenek be (LASUÉN, 1973; WALLERSTEIN, 1974; SHISHMANOVA, 2010).

A **globalizáció** átértékelte és tovább árnyalta a centrum-periféria fogalmát, hiszen az a település, régió vagy ország, amely haszonélvezője a globális rendnek/rendszernek, egyértelműen a centrumok előnyeit élvezzi, a kimaradók pedig perifériára kerülnek (FARAGÓ, 2012).

A területi fejlettségi különbségeket vizsgáló **hazai szakirodalomból** is Wallerstein elmélete tükröződik vissza. Az alapmutatók és a területi különbségek alapján LENGYEL (2013) Magyarországon **háromféle fejlődési pályát** határozott meg: **Budapest és vonzáskörzete**; a **külföldi befektetések által fejlődő térségek** (Győr, Székesfehérvár, Tatabánya, Kecskemét); a harmadik kategóriába **mindazok a térségek sorolhatók, amelyek e kettőn kívül találhatók**.

Az első kategóriára a globális gazdaságba ágyazott, dinamikus gazdasági növekedés, magas foglalkoztatási ráta, magas diplomáсарány és a szolgáltató szektor túlsúlya jellemző. A második kategóriába sorolt térségek ipara a multinacionális cégek jelenlétével integrálódott a nemzetközi gazdaságba, ahol a foglalkoztatási ráta magas, a diplomások aránya alacsony. Míg az előző két kategória a Wallerstein-féle centrumjellemzők (aktív nemzetközi kereskedelem, nagy munkatermelékenység, domináló szolgáltatás) többségével rendelkezik, addig az utolsó kategóriánál inkább a periféria ismérvei figyelhetők meg. Ezekben a térségekben ugyanis főleg a hazai piacra termelnek, nem jellemzi a magas foglalkoztatási ráta és lassú a gazdasági növekedés, valamint a munkaerő képzettsége általában alacsony (WALLERSTEIN, 1983).

A **centrum-periféria elmélet alapján a vidék** is értelmezhető. Ebben a kontextusban a vidéket a centrumhoz viszonyított **életminőségbeli elmaradottság és az önmeghatározó képesség hiánya jellemzi**. A vidék a területi, közigazgatási és **funkcionális centrumok vonzáskörzetét jelenti** (GLATZ, 2005; SARUDI, 2003). A centrumot jelen esetben a városok képviselik, és mintegy inverzei a falvaknak, illetve a vidéki tér jellemzőinek.

Az **eltérő fejlődési pályák kialakulása** egyrészt a **méretgazdaságossági elvárásokra** (térbeli koncentrációból eredő előnyök), másrészt a **közlekedési hálózat centrális modernizációjára**, valamint a **területfejlesztés hiányosságaira** (komplex problémakör integrált fejlesztése helyett egyedi projektek támogatás) **vezethető vissza** (BARTA et al., 2003; HAHN, 2004; HARSÁNYI, 2004; LENGYEL, 2013).

A **centrum szerepe összefügg a térbeli elérhetőséggel, a földrajzi helyzettel, a gazdasági és kulturális, humán potenciállal és a politikai erőviszonyokkal**. Mindezen tényezők összefüggésbe hozhatók a függetlenségi elmélet⁴ szociológiai értelmezése alapján azzal, hogy a személyek a külső körülmények módosulásától függő magatartást folytatnak (KINCSES és RÉDEI, 2010; KOLOSZKO-CHOMENTOWSKA és SIECZKO, 2018). Ezek a magatartások és reakciók a társadalom- és regionális tudományon belül olyan mutatókkal jellemezhetők, mint a munkanélküliségi ráta, a foglalkoztatottsági ráta vagy az egy főre eső GDP értéke az adott térségben.

Ám mint azt később látni fogjuk, ezek a többnyire gazdasági mutatók területi különbségek mérésére kevésbé alkalmasak. A különbségek hátterében ugyanis nem csupán gazdasági és kemény módszerekkel mérhető ismérvek állnak, hanem olyan puha tényezők is, amelyek inkább

---

⁴ A függetlenségi elmélet képviselői azt állítják, hogy a perifériák fejlődése nem a világ mintáit tükrözi, hanem másolja, ami a közeli központjukban látható. Ez az ún. lépcsőzetes alkalmazkodás, tanulás (WALLERSTEIN, 1979, 1991 alapján KINCSES és RÉDEI, 2010).

a tér minőségi állapotáról árulkodnak, függenek a helyi társadalom jellemzőitől és annak alkalmazkodóképességétől. A következő alfejezetben ezen tényezőknek a fejlődésben betöltött szerepét vizsgálom.

Összegzés

A területi egyenlőtlenségek kialakulásának számos oka lehet. A gazdasági és társadalmi berendezkedés mellett a földrajzi elhelyezkedés tekinthető a meghatározónak. A társadalmi szerveződések egyik jellemzője a hasonlóság, amely településekre és térségekre is érvényes. A kedvező adottságokkal rendelkező térségekben bizonyos idő elteltével felhalmozódik a tudás, ami további pozitív folyamatok elindulását mozdítja elő. A folyamat fordított irányban is lejátszódhat bizonyos kedvezőtlen adottságú településen vagy térségben. Előidézheti a település/térség funkcióvesztése, vagy a környezetükben betöltött szerepükben bekövetkezett változás. A folyamat eredményeként fejlett és kevésbé fejlett országrészek jönnek létre. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának okaira a centrum-periféria elméletre épülő több scenárió is született, amelyek több tényező figyelembevételével igyekeztek magyarázatot találni az eltérésekre. Ezzel szemben Wallerstein centrum-periféria elmélete összetett megközelítésben teszi mindezt. Az elmélet alap gondolata az, hogy a gazdaságilag erősebb országok képesek úgy formálni a kereskedelem feltételeit, hogy az értéktöbblet a gyengébb országokból a centrum felé áramoljon. A centrum-periféria fogalma nem kizárólag országokra értendő, vonatkozhat településekre és térségekre egyaránt. Míg a centrumokra a nagy alkalmazkodási képesség, a jelentős növekedés és az irányító funkciók a jellemzők, addig a periféria mindezek hiányával rendelkezik. A centrum szerepe összefügg a térbeli elérhetőséggel, a földrajzi helyzettel, a gazdasági és kulturális, humán potenciállal és a politikai erőviszonyokkal. Az eltérő fejlődési pályák kialakulásának további oka lehet méretgazdaságossági elvárás, a közlekedési hálózat centrális modernizációja, illetve visszavezethető még a területfejlesztés hiányosságaira is.

2.1.1. Fejlődés és területi kiegyenlítődés

A fejezetben a növekedés, a fejlődés, a területi tőke és a versenyképesség jellemzőivel foglalkozom részletesebben. Azokat a tényezőket vizsgálom elsősorban, amelyek a fejlesztések célkitűzései révén hozzájárulnak valamilyen módon a területi egyenlőtlenségek csökkentéséhez. Rávilágítok a fogalmak területi kiegyenlítődést befolyásoló elemeire, de nem térek ki a fogalmak, elméletek kialakulásának hátterére.

2.1.1.1 A fejlődés értelmezése

A fejlődés OBERLE és munkatársai (1974: 62. o.) szerint „**olyan folyamatként határozható meg, amelynek során egy adott terület növekvő számú tagja hoz és hajt végre társadalmilag helyes döntéseket, amelyek valószínű következménye emberek életlehetőségeinek növekedése anélkül, hogy mások életesélyeit csökkentenék**”. A helyi társadalom számára ez olyan belső strukturális változásokban nyilvánul meg, mint az **erőforrások jobb hasznosítása, az intézményi rendszer átalakulása** vagy a **lakosság értékrendjének, attitűdjének változása**. Az egyén számára a lehetőségek bővülését jelenti (FARAGÓ, 1994). Általában a **minőségbeni változások gyűjtőfogalma**.

A **szociológiai erőforrás-elméletek szerint** az egyének életminőségét azok a rendelkezésükre álló erőforrások határozzák meg, amelyekkel az **egyén által magasra értékelt életkörülmények elérhetők**. Az irányzat képviselője, AMARTYA SEN (2003) abból indult ki, hogy a fejlődés nem csupán a gazdaság, de az emberi lét, s benne az egyéni képességek kiteljesedésének folyamata (CSITE és NÉMETH, 2007 alapján GERENCSÉR, 2019b).

A fejlődés ugyanakkor nemcsak az egyéni, hanem **össztársadalmi tevékenység eredményeként megvalósuló folyamat, amelyre** döntően nem a területpolitikai eszközök, hanem a **piac, az egyének, a gazdálkodók, a kormányzat gazdasági döntései hatnak** (FARAGÓ, 1994). Tartalmát tekintve tehát társadalmi-gazdasági szempontokkal azonosítható. Vizsgálatát különböző területi szinteken, de mindig komplexen (valamennyi alkotó elemét figyelembe véve) kell értelmezni, (FARAGÓ, 1994; LACKÓ, 1987 alapján GERENCSÉR, 2019b).

A hazai szakirodalomban fellelhető számos, a fejlődési pályák elemzését, a klasszikus gazdasági fejlődés mellett még a humán és ökológiai elemeket is figyelembe vevő területi versenyképességen (HORVÁTH, 2006; LENGYEL, 2010), az endogén erőforrásokon (ÁCS és VARGA, 2000; DÓRY és RECHNITZER, 2000; VARGA, 2005), valamint az innovációs és megújulóképessegen alapuló kutatás.

A fejlődés **lényegi elemeit** tekintve BARTKE (1985) és LACKÓ (1987) megkülönböztet puhább (**gazdasági, irányítási feltételek**), illetve keményebb (**természeti, műszaki, strukturális**) komponenseket. ENYEDI (2000) munkájában a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek területi eloszlása mögött a **gazdasági szereplők, az intézmények és a háztartások döntéseit** jeleníti meg. NEMES NAGY (1998, 2009) a fejlődéshez vezető utat a **növekedésben és a struktúraváltásban** látja.

HAHN (2004) területi fejlődéssel kapcsolatos kutatása rávilágított a fejlődésre leginkább ható tényezőkre, melyek a következők:

- a **földrajzi helyzetből** adódó előnyök
- a **külföldi tőke** aránya a térség gazdaságában, ami a termelési-technológiai váltást segíti elő és munkahelyeket teremt
- **vállalkozási aktivitás** növekedése, ami hatással van a foglalkoztatásra és további gazdasági (pénzügyi, marketing) tevékenységet segítő vállalkozások létrejöttéhez járul hozzá
- **humán tőke**, a képzettség és az innovációs képesség.

Meglátása szerint a felzárkózást **segíthetik** elő **még** a különböző volumenű **állami támogatások**, az **autópálya közelsége**, **ipari park jelenléte** vagy **vállalkozási övezet** kijelölése (HAHN, 2004). Bár az ilyen jellegű beruházások részben országos szintű gazdaságfejlesztési célokat szolgálnak és kevésbé járulnak hozzá a kisebb területi egységek fejlődéséhez (BARTA, 2002). A humán tőke tekintetében viszont osztom Hahn nézeteit, miszerint a végzettség jelentős hatással van a térségek társadalmi-gazdasági fejlődésére.

ENYEDI (2000) a fejlődést befolyásoló tényezőket továbbgondolja, és például a globalizmust pozitív új ösztönző elemként értelmezi (3. táblázat). ENYEDINEK ezzel az állításával nem feltétlenül értek egyet, mivel a „globális világ”, illetve a globalizmus még a közösségi média alkalmazásával sem befogadható véleményem szerint az egyén számára, mivel túlmutat az egészséges emberi léptéken. Háttérbe kerülnek a minőségi elvárások és helyettük a mennyiségi mutatók (kapcsolatok, ismerősök, like-ok száma stb.) kerülnek előtérbe, amelyek pedig egyáltalán nem a fejlődés ismérvei. A „fejlődés” e tekintetben az egyén számára csupán egy virtuális térben megélt illúzió, a helyi társadalmak számára pedig a helyi identitás, a helyi értékek halála.

E tényezők területi szintekre gyakorolt hatása alapján különböző fejlettségi szinttel rendelkező országrészeket ír le. Alapvetően ENYEDI három szintet különböztet meg Magyarországon belül. Az első szintet a globális hálózat begyűrűzése és hatásainak megjelenése, a második szintet az országon belüli és a határtól kis távolságra átnyúló piaci kapcsolatok, míg a harmadik szintet a hálózatokból kimaradó, többnyire elmaradott falusi térségek jelentik. Állítása szerint a faktorok közül előkelő helyen szerepel a **munkaerő** és a **birtokában lévő tudás minősége és mennyisége**, ugyanis ezek lehetnek a gazdasági **fejlődés egyik legmeghatározóbb tényezői**. Komoly gondot jelenthet például a harmadik kategória esetében a humán tőke korösszetétele és tudásszintje (ENYEDI, 2000).

3. táblázat: A területi fejlődésre ható tényezők

MEGNEVEZÉS	TERÜLETI SZINT	MEGJELENÉSI FORMA	ÉRINTETT TERÜLETI SZINT
Nemzetközi hatások	globális szint	világgazdasági konjunktúra változása; transznacionális vállalatok üzletpolitikája	fejlett térségek
	kontinentális szint (EU)	területi kiegyenlítődést elősegítő támogatások	elmaradott területek
	határ menti regionális szint	szomszédsági hatás	fejlett és elmaradott területek
A távolság új szerepe	minden szinten	jelentősége mérséklődik költségtényezőként, ill. időtényezőként fajlagos szállítási költség; új szállítási módok (pl. csővezetékes szállítás)	fejlett területek; információs társadalom
A gazdaság új telepítési tényezői	minden szinten	földrajzi fekvés; infrastrukturális helyzet; a településkörnyezet minősége; a munkaerő minősége; a tudásfejlesztés szerepe	fejlett területek
Helyi adottságok jelentőségének változása	területi szinttől független	nagy értékű, sajátos tudáson alapuló, ritka, másutt nehezen utánozható helyi adottságok; intézményi környezet	fejlett területek
A gazdaság új térszerkezeti formái	regionális szint	nincsenek gazdaságilag homogén régiók; a gazdaság elhelyezkedése hálózatokkal írható le	hálózatokba épült városok

Forrás: ENYEDI, 2000 alapján saját szerkesztés, 2020

A kiegyenlítődést befolyásoló tényezőket illetően NEMES NAGY (2005) is közel azonos következtetésekre jutott, mint Hahn, a korábbi felsorolást csupán a tercier szektorral egészíti ki. Megnevezte a folyamatot megtörő elemeket is, úgymint a posztfordizmus és jóléti krízis, viszont ENYEDIVEL ellentétben NEMES NAGY a globalizációnak negatív hatást tulajdonít.

A **növekedés** elsősorban a **menyiségi ismérvek változását jelenti**. A közgazdasági irodalom előszeretettel alkalmazott mérőszáma a GDP, amely 1932-es megalkotása (Simon Kuznets) óta számos kritikát kapott. A mutató olyan hiányosságokkal küzd, ami miatt az általános jólét nagyságának mérésére igen, de annak fokára, illetve a fejlődés mérésére alkalmatlan. Tartalmazza az olyan termelési tevékenységek eredményeit is, amelyek az életminőséget nem emelik, mint például a fegyverkezés, a természeti katasztrófák helyreállítására fordított kiadások (BÁNFI, 2012 alapján CSEH et al., 2018). Kihagyja a felmért körből a nem monetarizált kapcsolatokat (KEREKES, 2007). Napjainkban a területi és fejlettséget vizsgáló kutatásokban alkalmazott mutatóknak azonban már az immateriális tényezőket is magában kell foglalnia. Figyelembe kell vennie az időbeliséget, a fenntarthatóságot, valamint regionális szinten elérhetőnek kell lennie. Ilyen mutató például az OECD regionális jóléti mutatója, a „Better Life Index” (BLI), vagy más

alternatív jóléti indexek, mint a híres HDI (Human Development Index) vagy a WBI (Where-to-be-Born Index), amelyet 2005-ben publikáltak, illetve a 2007-ben kidolgozott LPI (Legatum Prosperity Index) (MARIDAL et al., 2018).

A gazdasági növekedés mértékét az **egyén**, illetve a **gazdasági szereplők**, valamint a **kormányok fejlesztéspolitikája** nagyban **meghatározza**. A növekedést, mint időbeli folyamatot, jellemzően a **térbeli átrendeződés** kíséri. Összefüggésbe hozható a **térségek** különböző társadalmi-gazdasági adottságaiból származó azon képességével, amely alkalmassá teszi őket a **termelő- és szolgáltatótevékenységek befogadására**. Ez **hat** a társadalom térbeli elhelyezkedésére, az **életkörülmények térbeli differenciáltságára** (BARTKE, 1994). A folyamat térbeli tömörülést eredményez, ami kedvező feltételeket teremt a gazdasági szereplők számára, ezáltal azok nagyobb vonzerővel rendelkeznek (MULLER, 1977; HAGGETT, 2006; TÓTH és NAGY, 2013). Az elképzelés összhangban áll a korábban ismertetett Wallerstein-féle centrum-periféria elméletével.

A növekedés a **gazdaság hatékonyságának növelése** által több úton is elérhető. Ennek egyik lehetséges útja az **új, fejlett technológia** vagy **innovatív megoldások alkalmazása**. NEUMANN (1945) axiómája szerint ugyanis nem vezethető be az átlagos termelékenységnél rosszabb, a munkát vagy a tőkét pazarló eljárás, termék, mert a rendszer előbb-utóbb beszünteti alkalmazását (idézi BRÓDY, 2010). Felhívja a figyelmet az ehhez kapcsolódó veszélyekre is. Az újítás növeli ugyan a termelékenységet, de ez a már használatban lévő tőke értékét csökkenti. Egyszerre hoz többletprofitot a befektetőnek és értékvesztést az avult eljárásokkal és termékekkel kereskedőnek. SCHUMPETER ezt „alkotó rombolásnak” nevezi, amelynek két módja van. Az első ismertebb: a versenytárs veszélyeztetése, piacának fenyegetése, árainak letörése és – végső soron – tönkretétele, ha nem győzi a versenyt. A második mód a termelékenység növelése, ami csökkenti az emberi és anyagi tőke értékét, mert olcsóbb újratermelésüket teszi lehetővé. Ez egy-két évtized alatt felére csökkentheti a tőkevagyon. Egyetértek véleményével, amely szerint ez a veszélyesebb, mert nem mérik, nem jelzik, nem számolnak vele. Az értékteremtés és az értékvesztés egyidejűleg nyilvánul meg. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a termelékenység növekedésével együtt nő a fogyasztható termék mennyisége is, amihez viszont nem feltétlenül fűződik az igények/fogyasztás folyamatos növekedése (BRÓDY, 2010).

A (gazdasági) növekedéssel kapcsolatos célok nem szolgálhatnak kizárólag gazdaságossági és hatékonysági elvárásokat. Véleményem szerint ezen elvárások egészen addig teljesíthetők, amíg növekedésük révén nem okoznak akkora értékvesztést a meglévő rendszerekben, hogy az igazi haszonélvezők (akikért maga a rendszer is fennáll) feleslegessé váljanak és csupán eszközei, kiszolgálói legyenek ezeknek az elveknek.

2.1.1.2 Területi tőke és fejlődés

A **területi tőke** fogalmi lehatárolása kapcsán átfedésekkel, egyezésekkel, de jelentős különbségekkel is lehet találkozni. A fogalmat először az OECD (2001) jelentésében alkalmazták, az ekkor meghatározott tartalmi elemek nagy része a későbbiekben is megfigyelhető. A dokumentum alapvetően a **természeti és területi tényezőkre**, valamint a **térség társadalmához kapcsolódó anyagi és nem anyagi tőkeelemekre** tagolta a fogalmat. A materiális tényezők relatív, az immateriális tényezők általában abszolút előnyöket foglaltak magukban (GIFFINGER, 2007).

Az Európai Bizottság dokumentuma (European Commission, 2005) ezzel szemben nem tesz különbséget a területi tőke meghatározó tényezői között, amelyek a **megközelíthetőség, a képzett munkaerő, a kkv-k és a magas iskolai végzettségűek egymáshoz viszonyított aránya, az üzleti hálózatok száma, a társadalmi tőke és a területi identitás**.

VENTURA és munkatársai (2010) munkájukban alapvetően hat tőkefajtát határoznak meg és a szimbolikus tőke szerepét helyezik középpontba (**környezeti; gazdasági; humán; kulturális; intézményi és szimbolikus tőke**). Kiemelik továbbá, hogy csupán egyetlen tőkeelem birtoklása mellett csak korlátozott előny/profit realizálható (idézi JÓNA, 2013).

CAMAGNI (2008, 2009) területitőke-modellje már három kategóriát (**tárgyi [materiális], vegyes és nem tárgyi javak [immateriális]**) és kilenc tőkefajtát különít el (idézi JÓNA, 2013).

A materiális és immateriális tőkeelemek a **földrajzi fekvés, településméret, természeti erőforrások, épített örökség, infrastruktúra, társadalmi vagy kapcsolati tőkével** azonosíthatók. Az elemek csoportosítása/rendszerezése többféle módon történt. A **területi adottságok** csoportosíthatók **immobil és mobil tényezőkre**. A **humán tőke** és a **képzett munkaerő** mint mobil, a **kevésbé képzett munkaerő** mint immobil tényező jeleníthető meg (KRUGMAN és GROSZ, 2000). A **földrajzi fekvés** mint immobil tényező jelentős szerepet tölthet be egy terület fejlődési lehetőségében. A történelem során a városok kialakulásában a kikötőknek meghatározó szerep jutott, egyúttal magyarázatul is szolgálhat arra, hogy napjainkban miért ezek a városok a gazdasági élet meghatározó szereplői (FUJITA és MORI, 1996; KRUGMAN és GROSZ, 2000). „*A gazdasági fejlődés mindenképpen kapcsolatban van a földrajzi elhelyezkedéssel*” (KRUGMAN és GROSZ, 2000: 1. o.). DEMATTEIS és GOVERNA (2005) a földrajzi helyzet alapján négy csoportra osztotta fel a területi tőke elemeit (**örökölt természeti és gazdasági javak; általános kollektív javak; állandónak tekinthető attrakciók; adott jellegzetesség**). DANSERO és MELA (2007) területi tőkével kapcsolatos kutatásaiban is a

földrajzi adottságok köré csoportosította a tőkeelemeket (az anyagi jószágokat passzívnak, míg a nem anyagi javakat aktívnek nevezték).

A nem mérhető, **immateriális javakat** ma már nem lehet figyelmen kívül hagyni a térségek fejlődését illetően. A Barca-jelentés (BARCA, 2009) rávilágított arra, hogy a **fejlődést** és a hatékonyságot **az szolgálja leginkább, ha minden régió** adottságait, lehetőségeit, **területi tőkéjét a lehető legnagyobb mértékben aknázza ki**. Ez a megközelítés viszont arra enged következtetni, hogy csupán a GDP-ben mért területi különbségek vizsgálata nem eredményezhet reális képet a meglévő előnyökről vagy hátrányokról (TÓTH, 2010; BOURDIEU, 2004).

A nem tárgyi tőkejavak is a tárgyi tőkéhez hasonlóan viselkednek és ugyanolyan értéket képviselnek, illetve kötődhetnek egyénhez és közösséghez egyaránt (FALUDI, 2006 alapján JÓNA, 2013; KIS, 2014). Ahhoz azonban, hogy ezt a szerepet betölthessék, át kell, hogy alakuljanak több lépésben materiális javakká. A folyamat a **szimbolikus tőke** (BOURDIEU, 1983) birtoklása révén valósul meg. Ez lehet egyéni vagy intézményi adottság, képesség, amely alkalmassá teszi birtoklóját arra, hogy a már rendelkezésre álló tőkefajtát egy másik tőkefajtvá alakítsa át. Erre a folyamatra lehet példa, ha a kulturális tőkéből gazdasági tőke, majd kapcsolati tőke, abból pedig gazdasági előny lesz. Az **immateriális javak tárgyasult tőkejavakká alakításában a térség vezetőinek és a társadalom tagjainak szimbolikus tőkéjére** van szükség (JÓNA, 2013).

TÓTH (2011) az elmúlt évtizedben a témában megjelent szakmai kiadványokat (OECD, 2001, European Commission, 2005) és publikációkat (CAMAGNI 2008, CAPELLO et al., 2009; FÁBIÁN és TÓTH, 2009; GIFFINGER, 2007; ILLÉS, 2009; TÓTH, 2010; WATERHOUT, 2007) rendszerezte (4. táblázat). Bár az EU kohéziós politikájának értékelése kapcsán megjelentek a témát érintő írások (BARCA, 2009; BOUGAS, 2001), a kínálatoldali megközelítések (CAMAGNI, 2008), a fogalom mégsem integrálódott markánsan még a területfejlesztés rendszerébe (HORVÁTH, 2013).

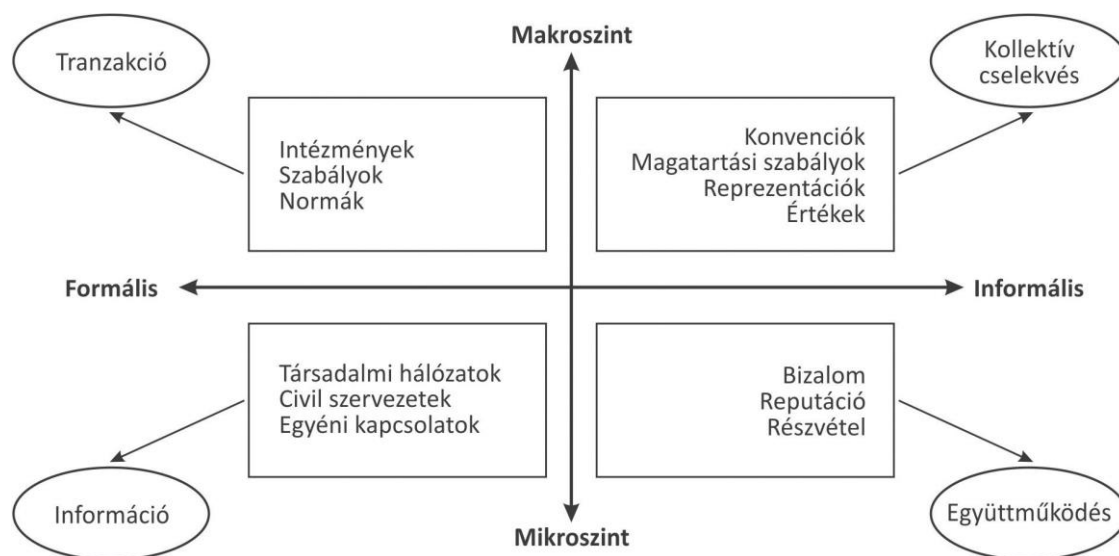
4. táblázat: A területi tőke alkotóelemei a szakirodalom szerint

TŐKETÍPUSOK																				
	Épített	Kognitív	Kreatív	Kulturális	Ökológiai	Gazdasági	Vállalkozói	Környezeti	Pénz	Humán	Infrastruktúra	Intézményi	Természeti	Fizikai	Politikai	Termelt	Kapcsolati	Települési	Társadalmi	Szimbolikus
Van der Ploeg et al. (2008)				X	X	X				X									X	
Affuso-Camagni (2010)		X		X							X						X		X	
Ventura et al. (2010)				X		X				X		X							X	X
Belletti-Marescotti (2011)				X		X		X											X	
Berti (2011)				X		X		X		X		X						X	X	X
Brasili (2011)		X						X			X					X		X		
Brasili et al. (2012)		X						X			X					X	X		X	
Mazzola et al. (2012)		X					X	X		X		X	X	X			X		X	
Cascio et al. (2013)																				
Servillo et al. (2013)	X			X		X		X		X		X							X	
Kinson (2013)																				
Bogdanov-Nikolic (2013)				X		X		X		X		X							X	
Camagni (2004)		X		X				X		X	X		X			X	X	X	X	
Tortora et al. (2014)				X		X		X		X		X							X	X
Zasada et al. (2014)										X			X	X						

Forrás: Tóth, 2011 alapján Czakó, 2015

A területi tőke elemei közül a szakirodalomban a leggyakrabban előforduló tőketípus a társadalmi tőke, illetve a humán tőke. Ezekhez szorosan kapcsolódik a kulturális tőke, valamint hasonló hangsúlyt kap a környezeti tőke is. A területi tőkén belül a társadalmi tőke szerepe kiemelkedő jelentőséggel bír, mivel ez a minőségi jellemző nagyban meghatározza egy terület fejlesztési lehetőségeit.

BODOR és GRÜNHUT (2014) a társadalmi tőke szerepét kiemelve, két nagyobb csoportra osztotta azt, formális elemei (1. ábra) a különböző intézmények, szabályok vagy civil szervezetek. Informális elemeit az egyéni és kollektív cselekvést befolyásoló tényezők, mint a bizalom, a részvétel vagy a magatartási szabályok, értékek alkotják (CZAKÓ, 2015). Hangsúlyos szerepet kap még a humánerőforrás; a helyben lévő fejleszthető piacképes tudás és a kapcsolati háló, valamint a helyi identitást meghatározó tárgyi és természeti örökségek (JÓNA, 2013, 2015).

1. ábra: A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói

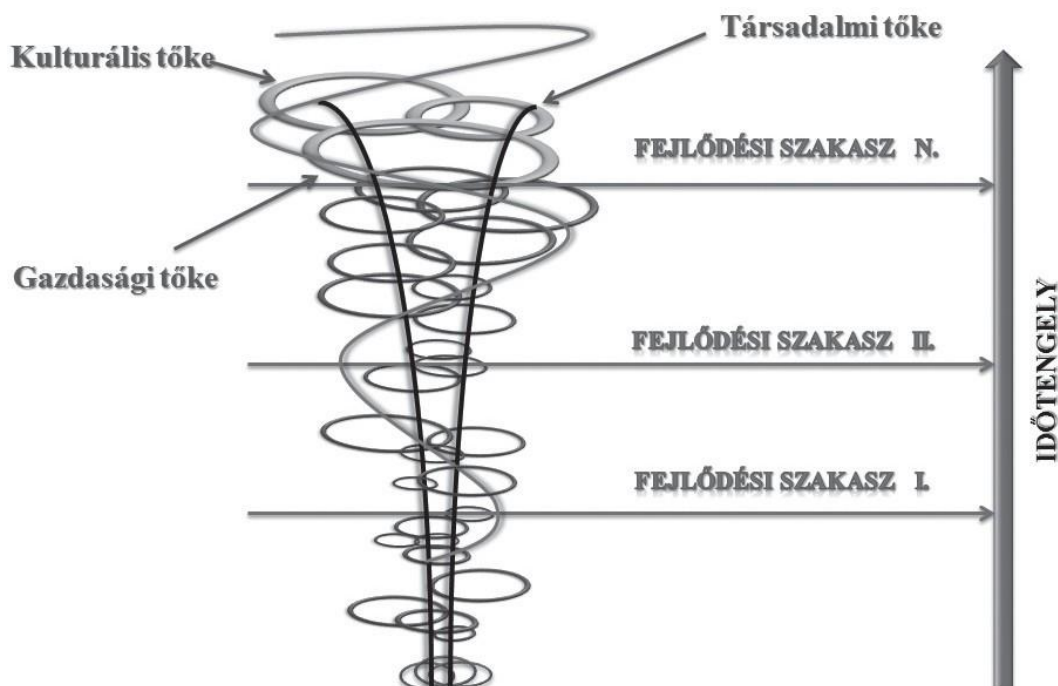
Forrás: Camagni, 2004 alapján Bodor és Grünhut, 2014

A **vidékkutatások során** is kitüntetett helyet foglal el a **társadalmi tőke vizsgálata**. Nemzetközi viszonylatban VAN DER PLOEG és munkatársai (2008) munkája érdemel említést, akik a társadalmi tőkét a vidéki társadalmon belüli hálózatok, illetve kapcsolatok tükrében vizsgálták. SHUCKSMITH (2000) a fogalmat a LEADER programok tapasztalatai alapján közelíti meg. A hazai tanulmányok közül TÖMPE (2007) a társadalmi tőke mérésének problematikáját vizsgálja a farmgazdaságok körében. KULCSÁR (2006) megállapítja, hogy a társadalmi tőkének **lényeges szerepe van a fejlesztések megvalósításában**. KATONÁNÉ KOVÁCS és MÁRTHA (2005) a társadalmi tőkét a vidékfejlesztés feltételeként, KIS (2006) pedig a közösségek erőforrásaként értelmezi, amely nélkül nem alakul ki partnerség és együttműködés (a fenti szerzőket idézi KASSAI, 2012).

A területi tőke elemein **„olyan adottságok összességét értjük, amelyek hely- vagy térségspecifikusak, s egyben arra orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos megújítására koncentráljanak”** (RECHNITZER és SMAHÓ, 2011: 39. o.; HORVÁTH, 2013). Ezért is kerülhetett a területfejlesztés és a regionális kutatások látószögébe, mivel olyan **komplex gyűjtőfogalom**, amely **túlmutat** a korábbi (gazdasági) növekedést vizsgáló, legtöbbször csak **materiális változók elemzésén**. A **gazdasági növekedés és lokális jólét feltételeiként**, tehát **tőkeelemként tekint a társadalmi tőke** (PUTNAM, 1993), a **kulturális tőke**, a **szociológia**, a **tudásvagyon** (FORAY, 2000; STORPER, 2003; CAMAGNI, 2004) és egyéb **immateriális tényezőkre** is. Bár még nincs egységes tudományos lehatárolás azzal

kapcsolatban, hogy milyen tényezőket is értünk pontosan ezeken a javakon, ennek ellenére segítségével a gazdaság szerkezete és folyamatai sokkal pontosabban mérhetők. Többletinformáció-tartalommal bír, mivel „*megmutatja az egyes tőkeelemek hasznosulását, illetve kihasználatlan kapacitását, hiányát. Árnyaltabb képet kapunk általa, hiszen nem csupán a materiális és immateriális javakból eredezteti a valóságot, hanem benne összesíthetők a láthatatlan és fizikai komponensek is*” (TÓTH, 2010: 78. o. alapján JÓNA, 2013). A területi tőke és a gazdasági növekedés között pozitív korreláció mutatható ki, ugyanakkor azt is hozzá kell tennünk, hogy a **területi tőke immateriális része önmagában nem jelent értéket**. Mindenekelőtt fel kell ismernie az adott térségnek, aktualizálnia és mobilizálnia kell azt (JÓNA, 2013).

A nemzetközi és hazai **empirikus kutatások** többsége a **városok vagy a régiók területi tőkéjére**, azon belül pedig a belső erőforrásokra, fizikai vagyoniállományra, illetve a kevésbé mérhető belső erőforrásokra **koncentrált**. A magyarországi kutatások szintén a városok innovációs potenciáljára (RECHNITZER, 1993; CSIZMADIA és RECHNITZER, 2005; NÁRAI, 2005), valamint a városok közötti versenyre (ENYEDI, 1997), illetve a városok hálózatalakító szerepére (DÖRY és PONÁ CZ, 2003) fókuszáltak. LENGYEL (2006) demográfiai és egyéb gazdasági mutatókkal jellemezte a megyei jogú városokat. A nagyvárosok versenyképességét vizsgálta. BRANDMÜLLER és FALUVÉGI (2007), illetve CSOMÓS (2009). HAHN (2004), valamint HORVÁTH (2013) a városi fejlődésre ható tényezőket vizsgálta. TÓTH (2011) a magyar középvárosokat elemezte a területi tőkéjük alapján.

2. ábra: Térségi innovációs kehely és alkotótényezői

Forrás: Rechnitzer, 2015

RECHNITZER (2015) a területi tőkén belüli tőketartalmakat (társadalmi, kulturális, gazdasági) három szinten (mikro-, mezo- és makro-), illetve formális és informális tényezők alapján igyekezett pontosabban meghatározni. Innovációs kehely **modellje** (2. ábra) a területi tőke időbeli megjelenését, vagyis **az innovációs miliő egymásra épülését és egy terület fejlődési pályáját írja le** (idézi CZAKÓ, 2015).

A városokra fókuszáló kutatások háttérében nagy valószínűséggel a vizsgált tényezők koncentrált megléte, a rendelkezésre álló nagy számú információ és adatmennyiség állhatott. Ezért hiánypótlónak tekinthető HORVÁTH (2013) munkája, aki a területi tőke elemeinek vizsgálatát a vidéki térben, azon belül is elsősorban a törpefalvakra vonatkoztatva végezte el.

A területi tőke *„az elmaradott térségek felzárkóztatásában fontos szerepet tölthet be, hiszen a térség valamennyi erőforrását (mérhető és nem mérhető) figyelembe veszi az elemzések során”* (JÓNA, 2013: 3. o.).

2.1.1.3 Versenyképesség és fejlődés

A verseny fogalmával kiemelkedő közgazdászok sora foglalkozott (CAMAGNI, 2002; LEVER, 1999; POLENSKE, 2004; TÖRÖK, 1999). Tágabb értelemben a verseny mindig versengést, rivalizálást jelent a szűkös erőforrásokért vagy javakért (LENGYEL, 2006). A verseny két vagy több szereplő egymással szembeni előnyszerzésre irányuló, adott szabályok közt zajló tevékenysége (CHIKÁN, 2008). A gazdasági szempontú versenynek három típusa különböztethető meg (BATEY és FRIEDRICH, 2000):

- az egyének versenye a munkahelyekért
- a vállalatok versenye az erőforrásokért, profitért
- a területi egységek (országok, régiók, városok) versenye az ott élők jólétének, életszínvonalának emelkedéséért.

Ez utóbbi cél egyben a **területi verseny fogalmának** az alapja is, azzal a kiegészítéssel, hogy a **helyi gazdaság fejlődésének az elősegítése** érdekében bizonyos csoportok, a helyi politikákon keresztül, próbálnak befolyásra szert tenni explicit vagy implicit módon (CHESIRE és GORDON, 1998; CHESIRE, 2003; LENGYEL és RECHNITZER, 2000; LENGYEL, 2006). A területi verseny másik jellemzője, hogy horizontális jellegű, azaz **hasonló gazdasági szerkezetű területi egységek között zajlik**.

A térségek és települések közti verseny jellemzőit legjobban a versenyképesség fogalmán keresztül írhatjuk le. A **versenyképesség sztenderd fogalma** az OECD alapján a **vállalatok,**

régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége **relatív magas jövedelem és foglalkoztatottsági szint** tartós létrehozása **mellett**, miközben **a globális versenynek ki vannak téve** (European Commission, 1999; LENGYEL, 2000, BOTOS, 2000a).

Nemzeti szinten versenyképességen alapvetően **magas termelékenységi szintet** és a **termelékenység magas növekedési ütemét** értjük (LENGYEL, 2006). Míg ezek a jellemzők elsősorban a gazdaság állapotáról árulkodnak, addig SZENTES (2012) szerint a **versengés több síkon történik**. Ezek a **tudomány, kultúra, sport, a társadalmi jólét, a természet védelme** vagy a **nemzetközi szerepvállalás**. Munkájában BOTOS (2000a) a versenyképesség értelmezését már nem csupán nemzeti, hanem mikro- és makroszintekre is kiterjeszti. A **mikroszint versenyképességét** LENGYEL (1999) pontosítja, amin a **piaci versenyben való pozíciószerezést**, illetve a **versenytársak közötti helytállást** érti. A versenyképesség tartalmi elemei az egyes területi vizsgálatok tekintetében tehát eltérőek.

A fogalomnak nincs egyetlen **mérhető mutatója**, hanem **egymáshoz szorosan kapcsolódó, jól mérhető közgazdasági kategóriák együttesét** jelenti (HUGGINS, 2003). Tartalmának értelmezésében és mérésében **egymásra épül** a fogalom **duális** (termelékenység és foglalkoztatottság) és **összetett** (e két tényezőt további tényezőkre bontó piramismodell⁵) **értelmezése** (LENGYEL, 2000 idézi NEMES NAGY, 2006). A **területi versenyképességgel** kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy a versenyképességnek elsődlegesen gazdasági tartalma van, a területi versenyképesség **gazdasági és társadalmi kategória is** (NEMES NAGY, 2006).

A szakemberek figyelme a **versenyképességi kutatások során** a társadalom minőségi állapotára is irányult. Az utóbbi években egyre **több tanulmány hivatkozik** a gráfelméletből kiinduló **hálózatelméletre**. Az új szemlélet a személyek és társadalmi csoportok mellett a társadalmi hálózatot önálló entitásként kezeli. Kutatások igazolják, hogy **a regionális hálózatok szerkezete**, jellege és a **gazdasági teljesítmény között egyértelmű összefüggés van**. Az is megfigyelhető volt, hogy a **jobb hálózati kapcsolatnak köszönhetően csökkentek a területi akadályok**, így **javult** a térség **belső kohéziója és külső expanziója**. Sőt nem csupán a régión belüli kohézió növeli a teljesítményt, hanem a **régiók közötti is**, főként, ha a **centrum-periféria területek** vagy egymástól távolabb lévő **perifériák között jön létre**. A régiók olyan sajátos hálózati mintázattal, belső kohéziós sajátossággal rendelkeznek, melyeket a kutatások során és fejlesztésüknél mindenképpen figyelembe kell venni (GÁSPÁR, 2015).

---

⁵ A Lengyel Imre nevéhez fűződő versenyképességi piramismodell a hazai szakirodalom talán legismertebb és legtöbbet hivatkozott modellje.

A jólét megteremtésének lehetséges modelljeiként hasonlította össze GIFFINGER (2007) elemzésében a területi tőke paradigmáját és a regionális versenyképesség fogalmát. Meglátása szerint mindkét modell célja valójában azonos, azaz az adott régió jólétének megteremtése, fenntartása. Az eltérés a két fogalom között csupán annyi, hogy a **területi tőke a nem anyagi javakat a területi verseny fontos forrásaként értelmezi** (JÓNA, 2013). Továbbá az előbbi lényegesen nagyobb szerepet tulajdonít a tudás/képesség funkcionális⁶ tényezőjének (CAPELLO, 2008).

A versengés szükségszerűségét kérdőjelezi meg a komparatív előnyök érvényesülésének elmélete. E folyamat eredményeként a piaci folyamatok automatikusan mérséklék a jövedelemeloszlások térbeli különbségeit, amennyiben a munkamegosztás a relatív költségelőnyök szerint alakul. Ebből a feltételezésből kiindulva a (nemzetközi) gazdaságba mindenki be tud kapcsolódni, ha komparatív előnyei alapján szakosodik. Így viszont nincs értelme versenyről beszélni, mert lényegében mindenki győztes lehet (KRUGMAN, 1994).

Véleményem szerint a fenti kutatási eredmények a versenyképesség és a területi verseny fogalmainak újraértelmezését teszik szükségessé a különböző térségek fejlesztési céljainak megvalósításakor. Vajon egy-egy elmaradottabb régió vagy területi egység az együttműködések és a hálózatépítés révén nem kerülhetne-e előnyösebb pozícióba ezáltal? Nem nyerne-e többet a kooperációval, ahelyett, hogy hátrányosnak ítélt adottságaival „ringbe száll” és rivalizál a versenytársakkal a külső erőforrások megszerzéséért? Fontos megjegyezni a területi egyenlőtlenség és versenyképesség összefüggése kapcsán, hogy bizonyos tényezők nem feltétlenül alapjai a fejlődésnek, sokkal inkább indikátorai annak. Ennek függvényében pedig már nem biztos, hogy elég, ha valahol jól képzettek az emberek, mert például munkahelyek elérhetőségének hiányában el fognak költözni arról a településről. Míg valahol lehet viszonylag elfogadható életszínvonal alacsonyabban képzett embereknek is, ha van a közelben számukra egy elfogadható nagyobb foglalkoztató. A másik pedig, hogy jóval alacsonyabb keresettel rendelkező emberek lehetnek jóval elégedettebbek, mint jól kereső társaik, lásd az országok boldogságindex eredményeit stb. Tehát bizonyos fejlettségi mutatók állapota még nem biztos, hogy tükrözi az adott terület jóllétét. A következő alfejezetben a területi egyenlőtlenség „gyengébb láncszemével”, a vidékkel foglalkozom. Ugyan a fejlettségi mutatói alapján kedvezőtlenebb a megítélése, véleményem szerint mégis értékekkel rendelkező területről van szó. Részletesebben azokat a jellemzőket ismertetem, amelyek révén fejleszthető.

---

⁶ A funkcionális térbeli helyzeten a térség természeti adottságai, materiális és immateriális öröksége, valamint a helyi társadalom kompetenciái értendő (JÓNA, 2013).

Összegzés

A területi egyenlőtlenségek leküzdéséhez minőségi és mennyiségi tényezőkre, azaz fejlődésre és növekedésre van szükség. A fejlődés során egy adott terület növekvő számú tagja hoz és hajt végre társadalmilag helyes döntéseket, amelyek az emberek életlehetőségeit növelik anélkül, hogy mások életesélyei csökkennének. Továbbá olyan belső strukturális változásokban nyilvánul meg, mint az erőforrások jobb hasznosítása, az intézményi rendszer átalakulása vagy a lakosság értékrendjének, attitűdjének változása. Az egyének életminőségét azok a rendelkezésükre álló erőforrások határozzák meg, amelyekkel az egyén által magasra értékelt életkörülmények elérhetők. A fejlődést nemcsak az egyéni, hanem össztársadalmi tevékenység eredményeként megvalósuló folyamatként is tekinthetjük, amelyre hat a piac, az egyének, a gazdálkodók, a kormányzat gazdasági döntései. A földrajzi helyzet; a külföldi tőke aránya; a vállalkozási aktivitás és a humán tőke szintén hat a területi fejlődésre. Ezek közül a munkaerő és a birtokában lévő tudás minősége és mennyisége lehet a gazdasági fejlődés egyik legmeghatározóbb tényezője.

A növekedés mennyiségi ismérvek változását jelenti, amelyet meghatároz az egyén, illetve a gazdasági szereplők, valamint a kormányok fejlesztéspolitikája. A legtöbb esetben térbeli átrendeződés kíséri. Összefüggésbe hozható a térségek termelő- és szolgáltatótevékenységek befogadásának képességével. A gazdaság hatékonyságának növelése által, több úton is elérhető, ilyen lehet az új, fejlett technológia vagy innovatív megoldások alkalmazása.

A területi fejlődésre hatással lehet a területi tőke, amely a természeti és területi tényezők, valamint a térség társadalmához kapcsolódó anyagi és nem anyagi tőkeelemek összessége. Részt képezheti még a megközelíthetőség, a képzett munkaerő, a kkv-k és a magas iskolai végzettségűek egymáshoz viszonyított aránya, az üzleti hálózatok száma, a társadalmi tőke és a területi identitás stb. A materiális tényezők relatív, az immateriális tényezők általában abszolút előnyöket foglalnak magukban. A materiális és immateriális tőkeelemek a földrajzi fekvés, településméret, természeti erőforrások, épített örökség, infrastruktúra, társadalmi vagy kapcsolati tőkével azonosíthatók.

A területi adottságok azonosíthatók immobil és mobil tényezőként is. A humán tőke és a képzett munkaerő mint mobil, a kevésbé képzett munkaerő mint immobil tényező jeleníthető meg. A fejlődést és a hatékonyságot az szolgálja leginkább, ha minden régió adottságait, lehetőségeit, területi tőkéjét a lehető legnagyobb mértékben aknázza ki. A területi tőke elemei közül a szakirodalomban a leggyakrabban előforduló tőketípus a társadalmi tőke, illetve a humán tőke. Ezekhez szorosan kapcsolódik a kulturális tőke, valamint hasonló hangsúlyt kap a környezeti tőke. A területi tőkén belül a társadalmi tőke szerepe kiemelkedő jelentőséggel bír, mivel ennek minőségi jellemzői nagyban befolyásolják egy terület fejlesztési lehetőségeit.

A társadalmi tőke két nagyobb csoportra osztható, formális elemei a különböző intézmények, szabályok vagy civil szervezetek. Informális elemeit az egyéni és kollektív cselekvést befolyásoló tényezők, mint a bizalom, a részvétel vagy a magatartási szabályok, értékek alkotják. Adottságok összessége, amelyek hely- vagy térségspecifikusak.

2.2. Vidék és vidékfejlesztés

A vidék fogalmára vonatkozóan nincs egységesen, mindenki által elfogadott meghatározás. Ezért a fejezet első részében, a teljesség igénye nélkül, a hazai és nemzetközi vidékmeghatározások ismertetésével próbálom körvonalazni azt. Ezt követően a vidék környezeti, gazdasági és társadalmi aspektusaival foglalkozom, mivel a fejlesztések szükségszerűségét ezek a jellemzők határozzák meg leginkább.

2.2.1. Fogalmi és térbeli lehatárolás

A **vidéki területek** mind természeti, mind épített és kulturális örökségük, valamint ökológiai adottságaik révén pótolhatatlanok. A hozzá kapcsolódó jelentéstartalom az évtizedek alatt többször jelentős változáson esett át. A **megnevezés** alapvetően egy **térbeli egységre utal**, ugyanakkor **jelentéstartalma** számos **természeti-táji, társadalmi-kulturális és gazdasági vonatkozást is magában foglal** (DORGAI, 1998b, KOVÁCS, 2003, SARUDI, 2003; BALLAS et al., 2003; KOVÁCS et al., 2015). A vidék- és területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek gyakran használt kifejezése, viszont KOVÁCS (1998) szerint mégis a fogalmat mindenki sajátosan értelmezi (BODNÁR, 2014a). Ez abból ered, hogy a fogalom lehatárolását a véleményalkotók szakterületi kötődései és a tartalmi meghatározások céljai (tudományos vagy éppen gyakorlati) erősen befolyásolják. Hiszen az egyes álláspontokat mindenki a saját tudományterülete oldaláról közelíti meg (KOVÁCS et al., 2015; RACHER et al., 2004; SZABÓ Sz., 2011a). Ebből a rendkívül gazdag megközelítési lehetőségéből fakad, hogy sem hazai, sem pedig nemzetközi szinten a mai napig nem sikerült egyértelmű és mindenki számára elfogadható vidékdefiníciót alkotnia a terület- és vidékfejlesztő szakembereknek.

A **területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény** ugyan már használta a „vidéki térség” fogalmát, de nem határozta azt meg. Ezzel szemben a **mezőgazdasági vidékfejlesztés térségeit (rurális térségek)** megjelölte, mégpedig úgy, mint ahol **jelentős a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók aránya a községek és kisvárosok foglalkozási szerkezetében.**

Az akkori minisztérium lehatárolása is meglehetősen nagyvonalúan kezelte a fogalmat. A vidék az a terület, ahol a mezőgazdasági tevékenység, a zöldfelület és az aprófalvas településszerkezet dominál, alacsony beépítettség és népsűrűség jellemző (Földművelési Minisztérium, 1997).

Az **első** magyarországi **vidékbesorolási kísérletek** közös vonása, hogy elsősorban és **csaknem** kizárólag a **mezőgazdaság** és az **agrártársadalom szemszögéből közelítették** meg a kérdést (KOVÁCS, 1998; ROMÁNY, 1998; FEHÉR, 1998; DORGAI, 1998a).

A vidék térbe ágyazott gazdasági, társadalmi és ökológiai összefüggéseire hívta fel a figyelmet SZAKÁL (1999), aki szerint a **vidék bonyolult, sokoldalú, multifunkcionális erőforrásrendszer**. Ebből az következik, hogy az erre épülő mezőgazdasági és nem mezőgazdasági tevékenységek, valamint a nem gazdasági tevékenységek között is **nagyfokú integráltság jellemző**. Ez az, ami alapvetően megkülönbözteti a vidéki térségeket a városi térségektől.

A lehatárolásnál további nehézséget jelent, hogy a vidéki terek sajátosságaikban és problémáikban jelentős különbségeket mutatnak, melyeket elsősorban a **településszerkezeti és regionális különbségek határoznak meg** (FEHÉR 1998, 2005; JÁVOR 2003). A különböző lehatárolások eltérő földrajzi lefedettséget eredményeznek (MAÁ CZ, 2001; RITTER, 2008), ezzel együtt változik a lehatárolt területek mérete és népességszáma is (DU PLESSIS et al., 2002).

A település mérete, funkciói, épített környezete szerint is megközelíthető a **vidék** fogalma. A falu – Erdei Ferenc művére utalva – a „város vidéke”, vagyis **ami nem város**. A vidéki térség az előbbivel analóg módon pedig az, amely nem városi térség (CSATÁRI, 2001; ARCAINI et al., 1999; MAÁ CZ, 2001; SARUDI, 2003). Éppen ebben látja CSATÁRI és FARKAS (2006) a fogalmi lehatárolás további nehézségeit, mivel a kifejezés **relatív fogalom**, vagyis a **városhoz viszonyítva értelmezhető** (BODNÁR, 2014a).

Noha CSATÁRI és FARKAS (2006 idézi KIS, 2011) is azon a véleményen volt, hogy a vidék, illetve a vidékies térségek teljesen pontos meghatározása szinte lehetetlen, mégis kísérletet tettek a fogalom lehatárolására (CSATÁRI és FARKAS, 2006: 99. o.): „*Vidékiek térség lehet tehát az,*

- *amely nem városias;*
- *amelynek települései jellemzően rurális jellegűek, településszerkezetük dominánsan falusias, tanyás, központja elsősorban kisváros (vagy hazánkban, az Alföldön sajátos mezőváros);*
- *amelyben a gazdaság és az intézményrendszer területi koncentrációja alacsony;*
- *ahol a mezőgazdaság mint ágazat domináns, sőt egyes térségekben kiemelkedő;*

- *a társadalom pedig »vidékinek« érzi magát».*

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) (2015) vidéki terület lehatárolása, illetve kategóriája a 120 fő/négyzetkilométert ugyan meghaladó, de a 10 000 fő alatti települési kategóriát érti (LUKOVICS, 2008). A dolgozat további részében a vidéki település fogalmán az ebbe a kategóriába sorolható településeket értem.

A vidék területi lehatárolásával kapcsolatos nehézségek figyelhetők meg **nemzetközi** viszonylatban is. HURBÁNEK (2008) ennek okát abban látja, hogy nem egyértelmű, mely terület inkább rurális, mint urbánus (BODNÁR, 2014b). A kérdés súlyát jól szemlélteti, hogy számos nemzetek felett álló intézmény, szervezet próbálkozott, legtöbbször sikertelenül, vagy túlságosan általános vidékdefiníció megalkotásával. Ami általában a **lehatárolások közös pontja**, az a **településméret** vagy a **népsűrűség**.

Az OECD vidéki térségnek azt nevezi, ahol az adott terület **népességének kevesebb mint 50%-a él 150 fő/km²-nél ritkább népsűrűségű településen**⁷.

Az Európai Bizottság által 1988-ban „A vidéki társadalom jövője” (The future of rural society) címmel publikált jelentése szerint **a vidék vagy vidéki térség fogalma nem csupán földrajzi lehatárolást jelent**, hanem vonatkozik a **társadalom és gazdaság** egészének **szerkezetére**, a tevékenységek széles skáláját felölelve. A vidéki térségek nemcsak lakó- és munkahelyül szolgálnak, hanem a társadalom egésze számára kiemelkedően fontos funkciókkal bírnak (Commission of the European Communities, 1988).

Az Európa Tanács által elfogadott Vidéki területek európai alapokmánya alapján a **vidék az a téregység**, ahol **dominánsan** jelenik meg a **mezőgazdaság**, az **erdészet** és a **halászat**, a **vidéki lakosság speciális gazdasági, kulturális tevékenysége**, a **rekreáció** és a **természetvédelem**, illetve a posztmodern társadalmi igényeknek megfelelő életmód is (COUNCIL OF EUROPE 1996 idézi KOVÁCS et al., 2015).

A Vidéki Térségek Európai Chartája⁸ szerint „**rurális térség**” fogalma alatt **olyan tágabb értelemben vett terület vagy vidék értendő**, amelyben a **falvak** és a **kisebb városok gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak**, és összehasonlítva a városi térségekkel bennük

⁷ Csatári (2001) szerint a magyar vidékies kistérségek lehatárolásakor a népsűrűségi határértékét 120 fő/km²-re csökkentve kapunk olyan értéket, amely az átlagos magyar népsűrűséghez és hazánk sajátos településszerkezetéhez illeszkedik.

⁸ 3. cikkely, ill. a vidéki térségeknek a definíció alapján való nemzeti besorolását előíró 28. cikkely.

- számottevően **alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja,**
- a **terület** nagyobb részét **mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási** célokra használják.

Az Európai Területfejlesztési Perspektíva integráltan, funkcionális területi egységként kezeli a várost és a vidéket, amelyet sokféle kapcsolat és kölcsönös egymásrautaltság jellemez (EC 1999a).

Az Európai Bizottság, 2010 decemberében publikált „A vidékfejlesztés az Európai Unióban” c. jelentésében új tipológiát vezetett be, amely negatív megközelítésből kiindulva határozza meg a vidéki térségeket, azaz **ami nem városi, az vidéki térség** (EUROSTAT, 2010).

A FAO meghatározása szerint a vidéki térben az emberek távol élnek egymástól; a települések lélekszáma kicsi; egymáshoz képest, de a kisvárosokhoz, illetve a nagyvárosokhoz képest is távol helyezkednek el. A vidékiesség fogalmát alapvetően három dimenzió mentén határozza meg: **ritkán lakott település; legjellemzőbb tevékenység a földhasználat; távolság a városi területektől.** A méretnél és a népsűrűségén kívül azonban nem használ fel egyéb mutatókat a lehatárolás során (Food and Agriculture Organization, 2018).

2.2.2. Vidéki környezet ismérvei

A vidék környezeti jellemzőinek lényegét jól összefoglalja FARAGÓ (2016a) földrajzi térrel kapcsolatos megállapítása. Szerinte a földrajzi tér minden pontja vagy téregysége mindig különböző, egyedi (eltérő domborzat, éghajlat, természeti erőforrások stb.). **Minden terület egység** (pl. régió, lokalitás) mint **összetett entitás unikális**, különbözik az adottságaiban, a belső működésében és a külső kapcsolatrendszerében. A különbözőségek ellenére vannak olyan ismérvek is például a **vidéki környezetnek**, amelyek hallatán a legtöbb ember számára ugyanaz a kép jelenik meg. Ezek a vidékkel **azonosított jellemzők (csend, béke, természetközelség, közösséghez tartozás)**, ugyanakkor egyre kevésbé köthetők a vidékként azonosított településekhez, napjainkban sokkal inkább a média és politika által konstruált térről beszélhetünk (SZABÓ Sz., 2011a). A vidék átalakul(t).

A világban zajló technikai és egyéb változások ellenére még mindig a **vidéki térhez kapcsolódik a legtöbb természeti erőforrás.** Ebbe a kategóriába tartoznak BUDAY-SÁNTHA (2010) szerint egy társadalom számára **ingyenesen rendelkezésre álló mindazon természetes eredetű anyagi javak és jelenségek**, amelyek az **adott társadalom fennmaradásához nélkülözhetetlenek és közvetlenül vagy közvetve gazdasági jelentőséggel bírnak** (MARSELEK, 2006). Úgy

gondolom, hogy ezek nélkül a javak nélkül valójában nem is beszélhetnénk vidékről. Említést kell tennünk még az ember által létrehozott épített környezetről is, amely szintén sajátos mintázatot mutat a vidéki térben.

CSATÁRI (2001) szerint a vidéki környezet ismérve a **ritka települési szövetű tér**, amelynek alapvető jellemzője a **mezőgazdasági jellegű tájhasznosítás** és valamilyen **városias központhoz való kapcsolódás**. Leginkább a benne lejátszódó földrajzi folyamatok határozzák meg, úgymint a **táj- és természetvédelem, rekreációs erőforrások kihasználása**, vagy a (korábban) klasszikusnak tekinthető élelmiszer-termelés. A Vidéki Térségek Európai Chartája szintén ezekkel az attribútumokkal írja le a vidéki környezetet.

Kiemelhető még az **ingázás**, valamint a **szolgáltató- és ellátórendszerek „vidékiek terekre” jellemző működése**. A vidéki környezetet gyakran olyan alapproblémák és hiányosságok meglétével is azonosítják, mint a **vidéki terek és települések elérhetőségének problémája**. (MOSELEY, 2003).

Az **új vidéki funkciók**, mint a **tájrehabilitáció, megőrző és védelmi funkciók** azt a célt szolgálják, hogy a vidéki táj lakott, gondozott, ápolat, fenntartható módon és okszerűen használt legyen (Situation and Outlook, 1997). A vidéki környezet fenntartása és megőrzése nemcsak a funkcióbővülést, hanem korábban nem jellemző tevékenységek megjelenését is előidézte.

Megfigyelhető a vidékiek térségek földrajzi értelemben vett átalakulása. Egyrészt a városias központok körül létrejön egy **szuburbán jellegű vidék**. Ugyancsak karakteres a megjelenése az **idegenforgalmi-vidéki** térségeknek. Külön kategóriát jelentenek a **közép- és kisvárosias térségek**, valamint **szélsőségesen agrárjellegű és periférikus vidéki** térségek (CSATÁRI, 2000).

Véleményem szerint ezek az új vidéki funkciók és szerepkörök csak átvitt értelemben mondhatók újnak. Szerencsésebb lenne pótlólagos funkcióknak nevezni ezeket, mivel sokkal inkább az évszázados vidéki funkciók helyett jelentkeztek, amelyek viszont a szemünk előtt tűnnek el. Valójában a hagyományos vidéki funkciók helyettesítőinek gondolom ezeket, olyan „szerepeknek”, amelyek az elnéptelenedő falvak okozta problémákra próbálnak valamiféle megoldást találni.

2.2.3. Vidéki gazdaság ismérvei

Korábban az intenzív mezőgazdasági tevékenység miatt a vidéki térségeket homogén területeknek tekintették, ahol ugyanazon korlátozó tényezők és lehetőségek határozzák meg azok fejlődését. Ez

a szemlélet időközben módosult, hiszen a vidékre a sokszínűség és a változatosság lett jellemző. A vidéki térségek gazdasági teljesítménye ilyen megközelítésben nem más, mint a helyi és globális erők kölcsönhatásának eredménye. A sokszínűség miatt a kihívásokra eltérően reagálnak, illetve alkalmazkodnak, ami fokozza azok diverzitását gazdasági tekintetben is (MARINI és MOONEY, 2006, TERLUIN, 2003).

A **vidékgazdaság** WARD (2008) szerint sokkal **inkább politikai**, míg MARINI és MOONEY (2006) munkájában inkább egy **ideáltípusnak**, egyfajta **elemzési konstrukciónak** tekinti, amely nem választható el élesen a várostól. Konkrétabb megfogalmazásban a **vidéki térségekben zajló, ott végzett gazdasági tevékenységek összességét jelenti**. Ugyanezt SZAKÁL (1999) **mezőgazdasági és nem mezőgazdasági gazdasági tevékenységeket** magában foglaló **gazdasági rendszerként** írja le. FEHÉR (2005) elsősorban **földhasználati irányultságú regionális gazdaságot** ért alatta. Összességében a vidékgazdaságok **változatos, dinamikus és nyílt rendszerek**, amelyekben a társadalmi-gazdasági folyamatokat a belső (helyi) és külső (globális) tényezők határozzák meg (KIS, 2014). E szempontok alapján MARINI és MOONEY (2006) a vidékgazdaságok három típusát vezették le.

1. **Járadékszerző vidékgazdaság** (rent-seeking rural economy): azok a vidéki térségek tartoznak ebbe a kategóriába, ahol az erőforrások legfőbb használói a mezőgazdaság és egyéb kitermelő ágazatok, tevékenységek. Közepontjában a természeti erőforrásokra alapozott fejlődés áll.
2. **Függő vidékgazdaság** (dependent rural economy): azokra a vidéki térségekre vonatkozik, ahol a jövedelem elsődlegesen külső forrásokból származik. Hosszú távon ezek a gazdaságok sérülékenyek, hiszen a befektetések forrásai külső kontroll alatt állnak.
3. **Vállalkozói gazdaság** (entrepreneurial rural economy): e vidéki térségek fő jellemzője, hogy jövedelmük főként a helyi erőforrások hasznosításán alapul. Ezen vállalkozói közösségek meghatározó kulturális tényezője a társadalmi tőke magas szintje és a változásra (innovációra) való hajlam. Az itt működő vállalkozások jellemzően kisméretűek, amelyek horizontális hálózataik révén a gazdaság számos területén alakíthatnak ki kölcsönösen hasznos együttműködések, így biztosítva maguknak a rugalmas alkalmazkodásból és a mérhető hatékonyságból származó előnyöket.

A vidékgazdaságok semmiképpen sem tekinthetők determinisztikusnak vagy automatikusnak, és jövőjük nem tekinthető adottnak, sokkal inkább tekinthető a helyi közösségek választásának.

A vidéki térségek alkalmazkodási folyamatában általános konszenzus mutatkozik (COWIE et al., 2010; FEHÉR, 2005; KIS, 2012, 2014; MARINI és MOONEY, 2006, PAKURÁR et al., 2012)

atekintetben, hogy a **helyi erőforrásoknak kitüntetett szerepe van a vidékgazdaságok teljesítményének**, a vidéki térségek **prosperitásának meghatározásában**. Ezen nézet szerint a **vidéki térségek fejlődése a sajátos tőkeszerkezetük függvénye**. A **természeti erőforrások mellett** hasonló súllyal bír és **legalább ennyire meghatározó a humánerőforrás is**.

A **népesség nagysága**, összetétele **kihat** a települések **gazdaságára**. Egy adott területen élő, ott lakó, dolgozó és élettevékenységeit végző, pihenő **népesség nagyságrendje és szerkezete befolyásolja** az erőforrásként rendelkezésre álló **munkaerő mennyiségét**, **fogyasztóként a kereslet nagyságát**, szerkezeti jellemzőit, a gazdaságosan **működtethető közszolgáltatások körét és mennyiségét** (KOROMPAI, 2013).

Az egyes térségek **felemelkedésének másik kulcseleme**, hogy milyen a **foglalkoztatottak képzettségi színvonala** (GLAESER et al., 1992). Attól is függ, hogy a képzett munkaerő milyen foglalkozásokban kamatoztatja tudását, s **kreativitását tudja-e hasznosítani, döntéseit mennyire önállóan hozza meg** (COOKE és SCHWARTZ 2007). RITTER (2018) a foglalkoztatást a vidékgazdaság alapjának és indikátorának is tekinti, ez ugyanis hatással van a vidéki térségek helyzetére is. Egyetértek megállapításával, mely szerint a **mezőgazdasági foglalkoztatásnak** sajátosságánál fogva különleges szerepe van a vidékgazdaságban. Szerinte az agrárium szerepének **csökkenését** kísérő egyik tipikus jelenség volt a mezőgazdaságból kiszoruló munkaerő a gazdaság más ágaiba történő átáramlása, ami hozzájárulhatott a **területi különbségek fokozódásához**.

Napjainkban a falvakból egyre inkább kiszorul az a gazdálkodói életforma, amely a vidéket szinte a mezőgazdasággal azonosította. Az ebben az ágazatban dolgozók száma fokozatosan csökkent az elmúlt négy évtized alatt. **Egyre kevesebb azoknak a családoknak a száma**, akik **főállásban** vagy a munkájuk mellett **folytatnak** – akárcsak **önellátás céljából** – valamilyen **gazdálkodói tevékenységet**. Gazdasági oldalról emiatt nincs meg a földhöz, a településhez való ragaszkodás kialakulásának lehetősége (ENYEDI, 1980, SZABÓ Sz., 2011a). „2010-ben a 100 hektáron felüli gazdaságok az összes föld 72 százalékát művelték. Az 5 hektár alatti gazdaságok 1935-ben az összes gazdaság 72,5 százalékát jelentették, amelyek a föld 10,1 százalékán termeltek. 2010-ben ugyanehhez a földnagyság kategóriához tartozó gazdaságok aránya 79,8 százalék az összes gazdaságon belül. Az 5 hektár alatti gazdaságok 2010-ben a föld 5,2 százalékát használták, szemben az 1935-ös 10,1 százalékkal. A legnagyobb és legkisebb birtokkategóriák adatainak az összevetése is elég bizonyítékot ad annak alátámasztására, hogy a földhasználat jelentősen átalakult” (KOVÁCH, 2014: 149. o.). Az egyéni gazdaságok földterületének az ötven százalékát az 50 hektár feletti családi gazdaságok használták 2010-ben. A családi gazdaságok közel

kétharmada kevesebb mint egy hektáron termelt (KOVÁCH, 2010; KOVÁCH és MEGYESI, 2018). A birtokkategóriák változása miatt egyre kevesebben tudnak akár gazdálkodói tevékenységet folytatni, ami biztosítaná a családok számára a megélhetést. Véleményem szerint már csak emiatt sem lehetséges teljesen visszaállítani a falvak korábbi, „eredeti” funkcióit.

A falvakban végbement gazdasági változások hatásait jól illusztrálja a helyben **foglalkoztatottak arányának módosulása** is, ami az elmúlt évtizedekben végbement. Míg 1980-ban „egy átlagos magyar faluban 1.800 ember élt; 57 százalékuknak volt kereső foglalkozása (a foglalkoztatottak 40 százaléka a mezőgazdaságban, 37 százaléka az iparban dolgozott); átlagos életkoruk 37,4 év volt” (ENYEDI, 1980: 16. o.). Több évtized elteltével a vidéki foglalkoztatottság is nagyban átalakult. A falvakban élő foglalkoztatottnak több mint **60 százaléka ingázik naponta**, míg a vidéki városok munkavállalói kedvezőbb helyzetben vannak, mivel csak (!) 40 százalékuk ingázik (LUDESCHER, 2017). A vidéki lakosság **legnagyobb foglalkoztatójává az önkormányzat** vált (PERGER, 2015).

A beszűkült jövedelemszerzési lehetőségek következményei megmutatkoztak a **vidéki jövedelmek és munkanélküliség** alakulásában is. A rurális terekben élők **jövedelemegyenlőtlensége** az utóbbi három évtizedben jelentősen **megnövekedett a vidék kárára** (SZABÓ Sz., 2011a; CSATÁRI, 2001). A munkanélküliséggel **azok** a vidéki települések **küszködnek leginkább**, melyek a **felsőfokú és középfokú központoktól távol helyezkednek el** (LUDESCHER, 2017).

BUDAY-SÁNTA (2010) említi, hogy a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben **polarizálódott a vidék egésze**, valamint **megnőttek a gazdasági és szociális vonatkozású negatív folyamatok**. A mezőgazdasági nagyüzemek, illetve a vidéki ipar felszámolásával a **vidék elveszítette gazdasági bázisát**, vele azt a gazdasági háttérrel rendelkező szervezőerőt, a **nagyüzemekben koncentrálódó helyi értelmiséget**, amely a **helyi adottságokhoz illeszkedő fejlesztéseket tudta volna végrehajtani** (BODNÁR, 2013).

FARAGÓ (2010) szerint **azok a falvak** lesznek **képesek fejlődni**, amelyek **karakteres funkcióval rendelkeznek** és fejlődő, **diverzifikáló városhoz tartoznak**, amelyeknek **jó az elérhetősége**. Nem értek egyet Faragó ezen állításával, úgy gondolom, hogy pontosan azoknak a falvaknak kell szerepet és fejlődést biztosítani, amelyek nem rendelkeznek ilyen adottságokkal. Nem mondhat le ezekről a településekről sem a tudományos elit, sem pedig a szakpolitika. Ellenkezőleg, az érintett szakembereket pontosan ezeknek a településeknek a felemelése kell, hogy motiválja az új megoldások kidolgozására. A történelem során láthattunk már olyan embertelen

megoldásokat a kistelepülések likvidálására, amelyek a mai modern technológiákat alkalmazó (szak)ember számára egyszerűen elfogadhatatlanok.

2.2.4. *A vidéki társadalom ismérvei*

A vidéki gazdaság változásának markáns leképeződése a vidéki társadalom változása. A gazdasági viszonyok átrendeződése együtt járt a népesség dinamikus átrendeződésével. Ez az átalakulás korábbi egyenlőtlenségeket erősített meg (KULCSÁR és OBÁDOVICS, 2016). A vidéki társadalom változásának kimutatása a gazdasághoz képest jóval nehezebb, mivel jellemzői nem minden esetben manifesztálódnak egzakt módon a fizikai térben. A **vidéki társadalom mentalitását, gondolkodását nagyban befolyásolja a róla alkotott és neki tulajdonított szerepkör**. A vidékkel kapcsolatban KOVÁCH több írásában arra mutatott rá, hogy jellemzően **két attitűd dominál: a vidéki idillt és a vidék elmaradottságát hangsúlyozó** (KOVÁCH 2012, CSITE és KOVÁCH 2002, KOVÁCH és KRISTÓF 2006). CSURGÓ (2007) is két vidékképet különböztet meg: a **problémacentrikus** és az **élményorientált vidékképet**. Míg az előbbi a társadalmi, gazdasági problémákra helyezi a hangsúlyt és a vidéket ezekkel azonosítja, az utóbbiban, a fogyasztással, kikapcsolódással kapcsolatos idegenforgalmi élményorientált vidékképben a hagyományos falusi idill szimbólumai, a nemzeti hagyományok és a megőrzött természet jellemzői hangsúlyozottak (MEGYESI, 2007).

Úgy vélem, hogy ezek a vidékképek és a bennük megfogalmazott látens „elvárások” tükröződnek vissza sokszor a társadalmi, települések közötti érintkezések vagy egy-egy település megítélése során. Sőt, ennek köszönhetően egyre inkább megfigyelhető az emberek viselkedési és szemléletbeli változása is.

Ezek a folyamatok évtizedekkel ezelőtt kezdődtek. A falusi életmódváltozás alatt ENYEDI (1980) három tényezőt ért: a **falusi gondolkodásmód, értékrend; az életszínvonal, jövedelem, társadalmi juttatások és a fogyasztás**. A harmadik tényező az **életkörülmények**, mely alatt a **lakóház, a falusi település infrastruktúra-színvonalát, a kereskedelmi, oktatási és egészségügyi ellátást** értette.

A falusi értékrend változását mutatja a **vidéki társadalmak és közösségek önszerveződése és az életmód modernizációja** (MOLNÁR, 2013; KASSAI, 2012; LUDESCHER, 2017). Attól függően, hogy **milyen emberek élnek** a különböző helyeken (más kultúrájú, tehetségű, szorgalmú, képességű), ennek megfelelően az **adottságokat másként hasznosítják és mások**

lehetnek a **törekvéseik**, így a konkrét helyek más és **más tartalommal telítődnek** (FARAGÓ, 2016a).

LUDESCHER (2017) úgy látja ENYEDI (1980) Falvaink sorsa című írásának elemzésére és saját kvalitatív kutatására alapozva, hogy a vidéki települések jelentős változáson esnek át társadalmi téren. A falvak olyan **demográfiai és gazdasági átalakuláson** mentek át az elmúlt közel fél évszázad alatt, ami *„kihat a lakosság életmódjára, gondolkodására és közösségi életére is”* (LUDESCHER, 2017: 4. o.). Úgy gondolom, hogy ezek a változások befolyásolják a lakosság mindennapjait, családi és közösségi életét. Ugyanakkor nem csak a mindennapok menetét érintő hatásokról van szó, hiszen ezek a változások hatással vannak a kultúra, a helyi szokások megőrzésének alakulására is.

A helyi hagyományok ápolása szintén ártértékelődött az utóbbi fél évszázad során. *„E tényezőknek nagy szerepük van egy falu, közösség életében, esetleges sikerességében. E tényezők segítenek abban, hogy olyan közösségek jöjjenek létre, amelyek képesek arra, hogy egyes vidéki térségekből például csökkentsék az elvándorlást”* (LUDESCHER, 2017: 15. o.). Egyetértek Ludescher helyi hagyományokkal kapcsolatos megállapításával. A múlt században a falusi élet szerves részét képezték a hétköznapiakhoz, valamint ünnepekhez kapcsolódó (helyi) hagyományok, szokások. Az emberek nagyfokú együttműködési hajlandóságot mutattak egymás iránt; a családokat az öngondoskodás jellemezte. Napjainkban ezek az attitűdök egyre kevésbé jellemzők a vidéken élők többségére, illetve veszítettek jelentőségükből. A hagyományok, a helyi értékrend új generációknak történő átadását tovább nehezíti a népességfogyás jelensége.

A megváltozott országon belüli vándorlási irányok miatt sok városlakó költözött a falvakba, ennek köszönhetően a falvak társadalma átalakult. Az új lakosok új szokásokat is „visznek magukkal” a város környéki agglomeráció településeire. A vidék ma már egyértelműen nem az agrártermelés helye, **az ott élők városi életmódot élnek** (SZABÓ Sz., 2011a). Erről a változásról ENYEDI (1980: 70. o.) a következőket írja: *„...Sokan vonakodnak az új társadalmi szerkezetű falut falunak nevezni. A szociológiai szakirodalom inkább rurális településekről és térségekről ír. Azt hiszem, az elnevezés változtatása helyett inkább ezt az új társadalmi tartalmat [a városias magatartás- és életformák terjedése – a szerző] kellene tudatosítani...”*

A **lakosság (kor)összetétele** is meglehetősen **megváltozott**. A falvak gazdasági és egyéb problémáin kívül további nehézséget jelent az elöregedés. A falusi társadalmat a generációk együttélése, rokoni, baráti kapcsolati hálózata jellemezte. A családokat a közös gazdálkodói életmód a földhöz, egymáshoz, illetve a településhez kötötte. A generációk folyamatos megújulása zajlott. A technológiai, infrastrukturális fejlődés, illetve a már taglalt gazdasági átalakulások mind

hozzájárultak ahhoz, hogy a vidéken élők elvándorlása felerősödjön. A települések lakosságának korösszetételében negatív tendencia jelentkezett, egyre több idős marad(t) a falvakban. A megélhetés, a munkahelyek, illetve a megfelelő minőségű szolgáltatások hiánya miatt ma a fiatalok nem szívesen telepednek le a kisebb, a központoktól távoli településeken. A **legfiatalabb generáció sem tud igazán kötődni a településéhez**, mivel ingázó szüleik már nem viszik őket a helyi óvodába, iskolába. Mivel **nem alakulnak ki szorosabb baráti kapcsolatok a településen élő fiatalok között, emiatt valószínűleg később sem vesznek majd részt a közösség életében** (ENYEDI, 1980 alapján LUDESCHER, 2017). Az intézmények és a lakóhely között ingázó fiatal generációt teljesen más magatartásformák jellemzik, mint szüleiket. Az ingázás miatt a szülők is lazábban élik meg a közösségi életet, de talán még valamivel erősebben kötődnek a településhez, mint gyermekeik.

*„Az újabb rendszerváltásra **felnővő gyermekek már részben új életstratégiát alakítottak ki, amelyben még nagyobb szerepet kap az önállóság, az önmegvalósítás és a mobilitás. Mivel ez a generáció már nem kötődik a hagyományos paraszti léthez, nincsenek közvetlen élményei, információi, ismeretei arról a formációról, így könnyebben otthagyja a szülőhelyét, változtat munkahelyet, szemlélete nem családközpontú. Él a globalizáció minden lehetőségével. Ez együtt jár a fiataloknak a fővárosba és külföldre való vándorlásával, aminek a következménye a vidék elnéptelenedése, a falvak elöregedése**”* (ÖRSI, 2016: 388. o.). SZABÓ Sz. (2011a) szerint a globalizáció hatására **uniformizálódási** folyamat figyelhető meg a **lakásberendezés, lakáshasználat, a fogyasztói szokások, a viselkedésminták területén is.**

Mindezek ismeretében, még az aprófalvak esetében is, **ezt a negatív folyamatot és a közösségtől való elidegenedést csak nagyon tudatos közösségépítő munkával lehet megállítani, lassítani. Ezt a feladatot általában vagy a település első emberétől vagy agilis civil szervezet(ek) vezetőjétől várják el a közösség tagjai** (MOLNÁR, 2013; KASSAI, 2018).

Úgy gondolom, az „új elvárt szerepek” és „uniformizálódási vágy” áll a vidék társadalmának gondolkodásmódjában, életvezetésében beállt változások mögött. Az új vidéki funkciók, amelyekhez esetleg még pénzügyi forrás is társul, nem sok választási lehetőséget kínálnak igazából a falvakban élő közösségek számára, sokkal inkább determinálják azokat. Ezeknek a falvaknak a sikere ezt követően azon múlik, hogy az adott közösség tagjai milyen adottságokkal, képességekkel rendelkeznek. A közösségek és a vidéken élők jólétéhez véleményem szerint elsősorban azok a fejlesztési pályák, lehetőségek járulnak leginkább hozzá, amelyek a közösségek saját belső adottságaira és erőforrásaira támaszkodnak és ezekhez alkalmazkodnak. Ott lehetnek sikeresek a fejlesztések, ahol az adottságok és a lehetőségek találkoznak, illetve nem helyettesítik

a hiányzó erőforrásokat, hanem sokkal inkább a meglévőkben rejlő képességekből hozzák ki a lehető legtöbbet. Többek között ezt a célt szolgálja, illetve ehhez biztosít pénzügyi eszközt (pályázatok formájában) az unió vidékfejlesztési politikája. A következő alfejezetben ennek a politikának az évtizedek során bekövetkező szemléletváltásáról, valamint a vidékfejlesztési irányelvek átalakulásáról esik szó.

2.2.5. A vidékfejlesztési politika és a regionális politika kapcsolata

A vidéki tér megőrzése, illetve új funkciókkal való felruházása, azok megélése nem csak az ott élők számára jelent kihívást. A vidék- és területfejlesztési politika számára legalább ekkora feladatot jelentenek a vidék fejlesztésének, az elvándorlás és elnéptelenedés megállításának kérdései. Az alábbiakban a regionális és a vidékfejlesztési politikát meghatározó fejlesztési elméleteket ismertetem, ezen belül is az endogén fejlesztési elméletre fókuszálok. Ezt követően a vidékfejlesztési politika irányelveit mutatom be részletesebben.

2.2.5.1 Endogén fejlesztés

A terület- és vidékfejlesztés meghatározó kérdései közé tartozik a települések népességmegtartó képességének javítása, a lakosság életminőségének jobbítása. Mára bebizonyosodott, hogy **a létező problémákra** gyakran **nem lehet** tartós, fenntartható **megoldást találni tisztán külső erőforrások felhasználásával** (CZENE és RICZ, 2010).

*„A fejlődéseméletek történetének szakaszai nemcsak a közgazdaság-tudomány, hanem a regionális tudomány főbb irányzataihoz is köthetők. Négy, egymást átfedő korszak és domináns elmélete adható meg (ALTMANN, 2010, BENKO, 1999, CHANT és MCILWAINE, 2009, G. FEKETE, 2008, MACKINNON és CUMBERS, 2007, TODARO és SMITH, 2009): **modernizációs elméletek** (1950–1970, a regionális tudományban a szakaszos fejlődést többek között FRIEDMANN írta le); **függőségi elméletek** (1960–1980, a regionális tudományban MYRDAL halmozódó oksági elméletének, illetve WALLERSTEIN gondolatainak hatásai említhetők meg); **neoliberális és szerkezetváltási elméletek** (1980–1990, LEWIS kétszektoros elmélete, valamint PERROUX növekedési fejlődési pólus elmélete); **posztfejlődési elméletek** (1980-tól, többek között idesorolhatók az endogén fejlődéseméletek, a helyi részvételen alapuló, bottom-up fejlesztési elméletek, iparági körzetek, lokális klaszterek stb.)”* (a fenti szerzőket idézi LENGYEL, 2012: 146. o.). A dolgozat további részében ezen utolsó kategórián belüli, a fejlesztéspolitikákat jelenleg legmeghatározóbb elmélettel, az **endogén fejlődésemélettel** foglalkozom részletesebben.

A fejlett országokban az 1970-es években nyilvánvalóvá vált, hogy a keynesi gazdaságpolitika nem elég hatékony, ezzel párhuzamosan szorult háttérbe a top-down (exogén⁹) fejlesztéspolitika is. Megerősödtek ugyanakkor a decentralizált területfejlesztésre, az alulról jövő (bottom-up) endogén erőforrásokra támaszkodó gazdaságfejlesztési programok (STIMSON et al., 2011). A központi irányítású kínálatorientált regionális politikát a keresletorientált váltotta fel, az ezek közti különbségek összegzését lásd az 5. táblázatban.

5. táblázat: Központi és alulról szerveződő regionális fejlesztési stratégiák

TRADICIONÁLIS TOP-DOWN FEJLESZTÉSI POLITIKÁK	ALULRÓL SZERVEZŐDŐ REGIONÁLIS FEJLESZTÉS
Top-down megközelítés: a beavatkozást igénylő térségekről az országos központokban döntenek	Mindegyik térségben a fejlődés támogatása, gyakran alulról jövő kezdeményezésre
Országos központi adminisztráció által szervezett	Decentralizált, vertikális együttműködés a különböző területi szintek kormányzatai között, valamint horizontális együttműködés a közszféra és a magánszektor helyi testületei között
A fejlesztések ágazati jellegűek	A fejlesztések térségi szemléletűek (lokalitás, milió)
Nagy ipari projektek, amelyek további gazdasági tevékenységeket ösztönöznek	Mindegyik térség fejlődési potenciáljának hasznosítása, ösztönözve a helyi gazdasági rendszer megfelelő alkalmazkodását a változó gazdasági környezethez
Pénzügyi támogatás, a gazdasági tevékenységeket odavonzó tényezők ösztönzése és támogatása	A gazdasági tevékenységek fejlesztéséhez a kulcsfeltételek biztosítása

Forrás: Pike et al. (2006: 17. o.)

Míg a tradicionális fejlesztési politikák központi irányítású, ágazati szintű fejlesztések megvalósulását eredményezték, addig az **alulról szerveződőkre a területi versenyhez, a realitásokhoz, illetve a térség sajátosságaihoz jobban illeszkedő fejlesztések a jellemzők.** Alapvető a **helyi kulcsszereplők, önkormányzati és üzleti szféra közötti konszenzus,** a horizontális együttműködés. Nem a pénzügyi források az elsődlegesek, hanem a globálisan versenyző **helyi cégek versenyelőnyeihez szükséges háttér** (képzések, innovatív intézmények stb.) **megerősítése, a kulcsfeltételek biztosítása** (LENGYEL, 2013; KABAI és SZABÓ, 2016; TÓTH és JÓNA, 2019). Ennek a felismerésnek köszönhetően a regionális tudományi gondolkodást olyan új megközelítések forradalmasították, mint az „új gazdaságföldrajz”, a

⁹ Az a nézet, miszerint a regionális gazdasági növekedést és fejlődést jobban serkentik a piaci automatizmusok, a régiók közötti verseny, mint a közösségi intervenciók. Ez az elmélet feltételezi, hogy a tőke- és munkaerő szabad áramlása adott, a régiók közötti verseny tökéletesen szabad, a termelési tényezők mobilitását nem gátolja semmi, a jövedelem mértéke a termelés outputjától függ (Jóna, 2013).

„kompetitív fejlődésmélet” vagy az endogén fejlődés és az aluról építkező fejlesztés elmélete (TÓTH, 2013a). A gyakorlatban a bottom-up rendszerek **működése jelentősen függ attól, hogy milyen mértékű a döntési kompetenciák átadása** (decentralizáció), valamint **milyen formában áll rendelkezésre helyi erőforrás és mennyiben kell központi források megszerzésére törekedni.**

SZAKÁL (1999) szerint az **endogén típusú fejlődés ugyanúgy felhasználja a külső technológiai és piaci fejlesztéseket**, mint az exogén, **de: az adaptáció gyorsabb**, nem egyszerű átvétel történik, hanem aktívan **átalakítva és átértékelve építi be azokat**, az ökológiai **kihívásokra érzékenyebb**, és a **tranzakciós költség kisebb** (FARKAS, 2002).

Az endogén fejlődés esetében a **társadalmi haladás mint minőségi megközelítés a jellemző.** A regionális tudományban a régió belül tudatosan kialakított, az egyedi helyi tényezőkön alapuló, alulról szerveződő, a helyi társadalom aktív részvételével zajló közösségi fejlesztéseket, akciókat tartjuk endogén jellegűnek (LENGYEL, 2012). Maga az endogén fejlődés lényegében **egy térségnek a helyi adottságokra való támaszkodását jelenti**, azok minél szélesebb körű kiaknázását. RECHNITZER (1993) ennek kapcsán kifejti, hogy ez nem jelent mást, mint **új regionális fejlesztési stratégiát** számos ipari államban és régió belüli lehetőségben, a **potenciálok kiaknázásában, a saját erők megújításában és fejlesztésében.** A térségek belső erőforrásaira **akkor irányult először a figyelem**, amikor nyilvánvalóvá vált a helyi **humán tőke növekedésben játszott szerepe.**

Hangsúlyos lett **azoknak a tényezőknek a meghatározása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez járultak hozzá.** Ezek a tényezők, belső erőforrások **kapcsolódhatnak a térség társadalmi aktivitásához, helyi gazdasághoz, az infrastruktúrához,** adódhatnak a **környezeti adottságokból, illetve a külső anyagi és szellemi javak nyújtotta lehetőségek befogadásának képességéből** (GODA, 2012; GODA és TÓTH, 2013, NEMES, 2005).

LENGYEL (2010) az endogén növekedés legfontosabb összetevői között a **humán tőkét, a technológiai fejlettséget, a tőkeintenzitást és az innovációt** említi. LUKOVICS (2008) pedig egy térség belső erőforrásai közé az alábbiakat sorolja: **tőkemennyiség, földrajzi adottság, munkaerő mennyisége és minősége, fizikai infrastruktúra minősége, társadalmi, kulturális, tradicionális háttér, hatalmi intézményrendszer** (központi vagy önkormányzati döntések), **piaci szereplők kapcsolatrendszere, környezeti állapot.**

LUKOVICS és RECHNITZER erőforrás kategóriái nagyon hasonlóak. Utóbbi úgy véli, az endogén források azok, melyek a regionális potenciált meghatározzák. Ezek a következők: **tőkepotenciál** (rendelkezésre álló termelőbázisok és vagyon); **munkaerő adottsága**; **infrastruktúra felszereltsége**; **földrajzi helyzet**; **környezeti állapot és minőség**; **piaci kapcsolatok** (keresleti tényezők); **szociokulturális adottságok**; **döntési-intézményi és hatalmi rendszer** (RECHNITZER, 1993).

FARKAS (2002) a helyi erőforrások közé sorolja még a **helyi termelés és fogyasztás sajátosságait**, a **humánerőforrások állapotát**, a **helyi tudást**, a „**hely szellemét**”. A területi erőforrások **optimális hasznosítása révén lesz tartósan elérhető az életminőség és életkörülmények javulása**.

Franciaországban 1962-ben jelent meg **először a helyi fejlesztés** (développement local) **fogalma** egy **térségi állami intervenciós dokumentumban** (CHEVALIER, 2014), majd jó tíz évvel később egy breton kistérségben **jelenik meg** újra, ahol a térség „elsivatagosodása” ellen kezdenek el szerveződni és aktivizálódni a helyi szereplők. Ez a példa a helyi fejlesztés gyakorlatának egyik első európai kísérlete, **melynek során megszületik az a felismerés**, hogy a **gazdaságilag leszakadó, periférikus vidéki térségekben valamilyen helyi aktivitásra van szükség** (PECQUEUR, 2006). Az Európai Unió **vidékfejlesztési politikáján belül** is a helyi problémákra adott helyi válaszok érvényesek elsősorban, tehát **a korábbi top-down fejlesztési elméletet felváltja a bottom-up szemlélet** (PÓLA, 2019).

2.2.5.2 Vidékfejlesztési irányelvek

A **regionális politika** határozza meg a **területi struktúrák céljait**, az ezek megvalósításához **szükséges eszközök és intézmények összességét**. A regionális politika a gazdasági folyamatok által kiváltott **negatív jelenségek** (munkanélküliség, különböző jövedelmi viszonyok, eltérő életkörülmények) **mérséklését**, valamint az **innovatív gazdasági tevékenységek** (európai termelési és piaci hálózatokhoz való kapcsolódás) **elterjedését segíti** (HARSÁNYI, 2004).

A területi különbségek csökkentése az **Európai Unió regionális politikájának** az egyik legfontosabb **célja**: *„a Községnek különösen törekednie kell arra, hogy a különböző fejlettségű térségek közötti különbségeket csökkentse, és a legkevésbé fejlett régiók, szigetek elmaradottságát mérsékelje, beleértve a vidéki területeket is”* (European Commission, 1997, 158. cikkely). Alapvetően a kompetitív irányzat szemléletét képviseli, mivel a **kevésbé fejlett régiók felzárkóztatásához nyújt támogatást** (FENYŐVÁRI és LUKOVICS, 2008). Az Európai

Bizottság álláspontja szerint ösztönözni szükséges a **mezőgazdaságon túlmutató, partnerségen alapuló, multiszektorális, térségi alapú megközelítéseket** (HALMAI et al., 2008).

Az Európa Tanács 1995-ben a „Vidéki térségek európai kartája” című dokumentumában **szakít a korábbi ágazati és piaci megközelítéssel**. A vidéki térségek esetében a gazdasági, szociális, kulturális és ökológiai szempontok azonos súllyal történő kezelésére, valamint az ágazati hatékonyság helyett a **területi hatékonyság komplex javítására helyezi a hangsúlyt**. Ezt követően 1996-ban az Európai Unió által szervezett corki konferencia deklarációjában (The Cork Declaration – The living countryside) összefoglalták azokat az elveket, amelyek a vidékfejlesztési politika alapjául szolgálnak:

- A vidékfejlesztésnek prioritást kell kapnia.
- Vidékfejlesztési kérdéseket integráltan kell megközelíteni, nem a hagyományos gazdasági és társadalmi szektorok szerint.
- A térségeket a maguk sokszínűségében kell megőrizni, és a fejlesztési módszereknek a gazdasági több lábbon állást kell elősegíteni.
- A kiváltott térségi fejlődésnek fenntarthatónak kell lennie.
- A vidékfejlesztésben a szubszidiaritás, a lakossági részvétel, az alulról felfelé megközelítés és a szolidaritás minden akcióban elengedhetetlen.
- A Közös Agrárpolitika (KAP) és a vidékfejlesztési programok bürokráciáját is csökkenteni kell, a rugalmasság egyidejű fokozása mellett.
- A vidékfejlesztési programoknak koherensnek és átláthatóknak kell lenniük.
- Ki kell használni a finanszírozás többcsatornasságának szinergikus hatásait, ki kell küszöbölni a kisvállalkozások hátrányait.
- Fokozni kell a helyi igazgatás és az önálló kezdeményezések hatékonyságát tanácsadással, oktatással és képzéssel, jobb kommunikációval, kutatási eredmények és tapasztalatok átadásával, valamint a nemzetközi hálózatokba való bekapcsolódással.
- Monitoring, utólagos értékelés és hasznossági elemzés elengedhetetlen. (BÁLINT et al., 1999 idézi KOMÁROMINÉ HOLLÓ, 2008).

CSATÁRI (2001) meglátása szerint a **vidék fejlesztésében** megjelenő **össztársadalmi érdekek és területi értékek** végeredményben **arról szólnak, hogy minden európai vidéki táj lakott, gondozott, ápolt, fenntartható módon és okszerűen használt legyen.**

Az **európai vidékfejlesztési politika** pedig egyre fontosabb szerepet játszik nemcsak a regionális szintű gazdasági, társadalmi és területi kohézió megteremtésében, sőt erősítésében, hanem

fokozatosan teljeseedik ki e sajátos politika **három „kulcsfunkciójának”**: a **termelői, a társadalmi és a környezetvédelmi** funkcióinak támogatási rendszere is (Situation and Outlook, 1997).

A területi egyenlőtlenségek kezelése a **korábbiaktól eltérő megközelítéseket**, és ezekből következő megoldások alkalmazását **teszi szükségessé**. WARD et al. (2005) leírja, a **vidékfejlesztési politika is elmozdult az exogén modellről az endogén megközelítés felé** (6. táblázat). Az utóbbi évtizedek során előtérbe került endogén fejlődés elmélete a vidék vonatkozásában is teret nyert. A rurális terek esetében, mondhatni természetes módon, némileg eltérőek a hangsúlyok.

6. táblázat: Vidékfejlesztési modellek

	EXOGEN FEJLESZTÉS	ENDOGEN FEJLESZTÉS
Kulcstényező	méretgazdaságosság és koncentráció	helyi erőforrások (természeti, humán és kulturális) kihasználása a fenntartható fejlődésért
Dinamizáló tényező	városi növekedési pólusok (exogén hajtóerők a vidéki terek esetében)	helyi kezdeményezések és vállalkozások
Rurális területek funkciói	élelmiszer és alapvető termékek a városi gazdaság kiszélesítéséért	sokszínű, szolgáltatásokon alapuló gazdaság
Fő vidékfejlesztési problémák	alacsony termelékenység és periférikusság	a térségek/csoportok korlátozott képessége a gazdaságba való bekapcsolódásra
A vidékfejlesztés fókusza	mezőgazdasági modernizáció; munkaerő és tőke mobilitásának ösztönzése	kapacitások fejlesztése (szakképzettség, intézmények, infrastruktúra); kirekesztés legyőzése

Forrás: Ward et al. (2005: 4. o.)

A vidékfejlesztés endogén modellje a **helyi erőforrásokra, a helyi adottságokra, a vidéki térségek egyedi jellemzőire**, ezek feltárására és hasznosítására **helyezi a hangsúlyt** (KIS, 2014).

Alapvető egyetértés érzékelhető az **endogén vidékfejlesztés fogalma és célrendszere** körül, melynek fő elemei a következők:

- „diverzifikált, rugalmas és fenntartható helyi gazdaság létrehozása;
- a fejlődési lehetőségek helyi meghatározása;
- helyi kontroll a fejlődési folyamat felett;
- a támogatások helyben tartása;
- az elérhető helyi erőforrások hasznosítása (természeti, humán és kulturális);
- a „hely” és a „helyi” felértékelődése, különösen, ami helyben unikális, valamint a helyi értékek figyelembevétele;

- *a vidék posztproduktivista megközelítése (vagyis fogyasztási helyként és termelési helyként való kezelése);*
- *a multifunkcionalitás elismerése”* (VANCLAY, 2011: 60. o. idézi BODNÁR, 2014).

Ennek megfelelően az egyes **vidéki térségek erőforrásai és egyedisége határozzák meg azokat a kitörési pontokat, amelyekre a fejlődést alapozni lehet** (PORTER és NEWMAN, 2004). A hátrányos helyzetű vidéki térségekben a **külső tőke vonzása legtöbbször nagyon nehéz**, a vidék gazdasága előtt **két út van** (BUDAY-SÁNTHA, 2011). Ott, ahol **közel van a város**, annak **gazdaságába való integrálódás**, viszont ott, **ahol nincs** gyorsan elérhető, dinamikus város, másik utat kell választaniuk. **Ebben az esetben** ugyanis **fejlődést csak a helyi erőforrások optimális és kreatív felhasználására építő fejlesztés eredményezhet** (PÓLA, 2019).

A fejlesztési politikának természetesen szembesülnie kellett ezzel az évek során. Változtak a régiók támogatási formái is. Az 1980-as évek közepéig a mezőgazdaságnak, halászatnak, valamint a bányászatnak csoportosítottak számottevő pénzügyi forrásokat. Ez a tendencia a 90-es években eltolódott a regionális fejlesztések hatékonyságának növelése felé, és egyre inkább előtérbe került a problémás régiók belső fejlődési potenciáljainak előmozdítása. A források célja már nem csupán a szegényebb régiók megsegítése volt, hanem a regionális gazdasági struktúrák átalakítása is, igazodva a régiók sajátosságaihoz. Az **újszerű megközelítés** legnagyobb **előnye**, hogy a **helyi autonómia fejlesztésére és megerősítésére** teszi a hangsúlyt. Kulcsfontosságú **szeretet kap a partnerség elve**, amely szoros együttműködést és kölcsönhatást feltételez a hatalom minden szintje között. Az így létrejött kapcsolati hálón belül a lakosság és a közigazgatás szereplői **alulról felfelé építkező stratégia** mentén egyértelműen kinyilváníthatják érdekeiket, illetve lehetőség nyílik saját fejlesztési stratégiák kialakítására (SHISHMANOVA, 2010).

MOSELEY (2003) szerint a vidékfejlesztés a **gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és környezeti változásoknak** egy fenntartott és **fenntartható folyamata**, mely **szándékosan megtervezett azért**, hogy az egész **közösség jólétét hosszú távon elősegítse**.

A vidékfejlesztés is egyre inkább összetett, több funkcióval és szereplővel rendelkező szegmenssé vált. NEMES (2000) szerint a vidékfejlesztésnek **koherens európai keretek között**, de lokálisan, **a helyi közösségek által irányítottan kell működnie**.

Az EU vidéki térségeinek fejlesztési modellje épp ezért sem nevezhető egyszerűen már csak vidékfejlesztésnek, annál több, ez a modell a **közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés modellje**. A modell jellemzőin belül kiemelten fontos szerepet kap a **lokalitás**, a felelősség és a hatalom átruházása, más szóval a **szubszidiaritás** érvényesítése; a **helyi közösségek** minél

nagyobb mértékű **bevonása** a megtervezett folyamatba; a **helyi identitás**; a **helyi szereplők aktivitásának** előmozdítása, a **társadalmi tőke feltárása** és mobilizálása, valamint a **helyi tudás** és gyakorlat alkalmazása a programok kidolgozására és megvalósítására; a **helyi erőforrások** szükséges **ismerete** és alapos elemzése a fejlesztésbe való bevonásának érdekében; a helyi erőforrások értékének növelése a **hozzáadott értéken** keresztül, mely biztosítja a helyi gazdaság nagyobb biztonságát és fenntarthatóságát (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI, 2005).

Az agrár- és vidékfejlesztési támogatások az Európai Unió költségvetésének meghatározó részét képezik. A Közös Agrárpolitika (KAP) agrártámogatási rendszerének és a vidék felemelkedését segítő beavatkozások újragondolását a lisszaboni (azaz növekedési) és a göteborgi (azaz fenntarthatósági) elvárások ösztönözték. Ennek megfelelően született meg a KAP finanszírozását újragondoló 1290/2005/EK tanácsi rendelet (2005. június 21.) és a vidékfejlesztési támogatásoknak új alapot teremtő 1698/2005/EK tanácsi rendelet (2005. szeptember 20.). A támogatási szisztéma új elemei 2007-től léptek hatályba (SZILÁGYI, 2007). A vidékfejlesztési támogatási rendszer céljai és eszközzrendszere ennek köszönhetően jelentősen átalakult (7. táblázat).

7. táblázat: Vidékfejlesztési támogatások jellemzői és céljai 2000–2020 között

IDŐSZAK	JELLEMZŐI	CÉLJAI
2000–2006	A vidékfejlesztés 2000-ben, az Agenda 2000 részeként került bevezetésre, és a Közös Agrárpolitika (KAP) második pillérévé vált. Különböző, már meglévő strukturális és területi intézkedéseket egyesített.	- a mezőgazdaság többfunkciós jellege és összetett szerepe, amely túlmutat az élelmiszer-termelésen, és kiterjed az agrárszolgáltatások széles körére - a vidékfejlesztés ágazatokon átívelő, integrált megközelítése a tevékenységek diverzifikálása, új foglalkoztatási lehetőségek létrehozása és a vidéki örökség védelme céljából - a szubszidiaritás elvén alapuló rugalmas támogatások, valamint a decentralizáció és a regionális, helyi és partnerségi szintű konzultáció előmozdítása - a programok kidolgozásának és irányításának átláthatósága, egyszerűsített és könnyebben hozzáférhető jogszabályokon alapuló programok
2007–2013	Az időszak elején a hangsúly a szerkezetkiigazítási intézkedések elősegítésén volt, a végén pedig azon, hogy a támogatás tükrözze azt a sokrétű szerepet, amelyet az agrárium a vidékfejlesztés tágabb kontextusában tölt be.	- a mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása - a környezet és a vidék fejlesztése - a vidéki élet minőségének javítása és a vidéki gazdaság diverzifikálása
2014–2020	A vidékfejlesztési stratégiák és a vidékfejlesztést célzó finanszírozási források javítják az EU agrár-élelmiszeripari és erdészeti ágazatának helyzetét, a környezeti fenntarthatóságot és általánosságban a vidéki térségek jólétét.	- a mezőgazdaság versenyképességének előmozdítása - a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás és az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó fellépés biztosítása - a vidéki gazdaságok és közösségek kiegyensúlyozott területfejlesztésének megvalósítása, munkahelyek létrehozását és fenntartását is beleértve

Forrás: EC, 2020

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) a KAP finanszírozási eszköze¹⁰, amely vidékfejlesztési stratégiákat és projekteket támogat. Részt képezte továbbá az Európai Strukturális és Beruházási alapoknak (ESB-alapok). Az EMVA költségvetése a 2014–2020-as időszakra mintegy 100 milliárd EUR-t tett ki. A költségvetési források felhasználására ebben az időszakban a 2023 végéig tartó vidékfejlesztési programok végrehajtása révén kerül sor. A költségvetési források elosztásakor a következő hat kiemelt prioritás szolgál támpontként:

- ösztönözni kell a **tudásátadást és az innovációt a mezőgazdaságban, az erdészetben és a vidéki térségekben;**

¹⁰ A Közös Agrárpolitika finanszírozását hagyományosan egyetlen alap, az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) biztosította, melyet 2007. január 1-jén az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) váltott fel.

- **életképesebbé és versenyképesebbé** kell tenni a **mezőgazdasági termelés** minden típusát, valamint támogatni kell az **innovatív agrártechnológiák alkalmazását** és a fenntartható erdőgazdálkodást;
- elő kell mozdítani az **élelmiszer-ellátási lánc megszervezését**, az állatjóllétet és a mezőgazdasági kockázatkezelést;
- ösztönözni kell az **erőforrás-hatékonyságot** és támogatni kell az **alacsony szén-dioxid-kibocsátású**, az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodni képes gazdaságra való átállást a **mezőgazdaságban**, az **élelmiszeriparban** és az erdőszetben;
- helyre kell állítani, illetve meg kell **őrizni** és erősíteni kell a mezőgazdasággal és az erdőgazdálkodással kapcsolatban álló **ökoszisztémákat**;
- elő kell segíteni, hogy **erősödjön a társadalmi befogadás**, csökkenjen a szegénység és **lendületet** kapjon a **gazdasági fejlődés** a vidéki térségekben (EC, 2020).

Az Európai Unió LEADER Programja közösségi kezdeményezésként indult 1991-ben. A program keretében nyílik lehetőség az alulról jövő, a helyi érintettek igényeit is figyelembe vevő széles körű és integrált vidékfejlesztésre. A program elgondolása szerint az európai vidéki területek sokszínűségéből adódóan a vidékfejlesztési stratégiák eredményesebbek, ha helyi szereplők helyi szintű döntésein alapulnak és kerülnek megvalósításra (VARGA, 2010).

Az elgondolás lényege: LEADER-közösséget több – egymással szomszédos, összefüggő térséget képező – település alkothat. Az úgynevezett Helyi Akciócsoport (HACS) (amelynek tagjai a részt vevő önkormányzatok, a térség vállalkozói és civil szerveződései) elkészíti a térség fejlesztési stratégiáját az ott élők bevonásával. A döntéshozó nemzeti intézmény meghatározza az akciócsoport rendelkezésére álló keretösszeget, amely a térségi pályázatás révén jut el a végső kedvezményezettekhez.

A LEADER programokat **hét követelmény** teljesítése – EU-s nyelven hét alappillér megléte – köré építik fel (**innovatív jelleg, a területalapú megközelítés, az alulról történő építkezés, az önálló pénzügyi felelősség, a háromoldalú partnerség, az integrált megközelítés és a hálózatépítés**). A támogatás odaítélésének egyik legfontosabb szempontja a fejlesztés innovativitása, amely megnyilvánulhat

- a térség egyediségét tükröző új termék/szolgáltatás létrehozásában,
- a térségi adottságok jobb kihasználását célzó új eljárások alkalmazásában,
- meglévő erőforrások kombinálásában, újszerű összekapcsolásában,
- új – közösségi részvételen alapuló – szervezeti forma létrehozásában,

- kihasználatlan belső erőforrásokra való építkezésben (KOMÁROMINÉ HOLLÓ, 2008).

Az EU-politikáról elmondható, hogy nem a perifériák felzárkóztatásában, versenytársak teremtésében érdekelt, hanem a centrumok pozíciójának megtartásában, javításában (FARAGÓ, 2016b). Osztom Faragó nézeteit, mivel erről árulkodnak az olyan kifejezések is, mint a „különbségek csökkentése” a fejlett és kevésbé fejlett térségek között, a „különbségek felszámolása” kifejezés helyett. A jelenlegi rendszert és területi pozíciókat csak hierarchikus függőségi viszonyban lehet fenntartani, ez a már korábban ismertetett Wallerstein-féle elmélettel is alátámasztható. A továbbiakban, vagyis a következő alfejezetben a vidékfejlesztés által megcélzott közeget, azaz a közösséget és jellemzőit mint a fejlődés társadalmi hátterét mutatom be részletesebben. A közösségek kérdése azért is fontos, mert tulajdonságai meghatározzák nemcsak fejlődésének lehetőségeit, de egyben korlátait is. Ezt a tudomány a társadalmi tőkével jellemzi, ezért ismertetem majd a közösséggel való kapcsolatát. Továbbá kitérek a helyi társadalom és a jóllét közötti kapcsolatra is, mivel véleményem szerint e kettő szorosan összefügg egymással.

Összegzés

A vidék bonyolult, sokoldalú, multifunkcionális erőforrásrendszer, amelyre a nagyfokú integráltság a jellemző. A centrum-periféria elmélet kontextusban a vidéket a centrumhoz viszonyított életminőségbeli elmaradottság jellemzi, illetve a vidék a területi, közigazgatási és funkcionális centrumok vonzáskörzetét jelenti. A vidék sajátosságait elsősorban a településszerkezeti és regionális különbségek határozzák meg. Vidék, ami nem városias, települései jellemzően rurális jellegűek, gazdaságának és intézményrendszerének területi koncentrációja alacsony, a mezőgazdaságnak mint ágazatnak a dominanciája jellegzetes, társadalma pedig „vidékinek” érzi magát. Általában a lehatárolások közös pontja a településméret vagy a népsűrűség.

A vidéki környezettel azonosított jellemzők a csend, béke, természetközelség, közösséghez tartozás. Hozzá kapcsolható a legtöbb erőforrás, illetve mindazon természetes eredetű anyagi javak és jelenségek, amelyek az adott társadalom fennmaradásához nélkülözhetetlenek és közvetlenül vagy közvetve gazdasági jelentőséggel bírnak. Az új vidéki funkciók, mint a tájrehabilitáció, megőrző és védelmi funkciók azt a célt szolgálják, hogy a vidéki táj lakott, gondozott, ápolt, fenntartható módon és okszerűen használt legyen. Megfigyelhető a vidékies térségek földrajzi értelemben vett átalakulása. Létrejöttek szuburbán jellegű, idegenforgalmi-vidéki térségek, a közép- és kisvárosias térségek, valamint szélsőségesen agrárjellegű és periférikus vidéki térségek.

A vidék gazdasági aspektusból is unikális. A vidékgazdaság a vidéki térségekben zajló, ott végzett gazdasági tevékenységek összességét jelenti. A helyi erőforrásoknak kitüntetett szerepe van a vidékgazdaságok teljesítményének, a vidéki térségek prosperitásának meghatározásában. Befolyásolja az adott területen élő, ott lakó, dolgozó és élettevékenységeit végző, pihenő népesség nagyságrendje és szerkezete, ez meghatározza az erőforrásként rendelkezésre álló munkaerő mennyiségét, fogyasztóként a kereslet nagyságát, szerkezeti jellemzőit, a gazdaságosan működtethető közszolgáltatások körét és mennyiségét. A térségek felemelkedésének másik kulcseleme, hogy milyen a foglalkoztatottak képzettségi színvonala, s kreativitását tudja-e hasznosítani, döntéseit mennyire önállóan hozza meg. A rendszerváltás óta a vidék elveszítette gazdasági bázisát, vele azt a gazdasági háttérrel rendelkező szervezőerőt, a nagyüzemekben koncentrálódó helyi értelmiséget, amely a helyi adottságokhoz illeszkedő fejlesztéseket tudta volna végrehajtani.

A vidéki társadalom mentalitását, gondolkodását nagyban befolyásolja a róla alkotott és neki tulajdonított szerepkör. Jellemzően két attitűd dominál: a vidéki idillt és a vidék elmaradottságát hangsúlyozó, illetve a problémacentrikus és az élményorientált vidékkép. Egyre inkább megfigyelhető az emberek viselkedési és szemléletbeli változása három tényezőn keresztül: a falusi gondolkodásmód, értékrend; az életszínvonal, jövedelem, társadalmi juttatások és a fogyasztás. A harmadik tényező az életkörülmények, mely alatt a lakóház, a falusi település infrastruktúra-színvonala, a kereskedelemi, oktatási és egészségügyi ellátás értendő. A falusi értékrend változását mutatja a vidéki társadalmak és közösségek önszerveződése és az életmód modernizációja. A lakosság (kor)összetétele is meglehetősen megváltozott. A legfiatalabb generáció sem tud igazán kötődni a településéhez, nem alakulnak ki szorosabb baráti kapcsolatok a településen élő fiatalok között, emiatt valószínűleg később sem vesznek majd részt a közösség életében. Életükben nagyobb szerepet kap az önállóság, az önmegvalósítás és a mobilitás. A közösségtől való elidegenedést csak nagyon tudatos közösségépítő munkával lehet megállítani, lassítani.

A vidékgazdaságok teljesítményének, prosperitásának meghatározásában a helyi erőforrásoknak kitüntetett szerepe van. A vidéki térségek fejlődése sajátos tőkeszerkezetük függvénye. A természeti erőforrások mellett legalább ennyire fontos a humánerőforrás képzettsége, gondolkodása is.

A vidék társadalmában bekövetkező változások a közösségek önszerveződésében és az életmód modernizációjában érhetők leginkább tetten. Megváltozott a falusi gondolkodásmód, értékrend; az életszínvonal és a fogyasztási szokások. A falvak lakossága előregedett, a fiatalabb generáció új

életstratégiát alakított ki, például könnyebben otthagyja a szülőhelyét, változtat munkahelyet, szemlélete már nem annyira családközpontú.

A vidék társadalmi, gazdasági problémáit nem lehet pusztán felülről irányított fejlesztéspolitikával orvosolni, a kedvező folyamatok bekövetkezéséhez elengedhetetlen a helyi erőforrások aktív szerepvállalása, bevonása, ami az endogén fejlesztés lényege. Míg a tradicionális fejlesztési politikák központi irányítású, ágazati szintű fejlesztések megvalósulását eredményezték, addig az alulról szerveződőkre a területi versenyhez, a realitásokhoz, illetve a térség sajátosságaihoz jobban illeszkedő fejlesztések a jellemzők. Alapvető a helyi kulcsszereplők, önkormányzati és üzleti szféra közötti konszenzus, a horizontális együttműködés. Az egyedi helyi tényezőkön alapuló, alulról szerveződő, a helyi társadalom aktív részvételével zajló közösségi fejlesztéseket, akciókat tartjuk endogén jellegűnek. Hangsúlyos lett azoknak a tényezőknek a meghatározása, melyek egy-egy terület „önálló” gazdasági-társadalmi fejlődéséhez járultak hozzá. Az endogén növekedés legfontosabb összetevői a humán tőke, a technológiai fejlettség, a tőkeintenzitás és az innováció. Egy térség belső erőforrásai közé pedig az alábbiak sorolhatók: tőkemennyiség, földrajzi adottság, munkaerő mennyisége és minősége, fizikai infrastruktúra minősége, társadalmi, kulturális, tradicionális háttér, hatalmi intézményrendszer, piaci szereplők kapcsolatrendszere, környezeti állapot.

A regionális politika egyik legfontosabb célja: a különböző fejlettségű térségek közötti különbségek csökkentése, és a legkevésbé fejlett régiók, szigetek elmaradottságának mérséklése, beleértve a vidéki területeket is. A kevésbé fejlett régiók felzárkóztatásához nyújt támogatást, miközben ösztönzi a mezőgazdaságon túlmutató, partnerségen alapuló, multiszektorális, térségi alapú megközelítéseket. A vidék fejlesztésében megjelenő össztársadalmi érdekek és területi értékek végül is arról szólnak, hogy minden európai vidéki táj lakott, gondozott, ápol, fenntartható módon és okszerűen használt legyen. Az európai vidékfejlesztési politika pedig egyre fontosabb szerepet játszik a regionális szintű gazdasági, társadalmi és területi kohézió megteremtésében. A vidékfejlesztés endogén modellje a helyi erőforrásokra, a helyi adottságokra, a vidéki térségek egyedi jellemzőire, ezek feltárására és hasznosítására helyezi a hangsúlyt. Az egyes vidéki térségek erőforrásai és egyedisége határozzák meg azokat a kitörési pontokat, amelyekre a fejlődést alapozni lehet. Az újszerű megközelítés legnagyobb előnye, hogy a helyi autonómia fejlesztésére és megerősítésére teszi a hangsúlyt. A korrekció fő módszere a költségvetési források területi átcsoportosítása, amely a közigazgatás intézményrendszerén keresztül, a közigazgatás területi egységeire alkalmazva lehetséges.

2.3. KÖZÖSSÉG, MINT A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS HÁTTERE

Az alábbiakban a humán tőkét mint közösséget veszem górcső alá, ismertetem a hozzá kapcsolódó fogalmi lehatárolásokat, majd a társadalmi tőkén belül betöltött szerepét. A fejezet második részében kitérek a társadalmi berendezkedés és a jóllét közötti összefüggésekre.

2.3.1. A közösség fogalmi lehatárolása és jellemzői

Ferdinand TÖNNIES egyike volt azoknak, aki társadalomkritikai elemzést adott *Közösség és társadalom* című munkájában (1983) a kapitalizmus térhódításával járó társadalmi jelenségekről. Elméletének kiindulópontja az individuum, melyre úgy tekintett, mint örök és végleges emberi adottságok hordozójára. A társadalmi viszonyokat ebből a perspektívából kísérelte meg leírni (idézi HARKAI, 2006).

A **közösség fogalmán** azt értjük, ami *„pozitív kölcsönös viszonyt feltételez, tehát kapcsolatot és szerves életnek tartjuk – ez a közösség (Gemeinschaft) lényege –, vagy ideális és mechanikus képződménynek – ez a társadalom (Gesellschaft) fogalma.”* (TÖNNIES, 1983: 9. o.)

DURKHEIM (1986) Tönniessel ellentétben a **modern társadalmat organikusnak tekintette** (és az „organikus szolidaritás” fogalmát használta). Szerinte a **túl erős kollektív tudat** megnyilvánulása **esetén az egyén személyisége feloldódik** a kollektív személyiségben, ezért az egyén csupán egy „tárgy” lesz, mellyel a társadalom rendelkezik.

DUMONT (1998) úgy látta, hogy a két szemlélet kiegészíti egymást. Tönnies elméleti, míg Durkheim az anyagi dolgok felől közelítette meg a kérdést. E két elv ellentéte feloldható, ha **nem egymást követő történelmi képződménynek tételezzük fel** a „közösség”-et (holista megközelítés) és a társadalmat (individualista megközelítés), **hanem úgy, mint amelyek egy időben jelenlévő hierarchikus viszonyban állnak egymással.**

„A közösség fogalma tükrözhet erős értéktartalmat – méghozzá a leggyakrabban pozitívat –, így más fogalom aláminősítésére is alkalmazható („nem pusztán csoport, de közösség”). Kifejezhet embercsoportot (ifjúsági, amatőr közösség); minőséget (közösségi-, közösséghiányos, vagy éppen atomizált társadalom); nem individuális (értsd: önző), hanem közösségi; közösségi érdek-egyéni érdek, sőt egyenesen közösségi (értsd: szocialista-kommunista) társadalom, stb.; lokalitást (- vagy faluközösség); közös alkotást (közösségi színház, közösségi létesítmény, kommunális beruházás); érzést, szándékot, a valahova tartozásét (közösséget érzek veled) vagy éppen az elszakadás szándékát (nem közösködöm veled); képességet, az együttműködésre (közösségi ember);

*gazdálkodási formát (a „közös”-ben, vagyis termelőszövetkezetben gazdálkodik); azonos eszmék, célok, azonos értékrend vállalását; egy, az elbürokratizálódott tömegtársadalommal szembeni életmódot (kommuna); etnikai és kulturális értékekhez tartozást (x.y. vallási, emigráns, stb. közösség tagja); nemzeti–állami– politikai együvé tartozást (Európai Közösség, Brit Nemzetközösség); stb.” (VARGA és VERCSEG, 1998: 25. o.). Közös értékrend lehet a településeken belüli **identitás**, mely „összeragasztja” a közösséget (SABATIER és JENKINS-SMITH, 1993; MURDOCH, 2000 alapján CSURGÓ és SZATMÁRI, 2014).*

*„A **harmonikus közösségek** egyik szociometriai **jellemzője** az, hogy tagjai **személyes ügyekben főként szubjektíven, funkciókra vonatkozóan** viszont inkább a **csoportnormákhoz igazodva választanak**. A közösség egyensúlyához hozzátartozik, hogy tagjai szubjektív vezérléssel tudják és merjék megválasztani intim kapcsolataikat. Sértené ugyanakkor a közösség érdekeit és kibillentené egyensúlyából, ha a vezetőnek, a csoport képviselőjének megválasztását nem a rátermettség mérlegelése vezérelné, hanem szubjektív, rokonszeri motívumok alapján döntenének” (MÉREI, 2004: 179. o.).*

Az egyén közösségben betöltött szerepét pozíciója nagyban meghatározhatja. A társas kapcsolatok száma és jellege nem független az egyének társadalmi helyzetétől (ALBERT és HAJDU, 2016). A magasabb státuszúak és iskolai végzettségűek, jobb jövedelmi helyzetben lévők aránya a barátokkal rendelkezők között magasabb, így az ő társadalmi tőke-indexük is várhatóan magasabb lesz (HAJDU és MEGYESI, 2017).

2.3.2. A közösség és a társadalmi tőke kapcsolata

Az új területi egyenlőtlenségek az emberi tudás földrajzi különbségeit tükrözik, állítja Enyedi (ENYEDI, 2004). Az endogén fejlesztési elméletek szempontjából is kiemelt szerepe van a humán tőkének, mely jelentősen befolyásolja az egyes térségek fejlesztési lehetőségeit és így a területi egyenlőtlenségek alakulását is. A **humán erőforrás fejlesztésének kérdése a területi egyenlőtlenségek mérséklését célzó fejlesztési politikák alapvető célkitűzésének kell lennie**. Ez tükröződik vissza a fejlesztésekre szánt pénzügyi erőforrások felhasználásakor is. **Azok a térségek** (regionális központok, nagyvárosok) **használják fel a fejlesztési források jelentős részét, ahol helyi szinten magas a társadalmi aktivitás** és megtalálhatók az alapvető erőforrások (GODA és KASSAI, 2011). MOLNÁR (2013) szerint érdemes szakítani azzal a paradigmával, hogy egy település akkor és csak akkor sikeres, ha jól működő gazdasága van. A **sikeresség** ugyanis **nem pusztán gazdasági tényezőkre** vezethető vissza (MOLNÁR, 2013). A fejlődéshez és a gazdasági növekedéshez többre van szükség, mint pusztán fizikai adottságokra vagy pénzügyi

eszközökre. Ezt a többletet EDEL a **közösségekben** látja, melyek szilárd, ugyanakkor **rugalmas és alapvető erőforrások**, valamint olyanok, amelyek az **átalakulások motorjai** (EDEL, 1992 idézi WILSON, 1995).

A társadalmi tőke közösségen belüli leképeződésére többféle értelmezés született. Elsőként az **antropológiai megközelítést** kell megemlíteni, amelynek **alapja** azon elgondolás, **hogy az együttműködés, közösségiség, bizalom az ember alapvető szükséglete** (ERIKSON, 2002 alapján KÁKAI, 2009).

A másik, talán leggyakoribb **megközelítés a szociológiai**. A társadalmi tőke fogalmát BOURDIEU (1983) alapozta meg, aki szerint ez olyan erőforrás, amely az **egy csoporthoz való tartozáson alapul**. Elméletében világossá tette, hogy **az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud**. A társadalmi tőke tipikusan **kötélékekből, normákból, bizalomból és intézményekből áll**.

Vizsgálata felkeltette a közgazdászok érdeklődését is. A **közgazdasági megközelítés** azt hangsúlyozza, hogy gazdasági hatékonyság szempontjából **az együttműködés, a bizalom igen jelentős gazdasági tényező** (BOTOS, 2000b alapján KÁKAI, 2009). Mindenekelőtt azért, mert a területi fejlettségbeli különbségeket sok esetben nem lehetett kizárólag gazdasági fejlettséggel, aktivitással magyarázni. A társadalmi tőke vizsgálatának előtérbe kerülését részben a gazdaság és a társadalom kapcsolatrendszerének átalakuló értelmezése is befolyásolta. LUDESCHER (2010) a falvakban a társadalmi és puha tényezőket vizsgálva a társadalmi tőke kapcsán említi az **együttműködést, a habitust és a motiváltságot**. Míg az együttműködés egyértelműen társadalmi tőkeszerű elem, addig a habitus és a motiváltság egyénekre jellemző erőforrás (PÓLA, 2019).

Végül a **politológiai megközelítésből** következően a társadalmi tőke erősítése alapvető a **demokrácia megerősödése, a társadalmi szolidaritás és a fenntartható fejlődés megalapozásában**. A társadalmi bizalom a közösségi aktivitás kontextusában bontakozik ki igazán. A **társadalmi tőke a csoport, a közösség jellemzője**. PUTNAM (1993) igazolta, hogy a **társadalmi bizalom forrása a hatékony és széles körben beágyazódott civil társadalom**, azaz a civil társadalom súlya és sűrűsége (idézi KÁKAI, 2009).

A társadalmi tőke vonatkozásában WOOLCOCK (2000) **három irányzatot** különített el. Az első a **mikroközösségek** (pl. nonprofit szervezetek) és a **makrointézmények kapcsolatára**, a második a **tőke forrásaira** (pl. társadalmi kapcsolathálók) koncentrál. A harmadik nagyon leegyszerűsítve

azt tekinti társadalmi tőkének, ami azokra a **normákra és kapcsolathálózatokra** vonatkozik, **amelyek elősegítik a kollektív cselekvést** (idézi KÁKAI, 2009).

A társadalmi tőke **keletkezése szempontjából** a következő elemek **lényegesek**: 1. **bizalom, önbizalom, interperszonális bizalom**, bizalom a kormányban és az **intézményekben**; 2. **kölcsönösség**; 3. **tolerancia** és **különbözőség**; 4. **részvétel és együttműködés**; 5. **valahová tartozás**; 6. **vita és megkérdőjelezés**; 7. **saját és mások értékeinek erősítése**, fokozása; 8. **szociális adottságok, lehetőségek** (COX, 1995).

ONYX és BULLEN (2000) rámutattak arra, hogy a társadalmi tőke **létrejöttéhez és növekedéséhez a közösség tagjainak részvétele szükséges**. WEISS (1996) hangsúlyt tesz a közösségre – ez alatt a családi, szomszédi, baráti kapcsolatot érti –, valamint annak közös értékekre gyakorolt hatását tagjaira. Úgy véli, hogy a **társadalmi tőke szintjei nagymértékben változnak** közösségről közösségre az „összekapcsoltság” vagy a **tagok szociális interakcióinak mennyisége és minősége alapján** (idézi NAGY, 2012).

A **társadalmi aktivitást jellemezhetjük** a kapcsolati, illetve a **társadalmi tőkével**. CAPELLO és FAGGIAN meghatározása alapján kapcsolati tőkének tekinthetjük a gazdaság egyes szereplői közötti együttműködések, sőt a tudástranszfert és tapasztalatcserét is, nemcsak vállalati szinten, hanem országok, régiók és települések között is. A **kapcsolati tőke egyfajta képesség a közös célok elérése érdekében való együttműködésre** (CAPELLO és FAGGIAN, 2005 alapján TÓTH, 2010).

2.3.3. Helyi társadalom és a jóllét kapcsolata

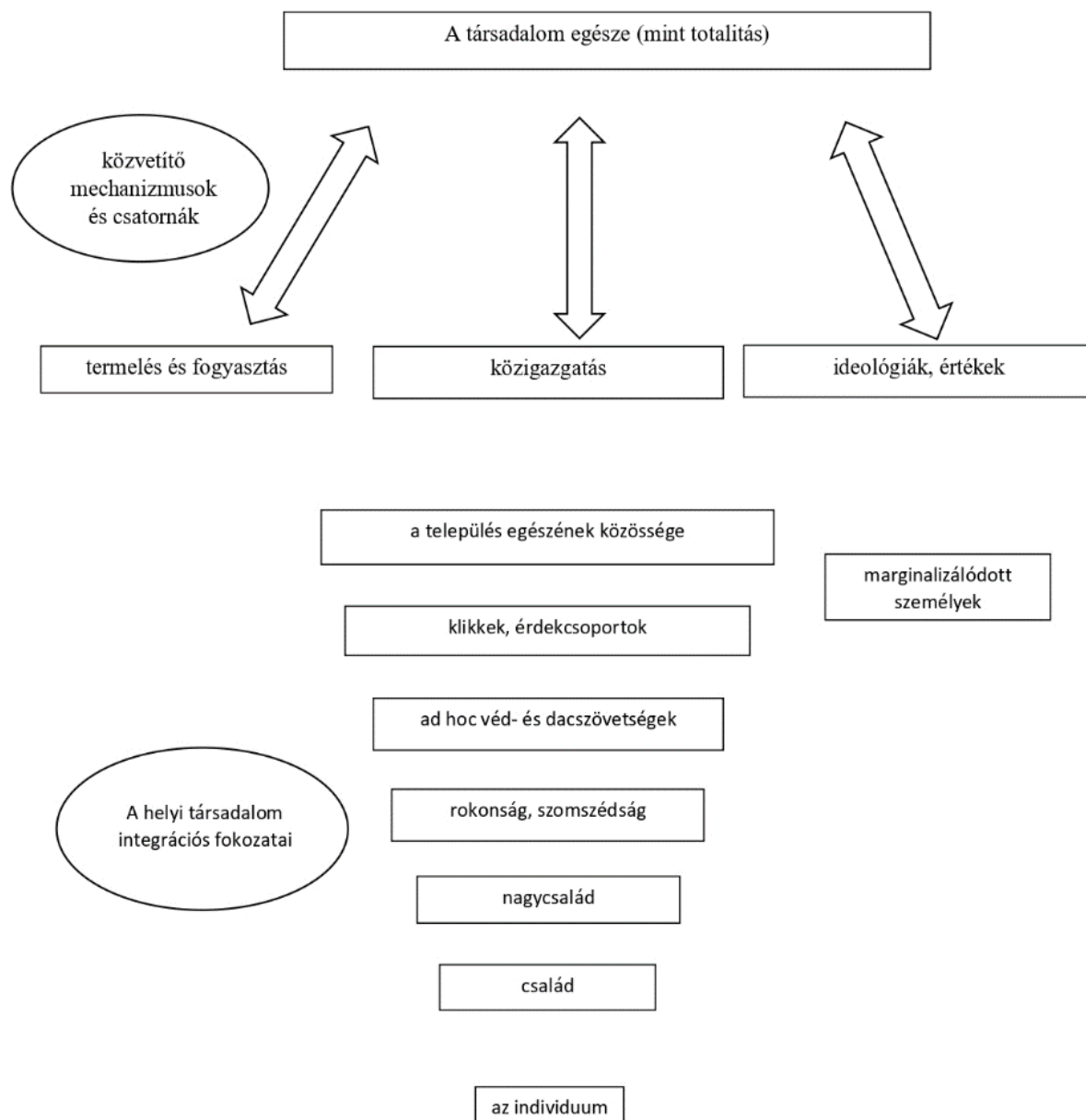
Nem tekinthető minden település – az együttlakók közössége – helyi társadalomnak. A szerveződés, strukturálódás folyamatában csak akkor érik el a „szellem” közösségének szintjét, ha jól artikulált érdekekkel, érdekképviseléssel, identitástudattal rendelkeznek. **Meghatározó** lehet a **kölcsönös kooperatív viszonyok**, a hagyományok által közvetített **közösségi normarend**, a szuverén „kultúrahasznalet”, a **gazdasági és politikai érdektetek természetes elkülönülése**, a **közös cselekvés képessége**. Nagymértékben befolyásolja a makrotársadalom, a társadalmi berendezkedés (GERGELY, 1993).

A helyi társadalomfejlődés szempontjából BÓHM három közvetítő mechanizmust jelölt meg (3. ábra).

a) A **termelés és fogyasztás** (foglalkoztatottság stb.)

b) A **közigazgatás** (mely segítheti vagy gátolhatja a helyi érdekek intézményesülését)

c) **Kommunikáció** (információáramlás, érték- és ideológiaközvetítés)

3. ábra: A helyi társadalomszerveződés szintjei

Forrás: Böhm (1999: 166. o.)

A makrotársadalom mindezen csatornákon keresztül hatást gyakorol a helyi társadalomra, ez nem jelenti azt, hogy ezen szabályozó mechanizmus révén leképezi a nagytársadalom szerkezetét. A kutatók felfedezése éppen az volt, hogy **a helyi társadalom másként szerveződik, mint a nagytársadalom** (HARKAI, 2006). A helyi társadalomban a termelés az **egyéni vagy társas gazdasági szervezetek** révén, a közigazgatás az **önkormányzatokon** keresztül fejt ki hatását, míg a kommunikáció az **önkormányzatokon** és a **helyi civil szerveződések**en keresztül valósul

meg. A **három terület** bizalmon és együttműködésen alapuló **szerveződési teremthetik meg az alapot a fejlődéshez.**

A jólétet előmozdító **vidékfejlesztési kezdeményezésekben** is kulcsszerepet tulajdonítanak a bizalomnak, a normáknak, a közösségépítésnek, a civil kezdeményezéseknek, a „civil kurázsinak” (SHORTALL, 2008; SHUCKSMITH, 2000). Mivel a társadalmi tőke egyének, szervezetek, intézmények **együttműködési képességének szintjeként** is értelmezhető, a partnerségre épülő vidékfejlesztés gyakorlatában ez a társadalmi tőke erejének egyik forrását jelentő képesség. TÖMPE (2007) vizsgálatai szerint a **bizalom** és a **közösségekhez kapcsolódás** (civil aktivitás) **mentén mérhető leginkább a társadalmi tőke.** Úgy látja, hogy a társadalmi tőkében gazdagabb vidéki térségek sikeresebbek a fejlesztések megvalósításában. A **társadalmi tőke előfeltétele, egyben eredménye a sikeres vidékfejlesztésnek** (8. táblázat). Előfeltétele, mert erős társadalmi tőkével rendelkező térségben több és jobb kezdeményezés születik és dinamizálja a vidéket, s közben a jó vidékfejlesztési gyakorlat fejleszti is a társadalmi tőkét (FARKAS, 2011; PÓLA, 2019).

8. táblázat: A vidékfejlesztés jellege az erőforrások származása és a társadalmi tőke erőssége szerint

A DOMINÁNS ERŐFORRÁS	A TÁRSADALMI TŐKE SZINTJE	
	MAGAS	ALACSONY
ENDOGEN	a szereplők együttműködésén alapuló, alulról kezdeményezett fejlesztés	a helyi elit által véghezvitt fejlesztés
EXOGEN	konfliktusok mentén végbemenő, kioroszakolt, nem szerves fejlesztés	központosított, felülről lefelé irányuló fejlesztés

Forrás: Kulcsár, 2006 alapján Farkas, 2011

Ezekben a térségekben az egyének kezdeményezők és fizikailag, lelkileg is egészségesebbek. A WHO egészségdefinícióját – amely a teljes testi, lelki és szociális jóllétet tartja elérendő célnak – általában idealista megfogalmazásnak tartják. ANTONOVSKY (1985, 1987, 1993) salutogenezis modellje olyan keretet kínál erre, amelyben a koherenciaélmény bevezetésével lehetőség nyílik az „egész”-ség dinamikus értelmezésére. A salutogenezis az orvoslás pathogenezis szemléletével szemben az egészség eredetét állítja a középpontba, azaz egészségközpontú beállítottságot jelent. A salutogenezis modell értelmében az egészséget csak rendszerszemléletű keretben értelmezhetjük, ahol az ember és környezete közötti harmónia, összhang, koherencia élménye az alapvető, amely folyamatos kihívások közepette is biztosítja az egyensúlyt, a harmóniát. A **koherencia annak az átélése, hogy a személynek van helye és szerepe a társadalomban, a világban, s hogy a velünk történő események értelemteliek, kihívások, amelyeknek megoldására képesek vagyunk** (idézi SKRABSKI et al., 2004).

A modern társadalmak fejlődésének egyik alapvető veszélyét számos kutató abban látja, hogy egyre inkább a személytelen – intézmények, szerződések, kommunikációs technológiák által közvetített – kapcsolatokon alapuló szerveződések törnek előre, míg ezzel párhuzamosan csökken a társadalmi normákat közvetlenül átadó, illetve fenntartó közösségek szerepe (MOLNÁR et al., 2007).

Doktori értekezésében LUDESCHER (2009) megjegyezte, hogy egy **sikeresen működő társadalom kialakulásának** létrejöttéhez **szükséges**, hogy az adott **falu/település lakói között**, valamint a **helyi hatalommal, közösséggel szemben** kialakuljon az **általános bizalom**. Ha a helyi hatalom által kommunikált üzenetet nem fogadja el a közösség, magának a cselekvés végrehajtásának megvalósíthatósága kerül veszélybe.

Egyetértek BÓDI és BŐHM (2000) azon állításával, mely szerint **sikeres helyi társadalmak** ott lehetnek, ahol olyan **öntevékeny**, menedzser típusú **önkormányzat** van, amely közben engedi érvényesülni a **lakosságot** is, és **közös célok érdekében összefogja** azt. Ezért a következő alfejezetben az önkormányzattal, mint a helyi társadalmak egyik meghatározó szereplőjével és alakítójával foglalkozom. Bemutatom a működésüket szabályozó törvényi háttér változását, mivel ez nagyban meghatározza az önkormányzatok mozgásterét. Továbbá rávilágítok a közösségben, illetve a fejlődés előmozdításában betöltött szerepükre is.

Összegzés

A közösség fogalma pozitív kölcsönös viszonyt feltételez, amely ezen felül még számos egyéb jelentéstartalommal rendelkezik. A harmonikus közösségek egyik jellemzője az, hogy tagjai személyes ügyekben főként szubjektíven, funkciókra vonatkozóan viszont inkább a csoportnormákhoz igazodva választanak. Az endogén fejlesztési elméletek szempontjából is kiemelt szerepe van a humán tőkének, mely jelentősen befolyásolja az egyes térségek fejlesztési lehetőségeit és így a területi egyenlőtlenségek alakulását is. A humánerőforrás fejlesztésének a területi egyenlőtlenségek mérséklését célzó fejlesztési politikák alapvető célkitűzésének kell lennie. Azok a térségek képesek a legdinamikusabban fejlődni, ahol helyi szinten magas a társadalmi aktivitás és megtalálhatók az alapvető erőforrások, illetve az együttműködés, a bizalom igen jelentős gazdasági tényező. A társadalmi tőke erősítése alapvető a demokrácia megerősödése, a társadalmi szolidaritás és a fenntartható fejlődés megalapozásában. A társadalmi bizalom forrása a hatékony és széles körben beágyazódott civil társadalom. A társadalmi tőke szintjei nagymértékben változnak közösségről közösségre, a tagok szociális interakcióinak mennyisége és minősége alapján. Jellemezhető a kapcsolati tőkével, amely egyfajta képesség a közös célok elérése érdekében való együttműködésre. Ahhoz, hogy ez az együttműködés a közösségben

kialakuljon, fontos lehet a kölcsönös kooperatív viszonyok, a hagyományok által közvetített közösségi normarend, a szuverén „kultúrahasznalet”, a gazdasági és politikai érdekek természetes elkülönülése, a közös cselekvés képessége. A helyi társadalom másként szerveződik, mint a nagytársadalom. A helyi társadalomban a termelés az egyéni vagy társas gazdasági szervezetek révén, a közigazgatás az önkormányzatokon keresztül fejt ki hatását, míg a kommunikáció az önkormányzatokon és a helyi civil szerveződésekön keresztül valósul meg. A három terület bizalmon és együttműködésen alapuló szerveződései teremthetik meg az alapot a fejlődéshez.

2.4. A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER ALAKULÁSA

A fejezet első részében a helyi társadalomfejlődés három mechanizmusa közül az önkormányzatokat mutatom be részletesebben. Elsőként az európai önkormányzati modelleket vonultatom fel és ebben helyezem el a magyarországit. Ismertetem ezt követően a hazai önkormányzatok működését érintő közigazgatási reformokat. A fejezet második részében vizsgálom az önkormányzatok és fejlesztések kapcsolatát, valamint az önkormányzatok közösségben betöltött szerepét.

2.4.1. *Településszerkezeti modellek az EU-ban*

Az Európai Unióban nem képezi a közös jog tárgyát a területi közigazgatás és annak szintjei. Minden tagállam saját belátása szerint alakítja ki területi beosztását és intézményrendszerét (SZABÓ P., 2011). Ezért az önkormányzati és közigazgatási rendszerek meglehetősen változatosak Európában.

A hatalom területi megosztása szempontjából az egyik **legkarakterisztikusabb felosztási** lehetőség az államok **unitárius** és **föderatív szerkezet** szerinti megkülönböztetése. Az **unitárius állam** területe **egységes központi állami irányítás alatt áll**, a központi kormányzat szuverenitása, törvényhozó hatalma nem oszlik meg tagállami kormányzatokkal. Az egységes, unitárius állammal szemben megkülönböztetik a **szövetségi, föderatív államot**, mint a „legdecentralizáltabb” államtípust, melyben a **„tagállamok”, tartományok állami minőséget hordoznak** (PÁLNÉ KOVÁCS, 2013).

Valamennyi államról elmondható, hogy működik legalább **egy** közigazgatási **szint a központi és a települési igazgatás között**. Ez alól csak az egészen kis területű országok kivételek. A közbeiktatott szint pedig függ az államberendezkedéstől (föderális vagy centralizált) és a

történelmi hagyományoktól is. Így beszélhetünk **tartományi, regionális, provinciális, megyei és járási dimenziókról** (AGG, 2001).

Számos országot találunk Európában, melynek **kétszintű önkormányzati rendszere** van. Ebben az esetben a **helyi vagy alapszintet** a **települések** vagy **település-együttesek önkormányzatai** adják, **területi dimenzióban** pedig csak **egy önkormányzati szint** működik. Ilyen Magyarország is, ahol a **megye** ugyan meglehetősen szerény hatáskörökkel rendelkezik, mégis önálló önkormányzati szintnek számít. Több államban a területi önkormányzatok hiányát az integrált alapszint működése indokolja (SZENTE, 2001).

„Magyarországon az önkormányzati decentralizációnak nem voltak erős hagyományai. A magyar önkormányzati rendszer domináns szintje a települési szint. A szabályozási logika alapján négy markáns strukturális sajátosság különbözteti tehát meg az új magyar önkormányzati rendszert nem csak a nyugat-európai, hanem sok közép- és kelet-európai országtól is (PÁLNÉ KOVÁCS, 2013: 299. o.):

- *a települési önkormányzati szint szervezeti elaprózottsága,*
- *a hatáskörök telepítésének differenciálatlansága,*
- *a társulási rendszer önkéntes modellje,*
- *és a területi önkormányzati/államigazgatási szint következetlen kiépítése”.*

2.4.2. A közigazgatási rendszer önkormányzatokat érintő változásai

A kelet-közép-európai országokban 1990 után modellváltás zajlott le, a centralizált, államközpontú államigazgatást kellett demokratikus közigazgatással felváltani. Új alapokra kellett helyezni a központi és a helyi szervek kapcsolatát, s az állami és önkormányzati feladatok megvalósítását is. A régió államait folyamatos útkeresés jellemezte (HORVÁTH és JÓZSA, 2016). A helyi önkormányzatok **polgármesteri hivatalai** fontos **szerepet** töltenek be mind az **önkormányzati és államigazgatási feladatellátás**, illetve önkormányzati **adminisztráció**, mind pedig – e feladatokkal összefüggésben és azokhoz szorosan kapcsolódva – az önkormányzattal kapcsolatba kerülő **ügyfelek ügyeinek intézése**, a **„köz szolgálata”** területén (FEIK, 2016). Működésüket a közpolitika igyekszik a helyi önfinanszírozó képesség „újjaszervezése” felé elmozdítani. Ez természetesen azt kívánja meg a helyi közösségektől, hogy szakítsanak az eddigi gazdaságszervező, intézményfenntartói és szociálpolitikai beidegződésekkel. Az is megállapítható, hogy a központi és a helyi hatalom viszonyában nem sikerült kialakítani azt az

ideálisnak mondható munkamegosztási kombinációt, amely a két hatalmi szféra érdekegyeztetési mechanizmusának működtetését egyensúlyban tartja (CSÉPAINÉ SZÉLL, 2011).

„Az elmúlt huszonöt év a területi közigazgatási reformok szempontjából három szakaszra tagolható. Az első az önkormányzati törvény elfogadása 1990-ben, ami lényegében a területi irányítás rendszerváltását jelentette, a második a megteremtett önkormányzati rendszer korrekcióját megcélzó reformintézkedések, koncepciók hosszan elhúzódó és lényegében sikertelen korszaka 1994-2010 között, a harmadik pedig a 2010-ben megválasztott kormány gyökeres, alkotmányos mélységű reformjai sorában az új önkormányzati törvény megalkotása és beüzemelése, egy új területi kormányzási modellt eredményezve” (PÁLNÉ KOVÁCS, 2013: 73. o.).

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LVX. (Ötv.) törvény kezdeti tapasztalatait az erősen széttöredezett helyi-területi kormányzás és az **alulfinanszírozás**, illetve gyenge kapacitások melletti **túlterhelt feladatellátás** jellemezte. A kormányzat a működéssel összefüggő problémák orvoslásaként fő feladatnak az integrációt, s ezzel a **költséghatékonyabb** és a szolgáltatásokat jobb minőségben megszervezni képes **kormányzási modell** irányába való elindulást tekintette. Az önkormányzatok működését és szerepkörük bővülését eredményezte a **területfejlesztésről szóló törvény elfogadása** 1996-ban. A tisztán közigazgatási reformlépésekhez képest sokkal sikeresebben volt képes **összeterelni az önkormányzati szektor szereplőit a fejlesztési forrásokért folyó versenyben**. Az önkormányzatok kilencvenes évek eleji atomizálódását felváltotta a települési polgármesterek **körzeti szintű együttműködése** (GAJDUSCHEK, 2012; PÁLNÉ KOVÁCS, 2013; BENCSIK, 2017; DOBOS, 2018).

1998-ban döntött az országgyűlés az országos területfejlesztési koncepció keretében a NUTS 2-es régiók számáról, határainról. A fejlesztési régiók, a megyei területfejlesztési tanácsok és kistérségi társulások ugyanakkor intenzív tanulási folyamaton mentek keresztül, az uniós előcsatlakozási alapok támogatásával, elsajátítva az egymással és a nem közhatalmi partnerekkel való kooperáció technikáit. 2002-ben a területi reformok tekintetében jelentős áttörés ígérkezett: az új kormány programjában határozott regionalizációs szándék jelent meg. 2004-ben **törvényt fogadtak el a kistérségi társulásokról**, amelyek már elsősorban nem a fejlesztéspolitika, hanem a helyi közszolgáltatások megszervezésére szolgáltak. Az uniós csatlakozást megelőzően a kormányzati, politikai retorika szintjén az önkormányzati decentralizáció, majd a regionalizmus mindig támogatott célként jelent meg. A 2006-ban újraválasztott szocialista-liberális koalíció újra belevágott a regionális reformba. Az önkormányzati és választási törvény ugyan elkészült, de kétharmados többséget nem sikerült megszereznie azok elfogadásához. Zajlott az önkormányzatok

költségvetésből való részesedésének visszaszorulása, s ezzel finanszírozási helyzetének romlása. A **romló pénzügyi feltételek** közötti kihívásra **hitelfelvétellel, eladósodással** vagy a **fejlesztések elhalasztásával**, a **szolgáltatások minőségének elhanyagolásával** lehetett **válaszolni** (PÁLNÉ KOVÁCS, 2016; DOBOS, 2018).

A magyar önkormányzati rendszer 2010-ben új korszakba lépett. A reform három lépcsőben zajlott. Először a megyei önkormányzatokkal, törvényességi felügyelettel és vagyongazdálkodással kapcsolatos intézkedések léptek hatályba, majd az önkormányzati feladatellátás és finanszírozás kérdéseivel kapcsolatos rendelkezések, végül rendezték a politikai pozíciók összeférhetetlenségének ügyét (BEKÉNYI, 2012 idézi DOBOS, 2018). Az új önkormányzati törvény az új alkotmány nyomán vélhetően egy **integráltabb**, de lényegesen **kevesebb hatáskörrel rendelkező önkormányzati rendszert** teremt meg, **sok korábbi önkormányzati feladatot és közszolgáltatást állami fenntartásba adva**. Ezzel egy **centralizáltabb kormányzási rendszer** irányába indul el a fejlődés.

A módosítás eredményeképpen drasztikusan **csökkent az önkormányzati kötelező feladatok köre**, illetve az önkormányzati rendszerből nagy számban kikerültek az államigazgatási, hatósági feladatok. Az önkormányzatoknak csak helyi ügyekkel és szolgáltatásokkal kell foglalkoznia, minden más a központi kormányzat felügyelete alá került (DOBOS, 2018). A közigazgatási régiókkal kapcsolatos kísérleteknek a kormány véget vetett, az államigazgatást visszaterelte a megyei léptékbe, ezzel a regionalizáció korszaka lezárult, a közigazgatási hivatalok helyett **létrejötték a kormányhivatalok**. A dekoncentrált szervek a kormányhivatalokba integrálódtak. Megtörtént a megyei önkormányzati intézmények állami fenntartásba vétele. **Ötéves önkormányzati választási ciklus** került bevezetésre. A **megyei önkormányzatok** elveszítették jogilag is a közszolgáltatási funkcióikat, helyette **területfejlesztési feladatkört kaptak**. Bevezetésre került a társulás lehetősége és ezen belül a **2000 főnél kisebb lakosságszámú településeken megszűntek az önálló polgármesteri hivatalok**. Szigorodott a törvényességi felügyelet is az önkormányzatok felett, ugyanakkor csökkent a mozgástér a helyi mérlegelésben az önkormányzatok oldalán (PÁLNÉ KOVÁCS, 2016). **Megszűnt az oktatási és az egészségügyi feladatok** helyi szintre történő **decentralizációja** (9. táblázat), amelyek az önkormányzati kiadások legnagyobb tételét jelentették (SIVÁK, 2014).

A feladatok átrendeződésével egyidejűleg megváltozott az önkormányzatok forrásszerkezete. A leglényegesebb változás a **személyi jövedelemadó kikerülése a források közül**, illetve **csökkentek az állami támogatások is**. A **hozzájárulásokat** ezt követően már **feladatellátáshoz**

kötik, illetve adósságot keletkeztető kötelezettségvállalást csak a kormány előzetes hozzájárulásával köthetnek (SIVÁK, 2014; BENCSIK, 2017).

9. táblázat: A jóléti szolgáltatások szerkezete a hazai önkormányzatok kiadásaiban 2009–2014 között, %

	2009	2011	2012	2013	2014
Oktatás	40,3	39,5	43,5	24,3	30,3
Egészségügy	18,0	17,9	5,3	4,7	7,7
Társadalombiztosítás és szociális szolgáltatások	18,9	21,6	24,6	32,2	29,2
Lakásügy, települési és közösségi tevékenység	15,6	12,8	17,9	26,1	20,6
Kultúra, szórakoztatás, vallás	7,2	8,2	8,7	12,7	12,2
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: Nemzetgazdasági Minisztérium adatai alapján Sivák, 2014

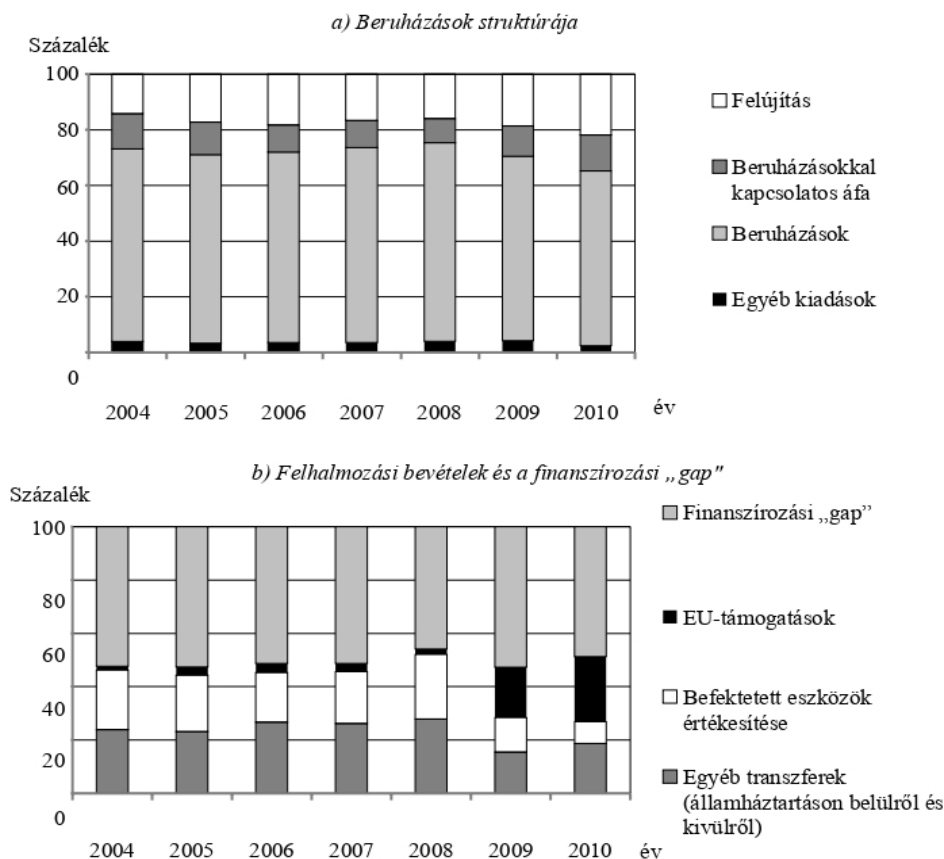
A 2008-as **pénzügyi-gazdasági válság** és a **nyomában** fellépő gazdasági, társadalmi feszültségek újabb kormányzási korszakhoz vezettek. A neoliberais gazdaságfelfogás, a kis állam kudarcá indoklás lehetett az **erős állam**, a klasszikus képviselői demokrácia és a **bürokrácia neoweberiánus visszatéréséhez** (FODOR és STUMPF, 2008). A kormányzat 2013. január 1-i hatállyal létrehozta a járási államigazgatást. A járási hivatalok rendszerének kiépítése értelemszerűen nem érinti az önkormányzati rendszert, de az államigazgatásban új formát hoz létre.

2.4.3. Önkormányzatok fejlesztési mozgástere

Az önkormányzatokra több oldalról nehezedett nyomás. Ez egyrészt a kieső működési és támogatási források pótlásából fakadt, másrészt a korábbi életszínvonal fenntartásának biztosítása, illetve a választási ciklusok által gerjesztett fejlesztési kényszer jelentett. Részben ez lett az oka a településeken belüli és közötti együttműködések kialakulásának.

A **közösségek kulcsfontosságú pályázó szereplői így az önkormányzatok lettek**. Meghatározó szerepet töltenek be mind a külső, mind pedig a belső erőforrások mozgósításában. A források hatékony felhasználása a helyi társadalmak számára egyáltalán nem közömbös, hiszen a fejlesztési forrásokkal a regionális különbségek jelentős mértékben kezelhetők (BÓDI és FEKETE, 2006). Működésüket a közpolitika is igyekszik az önfinanszírozó képesség felé elmozdítani. Ez természetesen azt kívánja meg a közösségektől, hogy szakítsanak az eddigi intézményfenntartói és szociálpolitikai beidegződéseikkel (CSÉPAINÉ SZÉLL, 2011). Az uniós

csatlakozást követően a legtöbb településen megvalósult fejlesztés jelentős része a sikeres önkormányzati pályázatoknak köszönhető (4. ábra).

4. ábra: Önkormányzati beruházások struktúrája és finanszírozása 2004 és 2010 között

Forrás: A Magyar Államkincstár adatai alapján Vasvári (2013, 159. o.)

A 2010 utáni időszakban az önkormányzati működésben, illetve a beruházások finanszírozásában lényeges változás figyelhető meg. „Az Ötv. (önkormányzati tv. – a szerző) szabad, kötelezettség nélküli támogatási rendszerét egy kötött feladatfinanszírozási rezsim váltotta fel” (BENCSEK, 2017: 63. o.). A Möt.v.¹¹ alapján a kiadási szükségletek meghatározásán keresztül történik a konkrét költségvetési támogatás kalkulációja, illetve a költségvetési támogatás kizárólag az önkormányzat működési kiadásaira fordítható, ennél fogva például a fejlesztési vagy beruházási költségek fedezésére nem használható fel. Ellentétben az ezt megelőző gyakorlattal, amikor is különböző jogcímenek fejlesztésekre juttatott pénzeszközöket az önkormányzatok a működés finanszírozására használták fel. Ugyancsak elterjedt tendencia volt megfigyelhető az európai uniós tagság keretében „lehívható” pályázatok némelyikénél is, amikor a pályázaton való részvétel feltételének számító önrész biztosítása érdekében devizahitelek felvételébe, majd kötvények

¹¹ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény.

kibocsátásába kezdtek egyes helyi önkormányzatok. Az önkormányzati kölcsönfelvétel korlátozásának (adósságfék) célja a költségvetési egyensúly megőrzése, azaz hogy a helyi önkormányzat bevételei és kiadásai az adott költségvetési évben egyensúlyban legyenek. Ez normatív korlátot, valamint a kormány előzetes hozzájárulásának érvényességi feltételként történő előírását jelenti (BENCSEK, 2017). A 2010-es évek önkormányzati pályázati aktivitását, illetve a beruházások alakulását az értekezés későbbi fejezeteiben tárgyalom.

Az állami támogatások nagysága jelentősen visszaesett, míg az uniós források bevonása nőtt az évek során (JELINEK, 2020). A közigazgatási reform az önkormányzatok feladatkörének módosulásán túl tehát a forrásszerzési mechanizmusok átalakulásához is vezetett. A megváltozott törvényi kereteken túl további kihívást jelentett az önkormányzatok számára a folyamatosan változó gazdasági, társadalmi miliő.

A **települések egyedi adottságaikkal és lehetőségeikkel** a településpolitika által nyújtott kereteken belül **élhetnek**, amely **országos és helyi szinteken** egyaránt megjelenik (RECHNITZER és SMAHÓ, 2011). Az országos szintet a közpolitika jelenti, míg a helyi szintet a **helyi politika** határozza meg, amely leginkább a **településvezetők értékrendjétől, helyi (civil) szerveződésektől, gazdasági, vállalkozói környezettől függ**. Bár a településvezető személyisége, attitűdje nagyban befolyásolja egy **település jövőjét**, de a fejlődés irányát és az oda vezető utat mégsem egyedül jelöli ki, bár habitusa olykor mély nyomot hagyhat a település életében. Az elmúlt közel húszéves önkormányzati gyakorlatban nagyon sokféle működési mechanizmus és vezetési stílus alakult ki. E széles skálán megtalálhatók: múltbeli, tanácsrendszeri vezetők, öntevékeny, vállalkozó szellemű személyek, helyi érdekeket szolgáló reálpolitikusok, külső, felső pártérdekek helyi megbízottai, „kis diktátorok”, megszállottak, akik küldetéstudattal gyakorolják a helyi hatalmat (BÓDI és BÖHM 2000).

A települési önkormányzatok legfontosabb szerve a **képviselő-testület**, amely szabályozza a település életét, illetve **meghatározhatja** a települések fejlesztési terveit is. Ezeknek a fejlesztési terveknek a kialakításakor a **településeken belüli érték- és érdekellentétek tompításában meghatározó szerepet** töltenek be a **társadalmilag érzékeny vállalkozók**, akik képesek látszólag összeférhetetlennek tűnő csoportokat integrálni (FLIGSTEIN, 2001). **Társadalmi vállalkozó** a társadalmi mező bármely részéből származhat (**hatalommal rendelkező, illetve marginalizált csoport tagja is lehet**), és a közösségen belül többfajta szerepet is vállalhat (RÁCZ et al., 2016).

2.4.4. Önkormányzatok közösségben betöltött szerepe

Az **önkormányzatok**, azon belül pedig a vezetők személye nem csak az infrastrukturális és egyéb beruházások kivitelezésének fontos szereplői, legalább ennyire **fontos a közösségépítésben betöltött szerepük/pozíciójuk**.

A **településvezető integráló szerepe különösen fontos** és helyi szinten komoly **kihívást** jelent, mivel a magyar társadalmi gyakorlatra jellemző az **alacsony szintű együttműködési hajlandóság**. Erős **közösségi akarát** és szellem **nélkül** az erőforrás-hiányos vidéki térségekbe jutó kisebb-nagyobb fejlesztési források **nem tudnak tartós eredményeket**, strukturális változásokat **elérni**. A hazai vidékfejlesztés és településpolitika egyik legnagyobb kihívása, hogy élő, sorsuk alakításában aktívan részt vevő közösségeket hozzon létre (NEMES és VARGA, 2014, 2015 alapján GERENCSE és TÓTH, 2016).

Korábban már láthattuk, hogy a közösség létrejöttének egyik meghatározó eleme a bizalom, amelynek egyik indikátora a civil szervezetek és azok munkájában való lakossági részvétel. Az önkormányzatok közösségépítő munkájának egyik szegmense a **civil szervezetek** létrejöttének, illetve a már meglévők fennmaradásának **támogatása**. Az ehhez szükséges anyagi források nagy része – az egyéb fejlesztési, beruházási forrásokhoz hasonlóan – ugyancsak uniós szintről ered. A két szféra együttműködése tehát szükségszerű és várható volt. A nyitottság megvolt civil oldalról is, mivel egyéb jelentősebb bevétel hiányában nagyrészt korábban is az önkormányzati támogatásokra szorultak. A közösségi élet fejlesztéséhez szükséges források megszerzéséhez tehát mindkét fél az együttműködések kiépítésében és megerősítésében vált érdekeltté.

A közösség részét képezik a **gazdasági szereplők** is. A sikeres helyi **egyéni vagy társas vállalkozások**, valamint az állami szektor produktív **együttműködése kedvező életkörülményeket** és élhető teret **jelenthet a közösségek számára**. A prosperáló vállalkozásokhoz ugyanakkor vállalkozóbarát környezetre van szükség, mely elősegíti a gazdaság felvirágzását. Az önkormányzatok lényeges szerepe abban áll, hogy **megfelelő környezetet teremtsenek** az üzleti élet sikeressége érdekében. A helyi gazdaságfejlesztés – természeténél fogva – a vállalkozói szféra, a közösség és az önkormányzatok együttműködésén alapul (SWINBURN et al., 2004 idézi GERENCSE, 2016).

BÓDI és BÓHM (2000) munkájában több **olyan eredményes helyi társadalmat** is felvonultat, ahol az **önkormányzati** vagy a **lakossági kezdeményezések, illetve együttműködések** gyümölcsözőek voltak. Ilyen település például **Homrodon**, ahol a legnagyobb foglalkoztató a mezőgazdasági termelőszövetkezet, amely a 90-es évek elején sikeresen átalakult, mert az itt élők

számára felértékelődött a helyben maradás és foglalkoztatás lehetősége. A helyi munkanélküliség kérdését az önkormányzat a kisebbségi önkormányzattal karöltve az önellátásra berendezkedő földműveléssel (a szociális földprogram keretében), illetve a helyi közmunkaprogrammal oldja meg. **Csákerény** példáját azért tekintették etalonnak, mert itt egy budapesti szakember beköltözése idézte elő a helyi társadalom sikerét azáltal, hogy erdei iskolát alapított és az elsők közt az országban kiépítette a Teleház-mozgalmat. **Tarján**on a település vezetőjének menedzseri hozzáállása és a helyi képviselők vállalkozói mentalitása gyors problémamegoldásokat eredményezett. A helyi identitást, a közösségi összetartozást a faluból elszármazottakkal való tudatos kapcsolattartással erősítették, amely hozzájárult a település fejlődéséhez, gyarapodásához. **Pusztamér**ges sikerének elindítója egy személy jóakarata és közösségért való tenni akarása volt, aki aztán később a település vezetője lett. A polgármesterség előtt tanárként iskolaszövetkezetet alapított, amiben a tanulók, később szüleik is lelkesen tevékenykedtek. Tenni akarásához széles látókör és szorgalom társult, amelyek segítségével felkutatta a település múltbéli természeti és társadalmi értékeit. Harmadik lépésként a lakossággal elfogadtatta a romló trendek megváltoztatását célzó intézkedéseket. Az önkormányzati oldalon szorgalmazta a kisebb települések közötti együttműködést, illetve a helyi identitást címerrel és emlékműavatással erősítette meg. Helyi innovációkat vezetett be, mint például az utcai virágosításért járó önkormányzati hozzájárulás a vízdíjhoz; az alapfokú nyelvvizsgáért ugyancsak pénzjutalom járt. A letelepedést a képviselő-testület a vállalkozások számára biztosított telekkel ösztönözte.

A sikerek mögött meglátásom szerint valójában azoknak az egyéni érdekeknek a támogatása állt, amelyek összeadódva végül is a közösség érdekét szolgálták és előmozdították a fejlődést. A vezetőknek (ez lehet a polgármester vagy a lakosság aktív csoportja) ezeket a személyeket, kapcsolódási pontokat és területeket kellett felkutatnia, majd a közösség többi tagjának ehhez csatlakoznia.

Összegzés

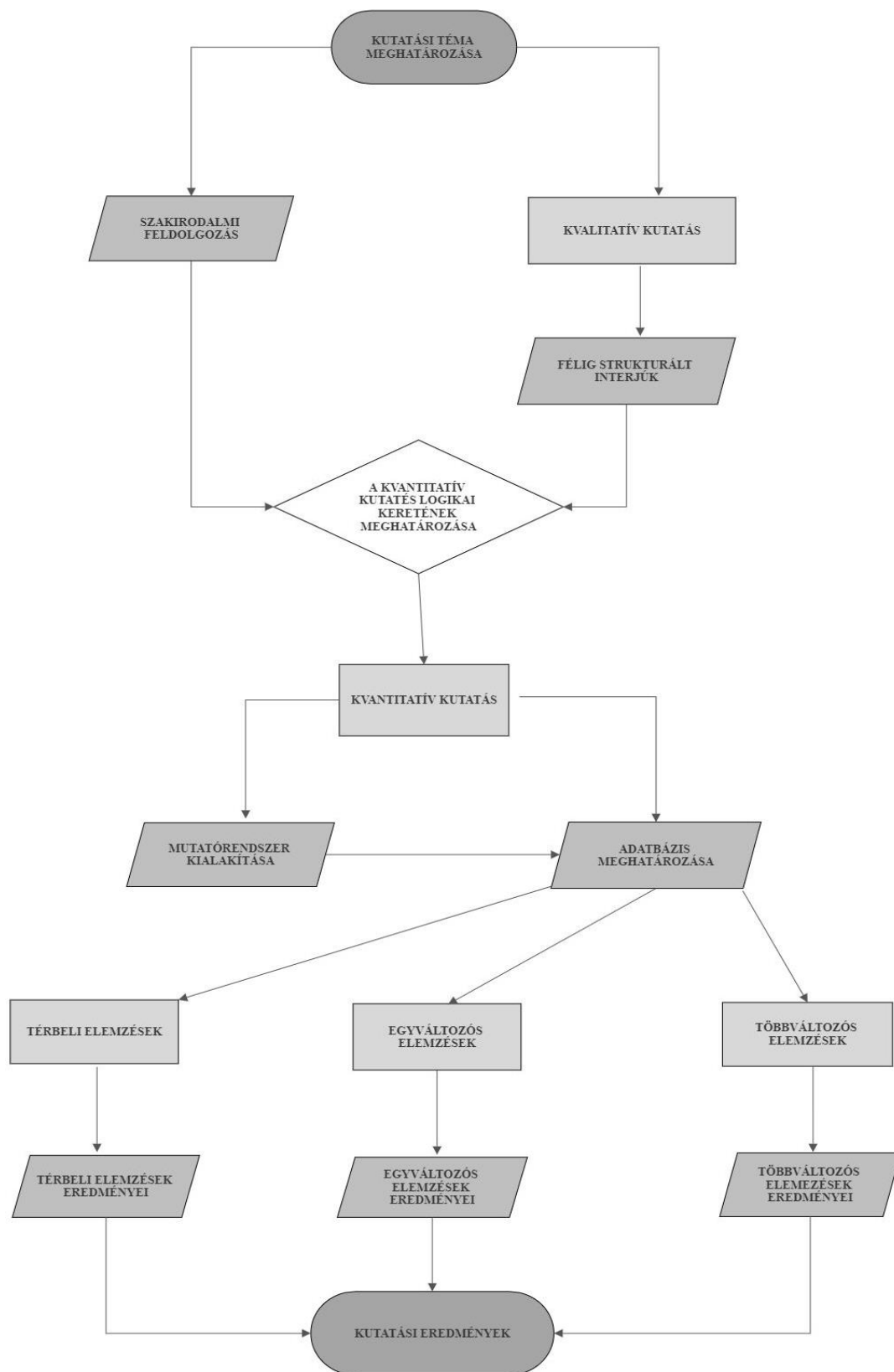
A fejezetben bemutattam a főbb európai településszerkezeti modelleket, majd ismertettem az önkormányzati törvény és a közigazgatási reform azon változásait, amelyek leginkább hatással voltak a helyi kormányzás működésére. Az önkormányzatok egyik alapfeladata közé tartozik a lakosság fizikai és mentális jólétének biztosítása. Ennek a célnak az eléréséhez szükséges forrás nagy része pályázatok által elérhető. A közösségeken belül kulcsfontosságú forráslehívó szereplők az önkormányzatok, ezért a fejezetben belül rávilágítottam az önkormányzatok fejlesztések megvalósításában, illetve a közösségépítésben betöltött szerepére. Az önkormányzat közösségformáló tevékenysége mellett legalább ennyire fontos szerepet tölt be ezen a téren a település vezetője is. Ő az, aki átlátja a helyi kapcsolatok milyenségét, ösztönözheti a szférák

közötti párbeszédet, illetve hozzájárulhat a civil és a gazdasági szféra között lévő bizalom kialakulásához.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A Bevezetés fejezetben megfogalmazott kutatási kérdéseket, illetve hipotéziseket a kutatás első lépéseként a centrum-periféria elmélet kontextusában helyeztem el, rávilágítva egyúttal a területi különbségek/egyenlőtlenségek egyik lehetséges okára is. A szakirodalmi feldolgozás alapján a területi egyenlőtlenségek tekintetében egyértelműen hátrányosnak minősíthető a vidék. Ez a pozíció elsősorban azoknak a társadalmi, gazdasági jellemzőknek tulajdonítható, amelyek a vidéki térséget leginkább jellemzik, lásd a foglalkoztatottak alacsonyabb képzettségi színvonala, vagy az elsősorban földhasználati (mezőgazdasági) és többnyire belső piacra termelő nem mezőgazdasági tevékenységek stb. Munkám során ezeket a vidéki ismérveket tártam fel a szakirodalom alapján, valamint a fejlődésre ható tényezőket rendszereztem eltérő aspektusokból. Továbbá ismertettem a vidék felzárkóztatását elősegítő fejlesztéspolitikát, hogy cél- és eszközrendszerének segítségével beazonosíthassam a fejlesztésben potenciálisan érintett szereplők körét. Ezt követően a közösségeket vizsgáltam hasonló céllal. A szakirodalom e téren az önkormányzatok szerepére hívta fel a figyelmet. Éppen ezért a kutatás során az önkormányzatokra és fejlesztéseikre, mint a közösségek, illetve a fejlődés elsőszámú letéteményeseire tekintettem. A kutatás célja az önkormányzatok pályázati tevékenységének feltárása, valamint a települések fejlődésére gyakorolt hatásának bemutatása. A fejezet további részében az önkormányzatok által elnyert pályázati források és a területi fejlődés közti kapcsolat feltárásának kutatási módszereit ismertetem. A vizsgálat alapvetően három nagyobb egységre tagolható. Először a félig strukturált interjúkból álló kvalitatív kutatás részleteit ismertetem. Ezt követően az önkormányzati pályázatok térbeli vizsgálatára, valamint a kérdőíves kutatásra és statisztikai adatok feldolgozására épülő kvantitatív kutatás bemutatására kerül sor. Végül részletesen ismertetem a kutatás területi, időbeli lehatárolásának módját, valamint az alkalmazott vizsgálati módszereket. A kutatás elméleti felépítését és folyamatát az 5. ábra szemlélteti.

5. ábra: A kutatás elméleti folyamatábrája

Forrás: Saját szerkesztés

3.1. A kvalitatív kutatás módszertani részletei

Területi lehatárolás

A lehatárolásnál elsődleges szempont volt, hogy olyan szakemberekkel vegyem fel a kapcsolatot, akik szakmai tapasztalataik révén releváns információkkal látnak el a vidékfejlesztés gyakorlati oldaláról, illetve a sikeres közösségépítés feltételeivel kapcsolatban. Tehát a települések kiválasztásakor nem a lakosságszám volt a meghatározó, hanem az interjúalany személye. A kontakt személyek kiválasztása egyrészt korábbi munkám révén megismert szakemberek, illetve az ő ajánlásaik/javaslataik alapján történt.¹² Az interjúalanyok jellemzően 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkező településen tevékenykedtek. A lakosságszám alapján a települések megfeleltek az ÚMVP vidéki település lehatárolásához is. A települések területi lefedettsége regionális¹³ léptékű. Valamennyi interjúalanyt személyes találkozók keretében kerestem fel.

Falukutató táborok keretén belül is készültek interjúk. A helyszínek kiválasztása a táborok kutatási módszertana alapján történt. Ezekben a településekben szintén meghatározó volt a kontakt személyek kiválasztásánál a közösségépítésben szerzett tapasztalat, részvétel. Ugyanakkor nem volt kizáró ok, ha nem rendelkezett az illető személy megfelelő szakmai végzettséggel, de közösségének aktív tagja volt. A kontakt személyeket a települések polgármesterei nevezték meg. A kutatásba bevont települések szintén 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkeztek.

Időbeli lehatárolás

A félig strukturált interjúk lebonyolítására 2017 márciusa és októbere között került sor. A falukutató táborok 2016–2019 közötti évek nyarain valósultak meg.

Alkalmazott módszerek

A szakirodalom kiegészítője a terepkutatás, amelynek előnye, hogy segítségével átfogó képet kaphatunk, a tanulmányozandó társadalmi jelenséget ezáltal mélyebben megértjük. A terepkutatás olyan mélységi vizsgálat, amely segítségével a társadalmi jelenségeket természetes közegében tárjuk fel, javítva a valós folyamatok megértését, például: a települési közösségek, kapcsolatok, csoportok. A társadalomtudományi kutatásokban előszeretettel alkalmazzák, illetve bevált terepkutatási gyakorlat a félig strukturált interjúk készítése. A félig strukturált interjú olyan

---

¹² A polgármesterek „alulreprezentativitásának” az az oka, hogy a LEADER munkaszervezet-vezetők más régiókban más kollégákat ajánlottak elsősorban és nem pedig polgármestereket, vagy a kontakt személy más pozícióban lévő elérhetőségét adta meg.

¹³ A kutatásnak ebben a szakaszában, a fizikai akadályok (időbeli, anyagi) miatt, a regionális területi lehatárolás mellett döntöttem. A régiók közti interjúalanyok „túlsúlyát” egyrészt a falukutató táborok kötött helyszínei (Észak-Magyarország régió), másrészt a kutatót segítő lelkes interjúalanyok rászervező munkájából ered (Dél-Dunántúl).

beszélgetés, amelyben az interjúkészítő megalapozza a beszélgetés fő irányát és követi az interjúalany által felvetett témaköröket (BABBIE, 2008). A beszélgetések vezérfonalát képező interjúvázlatot ugyanakkor rugalmasan kell kezelni, mivel az információgyűjtés személyes interakció közben történik, amit a kutatónak figyelembe kell vennie az interjú készítése alatt (MASON, 2005). A kvalitatív kutatás során ezt a módszert alkalmaztam. A félig strukturált interjúk részleteit a 10. táblázat, az interjú kérdéseit pedig az M3. melléklet tartalmazza. A félig strukturált interjúk alanyait egy nem valószínűségi kiválasztási eljárással, a hólabda módszer segítségével választottam ki. A hólabda módszer lényege, hogy a kutatásba bevonni kívánt és már elért személyek további, az általuk ismert személyek elérhetőségét adják meg a kutató számára. Az eljárást elsősorban feltáró célra szokás használni (BABBIE, 2008). Az alanyok személyére vonatkozóan meghatározó szempont volt, hogy vagy a közösségépítés terén, az önkormányzati fejlesztések megvalósításában, vagy a vidékfejlesztés gyakorlati kérdéseiben szakmai tapasztalattal rendelkezzenek.

10. táblázat: A félig strukturált interjúk részletei (N = 50)

EGYÉNI KUTATÁS KERETÉBEN				
RÉGIÓ	HELYSZÍN	IDŐPONT	INTERJÚALANY (fő)	FELADATKÖR/BEOSZTÁS
Közép-Magyarország	Dabas	2017. március	1	LEADER munkaszervezet-vezető
Közép-Dunántúl	Balatoncsicsó	2017. március	1	szociológus, közgazdász
Közép-Dunántúl	Keszthely	2017. október	4	művelődésház-vezető, civil szervezetek vezetői, civil aktivisták
Nyugat-Dunántúl	Csikvárd	2017. április	1	polgármester
Dél-Dunántúl	Gamás	2017. április	6	alpolgármester, civil szervezet vezetője, civil aktivista, IKSZT-vezető, pedagógusok
Dél-Dunántúl	Gamás	2017. július	2	polgármester, közösségfejlesztő
Észak-Magyarország	Mezőcsát, Telkibánya	2017. április	2	LEADER munkaszervezet-vezető, közösségfejlesztő
Észak-Alföld	Vásárosnamény	2017. július	1	LEADER munkaszervezet-vezető
Dél-Alföld	Kecskemét	2017. június	1	LEADER munkaszervezet-vezető
FALUKUTATÁS KERETÉBEN				
RÉGIÓ	HELYSZÍN	IDŐPONT	INTERJÚALANY (fő)	FELADATKÖR/BEOSZTÁS
Észak-Magyarország	Egercsehi	2016. június	8	polgármester, művelődésház-vezető, civil szervezetek vezetői, civil aktivisták
Észak-Magyarország	Komlóskai	2018. június	4	polgármester, civil szervezetek vezetői, civil aktivisták
Közép-Magyarország	Bag	2017. június	7	polgármester, művelődésház-vezető, civil szervezetek vezetői, civil aktivisták
Dél-Alföld	Baks	2019. június	12	polgármester, művelődésház-vezető, civil szervezetek vezetői, civil aktivisták
Összesen:			50	

Megjegyzés: A falukutató táborok teljes kutatási eredménye a Faluszemináriumi Kutatóközpont honlapján érhető el: <http://abi.gtk.szie.hu/kutatas/faluszeminariumi-kutatasok>

Forrás: Saját szerkesztés

A félig strukturált interjúkat jegyzet, illetve hanganyagként, később kézirat formájában rögzítettem. Az interjúk szövegét kvalitatív tartalomelemzésnek vettem alá, tartalmát kódoltam (LANGER, 2009). A nyers adatokat részekre bontottam, majd új formában tettem elérhetővé. Az adatokat ezt követően tematikus keresztszekvencionális és kategorizáló indexálás alapján rendeztem, majd reflexív és interpretív módon (MASON, 2005) elemeztem és ismertettem, amelyek mellé szó szerinti idézeteket is csatoltam.

3.2. A kvantitatív vizsgálat feltételrendszerének kialakítása

Területi lehatárolás

A falukutató táborok helyszínein lehetőség nyílt kérdőíves kutatás lefolytatására is, a területi kiválasztás szempontjai megegyeznek a kvalitatív módszertani részben ismertetett lehatárolással.

A kvantitatív kutatás adatbázisának kialakításához a magyarországi települések közül, az ÚMVP vidéki települési lehatárolása alapján, a 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkezőket választottam ki. Egy település akkor kerülhetett ebbe a kategóriába, ha a vizsgált évek mindegyikében (2010–2018) lakosságszáma 10 000 fő alatti volt. Így a vizsgálatba bevont települések száma 2796 darab lett, ez az összes magyarországi település 88,6 százaléka. A minta által lefedett összlakosság száma 3 755 666 főt tett ki, amely az ország teljes lakosságának 38,4 százalékát jelentette. A mintán belül a legtöbb lakossal Jánoshalma (9960 fő), a legkevesebbel pedig Tornakápolna (14 fő) rendelkezett (KSH, 2018).

További módszertani megjegyzés, hogy a települések jogállása a mintába való kerülést nem befolyásolta. A városi cím megléte ugyanis nem jelenti automatikusan a városi funkciók meglétét is. Továbbá, míg a kilencvenes években a városi cím gazdasági előnyökhöz, pluszbevételhez juttatta a cím birtokosát, ami ezáltal torzíthatta volna a kutatást, addig napjainkban ez a támogatási forma megszűnt. Ezért arra a következtetésre jutottam, hogy a városi címmel rendelkező települések adatai nem torzítják a mintán lefolytatott vizsgálati eredmények alakulását.

Időbeli lehatárolás

A falukutató táborok 2016–2019 közötti évek nyarain valósultak meg, a kérdőíves kutatás lebonyolítása is erre az időtartamra tehető.

A magyarországi fejlesztési források az Európai Unió hétéves fejlesztési/tervezési ciklusait képezik le, ezért a vizsgálat időbeli lehatárolása illeszkedik ezen időintervallumhoz. A központi fejlesztési beavatkozások társadalomra gyakorolt hatása(i) sokszor csak évek múltán jelentkeznek,

ezért longitudinális vizsgálat lefolytatása mellett döntöttem, azaz több egymást követő évet választottam mind az elnyert fejlesztési források, mind pedig a támogatások hatásainak vizsgálatához.

A vizsgálat során az első teljes európai uniós pályázati ciklusban (2007–2013) folyósított fejlesztési források hatására fókuszáltam. A pályázó önkormányzatok ekkorra a forráslehívás terén rendelkeztek már némi tapasztalattal. Így nemcsak az elnyert pályázatok mennyiségére, hanem feltételezhetően a nagyobb pályázati aktivitást mutató önkormányzatok kilétére is választ kaphatunk. A 2007–2013-as pályázati ciklus melletti másik érv az volt, hogy ezáltal lehetőség nyílik a támogatások hatásainak többéves vizsgálatára is. A források elnyerésénél a pályázó nem zárja ki magát egy korábban, akár az előző évben elnyert támogatással az újabb pályázat benyújtásától, ezért négy egymást követő évet (2010, 2011, 2012 és 2013) választottam az elnyert pályázatok vizsgálatához. A kiinduló évet (2010) az indokolta, hogy a 2007–2013-as pályázati ciklus kb. másfél éves csúszásban volt a tervezetthez képest, ehhez adódott hozzá a közel ugyanennyi időtartamú pályázatelbírálási folyamat. Az első támogatási szerződések aláírásának és a projektek megvalósításának zöme 2010-től indult, személyes szakmai tapasztalatommal is ezt tudom megerősíteni.

A támogatási hatások kezdeti vizsgálati időpontjának a 2013-as évet határoztam meg. A gazdasági folyamatokat érintő beruházások (infrastrukturális jellegűek) esetében legalább két évvel kell számolnunk ahhoz, hogy bármilyen hatás kimutatható legyen. Ekkor még csupán az engedélyeztetési eljárások időtartamát; vagy a helyi szabályozási rendszert (önkormányzat helyi adópolitikája); a helyi gazdasági miliőt; vállalkozói kedvet stb. vettük figyelembe. Nem számoltunk országos, illetve makrogazdasági tényezőkkel. Ahhoz is időre van szükség, hogy az adott beruházást, fejlesztést a helyiek megismerjék és a mindennapjaik részévé tegyék. A pályázatok pénzügyi lezárása után a pályázóra ötéves fenntartási kötelezettség hárul, ezért minimum hat évet tartottam szükségesnek vizsgálni a pályázati hatásokat illetően. Feltételeztem, hogy azok a fejlesztések jelentenek valódi fejlődést egy település számára, amelyek a kötelező fenntartási időszakot követően is megmaradnak. A hatásvizsgálat befejező időpontjának meghatározása fizikai korlátokra vezethető vissza. A vizsgálat időpontjában ugyanis a teljes települési statisztikai adatállomány csak a 2018-as évig volt elérhető. Ez volt az utolsó olyan év, amelyre vonatkozóan a változók mindegyike rendelkezésre állt. A fentieket figyelembe véve a hatásvizsgálatba bevonni kívánt változókat a 2013–2018 közötti évekre vonatkozóan elemeztem.

Adatállomány összeállítása

A változók kiválasztása az interjúk eredményei alapján történt, valamint figyelembe vettem a korábbi területi kutatások szakirodalmát is. A változók kiválasztásánál egyéb kritériumokat is figyelembe kellett vennem, például azok elsődleges tartalmát, vagy olyan általános irányelvet, mint a SMART-kritérium. Az angol mozaikszó azokat a feltételeket határozza meg a különböző indikátorokkal szemben, amellyel rendelkezniük kell ahhoz, hogy a valóságot a lehető legkisebb információvesztéssel leírassák. Ezért az indikátornak specifikusnak (S) kell lennie, azaz a keresett jellemzőre leginkább alkalmasnak; fontos a mérhetőség (M), amely mögött számszerűsíthető információk vannak; az elérhetőség (A) olyan információs rendszert takar, amely hozzáférhető és amelyből a szükséges információk kinyerhetők; a relevancia (R) az indikátor valós és hasznos voltára utal; míg az időszerűség (T) megköveteli, hogy beazonosítható legyen az indikátor időpontra vagy időszakra vonatkozó tartalma (GODA, 2012).

Az adatbázist alkotó statisztikai adatok jelentős része a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adatbázisaiból származik (11. táblázat). A fennmaradó adatok pedig a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV), a Magyar Államkincstár (MÁK), a GeoX Kft., illetve az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) adatállományaiából érhetők el.

11. táblázat: A vizsgálat során felhasznált adatbázisok

ADATBÁZIS MEGNEVEZÉSE	ADATGAZDA	IDŐSZAK 2013–2018	IDŐSZAK 2010–2013
Területi statisztikai adatok rendszere	Központi Statisztikai Hivatal (KSH)	x	
Területi statisztikai adatok rendszere	Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)	x	
SZJA-fizető	Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV)	x	
Önkormányzati adatok	Magyar Államkincstár (MÁK)	x	
Intézményi ellátottság	GeoX Kft.	x	
Veszélyes hulladékra vonatkozó adatok	Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM)	x	
Pályázati adatok	Magyarország Kormánya (Széchenyi 2020); Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)		x

Forrás: Saját szerkesztés

Először a települések életkörülményeit leíró változókat, majd a pályázatok körét határoztam meg. Az előbbinél támpontot nyújtottak a közelmúltban végzett hasonló jellegű kutatások mutatói is. Ilyen volt LUKOVICS (2008) térségek versenyképességét vizsgáló, 78 indikátorból álló, valamint KIS és GODA (2013) Pest megye településeinek versenyképességét feltérképező mutatókészlete

(M4. melléklet). A változók kiválasztásánál további segítséget nyújtott még a 67/2007 (VI. 28.) OGY határozat 3. számú melléklete. A fent hivatkozott mutatók közül többet nem tudtam a kutatás során figyelembe venni. A teljesség igénye nélkül ilyen volt például a külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszáma, a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya, a felsőfokú oklevéllel rendelkezők száma, az egyetemet, főiskolát végzett foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül, a helyben dolgozó lakónépesség legalább középiskolai végzettséggel stb. Ezekre, illetve azokra a mutatókra, amelyek nem kerültek be a vizsgálatba, általánosan elmondható, hogy értékük a legtöbbször nulla volt.

GODA és KASSAI (2011) kutatásának módszertanában¹⁴ leírtak a pályázati források kiválasztásánál bizonyultak hasznosnak. Ennek megfelelően azokat az operatív programokat emeltem be a kutatásba, amelyek elsődleges célja a területi egyenlőtlenségek direkt vagy indirekt módon történő mérséklése volt (M6. melléklet). Azonban nem tudtam helyi gazdaságfejlesztést támogató pályázatokat figyelembe venni, mert az önkormányzatok nem folytathatnak direkt módon gazdasági tevékenységet, így eleve már a pályázati felhívásokban sincsenek feltüntetve a kedvezményezettek között. A pályázatok köre tovább szűkült azáltal is, hogy csak azokat tudtam figyelembe venni a kutatási célhoz illeszkedve, amelyek az önkormányzatok által is megpályázhatók voltak. Emiatt döntöttem úgy, hogy nem csupán a kifejezetten vidékfejlesztést célzó pályázatok kerüljenek be a kutatásba, hanem más operatív programok által meghirdetett és önkormányzatok számára elérhetők is. A vidékfejlesztési pályázatok közül nem tudtam felhasználni a LEADER-pályázatokat sem, mivel a nyilvános adatbázisban csak összesített támogatási adatokat tettek elérhetővé erre vonatkozóan, és nem szektoronként. A vizsgálatba kerülő változók (12. táblázat) kiválasztása egyrészt a kapcsolódó szakirodalom, az interjúk eredményei alapján, valamint részben szubjektív módon történt.

---

¹⁴ Kutatásuk során 10 programot tanulmányoztak: Nemzeti Fejlesztési Terv I., ezen belül a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program; Regionális Fejlesztés Operatív Program; Új Magyarország Fejlesztési Terv Gazdaságfejlesztési Operatív Programja, illetve 7 regionális operatív programot.

12. táblázat: A településsoros elemzés indikátorkészlete

MUTATÓ JELLEGE	MUTATÓ MEGNEVEZÉSE	MÉRTÉK-EGYSÉG	ADATGAZDA	2013–2018	2010–2013
Gazdasági mutatók	Működő társas vállalkozások; Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (TEÁOR08: I) (az év során, vállalkozási demográfia szerint) (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Kiskereskedelmi üzletek (gyógyszertárak nélkül) (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	SZJA-fizető; összesen (ezer lakosra)	fő	NAV	x	
	1–9 fős működő vállalkozások (az év során, vállalkozási demográfia szerint) (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	10–19 fős működő vállalkozások (az év során, vállalkozási demográfia szerint) (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	20–49 fős működő társas vállalkozások (az év során, vállalkozási demográfia szerint) (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Telekadó: átlagos mérték/négyzetméter (ezer lakosra)	Ft	TeIR	x	
	Építményadó; Lakás után: átlagos mérték/négyzetméter (ezer lakosra)	Ft	MÁK	x	
	Magánszemélyek kommunális adója: átlagos mérték/év (ezer lakosra)	Ft	MÁK	x	
	Helyi iparüzési adó; Ideiglenes jelleggel végzett tevékenység után: átlagos mérték/nap (ezer lakosra)	Ft	MÁK	x	
Infrastrukturális mutatók	Háztartási gázfogyasztó háztartás (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Internet-előfizetések (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Az év folyamán kiadott új építési engedélyek és egyszerű bejelentések alapján létesítendő lakások száma (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Takarékszövetkezeti fiók (ezer lakosra)	db	GeoX Kft.	x	
	Bankfiók (ezer lakosra)	db	GeoX Kft.	x	
	Önkormányzati kerékpárút, közös gyalog- és kerékpárút hossza	km	TeIR	x	
	Budapest elérési ideje közúton, a leggyorsabb úton	perc	TeIR	x	
	Járasszékhely elérési ideje közúton, a leggyorsabb úton	perc	TeIR	x	
	Megyeszékhely elérési ideje közúton, a leggyorsabb úton	perc	TeIR	x	
Társadalmi mutatók	Nyilvántartott álláskereső összesen (ezer lakosra)	fő	KSH	x	
	Belföldi vándorlási mérleg ezer lakosra jutó aránya	fő	KSH	x	
	Egyéb önkormányzati támogatásban részesítettek száma (pénzbeli és természetbeni) (ezer lakosra)	fő	TeIR	x	
	Nonprofit szervezetek száma összesen (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Civil szervezetek száma (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	0–17 évesek aránya a lakosságból (ezer lakosra)	fő	KSH	x	
	60 évesnél idősebb lakosok megoszlása a lakosságból	%	KSH	x	
	Kulturális rendezvények (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Kulturális rendezvényeken résztvevők száma (ezer lakosra)	fő	TeIR	x	
	Közművelődési intézmények (ezer lakosra)	db	TeIR	x	
	Eredményes érettségi vizsgát tett tanulók a nappali oktatásban (ezer lakosra)	fő	TeIR	x	
	Sikeres szakmai vizsgát tett tanulók (ezer lakosra)	fő	TeIR	x	
	Szakközépiskolában sikeres szakmai vizsgát tett tanulók (ezer lakosra)	fő	TeIR	x	
Környezeti mutatók	Lakosságtól elkülönített gyűjtéssel elszállított települési hulladék (a lakosságtól elszállított települési hulladék százalékában)	t	TeIR	x	
	Közcsonahálózatba bekapcsolt lakások	%	TeIR	x	
	Az összes ártalmatlanított települési hulladékból komposztálással hasznosított települési hulladék	%	TeIR	x	
	Az összes ártalmatlanított települési hulladékból anyagában hasznosított hulladék	%	TeIR	x	
	Veszélyes hulladékok keletkezett mennyisége (ezer lakosra)	kg	ITM	x	
Pályázati mutatók	ÚMVP vidéki örökség megőrzése elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	ÚMVP falumegújítás elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	ÚMVP IKSZT elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	TIOP elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	TÁMOP elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	KÖZOP elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x
	KEOP elnyert pályázatok ezer lakosra jutó összege	Ft	TeIR		x

Forrás: Lukovics (2008), Kis és Goda (2013) alapján saját szerkesztés

Kérdőíves kutatás

A kérdőíves kutatás során a közösségi attitűdök feltárására, valamint az önkormányzatok közösségben betöltött szerepére és fejlesztéseikre fókuszáltam. Azt akartam megvizsgálni, hogy a lakosság hogyan viszonyul saját közösségéhez, a fejlődés előmozdításában betöltött szerepéhez, illetve milyen szerepet tulajdonítanak ezen a területen az önkormányzatnak és a civil szervezeteknek. A falukutató táborokban készült kérdőíves kutatás részleteit a 13. táblázat szemlélteti, a kérdőív kérdéseit pedig az M5. melléklet tartalmazza.

13. táblázat: A kérdőíves kutatás részletei (N = 484)

FALUKUTATÁS KERETÉBEN			
HELYSZÍN	LAKOSSÁGSZÁM (fő)	IDŐPONT	VÁLASZADÓK (fő)
Egercsehi	1 320	2016. június	121
Bag	3 703	2017. június	157
Komlóska	233	2018. június	52
Baks	1 993	2019. június	154
Összesen			484

Megjegyzés: A válaszadók száma: az adattisztítást követően, a kutatásba bevonható és ténylegesen felhasználható kérdőívek számát jelenti.

Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőíves kutatásba bevont válaszadók kiválasztása véletlenszerű mintavétel alapján történt. A minta településenként reprezentatív volt, mivel a minta összesített közösségi jellemzője jól közelítette minden esetben az összlakosság vizsgált jellemzőit. A kérdőíves kutatás a táborban részt vevők bevonásával, papíralapon történt. A kérdőívek később elektronikus formában is rögzítésre és feldolgozásra kerültek. A kérdőívek elemszámának nagyságára való tekintettel az összegyűjtött információk kiértékelése egyszerű leíró statisztikai módszerrel történt.

Egyváltozós elemzések

A leíró statisztika egyik célja az adatstruktúrába való elsődleges betekintés, a változók egyenkénti értelmezése. Az elemzések hozzásegítenek a többváltozós elemzési módszerekhez szükséges feltételek vizsgálatához. Az adatbázison helyzet- és szóródási mutatószámok vizsgálatát végeztem el. Az adatbázis tartalmát tekintve metrikus, azon belül arányskála kategóriába tartozó változókat foglalt magában (SAJTOS és MITEV, 2007). A vizsgálat során ezért a változókra a helyzetmutató számok közül átlagot, mediánt és móduszt, a szóródási mutatószámok közül pedig szórást, illetve maximum-, minimumértékeket számoltam.

Többváltozós elemzések

A kutatás következő részében a metrikus változók között lévő kapcsolatot többváltozós statisztikai módszerek segítségével elemeztem. Először is a települési változókból azok összehasonlíthatóságáért mutatókat képeztem. A települési mutatókon főkomponens-analízist és maximum likelihood elemzéseket, majd korrelációs számítást, indexszerkesztést, végül klaszterelemzést végeztem.

Főkomponens-analízis

A főkomponens-analízist a lakosság életkörülményeit leíró mutatók közötti kapcsolat feltárására, illetve csoportosítására alkalmaztam. „*A faktoranalízis arra használható eredményesen, hogy nagyszámú korrelált változót kevesebb, korrelálatlan látens faktorra magyarázzunk meg*” (LUKOVICS, 2008: 118. o.). A faktoranalízis speciális esete a főkomponens-analízis. Lényege, hogy egy változósztet alakít át lineáris transzformáció segítségével új változósztet, az így létrejött főkomponensek korrelálatlanok egymással és a kiinduló változók által tartalmazott információtömeg legnagyobb részét megőrzik (SZÉKELYI és BARNA, 2008).

A főkomponens-analízis segítségével redukáltam a mutatók számát. A mutatók faktorokba történő rendezésének a feltételeit a korrelációs mátrixszal, az Anti-image mátrixszal, a Measure of Sampling Adequacy (MSA) értékkel, a Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling (KMO) kritériummal, valamint Bartlett's Test of Sphericity (BTS) tesztekkel végeztem el. A factorsúlymátrix rotálásához a Varimax rotációt alkalmaztam.

Maximum Likelihood módszer

A faktorok számának meghatározására alkalmas módszer, csakúgy, mint a főkomponens-analízis. Az előzőekben ismertetett módszertől annyiban tér el, hogy szignifikanciaszintje pont ellentétes az eddig bemutatottakkal: az alacsony szignifikanciaszint azt jelenti, hogy a faktor nem illeszkedik jól a megfigyelt adatokra. Megjegyzendő, hogy a módszer a változók többváltozós normalitásától való eltérésre nagyon érzékeny (SAJTOS és MITEV, 2007).

Korrelációelemzés

Az elemzés következő lépése a faktorok mutatói és a pályázati források közti kapcsolat feltárása volt, amit korrelációs számítással végeztem el. A vizsgálat segítségével a változók közötti összefüggés szorosságát, a kapcsolat erősségét, intenzitását mutathatjuk ki. Az eljárás során nem teszünk különbséget függő és független változók között. A kapcsolatok szorosságának és irányának a meghatározására a lineáris korrelációs vagy más néven Pearson-féle együtthatót (jele:

r) célszerű alkalmazni, amelynek értéke -1 és $+1$ között mozog, és számolásának módja a következő:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}}$$

ahol:

r : a lineáris korrelációs együttható,

$\bar{x}_i$: értékek átlagát jelöli,

x_i : az egyik vizsgált mutató,

$\bar{y}_i$: értékek átlagát jelöli,

y_i : a másik vizsgált mutató.

Az együttható előjele a kapcsolat irányára, abszolút értékben vett nagysága pedig annak szorosságára utal. Amennyiben az együttható értéke 0, akkor a vizsgált változók között nincs lineáris kapcsolat, ám ez nem jelenti azt, hogy függetlenek a változók. Minél közelebb esik az együttható értéke 1-hez, annál erősebb a lineáris kapcsolat a változók között (SZŰCS és TÖRCSVÁRI, 2002; SAJTOS és MITEV, 2007). A mutató értékhatárait a következő módon határoztam meg: $r = 0$ nincs lineáris kapcsolat; abszolút értékben $0 < r < 0,2$ gyenge; $0,2 \leq r < 0,7$ közepes; $0,7 \leq r < 1$ erős; $r = 1$ függvényszerű (tökéletes) lineáris kapcsolat van a vizsgált változók között. Az értekezésben csak a 95%-os szignifikanciaszinten fennálló korrelációkat vettem figyelembe. Mindezek ismeretében mégsem tekinthető automatikusnak a változók közti ok-okozati kapcsolat, mivel a változók közötti kapcsolat nem determinisztikus (SAJTOS és MITEV, 2007).

Indexszerkesztés

A települések pályázati mutatóinak külön-külön történő vizsgálata alapján nem nyílna mód általános megállapítások megfogalmazására. Ezért a mutatók együttes elemzését végeztem el, ezáltal a fejlesztések hatásainak összetett vizsgálatára nyílt lehetőség. Az önkormányzatok forrásadszorpciós indexének (**FAI**ő) kialakításához KASSAI (2012) LEADER-akciócsoportokra képezett indexszerkesztési technikáját adaptáltam, aki pedig OBÁDOVICS (2006) demográfiai korindexét és GODA (2012) térségindex-szerkesztési technikáit használta fel. Kassai módszerének lényege, hogy a HACS-tagok által kitöltött kérdőív válaszait egy-egy részindex köré sorakoztatta fel. A válaszok közötti kapcsolat feltárását keresztábra-elemzés segítségével végezte el, mivel azok nominális és ordinális mérési szintűek voltak. Ezt követően részben szubjektív módon döntötte el, hogy mely kérdések tartoznak egy-egy indexhez. A kérdésekre adott válaszok

pontértékeit részindexenként összesítette, majd az egyes indexeket a részindexek számtani átlagaként határozta meg.

Az indexszerkesztés során hasonló elvet követtem, azzal a különbséggel, hogy a változók közti kapcsolat feltárása nem volt indokolt. Először az önkormányzatok valamennyi elnyert pályázati jogcíméhez külön-külön pontértékeket rendeltem oly módon, hogy az adott pályázatból hány éven keresztül jutott forráshoz a település 2010 és 2013 között. A pontértékek 0 és 4 közötti értéket vehettek fel. A település ennek megfelelően 0 pontot kapott, ha nem volt egyetlen évben sem nyertes pályázata az adott pályázati jogcímen belül, 1 pontot, amennyiben egy évben nyert pályázatot az adott jogcímen, 2 pontot, amennyiben két évben, 3 pontot, ha három évben nyert, illetve 4 pontot, amennyiben minden évben forráshoz jutott az adott jogcímen belül. A hét pályázati jogcím (M6. melléklet) mindegyikéből ennek megfelelően hét részindexet képeztem településenként. A részindex számítása a következő:

$$I_{ij} = \frac{\sum x_{ij} - x_{i \min} * n}{(x_{i \max} - x_{i \min}) * n}$$

ahol

$\sum x_{ij}$ = az adott pályázatra (i) adott összpontszám a településre (j) vonatkozóan,

$x_{i \min}$ = az adott pályázatra adható minimum pontszám,

$x_{i \max}$ = az adott pályázatra adható maximum pontszám,

n = a nyertes pályázattal rendelkező évek száma a településre vonatkozóan.

A részindexek értéke 0 és 1 között változott. A 0-hoz közeli érték azt jelentette, hogy a település forrásadszorpciós képessége gyenge, míg az 1 vagy ehhez közeli érték azt, hogy a település forrásadszorpciós képessége erős. Az egyes részindexeket nem súlyoztam, mert a települések fejlődéséhez valamennyi forrást fontosnak tartottam. Az önkormányzatok forrásadszorpciós indexét (**FAIő**) a részindexek számtani átlagaként határoztam meg, mivel némely részindex értéke nulla értéket is felvehetett.

Klaszteranalízis

Az önkormányzatok pályázati aktivitásából, azaz a pályázatonként számított és összesített forrásadszorpciós index értékei alapján a településtípusok csoportosítására klaszteranalízist végeztem. A klaszterelemzés a faktorelemzéstől eltérően nem a változók, hanem a megfigyelési egységek számát kívánja csökkenteni. A klaszteranalízis az adatok csoportosítását jelenti, vagyis az adatok csoportokba való sorolását, figyelembe véve azok egy bizonyos ismérvszerben felvett értékeit. Az elemzés nem tesz különbséget függő és független változó között és a változókon belüli kölcsönös összefüggést vizsgálja. A klaszteranalízisen belül számos eljárás

létezik, ilyen például a hierarchikus, illetve a nem hierarchikus (K-középpontú) klaszter. Ez utóbbit nagy elemszámú minta esetén alkalmazzák (SAJTOS és MITEV, 2007). A kutatás során emellett döntöttem, mivel az elemszám (972 db és 1824 db település) magas volt.

A kutatás során az SPSS statisztikai elemző, illetve a térképek készítésekor a QGIS programot használtam. A vizsgálatok pontos részleteit bővebben az Eredmények fejezetben ismertetem.

4. EREDMÉNYEK

A következő fejezetben az Anyag és módszertan című fejezetben bemutatott logikai felépítés alapján ismertetem a kvalitatív és a kvantitatív kutatási eredményeimet.

4.1. A kvalitatív kutatás eredményei

Ebben az alfejezetben a közösségi jellemzőket feltáró félig strukturált interjúk eredményeit mutatom be. Az interjúk feldolgozása során többek között kitérek az önkormányzatok által megvalósított fejlesztések és a közösségek kapcsolatára is.

4.1.1. Az egyéni kutatás keretében készült félig strukturált interjúk eredményei

A félig strukturált interjúk alanyai vidékfejlesztő, közösségépítő szakemberek, polgármesterek voltak. Jól működő közösségen olyan társadalmi berendezkedést értek, amelyben az egyén a közösséghez való tartozás érzését fizikai és mentális módon is megélheti. Ennek megteremtésében a szakirodalom alapján közreműködnek az önkéntes tömörülések (pl. civil szervezetek) és az önkormányzatok, amelyek nem csak a helyi közösség kialakításában, de az olyan közösségek létrejöttében is aktív szereplők, mint például a LEADER-akciócsoportok.

A kutatási kérdések négy nagyobb tematikus csoportba sorolhatók. Segítségükkel vizsgáltam a közösségtudatot kialakító tényezőket, valamint mindazokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyek ezek kialakulásához szükségesek:

- Milyen kapcsolat figyelhető meg a közösség aktivitása, jellemzői és a település fejlődése között?
- Milyen jóléthez kapcsolódó tényezőket tartanak fontosnak a közösség tagjai?
- Milyen személyi, tárgyi, illetve egyéb feltételeket tartanak fontosnak a jól működő közösség kialakulásához?
- Milyen feladatot töltenek be az önkormányzatok a közösségen belül? Mennyiben járulnak hozzá a közösségépítéshez a fejlesztéseik révén?

A kvantitatív kutatás változóinak, illetve mutatóinak meghatározása részben az itt elhangzott válaszok alapján történt. A közösségépítésen belül az egyéni felelősségvállalás kérdését is vizsgáltam, ugyanis véleményem szerint az egyén ennek tükrében ítéli meg életkörülményeit. Mértéke hatással van az önkormányzati fejlesztések sikerére, közvetve a közösség kialakulására.

A közösségeken belül tapasztalható problémák azokra a beavatkozási területekre világítanak rá, amelyekre a fejlesztéseknek leginkább reagálniuk kell.

Közösség, közösségtudat

Az interjúkkal tisztázandó első kérdés a közösségnek, illetve a közösségtudatnak a fogalma volt, arra kerestem a választ, hogy az interjúalanyok mit értenek közösség alatt. A szakirodalomban bemutatott közösségleképeződésekből többet is megneveztek a válaszadók.

„Napi kapcsolat van a legfiatalabbakkal, az óvodásokkal, a gyerekektől a szülőkön keresztül a nyugdíjasokig, megvannak a közösségek.” (polgármester) – **minőség, lokalitás**

„Ekkora településen nem lehet mindenkinek önszerveződése vagy civil szerveződése. Mivel picik vagyunk, ezért mi mindent közösen meg tudunk oldani. Nálunk nem kell sok civil szervezet, az a lényeg, hogy működjön. Az a három-négy bejegyzett civil szervezet az egyháztól kezdve az összes alapítványon keresztül, le tudjuk fedni és így mindenki tud működni. Inkább legyen kevesebb bejegyzett civil szervezet és az működjön.” (polgármester) – **embercsoport**

„Közösség nélkül nincsen élet. Mert mindenkinek valahova kell tartozni és azt nem szabad nézni sohase, hogy most kivel alakítok egy közösséget. Mert tudom nagyon jól, hogy máshol az a baj, hogy ezzel ezért nem akarok, azzal azért nem akarok, de ez így nem jó. Itt egy közösségnek kell lenni, mert csak egyben tudunk előbbre haladni.” (polgármester) – **azonos célok, érzés, nem individuális**

„(...) a helyi kapcsolatoknak a sokaságát jelenti. (...) számomra legalábbis és ezért lényeges. Azokból lesz igazából közösség, akik ismerik egymást” (LEADER munkaszervezet-vezető) – **együttműködő képesség**

„Vidéken szorosabb az emberek egymáshoz való kötődése, kapcsolata. A személyes példából kiindulva, én vidéken nőttem fel, most ugyan városban lakom. Ott, ha nem megy valaki egy rendezvényre, megkérdezik tőle, hogy miért nem jöttél.” (LEADER munkaszervezet-vezető) – **életmód, kulturális értékekhez tartozás**

„A közösség, igazából partnerség, illetve együttműködés, ami a helyi közösség tagjait összekovácsolja. A közösség formálja az embert, az ember formálja a közösséget.” (LEADER munkaszervezet-vezető) – **együttműködő képesség**

„(...) ezt a közösségfejlesztős szemén keresztül látom. Amikor ide kerültem Budapestről, akkor tudatosan kezdtünk el közösséget építeni. Pedagógusként kerültem ide, középiskolai tanárként. És amikor ide kerültem, azt vettem észre, hogy tudatosan kell a közösséget építeni.” (közösségfejlesztő, pedagógus) – **életmód**

A közösség területi lehatárolásának megítélése is különböző. A válaszadók megkülönböztették a személyes kapcsolatokról kialakuló közösségi hálózatokat, a településen belüli kisebb csoportokat, járási, kistérségi együttműködések, valamint a helyi akciócsoportok által generált közösségeket. A kapcsolatok közösségen belüli irányára vonatkozóan, attól függően, hogy

személyes vagy tágabb társadalmi kapcsolatról van szó, horizontálist és hierarchikust különböztettek meg. Berendezkedésük szintén változatos, lehet ősi, tradicionális vagy modern, illetve a kettő kombinációja is. Létrejöhet természetes és mesterséges úton.

„Azt gondoltuk, hogy egy ökológiai, fenntartható méretet alakítunk ki. Ez akkora távolságot jelent, ami lehetővé teszi a havonta, kéthavi rendszerességű kapcsolattartást. Ez elég erős kritérium, ami biztosítja azt, hogy maximum fél óra alatt el lehet érni a partnerhez. Ha csak helyben nézem a közösséget települési szinten és egy-egy folyamatban gondolkodva, akkor ez egy ezer, kétezer fős szám, ez egy ki nem mondott szám.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

A közösséget azonosították **minőségi kategóriaként**, mint **lokalitás**, vagy mint **embercsoport**. Megjelent a fejlődés eléréséhez szükséges **együttműködési képességként**, illetve **közös célként**. Sok esetben egyfajta **életmódként** köszönt vissza.

A közösség területi lehatárolásra vonatkozó megítélése is eltérő volt. A válaszadók megkülönböztették a személyes kapcsolatokon álló, **településen belüli kisebb csoportokat, járási, kistérségi együttműködések**et, valamint a **helyi akciócsoportok** által generált közösségeket. A kapcsolatok közösségen belüli irányát attól függően, hogy személyes vagy tágabb társadalmi kapcsolatról volt szó, **horizontálisnak** és **hierarchikusnak** ítélték meg. Berendezkedésük alapján **ősi, tradicionális** vagy **modern közösségeket** különböztettek meg, illetve a kettő kombinációját. Véleményük szerint ez utóbbi létrejöhet természetes és mesterséges úton.

Közösségformáló tényezők, szereplők

A közösség kialakulásához több út vezet, de legalább egy közös cél (pl. gazdasági, társadalmi, fejlesztési források elérése) jelenléte figyelhető meg a válaszokban. A célok a fejlődéssel állnak összefüggésben, amin érthető mind a település(ek), mind pedig egy terület/térség fejlődése.

„(...) maga egy homogén terület legyen. Fejlesztési szempontból könnyebben lehet fejlesztési beavatkozásokat készíteni.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Éreztük, hogy ahhoz, hogy el ne vesszünk, ahhoz valami irányvonalat kell keresnünk. (...) Az, hogy mi történik, az mindig valahogy kicsiben dől el.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

A közösségformáló tényezőket alapvetően három nagyobb kategóriába sorolták az interjúalanyok: tárgyi, személyi és tevékenységi körökbe. A tárgyi tényező csoportban kiemelkedő jelentőséggel bírt az anyagi terület. A közösségépítés feltételeként, úgy, mint életkörülményt javító eszköz, illetve mint cél jelent meg.

„(...) megvan az adottságunk, természeti, kulturális szempontból, majdnem minden. Tehát ezekhez kellene a forrás, mert maga a közösség akkor tudja magát aktivizálni” (LEADER munkaszervezet-vezető)

A közösségépítéshez ugyanakkor szükség van olyan ingatlanokra, épületekre is, ahol a közösség tagjai vagy a civil szervezetek tagjai találkozhatnak, programjaikat bonyolíthatják.

„Mindenkinek adott a helye a településen, rendelkezünk szerintem olyan létesítményekkel, hogy minden civil szervezet meg tudja a saját helyét találni. Meg bízunk benne, hogy vagy önkormányzati, vagy egyesületi, vagy támogatásból olyan szintre tudtuk hozni nekik az épületeiket, hogy nyugodtan működhetnek ott. A településen most működő civil szervezeteknek vagy önkéntes szerveződéseknek adott az összes épület” (polgármester)

„Mi a jó közösségnek az ismérve? Van találkozási helyük. Itt kapcsolódik a mi tevékenységünk ezeknek a tereknek a megteremtésével, hogy legyen olyan hely, ahová szívesen mennek a helyiek és ahol találnak olyan aktivitást, ami még szorosabbá teszi az ő kapcsolataikat és esetleg bevonja őket, be tudnak vonzódni másfajta tevékenységek is, mert találkoznak, és akkor ugye itt jönnek be a képbe a LEADER támogatott épületek, igazából tájházaknak hívjuk, de közösségi terek. Tradíciók bemutatására, a helyi hagyományoknak a bemutatására épülnek elsősorban. De inkább egyfajta művészeti és képzőművészeti központok, ahol a tudásátadás zajlik a kicsiknek, a fiataloknak, ezeknek a tradícióknak az átadása. Minden ilyen tájház mögött ott van az önkormányzat.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Nem azt mondom, hogy helyettesíti a helyi közösséget, hanem azt mondom, hogy ott megtalálod azokat, akik aktívak és be tudod őket vonni egy-egy akcióba. Tehát inkább kiegészíti a virtuális közösség a valós közösséget.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

Az anyagi források ugyanakkor nem elegendők, mivel gyakran nem, vagy nem a kellő mennyiségben állnak rendelkezésre.

„És azt mondom, hogy munkával sokszor sokkal többre lehet menni, mint ha a pénzen gondolkodunk. Itt még működik a társadalmi munka. Azt mondom, hogy mi mindent, az, hogy van egy önkormányzat, azon belül a hivatali dolgozók is hála Isten egy jó közösség, akik ott háttérből csinálják a dolgukat. Mellette ott vannak a civil szervezetek vezetői, mellette ott vannak a támogatói vagy hozzátartozói réteg, de ennek nem muszáj egy bejegyzett civil szervezetnek lenni, hanem az önkéntesek is éppen úgy tudnak csatlakozni hozzá. Csak ezt nem írott formában csináljuk, mert nálam egy kézfogás vagy egy adott szó sokkal többet ér, mintha leírnánk. És pénzzel ezt a kézfogást, ezt a mondott szót, pénzzel nem lehet kifizetni.” (polgármester)

„Egy közösségi vállalkozásnál nem az lenne a lényeg, hogy milyen támogatást kap. Nem a pénz megszerzéséről kellene szólnia. Azért közös, merthogy megosztjuk az értékeinket.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

A személyi feltételek közül valamennyi válaszadó a vezető rátermettségét hangsúlyozta elsősorban. A másik meghatározó tényező a személyi feltételek közül az a közeg, amiben a vezetőnek tevékenykednie kell.

„Minden jó gondolatnak, minden jó közösségnek kell egy jó vezető. Nem pénzzel próbálja megvalósítani a közösséget, hanem az a lényege, hogy érezze abban a közösségben mindenki jól magát.” (polgármester)

„Kell egy vezető, akkor kellene, akik a vezetőt elfogadják. Támogatják, tudjanak neki ötleteket adni. Kompromisszumkésznek legyenek arra, hogy támogassák, tudják véghez vinni a legelső gondolattól végig. A településen belül létező csoportokról szinte mindegyikről elmondhatjuk, hogy egy baráti társaság és ők választják ki maguk közül a vezetőiket. Ők összejárnak, éppen úgy a sportban is, mondhatom a polgárőrségben, mondhatom a katolikus egyházat, az evangélikus egyházat, a nyugdíjasokat.” (polgármester)

„(...) az akciókezdeményező szinten nagyon-nagyon fontos, hogy neked helyben jó kapcsolataid legyenek” (LEADER munkaszervezet-vezető)

A válaszadók nem láttak ugyanakkor összefüggést a vezetők hovatartozását illetően. A vezetők személye nem függött sem a helyi, sem a beköltözötti státusztól. A közösségért való tenni akarás és rátermettség viszont elvárás.

„(...) ha belegondolok a vezetőkbe, akkor még meg is oszlik, úgy ötven-ötven százalék. Az alkalmasság, meg annak a közösségnek az elfogadó képessége, ami meghatározó ezen a téren, akik abba a közösségbe tartoznak.” (polgármester)

A válaszadók szerint a közös cél(ok) meghatározásához elengedhetetlen, amely egyúttal a közösség kialakulásának egyik feltétele is lehet, a kommunikáció az érintettek között.

„Van konzultáció, éppen úgy az önszerveződésekkel, van a civil szervezetekkel is, van nekik is ötletük, éppen úgy van az önkormányzatnak is vagy tudjuk, hogy rá fogunk építeni a településre. Ők is hozzák az ötleteiket, én is hozom, és amit meg tudunk közösen valósítani a településen, azt megkonzultáljuk, és úgy megyünk előbbre.” (polgármester)

„(...) a közösségeket segíti vagy kevésbé segíti ez az információáramlás. Ha az van, akkor működik valami, ha nincs, akkor olyan, mintha nem is lennénk.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) az emberek egymással beszélgessenek, azt elfecsérelt időnek tartja a hivatalos kommunikáció. Pedig ez a legfontosabb, mert ebből jön ki az információ, a személyes beszélgetésekből.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Egészséges konfliktusok mindig vannak, ami előre visz. Nem mindig egy irányba akarunk menni, de próbálunk azon belül maradni, hogy van egy közösség. Mindenki problémamegoldó, nem gerjesztő. A tagokra és a vezetőkre is igaz ez. Másképp nem működik.” (polgármester)

„Is-is, nincs különbség, az oda települők is, mert más életvitellel lehet színesíteni egy közösség életét, tehát lehet formálni, illetve a falusi életben felnőtt is formálhatja a városi életben felnőttet. Nagyon sok értéke van a falusi életvitelnek. Ez oda-vissza működik és ebből az oda-vissza formációból helyi dolog jöhet ki. Én azt mondom, hogy több olyan település van, ahol igen nyitottak az emberek erre a külsős szemléletre, de vannak olyan zárt közösségek, ahol ez nehéz.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) ne legyen verseny a települések között, de nem is csak a verseny miatt, hanem így logikus. Mi nem megkerestük azt, hogy tudatosan eljussunk valahova. A 24 település közösségfejlesztése túl nagy. Azt lehet tudni, hogy 24 településről nem jönnek havonta konzultálni. Nem érzi magának, nem támogatja. Rendkívül felvilágosult emberek kellene a társadalmi létra bármely részéről, akár kapcsolataik alapján, tudják, hogy mitől döglök a légy, nagyon jó ötleteik vannak. Azt látjuk, hogy működjön valami, ahhoz ismerni kell egymást.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

A közösségen belüli kapcsolatok fennmaradásához olykor valamilyen animátori tevékenység is szükséges. A vezetők (település, civil szervezet, HACS) mellett szinte minden válaszadó kiemelte az önkormányzat közösségformáló szerepét, tevékenységét.

„Az önkormányzat szerintem kell, ő alulról szerveződik. Ez kölcsönös folyamat. Az önkormányzatnak a lakosságot kell figyelni/szolgálni. Kölcsönös. Egy jó kezdeményezésre, egy jó civil szervezetre éppen úgy szüksége van az önkormányzatnak, mint a civil szervezetnek az önkormányzatra és a jó dolgok mögé mindig oda kell állni. Csak vigyék. Az önkormányzatnak ebben az a feladata, hogy segítse őket. Ez lehet támogatás vagy erkölcsi támogatás, vagy éppen, ha kell hozzá anyagi támogatás, azt közösen előteremtjük. Mi, hála Isten, szerencsés helyzetben vagyunk, mert azt mondom, hogy 99%-ban önfenntartók a civil szervezeteink, mert ügyes vezetőik vannak. Pályázatokból, támogatásokból, rendezvényeken önkéntes adakozásokból fenntartják magukat.” (polgármester)

„Többségében, igen a polgármesterek aktívak. Érdekes, a női polgármesterek eléggé közösségfejlesztők, de azért nem bántanám a férfiakat sem. Valahogy közösségérzékenységben szerintem a hölgyeknek alapból más a szervezőképességük. Az elsődleges közösségfejlesztő települési szinten a polgármester, térségi, mikrotérségi szinten már nem biztos, hogy így van.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) csak az önkormányzatra maradt a közösségformálás, tehát nagy teher nehezedik az önkormányzatra, mert a kötelező önkormányzati feladatok ellátása mellett még úgymond lelki segélyszolgálatot kell működtetnie vagy olyan feladatot kell felvállalnia, amihez normatívát nem kap.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Az önkormányzat jól csinálja, mert engedi az önszerveződést, a közösségi szerveződést is, másrészt odafigyel arra, hogy melyek az életre való civil szervezetek és melyek nem, vagy melyek a kamu civil szervezetek.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Az önkormányzat az, aki oda tud figyelni a közösségre, sőt odaáll a civil szervezete mellé.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

A jó közösségen belüli kapcsolatok kialakítása nem csak a településen vagy a szűkebb környezettel fontos, legalább ennyire fontosnak látják az interjúalanyok a tágabb környezettel való együttműködést is. Ez megvalósulhat, a hasonló működési területnek köszönhetően, a civil szervezetek esetében. A kisebb településeken kialakulhat a közös fejlesztések megvalósítása érdekében is.

„Mindenkivel a környező településsel jó a kapcsolatunk. Mindegyik próbál együttműködni, mert ahhoz meg picik vagyunk, hogy tudjunk valamit egyedül csinálni. Legyen ez a túrák, vagy minden más. Ha kell, pályázatban is együttműködünk. Programok, rendezvények vagy a nyugdíjasklubok, vagy a sport terén a kupák, vagy a felkészülések terén.” (polgármester)

A közösségformáló tevékenységek egyike a különböző korcsoportok megszólítása például a településen belül. Továbbá olyan programok, események, ahol a közösség tagjai találkozhatnak egymással, akár településen, akár térségen belül.

„A gyerekeket minél előbb próbáljuk meg bevonni a közösségi életbe. Akármilyen rendezvényünk van, másrészt programokba, minél előbb szerepeltetni a gyerekeket, minél előbb be kell vonni a közösségi programokba. Mert minél később kerül bele egy gyerek a közösségbe, fellépésre, annál nehezebb lesz bevonni a közösségbe. Bármilyen is legyen egy rendezvény, egy falunap, egy szüreti bál vagy egy jelmezbál, minél hamarabb a közösségben bele kell vonni őket. Be kell építeni őket a közösségbe.” (polgármester)

„A legidősebbek mennek a múzeumot nyitva tartani, a középkorosztály megy sütni-főzni, a fiatalok meg csinálnak különböző programokat meg fellépéseket. Minden korosztálynak megvan a munkája, meg a fellépése is, meg a feladata is. De mégiscsak egy közösség.” (polgármester)

„(...) azzal kezdtük, hogy nagyon sok olyan programot csináltunk, ami összeköti a településeket egymással. A másik a civil szervezeteknek a megszólítása volt, merthogy a civil szervezetek a másik stratégiánk. Azok tömörítenek már magukban aktorokat. Az aktort itt úgy értem, hogy olyan aktív szereplőket, akik hajlandóak a közösségért dolgozni.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) folyamatosan akciókkal jelen lenni közösségben ahhoz, hogy hatással tudjál a közösség életére lenni és abból a közösség is meg tudjon erősödni.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Településen belül a diákokat, az ő weboldalukon keresztül tudom elérni, tudom, hogy a vállalkozókhoz ki kell mennem, tudom, hogy ha kulturális csoportokat akarok elérni, akkor hozzájuk ki kell mennem vagy e-mailen veszem fel a kapcsolatot, de személyes találkozók is az idősebbek eléréséhez szükség van.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Úgy szoktuk mondani, hogy az egyéni életstratégiánkat és a közösségi életstratégiánkat valahogy össze kell hangolni, illetve valahogy tisztázni kell, hogyan állunk ezzel a dologgal. Ha én ezt vallom a közösségben, de hazamegyek és otthon egészen máshogy gondolkodom, az egy idő után ki fog bukni. Lehet, hogy ezt egy külső erőforrással fel lehet tartani. Ez nem egy általánosan elfogadott tézis, inkább a saját tapasztalataimat fogalmazom, de egy páran úgy érezzük, hogy azonosulni lehet vele.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

Az interjúalanyok fontosnak tartották a jó közösség kialakulásához az újra való nyitottságot, a tanulás fontosságát, a világ változásához való alkalmazkodóképességet.

„Mi szeretünk tanulni. Kell egy belső és egy külső motiváció is a közösségépítéshez.” (polgármester)

„(...) Hát alapvetően nyitottnak kell lenni nagyon, nagyon elfogadónak kell lenni. Az, hogy mindenre nyitott, de elsősorban az emberi kapcsolatokra. Tehát az, hogy idegen emberekkel találkozzál, az egy nagyon nagy stressz, személyes szinten. (...) meg tudom őket szólítani a saját szintjükön, meg a saját szintemen, a saját nyelvükön, akkor az azt jelenti, hogy van köztünk valamilyen kapcsolat. Ha ez a megszólítás nem történik meg, akkor csak találkoztunk, de soha nem leszünk partnerek.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

A közösség kialakulásának feltételeként szinte valamennyi válaszadó megnevezett **legalább egy közös célt** (pl. gazdasági, társadalmi, fejlesztési források elérése). A **célok a fejlődéssel állnak összefüggésben**, ami értelmezhető mind a település(ek), mind pedig egy térség fejlődésére. A közösségformáló tényezőket alapvetően három nagyobb kategóriába sorolták az interjúalanyok: **tárgyi, személyi és tevékenységi körökbe**. A tárgyi tényezőcsoportban kiemelkedő jelentőséggel bírt az **anyagi terület**. Egyrészt a közösségépítés feltételeként, és mint életkörülményt javító eszköz, pedig célként jelent meg. A közösségépítéshez ugyanakkor szükség van olyan **ingatlanokra, épületekre**, ahol a közösség tagjai, a **civil szervezetek** tagjai találkozhatnak, **programjaikat** bonyolíthatják. Pusztán az anyagi források ugyanakkor nem elegendők, mivel gyakran nem, vagy nem a kellő mennyiségben állnak rendelkezésre.

A személyi feltételek kapcsán valamennyi interjúalany elsősorban a **vezető rátermettségét** hangsúlyozta. A másik meghatározó tényező a személyi feltételek közül **az a közeg, amiben a vezetőnek tevékenykednie kell**. A vezetők személye nem függött sem a helyi, sem a beköltözötti státusztól. A **közösségért való tenni akarást** és a rátermettséget viszont valamennyien kiemelték. A közös cél(ok) meghatározásához elengedhetetlen a **kommunikáció** az érintettek között. A közösségen belüli kapcsolatok fennmaradásához **valamilyen animátori tevékenység** is szükséges. A vezetők (település, civil szervezet, HACS) mellett szinte minden interjúalany kiemelte még az **önkormányzat közösségformáló szerepét**, tevékenységét.

A jó közösségen belüli kapcsolatok kialakítása nem csak a településen vagy a szűkebb környezettel fontos, legalább ennyire fontosnak látják az interjúalanyok a **tágabb környezettel való együttműködést** is. Ez megvalósulhat a hasonló működési területnek köszönhetően a civil szervezetek esetében. A kisebb településeken kialakulhat a **közös fejlesztések** megvalósítása érdekében is.

A közösségformáló tevékenységek egyike a **különböző korcsoportok megszólítása** például a településen belül. Továbbá olyan **programok, események, ahol a közösség tagjai találkozhatnak** egymással, akár településen, akár térségen belül. Az interjúalanyok fontosnak tartották a jó közösség kialakulásához az **újra való nyitottságot, a tanulás** fontosságát, a világ változásához való alkalmazkodóképességet.

Közösségi szerepvállalás, egyéni felelősség

Az alapvető fizikai tényezők és a (vezető) személyi feltételek megléte még nem garancia a jól működő közösség kialakulására. A nyilatkozók szerint meghatározó a támogató közeg, azaz az egyén közösséghez való személyes viszonya is. Az aktív szereplők kikerülhetnek a „tősgyökeres” helyi lakosokból, de tenni akaró betelepülők köréből is.

„(...) aki tett a közösségért, azt megtartja a közösség. Aki nem szeret dolgozni, vagy nem tesz a közösségért, azt kidobja a közösség. Ők általában elmennek a településről. Nagyon könnyen be tudja fogadni ez a közösség az embereket, de nagyon könnyen ki is tudja dobni.” (polgármester)

„(...) látom a környéken hogyan működnek a települések civil szervezetei, mi kisebbségként könnyebben működünk. Mert nálunk nincs pénz, próbálunk önkéntesen működni, mert sokan a pénz irányába próbálnak menni. Kell hozzá pénz is a működéshez, de a legtöbb az, hogy ki mit tesz érte. Minden területre, részre kell egy olyan vezetőt találni, aki viszi azt a közösséget, másként nem működik. Sokan többnek gondolják magukat, de nem biztos, hogy a közösség elfogadja. Én ezt látom.” (polgármester)

„A beköltözőkkel más a helyzet, mert a beköltözők sokkal nyitottabbak mindig minden helyzetben. A beköltözők sokkal szolidárisabbak is, nyilván a saját tapasztalataikon keresztül is, ha segítségre szorultak és segítséget kaptak, akkor ők is sokkal inkább hajlandóak segítséget nyújtani, bármikor. És ha van egy felhívásunk és akkor megnéznénk, hogy abból ki a helyi és ki a gyűttment, akkor 70-90%-ban gyűttmentekből áll az aktívoknak a csoportja. A közösségépítésben is ez arány.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) minél több embernek jó legyen. Nyilván ez egy sokkal másabb szemlélet. De ezek azok a mozzanatok, amik igazán közösséggé tehetnek egy közösséget. Vagyis, hogy mindenki beleszólhasson és legyen kedve beszólni. És nem csak hogy kedve, de mersze is legyen beszólni. És tudjuk, hogy az ő beleszólása mit jelent és tanuljunk belőle, ne üres frázisokkal válaszoljunk.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

Az interjúalanyok szerint meghatározó a támogató közeg, azaz az **egyén közösséghez való személyes viszonya** is. Az aktív szereplők kikerülhetnek a tősgyökeres helyi lakosokból, de tenni akaró betelepülők köréből is.

Közösségi problémák

A közösségen belüli problémák megoldására adott válaszok, valamint a közösség szükségletei generálhatják azokat a beavatkozásokat, illetve fejlesztéseket, amelyeket a közösség meg akar oldani vagy meg akarnak valósítani. Ebben a tekintetben minden közösség speciális.

„(...) a közművelődés azóta halt meg, amikor bevezették a kultúrházakba a nyitvatartási időt, mert onnantól kezdve ez nyolctól négyig, ötig tartó munkát jelent, nem pedig a népnek a nevelését is, edukációját és szórakoztatását is. Ezek vasárnap zárva vannak, meg szombaton is, amikor ráérne

elmenni szórakozni, és ez nagyon nagy probléma a közösségek szempontjából, mert hogy nincsenek meg azok a terek, ahol ők találkozhatnak.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) az önkormányzat húzza be a civileket (egy-egy rendezvénybe – a szerző), akik innentől kezdve nem úgy érzik, hogy ez az övék, hanem hogy ők adnak valamit az önkormányzatnak. (...) egyfajta munkának tekintik, nem pedig a saját rendezvényüknek. És a kettő között óriási különbség van. Nem tudnak annyi embert megmozgatni.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Szerintem most is ez a probléma, hogy nincs közösségi hely, nincs pénz rá, hogy elmenjen szórakozni, hogy elmenjen aktívkodni, mert abban az időben is munkát kelljen, hogy vállaljon és nincs példa arra, hogy ez jó.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Nem tudjuk elengedni az érdekeinket egy magasabb szintű közösségi célért” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Azt kellene megnézni szerintem, hogy milyenek ezek a törzsi berendezkedések, ezek milyen mintákat hoznak magukkal, és hogyha valaki egyszer abból kikerül, akkor egy ilyen nyitott és elfogadó, mondjuk úgy, hogy liberális szellemi közösségbe kerül, nagyon nehezen tud visszailleszkedni ehhez a törzsi formához.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) ösztönös elszigetelődési hajlam, ami sokkal messzebbre nyúlik valószínűleg vissza, és van benne egyfajta kisebbségi komplexus is. Ugye azzal álcázzuk a tudásbeli hiányosságunkat, hogy nem állunk szóba a másikkal vagy lenézők leszünk vele szemben. Ez lehetetlenné teszi a kapcsolatépítést.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„Ami nálunk probléma, az megint csak az információáramlással van összefüggésben.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) ha az önkormányzat nem rendez eseményt, akkor tulajdonképpen nincs olyan hely, ahol találkozhatnak az emberek. És akkor jön az elidegenedés, mindenki elmegy sorozatokat nézni. Igazából már nem is a beruházásokra és fizikai dolgokra lenne szükség, hanem inkubálni kellene (...) A fiatalok pedig elmennek, ha nincs meg az a kereset, még a régióból is.” (LEADER munkaszervezet-vezető)

„(...) mert igazán nem vagyunk partnerek a többiekkel, nem működünk együtt.” (közösségfejlesztő, pedagógus)

„(...) nem volt kommunikáció, információáramlás. Elment a kedvük az embereknek. Nincs együttműködés.” (szociológus)

„(...) a pályázat valójában nem a fejlesztés volt, hanem egy közösségépítési módszer gyakorlati kivitelezésének tesztelése. A fejlesztés megvalósult, de nem kapcsolódott hozzá össze a közösség.” (szociológus)

Az alanyok közül sokan az **együttműködés hiányát**, a **bizalmatlanságot**, **érdektelenséget** fogalmazták meg problémaként. Felmerült még a **találkozási lehetőségek**, vagy a **rendezvények**,

vagy a **fizikai épületek hiánya** miatt.¹⁵ Többek szerint gondot jelent még az **információk** ismeretének, illetve **áramlásának hiánya** is.

4.1.2. A falukutató táborokban készült félig strukturált interjúk eredményei

A táborokban készült félig strukturált interjúk a település vezetőjével, valamint a közösségépítésben aktívan részt vevő személyekkel készültek.¹⁶ A vizsgálat tárgyát ekkor is a közösségfejlődés vizsgálata képezte azzal a különbséggel, hogy a megkérdezettek többsége nem mint szakember nyilatkozott, sokkal inkább a közösségükért tenni akaró aktivistaként, vagy civil szervezeti tagi minőségében. Ez természetesen semmi esetre sem pejoratív értelemben értendő és nem csökkent a válaszadók véleményének értékén.

A helyszínek/települések kiválasztásakor előtérbe kerültek azok a települések, amelyeknek valamilyen egyedi jellemzővel bíró közössége volt. Ezt azért is fontos megjegyezni, mert ebből kifolyólag a települések lakossága egyedi közösséget alkotott. Az első falukutató táboros kutatás 2016-ban Egercsehiben volt. Itt az évtizedeken keresztül működő bánya gyakorolta a legnagyobb hatást a település életére. A második kutatási helyszín Bag településen volt, ami az ott élő roma közösség és a hozzá kapcsolódó felzárkóztató program miatt nem volt szokványosnak mondható. Komlósán az önkormányzati fejlesztések és helyi szabályozás kínálta gazdasági környezetnek köszönhetően alakult ki egyedülálló közösségi miliő. A negyedik közösségkutatás Baks településen zajlott. Itt csakúgy, mint Bagon, a helyi cigány közösség lenyomata jelentkezett a leginkább a közösség életében, pozitív értelemben. A két település közössége abban különbözött egymástól, hogy míg a baksiaiak előnyükre fordították a helyi roma jelenlétet, addig a bagiaiak a romák jelenlétéből nem sokat tudtak profitálni. A válaszadók szubjektív véleményét megítélésem szerint ezek a tények nagy valószínűséggel befolyásolták.

Egercsehi

A volt bányász elmondása szerint a bányászok **elfogult és összetartó közösség**, amely huszonhat évvel ezelőtt elvesztette a lába alól a talajt a bánya bezárását követően. Az egyesület alapításának célja a bányászemlékmű és a bányászidentitás megőrzése, bányák megjelölése, a bányászat történetének megörökítése. A tagjai nemcsak helybeliek, hanem Esztergomból, Tatabányáról, Érdről, Oroszlányról, Egerből, Budapestről, Kazincbarcikáról származnak. A **zárkózottságot** mi

---

¹⁵ Ígéretes kutatásnak mutatkozik a Covid-19 hatása a vidéki közösségek fejlődésére, ezzel a témával a jövőben foglalkozni kívánok.

¹⁶ Az alfejezet Gerencsér I. 2016-ban Egercsehiben, Gerencsér I. 2017-ben Bagon, Gerencsér I. 2018-ban Komlósán, Gerencsér I. 2019(a)-ben Bakson készült interjúinak kivonatait tartalmazza.

sem szemlélteti jobban, mint az, hogy az egyesület 2005-ös megalakulása óta 2016-ban szerveztek először közösen falunapot az önkormányzattal. Közösségi megmozdulásaik egyike volt a bányásznapi. Ezen a napon minden ingyen volt korábban. **Sportesemények** voltak, volt kézilabdacsapat (megvilágított kézilabdapálya), NB III-as focicsapat, NB II-es tekecsapat 1982-ig, melyek a támogatás hiánya miatt megszűntek. A közösségi élet részét képezte az **énekkar, színjátszócsoporthat, bányászzenekar. Mindezek nagyban hozzájárultak a közösségi összetartás kialakulásához.** Közösségi szintű problémának látja a **rendezvények hiányát,** valamint a **kultúrházak funkcióvesztését.** Az a tapasztalata, hogy a **fiatalok nem vállalnak részt az egyesület életében** (interjú Ökrös Imrével: Bányász Baráti Kör).

A nyugdíjasklub érdekvédelmi céllal jött létre, de a tevékenysége alapvetően a **hagyományok ápolása** (népművészeti, néprajzi); a bányához kapcsolódó értékek, népdalok és a bányához kapcsolódó kifejezések őrzése. Évente több alkalommal találkoznak (éves közgyűlés, bányásznapi, falunapi, karácsonyváró, óévzáró). Közel tíz **népzenei csoporttal tartják a kapcsolatot. A falunapon és a bányásznapon aktívan részt vesznek,** süteményt visznek és műsort is adnak. A tagok fele szinte minden rendezvényen jelen van. A klubban belül hat fővel működik az asszonykórus (interjú Róza nénivel: Nyugdíjas Klub).

A **munkahelyek hiánya** miatt leépültek azok a szervezetek is, amelyekben tevékenykedtek az emberek szabadidejükben. Sportoltak és kulturális tevékenységet műveltek. 2014 óta a művelődési ház bezárt (interjú a volt polgármesterrel).

Az interjúalanyok elmondása alapján megállapíthatjuk, hogy Egercsehiben valaha prosperáló, pezsgő gazdasági és közösségi élet volt jellemző. A közösségi megmozdulások mind a sport, mind pedig a kulturális élet területén sikereket értek el és hagyományt építettek fel, ma is erős alapot képezve az ittélőknek. Mindezek a múltból származó eredmények és értékek a jelenleg Egercsehiben élőknek a közösségi összefogásra kell, hogy ösztönözzék, hiszen a többség nyitott az együttműködésre és cselekvésre.

Bag

Az interjúk során a **helyi közösséget** a válaszadók csaknem negyede a méltán híres **Muharay Elemér Népi Együttessel azonosította,** amely a település lakosait leginkább összekovácsoló erőt jeleníti meg. Az ittélők valamennyien előbb vagy utóbb találkoznak az együttessel. Vitathatatlan, hogy a **hagyományörzéshez,** valamint a településről kialakított képhez nagyban hozzájárult a néptáncegyüttes jelenlétével.

Fontos szerepet kapott az iskola közösségépítő szerepe is, mivel a gyermekek, illetve a szüleik meghatározó csoportot képeznek a település életében. A helyi közösség részeként azonosították a **kulturális eseményeket, rendezvényeket, a falu lakosságát és az egyházat** mint közösségszervezőt. A közösség fogalmán átvitt értelemben az összetartozást, magát a falut is megnevezték, valamint a civil szervezeteket.

A fentiek alapján a helyi közösség szereplői külön-külön megtalálhatók a településen belül, viszont **nem állnak rendelkezésre azok a közösségi helyszínek/színterek**, ahol a közösségi életet élhetik a település lakosai. Bár fontos lenne a lakossági összetartás, maguk a közösségért aktívan tevők állították azt, hogy igazából **nincs a településen együttműködés**. Elmondásuk szerint mindenki a maga területén próbál kisebb közösségeket összekovácsolni, külön szerveződik az iskolai, külön szerveződik az óvodai közösség, a néptáncegyüttes, illetve az egyház is a saját híveinek csupán egy szűk részét tudja megszólítani. Ezek a közösségek jellemzően valamilyen céllal szerveződtek és formális egyesületben teljesedtek ki, vagy egy-egy utca lakói alakították ki apróbb közösségeiket. A kisközösségekben sokkal nyitottabbak egymás felé a résztvevők és odafigyelnek egymásra. A generációk eltávolodtak egymástól (interjú Boda Reginával, Bonifác Alapítvány).

A meglévő **kapcsolatok lazábbak és inkább csak eseti jellegűek** (interjú Boda Reginával, Bonifác Alapítvány). Folyamatos, hosszú távú kapcsolatok, egyeztetések, együtt gondolkodás sajnos még az intézmények vezetői között sem jellemző (interjú Katonáné Hegedűs Csillával, Óvodai Gyermekekért Alapítvány).

A romák és nem romák közötti távolságtartás figyelhető meg a nagyobb települési rendezvények alkalmával. Noha a kulturális rendezvények – legyen az verses est, színház, előadások, megemlékezések – mindenki számára nyitottak, ennek ellenére a romák nem igazán látogatják ezeket (interjú Katona Hargitával, művelődésház-vezető). A lakosság körülbelül felét egyáltalán nem érdekli a helyben megélhető közösségi élet (interjú Csejtei Jánosnéval, Szinkron Nyugdíjas Egyesület). A település plébánosa is hasonló érdektelenséggel találkozik az általa szervezett rendezvények látogatottsága kapcsán. Elmondása szerint az alapítvány és a település más **civil szervezetei alapvetően kezdeményezők** és vannak próbálkozásaik a közösségformálásra, ennek ellenére **a szülők nem látnak a településen hosszú távú perspektívát gyermekeik számára**. Ez abban nyilvánul meg, hogy már az óvodáskorú gyermekeket gyakran más településre íratják be óvodába (interjú Karácsondi Mihály plébánossal). A válaszadók a közösségi problémák megoldását egyöntetűen a **gyermekek, a fiatalabb generáció helyben tartásában látják**.

Komlóska

A komlóskaiai életében a **pap** (a helyiek megnevezése szerint: pancho) **aktív közösségépítő** tevékenységet folytat. Egyrészt azért, hogy a **rendezvények** több mint háromnegyede valamilyen egyházi ünnephez kapcsolódik, ezek **helyszíne rendszerint a templom**. A közösségi helyszínek lehetőséget biztosítanak a szűkebb rokoni vagy akár baráti társaságon kívüli társadalmi kapcsolatok megélésére. Másrészt minden egyéb rendezvényre is hivatalos meghívást kap (interjú Szikora Benedek pappal). A legkisebbek az óvodai, iskolai nevelés révén találkozhatnak először a ruszin identitással. Jellemző, hogy **valamennyi ünnep alkalmával az óvodások és az iskoláskorú gyermekek is valamilyen műsorral vesznek részt a rendezvényeken**, és ezáltal részesei lesznek a közösségi életnek (interjú Nagy Marina óvodavezetővel).

A közösséghez való tartozás élményének megéléséhez további teret nyújthatnak azok a kulturális **rendezvények**, amelyeket az önkormányzat vagy a civil szervezetek szerveznek. Jellemzően ezek az események az országos ünnepek helyi leképeződései. A résztvevők száma az elmúlt hat évben közel a felére csökkent. A polgármester szerint ennek több oka is van. Egyrészt a rendezvények megrendezéséhez szükséges **pénzügyi, támogatói források elapadása**, másrészt a **lakosság és a kínált programok közti diszharmónia**, valamint a lakosság rendezvények iránti **érdektelensége** okozta a csökkenést (interjú Popovics László képviselővel, Nagy Marina óvodavezetővel, Köteles László polgármesterrel). Az érdektelenség, illetve a létszámcsökkenés hátterében itt is nagy valószínűséggel a fiatalabb generáció elvándorlása, illetve a helyi szokások iránti elkötelezettség hiánya állhat (interjú Popovics László képviselővel).

A település lakossága ugyan nagyon vendégszeretőnek vallja magát, mégis nagyon zárkózott közösség. Ennek oka lehet az a ruszin identitástudat, amely csak bizonyos feltételekkel fogadja be a letelepedőket. Másik oka pedig egyszerűen a település térbeli adottságaiból eredhet, tudniillik zsáktelepülésről van szó. Tehát ide csak bizonyos céllal jön valaki, a településen élőknek nincs módjuk átutazókkal, váratlan érdeklődőkkel való találkozásra (interjú Popovics László képviselővel, Szikora Benedek pappal).

Baks

Az egyik legmeghatározóbb **közösségi színtér a művelődési ház (faluház)**, amely az évek során vagy vesztett közösségformáló szerepéből, vagy új funkciókkal egészült ki. Ingyenesen biztosít helyszínt a színjátszó kör számára a próbák idejére (interjú F. Ménesi Ildikó színjátszókör-vezetővel). A faluházon kívül a településen még számos közösségi tér található. A közösségi programok részére egyre inkább ezek biztosítanak helyszínt. Ezek közül az egyik a **Settlement Ház**, melynek kiemelt célja, hogy olyan közösségként funkcionáljon, ahol a rosszul vagy

egyáltalán nem szocializált kisebbséget az öngondoskodásra nevelje, motiválja, valamint a célcsoport társadalmi integrációját elősegítse. Pályázati pénzből kialakított közösségi színtér a **Csillag Ház**. Napi szinten átlagosan 20-25 gyermek fordul meg a házban, főleg az internet-hozzáférés miatt. A 6 éves kortól 18 éves korúakat befogadó Gyerek Klub 15-30 gyerekkel működik. Az iskolával együttműködve angoltábort szerveztek, illetve kirándulást a fővárosba. Az ifjúságon kívül a felnőtt korosztály is részesülhet a közösségi ház programjaiból. A Baba-Mama Klub, a Meséld program, amely elsősorban a roma nőket célozta meg, családi nap, egészségnapok és sportnapok szervezésében és lebonyolításában vesznek részt az itt dolgozók.

A közösségi színterek minimális, mondhatni csak alapfeladatokat/funkciókat töltöttek be, illetve láttak el. A **lakosságot személyes tájékoztatás útján, a helyi lapon, a Hírmondón, illetve plakátokon és a közösségi hálón keresztül igyekeznek megszólítani** (interjú Búza Károllyal, a II. telepprogram foglalkoztatottjával).

A közösségi élet gyakran az egyházi tevékenységekhez kapcsolódik. Ennek Bakson, más településekkel ellentétben, csekély múlttal rendelkező hagyománya van, mivel a falu temploma csupán 2010-ben épült. Természetesen ebben az évben érkezett a településre az új plébános is, aki a hitélet fellendülésén, valamint az iskolai hitoktatás megvalósításában közreműködött. Elmondása szerint a hívek, az utóbbi három évet leszámítva, lelkesek voltak. Az érdeklődés hiánya a munkának, az elkényelmesedésnek és némileg az **érdektelenségnek** tudható be meglátása szerint, annak ellenére, hogy a településen számos program, rendezvény és lehetőség kínálkozik az együttműködésre és kapcsolattartásra. A falu lakosainak mint **közösségnek a legfőbb gyengeségét** pontosan ebben, a **belülről jövő összefogás hiányában látja** (Interjú Antal Imre plébánossal). A baksi tudat ennek ellenére létezik. A településen belül elindult a kultúrák keveredése is, hiszen egyre több a vegyes (cigány–magyar) házasság. Általában az itt élőket a kölcsönös tisztelet jellemzi.

Az önkormányzat, a civil szervezetek és a közintézmények vezetőivel való együttműködésnek köszönhetően egy-egy rendezvény alkalmával valamennyi korosztály számára igyekeznek megfelelő szórakozási lehetőséget biztosítani.

Összegzés

A szakirodalom és az interjúk alapján megállapítható, hogy napjainkban a közösség kialakulásának folyamatában aktívan közreműködnek az egyének és a civil szervezeteken kívül az önkormányzatok is. Közreműködnek a közösségek kialakulásában, részt vesznek úgyis, mint közösségépítők, és mint a közösségi találkozási lehetőségek (programok) megvalósítói, illetve a helyszínek biztosítói is. A fentiek alapján a (vidéki) közösség fogalmát az alábbiak szerint

határozom meg: **A (vidéki) közösség olyan, egymással együttműködő egyének támogató kapcsolatrendszere valamilyen célból, amelynek létrejöttéhez és fennmaradásához szükséges a megvalósulást biztosító tér (fizikai, virtuális), valamint az érintettek egyéni vagy együttes (civil szervezetek) kezdeményezésén alapuló igénye, amelyet a helyi önkormányzat (is) elősegíthet a feltételek biztosításával, illetve inkubációs tevékenysége által.**

Mindezen kutatási eredmények alapján a kvantitatív kutatás változóinak meghatározásakor – az alapvető és megfelelő életkörülményeket biztosító tényezőkön túl – további olyan változók bevonása indokolt, mint például a közösség számára találkozási lehetőséget biztosító ingatlanok és helyszínek, események, illetve rendezvények, a fiatalok és idősek száma, iskolai végzettség alakulása, internet megléte, civil, illetve nonprofit szervezetek száma, valamint az ezekkel összefüggésbe hozható egyéb tényezők.

4.2. A kvantitatív kutatás eredményei

Az alfejezet első részében az önkormányzatok által elnyert pályázatok térbeli vizsgálatának, illetve pályázati aktivitásának eredményeit mutatom be. Ezt követően a többváltozós elemzések közül a főkomponens-analízis, maximum likelihood eredményeit, a települési mutatók és a pályázati források kapcsolatát feltáró korrelációelemzést, ezek után pedig az indexszerkesztés, végül a klaszteranalízis eredményeit ismertetem.

4.2.1. A települési önkormányzatok pályázatainak térbeli vizsgálata

A mutatók statisztikai vizsgálata előtt az önkormányzatok pályázati aktivitásának térbeli elemzését, valamint a pályázatok területi lefedettségének vizsgálatát végeztem el. A vizsgálatba bevonható, 10 000 fő lakosság számot meg nem haladó települések száma 3010 volt (6. ábra).

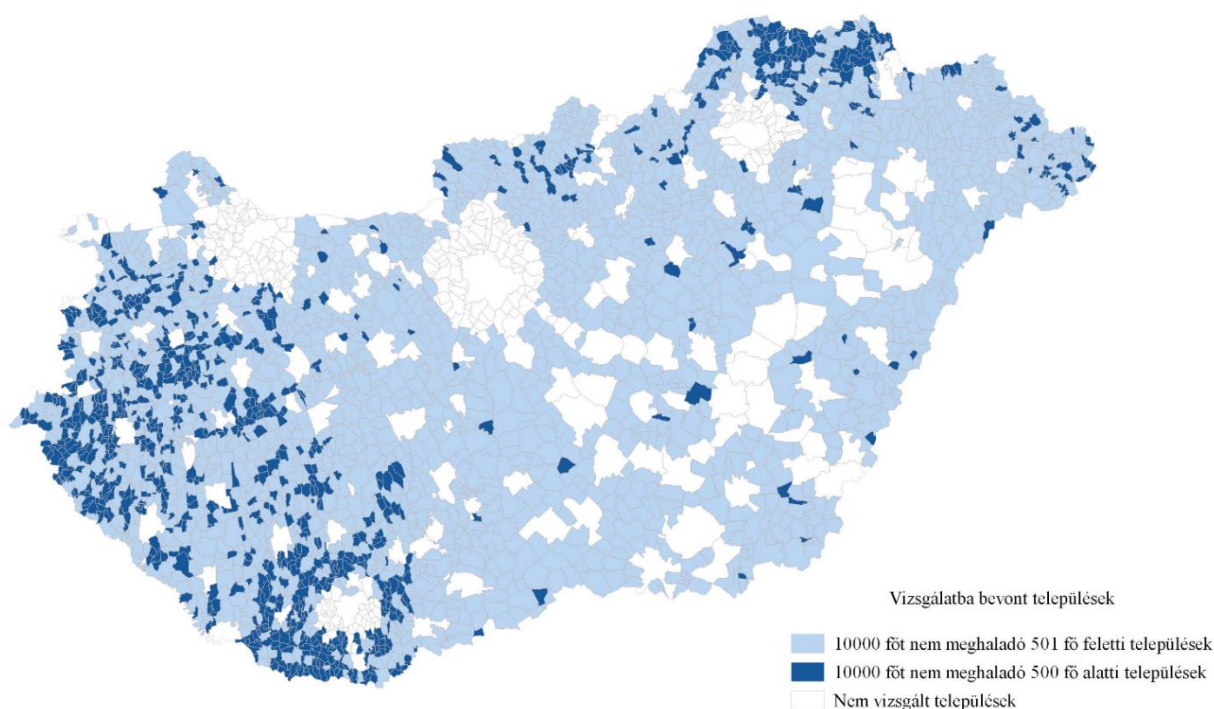
6. ábra: 10 000 fő alatti települések

Forrás: TEIR-adatok (2018) alapján saját szerkesztés

A mutatók vizsgálata két nagyobb csoport, az 500 fő és az alatti, illetve az 501 fő és afeletti, de 10 000 fő alatti települések kialakítása mentén történt. A továbbiakban ezeket a csoportokat 500 fő alatti és 501 fő feletti településeknek hívom. Az 500 fő lakosságszám alatti települések társadalmi, gazdasági adottságai, erőforráskészlete véleményem szerint nem összehasonlítható teljes mértékben egy 5000 vagy 10 000 fős településsel. Továbbá a szakirodalomban is általánosan alkalmazott mód (BALOGH, 2007; HORVÁTH, 2013; KOVÁCS, 2016) az 500 fő alatti települések önálló vizsgálata. Másrészt az 500 fő alatti településekre vonatkozó mutatók értékei a teljes adatállományon belül alacsonyok voltak, emiatt a vizsgálat eredményét véleményem szerint jelentősen torzították volna. Ezért is folyt külön vizsgálat az 500 fő alatti és az 501 fő feletti, de 10 000 fő alatti települések mutatószámaira. A települések köre szűkült azért is, hogy a városok agglomerációs településeit a lakosságszámbeli kritériumok megléte ellenére kizártam. Ezen kategóriába estek a Központi Statisztikai Hivatal módszertana alapján nagyvárosi agglomerációba tartozók. Ezt a döntésemet több korábbi, agglomerációs településekre vonatkozó kutatási eredményre alapozva hoztam meg. A magyarországi vonzáskörzetekről először BELUSZKY (1970) kutatása számolt be, amelyben kifejtette, hogy a vonzáskörzeteket a központ látja el funkciókkal és szolgáltatásokkal. Hasonló tendencia figyelhető meg a nemzetközi szakirodalom ilyen jellegű kutatásaiban is (DUNFORD és PERRONS, 1994; TAYLOR, 2004 alapján TÓTH és NAGY, 2013). BÖHM (2005) eredményei is megerősítik a fentieket: „A legkedvezőbb helyzetben ma is a városi települések vannak a vonzáskörzetükhöz tartozó agglomerációs településekkel. Ezek

a települési egységek többnyire megfelelő munkaalkalmakat, viszonylag elfogadható infrastruktúrát, szolgáltatást és piaci lehetőségeket nyújtanak az ott élő emberek számára” BÖHM (2005: 5. o.). SZILÁGYI (2014) szerint is „a vidéki agglomerációk társadalmi-gazdasági szempontból jóval fejlettebbek, mint a vidéki átlag.” Úgy gondoltam, hogy ezek az eleve kedvezőbb helyzetben lévő, illetve erőforrás-gazdálkodást megengedő települések szintén torzították volna a kutatási eredményeket. A vizsgálatba vont települések száma mindezeket figyelembe véve összesen 2796 lett, amelyből az 500 fő alatti települések száma 972, míg az 501 fő feletti települések száma 1824 volt (7. ábra).

7. ábra: Vizsgálatba bevont 10 000 fő alatti települések

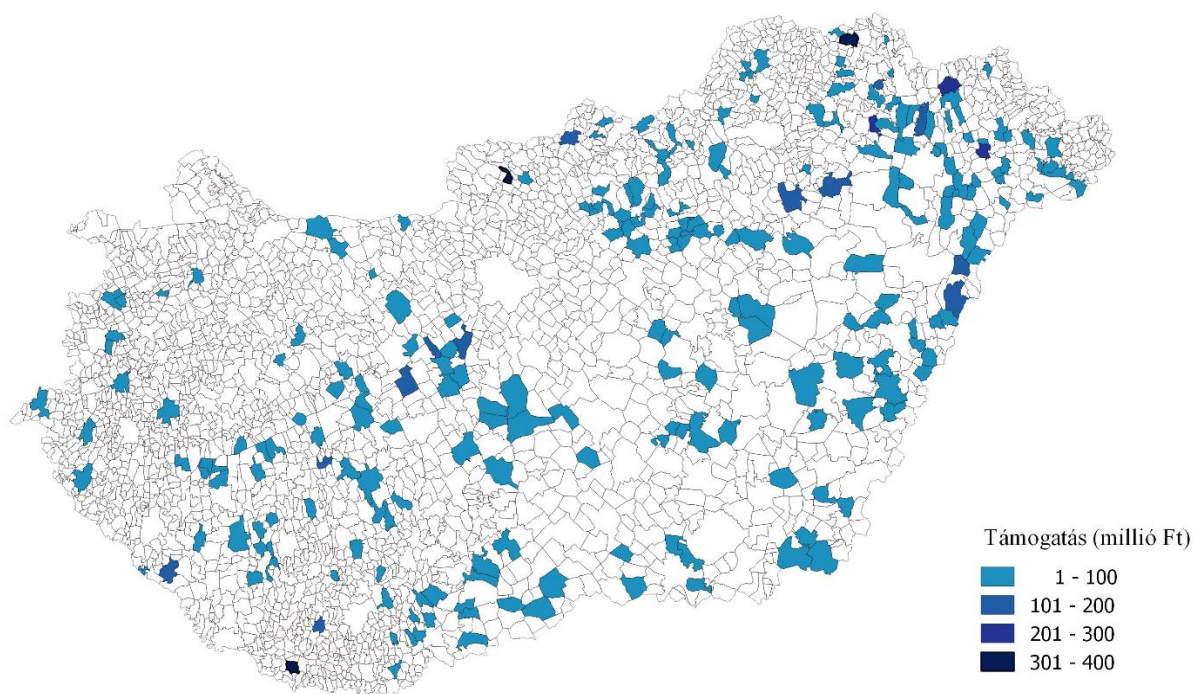
Forrás: TEIR-adatok (2018) alapján saját szerkesztés

A településeket pályázati támogatásban részesült és nem részesült kategóriák alapján vizsgáltam, ezen belül is két szempont szerint. Először a teljes településállományt elemeztem aszerint, hogy volt-e a településnek legalább egy nyertes pályázata 2010 és 2013 között. Ezt követően azt vizsgáltam, hogy hány olyan település volt, amely legalább háromszor vagy annál többször nyert valamilyen támogatást a fent említett időszakon belül. A legalább egyszer pályázatot nyert települések száma 2044 volt. Ez az összes vizsgálatba vont település 73 százaléka. A pályázati források legalább háromszori elnyerésében ez az arány már lényegesen kisebbnek bizonyult, a településeknek mindössze 28 százalékát érintette.

Az önkormányzatok pályázati aktivitása az egyes operatív programokból eltérő volt a 2010-es és a 2013-as évben. Azzal az elméleti feltételezéssel éltem, hogy a pályázatok benyújtása előtt az

önkormányzatok figyelembe vették a helyi humán és infrastrukturális, valamint környezeti tényezők jellemzőit és állapotát. Továbbá hogy figyelembe vették az adott pályázat kapcsán érintett lakosság nagyságát, illetve a fejlesztés megtérülésének idejét is. Az elnyert pályázatok nagyságára ugyanakkor hatással lehetett az önkormányzatok pénzügyi stabilitása is, hiszen a pályázatok jelentős többsége utófinanszírozott. A kivitelezésükhöz szükséges forrásoknak az önkormányzatoknál előzetesen rendelkezésükre kellett állniuk. Ezt kellő bevétel hiányában, sok esetben hitelfelvétellel oldották meg. Nem hagyható figyelmen kívül a pályázatiírásban és megvalósításban szerzett korábbi tapasztalatok megléte vagy hiánya sem, illetve egyéb tényezők.

A **Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP)** kínálta pénzügyi forrásokból a vizsgálatba bevont települések 8,4 százaléka részesült. A pályázat elsősorban a munkaerőpiaci politikák eredményességét és hatékonyságát volt hivatott javítani, illetve a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) által nyújtott szolgáltatások infrastrukturális feltételeinek fejlesztése és a kapacitások bővítése volt a célja. A legtöbb ilyen jellegű forrás 2013-ban érkezett a településekre, illetve a támogatások 25 százalékát az 1000 és 2000 közötti, valamint az 5000 lakosságszám feletti települések vették igénybe. Többségük az ország keleti és a Dunántúl középső és déli településein hasznosult. A 100 millió forintnál nagyobb települési beruházások a Dunántúlon és az ország északkeleti részében valósultak meg (8. ábra).

8. ábra: 10 000 fő alatti, TIOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok
Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

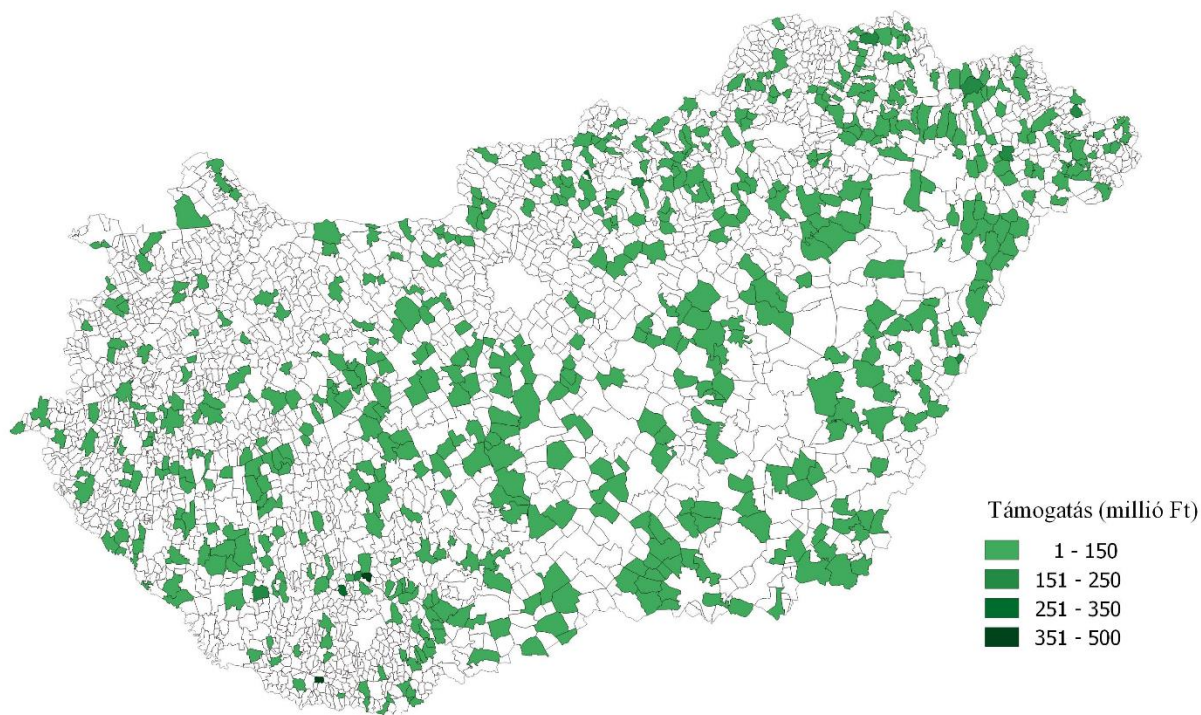
A **Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)** már több, a vizsgált önkormányzatok közel 21 százalékát (575 települést) érintett. Az elnyert támogatási összeget főleg a hátrányos helyzetű munkanélküliek munkába állását, innovatív foglalkoztatási modellek kialakítását, valamint a tartósan alacsony jövedelmű emberek gazdasági aktivizálását elősegítő programok lebonyolítására fordíthatták az önkormányzatok. Ezen a címen a legtöbb nyertes pályázatot 2011-ben hirdették ki, összesen 366 települési önkormányzat kapott erre a célra támogatást (14. táblázat).

14. táblázat: A TÁMOP-pályázatok megoszlása lakosságszám szerint 2011-ben

LAKOSSÁGSZÁM (FŐ)	NYERTES PÁLYÁZATOK ARÁNYA (%)
1000–2000	27
2000–3000	20
4000–5000	7,7

Forrás: Saját szerkesztés

Az összes elnyert támogatás több mint 45 százaléka az 5000 főnél kevesebb lakossal rendelkező településre érkezett. A nyertes önkormányzatok elhelyezkedése az országon belül egyenletesnek mondható (9. ábra), ami egyúttal jól tükrözi a települések munkanélküliséggel, foglalkoztatással összefüggő problémáit is. Ezeket a pályázatokat az országos közmunkaprogramon felül pályázzák meg az önkormányzatok, ezáltal csökkentve a települések inaktív rétegének számát.

9. ábra: 10 000 fő alatti, TÁMOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

Az önkormányzatok részéről talán a legkevésbé a **Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)** volt kiaknázott. A vizsgált önkormányzatok mindössze 0,7 százaléka jutott ehhez a forráshoz 2010 és 2013 között. Közlekedésfejlesztési projektek előkészítése, ipari parkok jobb áruforgalmának biztosítása érdekében megvalósított infrastrukturális fejlesztések, illetve önkormányzati belterületi utak és kerékpárutak fejlesztését előmozdító projektek megvalósítását támogatta a program. Az alacsony pályázati arálynak több oka is lehet. Eredhet a fejlesztés jellegéből, ezeket a beruházásokat ugyanis a települések nem önállóan pályázzák meg, hanem együttműködés keretében. Okozhatta az is, hogy az utak nagy része állami tulajdonban és kezelésben áll. Továbbá rendkívül forrásigényes beruházásokról van szó, illetve önkormányzati tulajdonban nagyságrendileg viszonylag kevés belterületi út áll. A projektek 70 millió forintos fejlesztéseket tartalmaztak az ország déli részén. A 75 százalékuk 5000 fő alatti településen valósult meg (10. ábra).

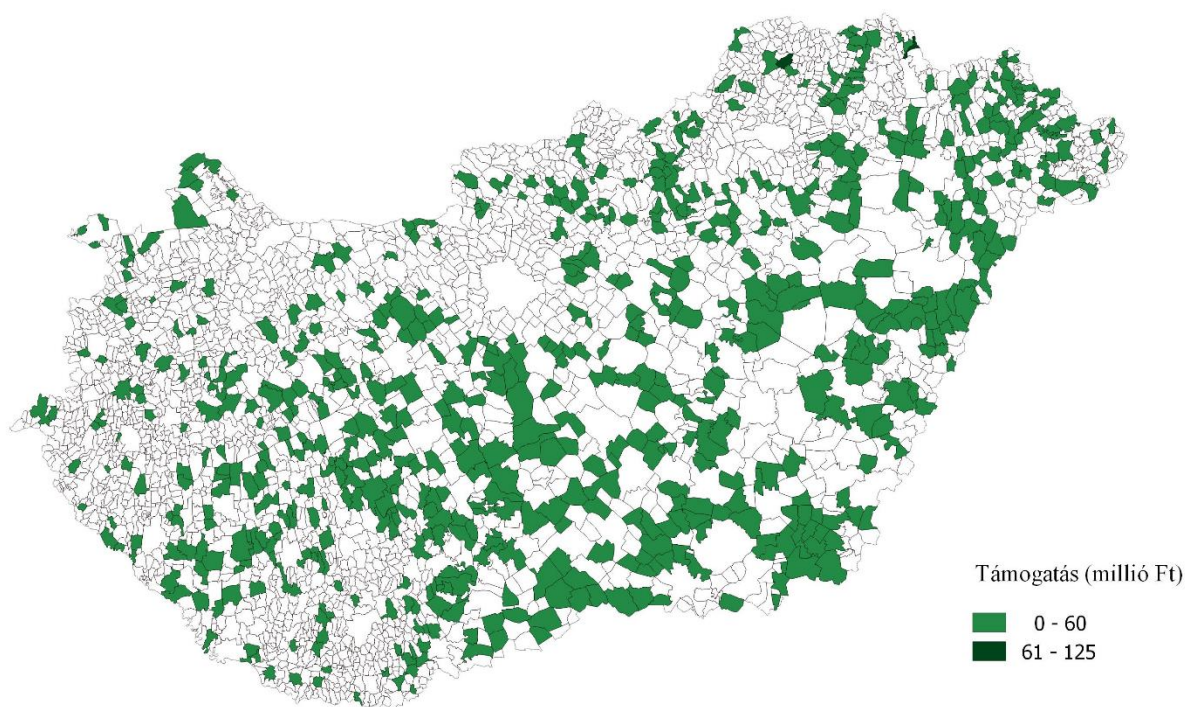

10. ábra: 10 000 fő alatti, KÖZOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

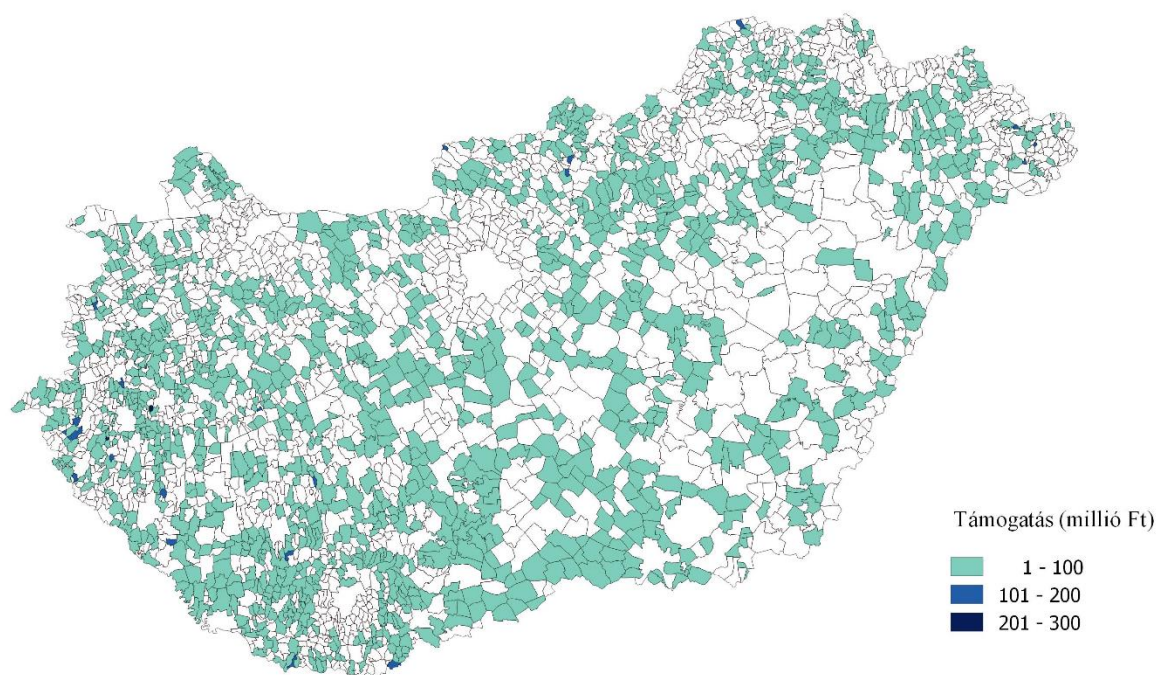
Az önkormányzatok 23 százalékának sikerült forráshoz jutnia a **Környezet és Energia Operatív Programból** (KEOP). A program ösztönözte a környezetbarát, megújuló energiaforrást hasznosító rendszerek kiépítését. Az önkormányzatok energiatakarékosságra és energiahatékonyságra való törekvését tükrözi a programon belüli aktivitásuk. A nyertesek 71 százaléka 3000 fő alatti települések önkormányzata volt. A pályázatok 60 millió forint alatti beruházást takartak. A lakosságszám tekintetében a második legnagyobb csoportot (13,2 százalékot) az 5000 fő feletti települések önkormányzatai alkották. A vizsgált időszakban főleg az alföldi települések és a Dunántúl középső részén lévő önkormányzatok jutottak forrásokhoz ezen a programon keresztül (11. ábra).

11. ábra: 10 000 fő alatti, KEOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

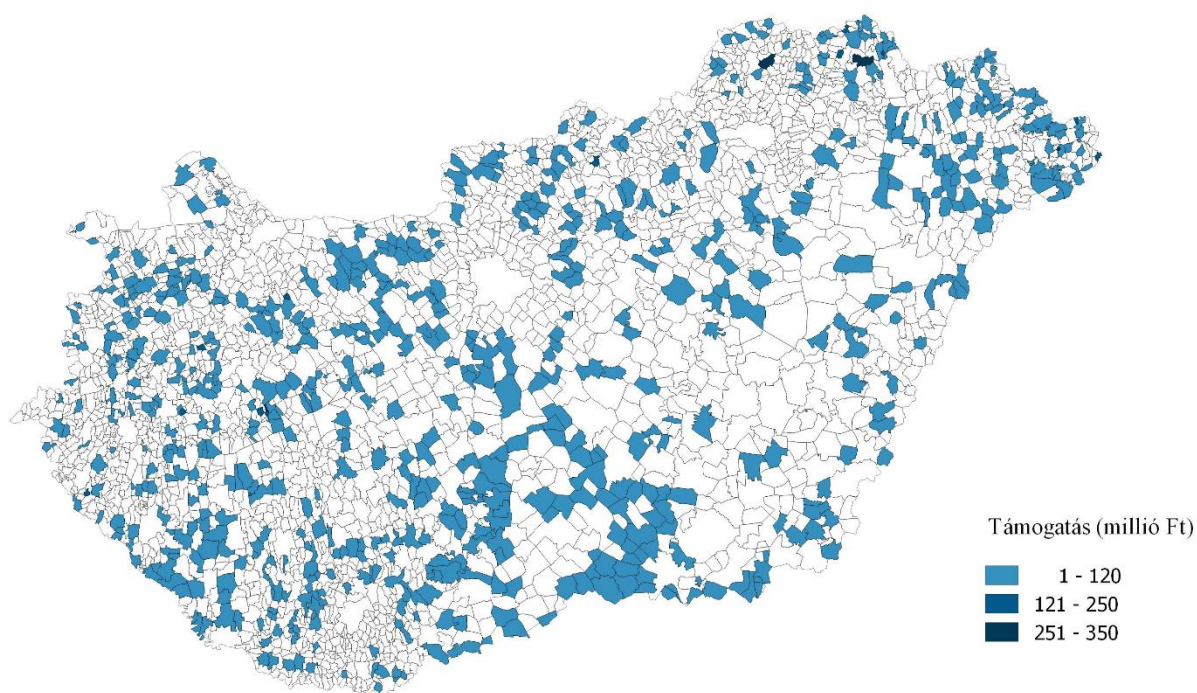
Az elnyert pályázatok számát és összegét tekintve is a legsikeresebbnek az **ÚMVP Falumegújítás és -fejlesztés** intézkedés bizonyult. A vizsgált önkormányzatok több mint 46 százaléka jutott forráshoz ennek a pályázatnak köszönhetően. A konstrukció célja a települések környezetét és megjelenését javító kisléptékű infrastruktúra-fejlesztéseinek támogatása, valamint piacok és játszóterek létrehozása, illetve fejlesztése. Valószínűsíthető, hogy a sokrétű felhasználási lehetőség tette ennyire népszerűvé a felhívást az önkormányzatok számára. A pályázat keretében a legtöbb település (625 önkormányzat) a vizsgált időszakon belül 2012-ben jutott forráshoz. A nyertes önkormányzatok több mint 90 százaléka 5000 főnél kisebb lakosságszámú településhez tartozott. Ezen belül is a 3000 fő alattiak voltak a dominánsak, 90,4 százalékuk kapott fejlesztési forrást a pályázatnak köszönhetően. A fejlesztések döntő többsége 100 millió forint alatti volt. A Dunántúl délnyugati részén, illetve az Észak-Magyarország régióban fordultak elő 200 millió és 300 millió forintos beruházások a vizsgált időszakban (12. ábra).

12. ábra: 10 000 fő alatti, Falumegújítás pályázati támogatásból részesült önkormányzatok
Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

A második legnépszerűbbnek az **ÚMVP Vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése** elnevezésű pályázat bizonyult 2010 és 2013 között. Az elnyert támogatás a településkép és a környezet állapotának javítására, az épített, természeti és kulturális örökség és helyi identitás megőrzésére, megújítására, a települések vonzerejének növelésére volt felhasználható. A 10 000 fő alatti önkormányzatok több mint 24 százaléka nyert ezen a programon belül. A nyertes önkormányzatok több mint 90 százaléka az 5000 fő alatti lakosságszámú települések körébe tartozott. Ezen belül is a 3000 és 4000 fős települések voltak a legsikeresebbek, 86 százalékuk tudott fejlesztéseket megvalósítani a pályázat segítségével. Az elnyert források többsége a 35 millió forintot nem haladta meg. A 100 millió forintot meghaladó pályázatok jellemzően a Dunántúlon, illetve az ország északi, keleti részében fordultak elő a vizsgált időszakban (13. ábra).

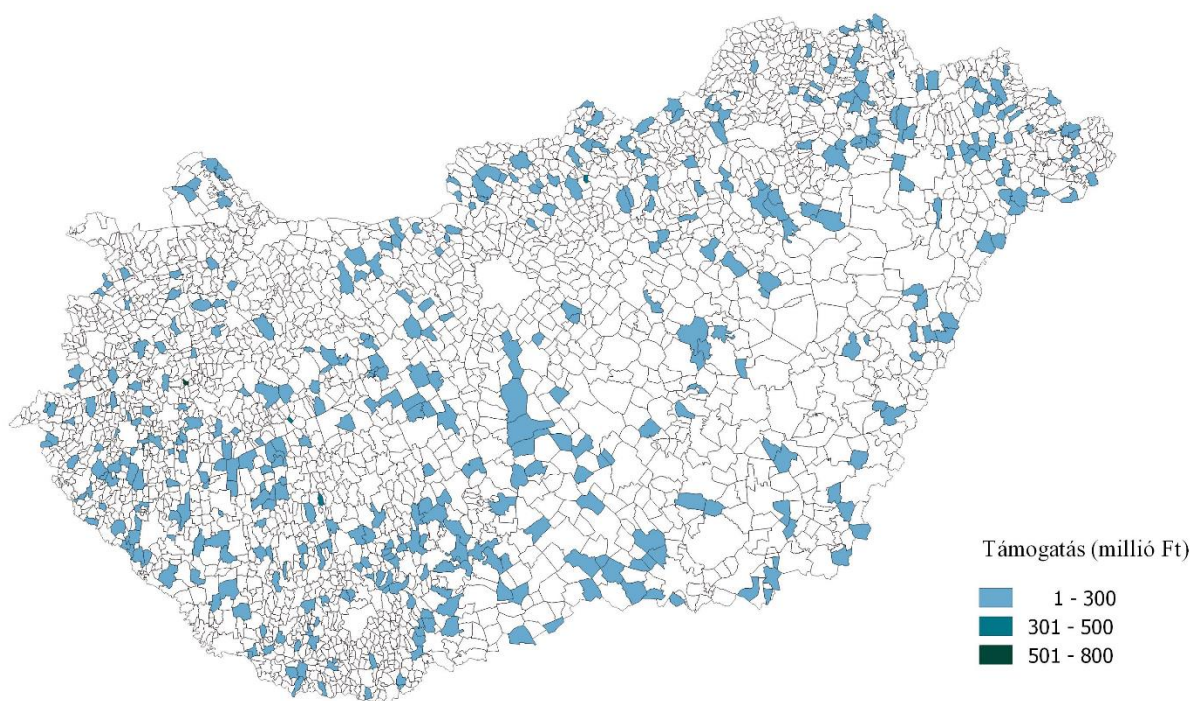

13. ábra: 10 000 fő alatti, Vidéki örökség megőrzése pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

A középmezőnyben foglalt helyet az elnyert pályázatok között az **ÚMVP Integrált Községi és Szolgáltató Tér (IKSZT)** elnevezésű felhívás. A vizsgált önkormányzatok közül 14,8 százalékuk volt nyertese a felhívásnak. A pályázat célja volt a helyben elérhető alapszolgáltatások körének bővítése, minőségének és hozzáférhetőségének javítása többfunkciós szolgáltató központok létrehozásával a többnyire kihasználatlan épületek felújítása és műszaki korszerűsítése révén. A megvalósítást nehezítette, hogy az infrastrukturális beruházáson túl az intézményben dolgozók továbbfoglalkoztatását is vállalniuk kellett az önkormányzatoknak. Az ehhez kapcsolódó források megléte és biztosítása nélkül a pályázat érthető módon kevésbé volt népszerű. A források megítélése tekintetében a 2013-as év volt az, amikor a legtöbb település (336 önkormányzat) elnyerte ezt a támogatást. Jellemzően a 3000 fő alatti települések (89 százalék) tartoztak ebbe a kategóriába. Az elnyert támogatások 57 százaléka 30 millió forint alatti volt, de a Dunántúlon, illetve az ország északi részében előfordultak 300 milliós nagyságrendű beruházások is (14. ábra).

14. ábra: 10 000 fő alatti, IKSZT pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

500 fő alatti települések önkormányzatainak pályázati aktivitása

Az 500 fő alatti lakosságszámú települések jellemzően a Dunántúl nyugati, illetve déli, valamint Észak-Magyarország keleti részében találhatók (15. ábra). Összesen 972 település tartozott ebbe a kategóriába a vizsgálat lefolytatásakor (15. táblázat).

15. táblázat: Az 500 fő alatti települések lakosságszám szerinti megoszlása

LAKOSSÁGSZÁM (FŐ)	TELEPÜLÉS (DB)	TELEPÜLÉSARÁNY (%)
1–100	97	10
101–200	204	21
201–300	240	24,7
301–400	235	24,2
401–500	196	20,1

Forrás: Saját szerkesztés

A településkategóriákon belül a 200 és 300 fő lakosságszámú települések voltak az egyszeri támogatásban részesült települések közül a legsikeresebbek, mivel a támogatási források 8,1 százaléka ezekbe a településekbe érkezett.

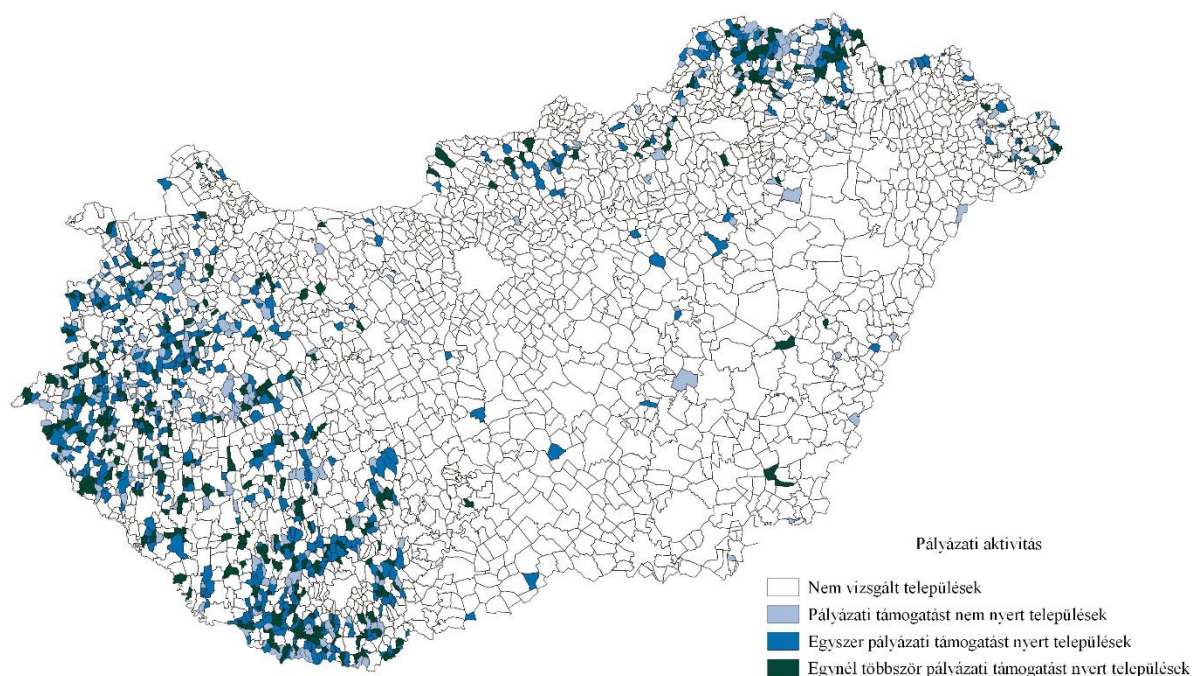
15. ábra: Magyarország 500 fő vagy ennél kevesebb lakosságszámú települései

Forrás: TEIR-adatok (2018) alapján saját szerkesztés

A pályázati aktivitás tekintetében az 500 fő alatti települések többsége sikeresnek mondható, mivel 74,5 százalékuknak legalább egyszer sikerült valamilyen uniós pályázatot elnyerni. Ebből a magas százalékos arányból természetesen nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a sikeresség tekintetében. Mindez csupán azt jelzi, hogy a települések igyekeztek forrásokhoz jutni és többségük nem volt passzív ezen a téren. Fontos azonban megjegyeznünk azt is, hogy a két legsikeresebbnek mondható pályázat kiírója és kezelője is a LEADER HACS-ok munkaszervezetei voltak. Véleményem szerint ez nagyban hozzájárulhatott a pályázatok sikerességéhez. Másfelől igazolja a szubszidiaritás elvét, a vidékfejlesztési célokat szolgáló pályázatok hatékony forráslehívását még a leginkább rászoruló aprófalvak esetében is.

Az 500 fő alatti települések 30,5 százaléka legalább három pályázati felhívás keretében nyert (16. ábra). A legaktívabbak a forráslehívásban a 200 és 300 fő lakosságszámú települések voltak. A források 27,4 százaléka ezekre a településekre érkezett. A legkevésbé sikeresnek a 300 és 400 fős lakosságszámú települések mondhatók: a legtöbb támogatásban nem részesült település (25,7 százalék) ebbe a településkategóriába tartozott. Fontos megjegyezni, hogy az alacsonynak tűnő nyertesarány a valóságban nem biztos, hogy az, amennyiben figyelembe vesszük ezeknek a településeknek a pénzügyi erőforrás készletét/lehetőségeit (hitelfelvételi lehetőségek a pályázatok előfinanszírozásához; pénzügyi tartalékok megléte stb.). Továbbá a településkategóriába tartozók többsége kötelező feladatait más településekkel közös hivatalt fenntartva közösen látja el.

Jellemzően önállóan nem tartanak fenn és működtetnek oktatási, nevelési, illetve szociális intézményeket, ezért nem is merül fel például ezeken a településeken ilyen jellegű pályázati igény/beruházás. A fenti tényezők mindegyike befolyással lehetett a pályázati aktivitásra és részvételre.

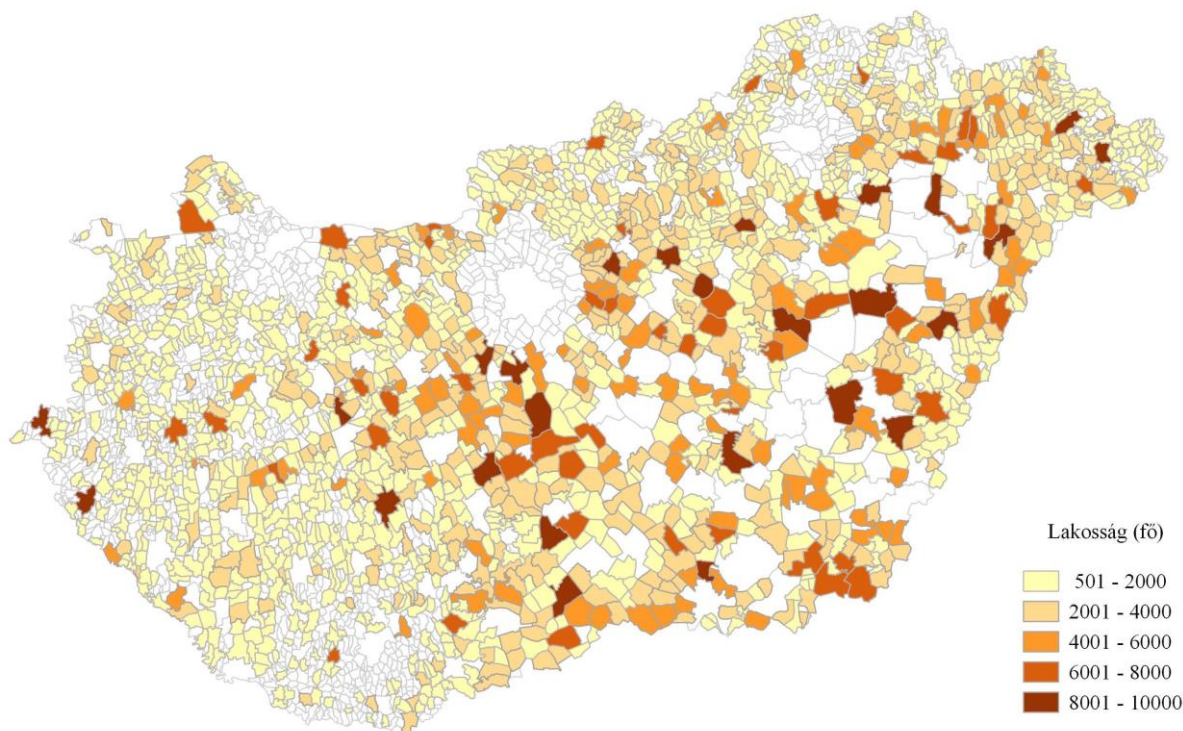
16. ábra: Az 500 fő alatti önkormányzatok pályázati aktivitása a 2010 és 2013 közötti operatív programokban

Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

501 fő feletti települések önkormányzatainak pályázati aktivitása

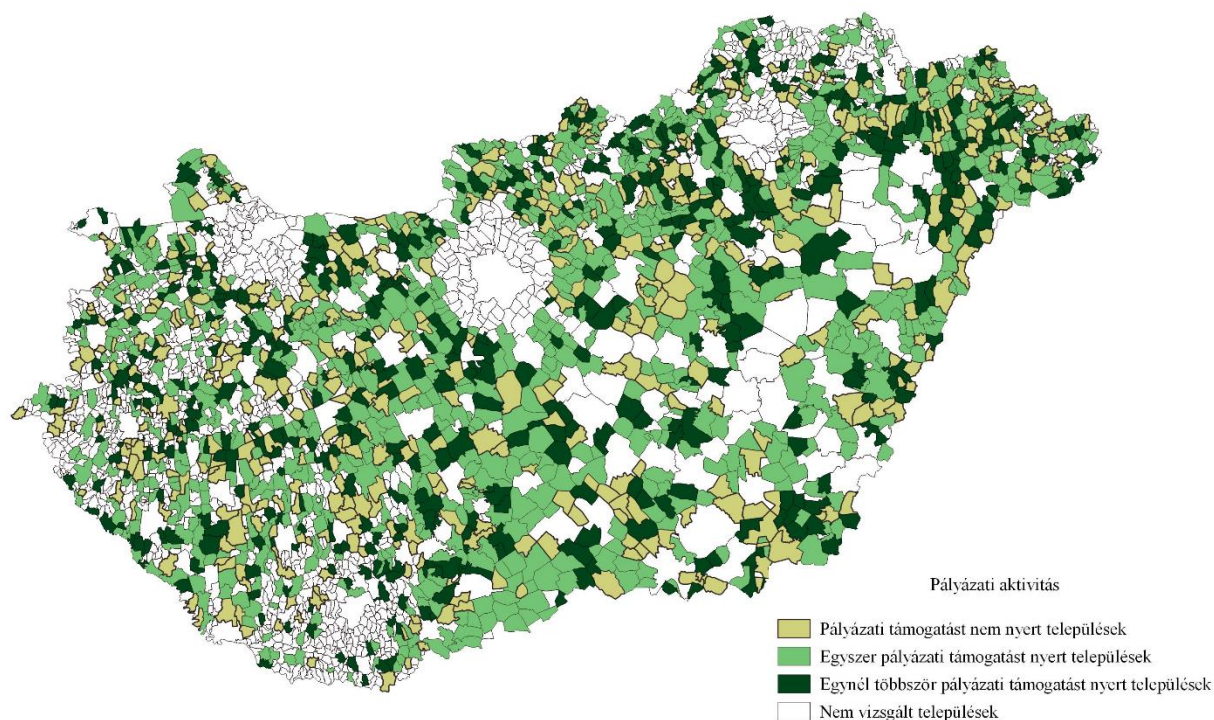
Az 501 fő feletti lakosságszámú települések száma 1823 volt. Ezek közül a legtöbb, 1250 (68,6 százalék) tartozott az 501 és 2000 fő lakosságú közé. A települések több mint negyede (391 db, 21,4 százalék) a 2001–4000-es kategóriába volt sorolható. Lényegesen kevesebb volt a 4001–6000-es csoport, mindössze 105 (5,8 százalék) tartozott ide. Ennél is kisebb volt a 6001–8000 lakosságszámú település (51, 2,8 százalék), illetve a 8001–10 000 fős települések száma (26, 1,4 százalék) (17. ábra).

17. ábra: Magyarország 501–10 000 fő lakosságszámú települései
Forrás: TEIR-adatok (2018) alapján saját szerkesztés

A települések többsége, 72,3 százaléka legalább egy nyertes pályázatot tudhatott magáénak a vizsgált évek valamelyikében. A nyertes települések területi eloszlása egyenletes volt (18. ábra). Ebben a kategóriában az egyszeri támogatásban részesült települések közül az 1000 és 1500 fő lakosságszámúak voltak sikeresek, mivel a források 19,5 százaléka ezekre a településekre érkezett. A legalább három pályázatot nyert településeket vizsgálva megállapítható, hogy a nyertesek aránya valamivel kisebb, 26,5 százalék volt az 500 fő alattiak 30,5 százalékához viszonyítva. A nyertes települések térbeli koncentrációja ebben az esetben sem figyelhető meg. A lakosságszám alapján a legsikeresebb településkategória szintén az 1000 és 1500 fő lakosú volt, a pályázatok 19,0 százalékát hívták le.

18. ábra: 10 000 fő alatti, 501 fő vagy ennél több lakosságszámú önkormányzatok pályázati aktivitása a 2010 és 2013 közötti operatív programokban
Forrás: TEIR-adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

Összegzés

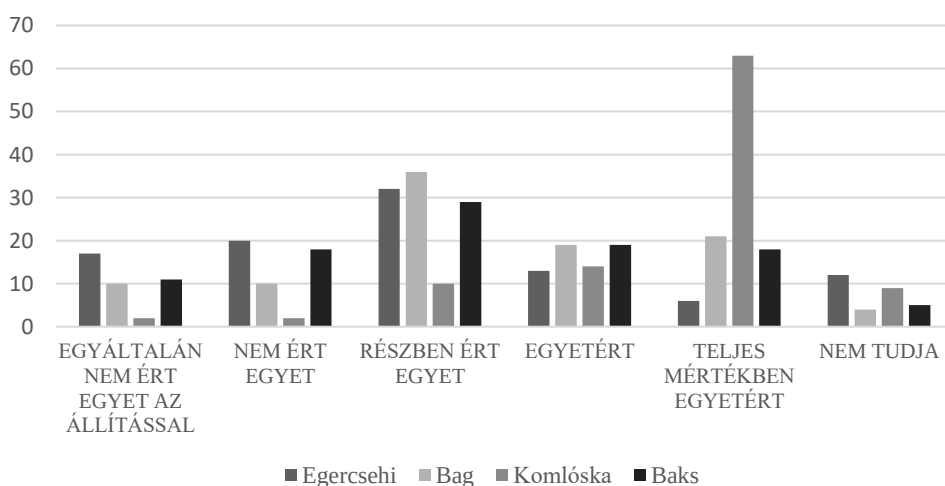
A pályázatok térbeli vizsgálata alapján megállapítható, hogy a kifejezetten vidékfejlesztést célzó pályázatok területi lefedettsége egyenletes volt a vizsgált időszakon belül. A többi operatív programról ugyanez a mintázat már nem mondható el. Az összes vizsgált település viszonylatában a célzott vidékfejlesztési pályázatok közül a falumegújítás volt a legsikeresebb, a települések csaknem háromnegyede nyert ennek keretében. Ezek 90 százaléka 5000 fő alatti település volt. A második legtöbbet pályázott kiírás a vidéki örökség megőrzése című volt. Itt szintén a nyertes települések 90 százaléka 5000 fő alatti volt. A középmezőnybe tartozott az integrált szolgáltató központok kialakítását elősegítő pályázat, amely a 3000 fő alatti települések körében volt a legsikeresebb. Az országos pályázati felhívások esetében a nyertes önkormányzatok százalékos megoszlása jóval kisebb (8–23 százalék) volt. A pályázati aktivitást tekintve az 500 fő alatti települések háromnegyede legalább egyszer, több mint egynegyedük pedig legalább háromszor nyert pályázatot a vizsgált időszakon belül. A legaktívabbak a 200–300 fővel rendelkezők voltak. Az 501 és 10 000 fő közöttiekénél is hasonló nagyságrendű százalékos arányok figyelhetők meg. Itt a legaktívabbaknak az 1000–1500 fős települések bizonyultak 2010 és 2013 között.

4.2.2. A falukutató táborok lakossági kérdőíveinek eredményei

A települések fejlődése részben attól is függ, milyen az ott élők mentalitása, mennyire aktívak a lakókörnyezetükön belül, illetve érzik-e saját felelősségüket a változások elérésében. A kutatásnak ebben a részében a települések lakosságának közösségi attitűdvizsgálatának eredményeit ismertetem.

A kérdések egyik része az egyén közösségen belüli szerep- és felelősségvállalására fókuszált. A kérdések másik része az önkormányzati fejlesztések és az önkormányzat közösségépítő tevékenységének vizsgálatára irányult.

Az életkörülményeket az egyén szubjektív módon ítéli meg. Hatással van rá mind a szűkebb, mind pedig a tágabb személyes kapcsolatai révén közvetített értékrend. Véleményem szerint abban az esetben, ha a környezet támogató, azaz közösségként funkcionál, az egyén nagyobb hajlandóságot mutat az együttműködésre is. Ezért is volt fontos annak feltérképezése, milyenek a személyes kapcsolatok a településen belül, azaz a közösségtudat megítélése (19. ábra).

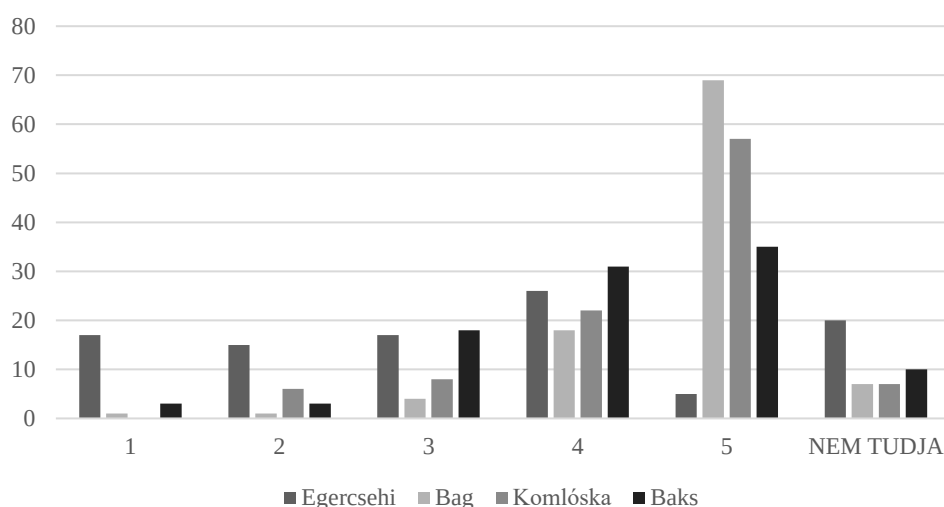
19. ábra: A településen élők rendelkeznek-e helyi közösségtudattal? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

Ezen a téren a Komlósán élők nyilatkozták a legeggyértelműbben, hogy a településen élők segítik egymást. A válaszadók csaknem kétharmada (67 százalék) gondolta úgy, hogy a komlóscaiak összetartóak. A másik három település válaszadói korántsem voltak ennyire határozottak a kérdésben. A helyi megfigyelés, illetve az interjúk alapján ez nagy valószínűséggel annak tudható be, hogy ezeken a településeken vannak olyan kisebb, zárt csoportok/közösségek, amelyekhez a lakosság többi része nem vagy nehezen tud kapcsolódni. A jó közösség kialakulásához a

szakirodalom alapján és véleményem szerint is szükséges olyan ügy vagy jövőkép, amely a többség által, vagy sokak számára elfogadott.

A másik közösségformáló, mint azt a szakirodalomban is meghatározza, a hagyományörzés és hagyományápolás lehet. Mivel a vidéki településeken nagy hangsúly helyeződik a helyi szokások, tradíciók ápolására, vizsgáltam a lakosok erről alkotott nézőpontját is (20. ábra). Az ábrán látható, hogy azokon a településeken, ahol a hagyományok fennmaradása és átadása többé-kevésbé sikeres volt az évszázadok alatt (lásd falukutató interjúk), ott ez a kérdés még most is fontos a helyiek számára. Egercsehi ebből a szempontból kivételt képez. Az itteni hagyományokat befolyásolta a bányáskultúra, amely a bánya bezárásáig a helyiek életére hatással volt. A hagyományok többsége a bányászathoz és a bányászokhoz volt köthető, és igazából ezeknek volt köszönhető a közösségi tudat is. Ahogy a bánya bezárásra került, ez az összetartó erő is kezdett megszűnni. Napjainkra már csak a volt bányásztársadalom tagjaiban maradt fenn. A falu elvesztette közösségformáló erejét, ezt tükrözték vissza a nyilatkozók válasza is. A többi településen a válaszadók nagy többsége a hagyományörzést nagyon jónak ítélte meg. Véleményem szerint ebben a civil szervezetek tevékenységének van rendkívül nagy szerepe.

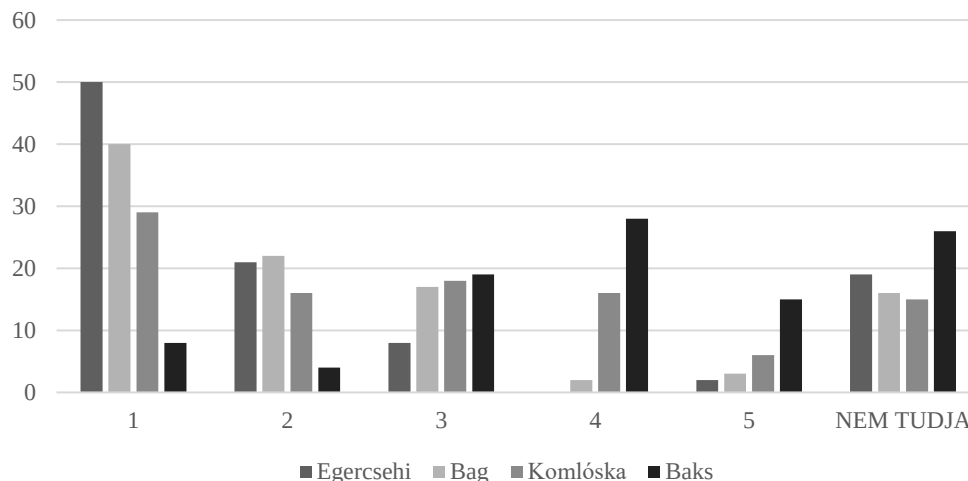

20. ábra: Hogyan értékeli a helyi hagyományörzést?* (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

* Az osztályozásnál az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat.

Láthattuk, hogy a vidék veszített egyes korábbi funkcióiból, mint például az önellátás, a mezőgazdasági tevékenységek háttérbe szorultak. Ma már például a vidék a szabadidő hasznos eltöltésére kínál alternatívákat különféle rendezvények formájában. Ezek az alkalmak a közösségépítés, és egyben a valós kapcsolatok megélésének fontos helyszínei is. A szórakozási lehetőségek iránti igényben ugyanakkor az életmódbeli változás némiképp már megfigyelhető. A kutatási helyszínek közül az Egercsehiben élők a legkevésbé toleránsak ezen a téren (21. ábra).

21. ábra: Hogyan értékeli a helyi szórakozási lehetőségeket?* (%)

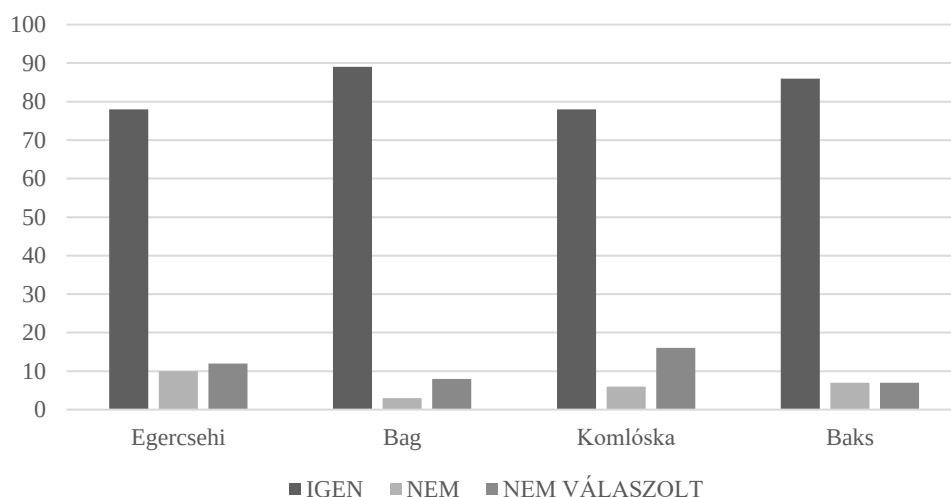
Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

* Az osztályozásnál az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat.

Itt a válaszadók fele erre a kérdésre a legrosszabb minősítést adta, jelezve az ezzel kapcsolatos hiányosságokat. Nagy valószínűséggel a nyilatkozók nem a bányászközösség tagjaiból kerültek ki, mert ők saját egyesületükön belül és a települési programokon kívül rendszeres programokat szerveznek maguknak. Az elvárások magasabbnak bizonyultak Bagon és Komlósán is, mivel a válaszadók 40, illetve 28 százaléka 1-es osztályzatot adott erre a kérdésre. Az elégedetlenség oka mögött meghúzódhatnak a rendezvények korosztály-specifikus (nyugdíjasok) programjai. A válaszadók többször hivatkoztak erre. A másik ok a pénzhány, amiért a szervezők csak „megfizethető” kategóriába tartozó szolgáltatásokat tudtak a településekre hozni. A válaszok látens szükségletéről is árulkodhatnak, mégpedig arról az igényről, hogy a helyiek a közösség érzését is meg akarják élni a településükön, ahol mindenki fontosnak érzi magát. A közösségépítés szempontjából tehát kiemelhetők a helyi események is.

A vidéki rendezvények többségére jellemző, hogy összefogáson és együttműködések révén jönnek létre, illetve valósulnak meg. Ezek főszervezői leggyakrabban az önkormányzatok, amelyek a helyi civil szervezetekkel fognak össze. Meglátásom szerint, a közösségen belül a civil szervezetek meghatározóak. Jelenlétük azért is kiemelkedő, mert jellemzően olyan tagjaik vannak, akik tenni akarnak a közösségükért. Szerepükkel a válaszadók is tisztában voltak (22. ábra).

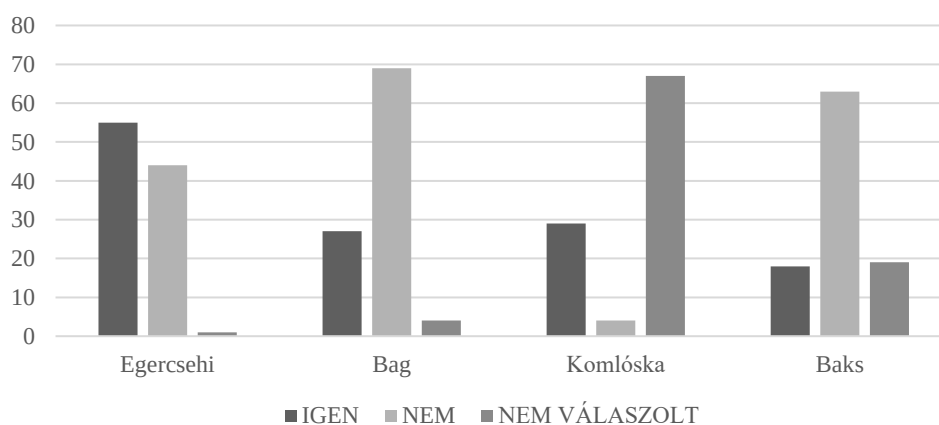

22. ábra: Szükségesek-e a közösségi szervezetek a településen? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

A nyilatkozók döntő többsége (78–89 százalék) a civil szerveződéseket a közösségük részének tekintette. Szükségesnek érezték létezésüket, és működésüket hasznosnak ítélték meg.

Bár a lakosság jól látja a civilek tevékenységének eredményeit, és van egyfajta elvárás is velük szemben, mégis amikor a civil szervezeti tagságukról kellett nyilatkozniuk, már más eredményeket kaptunk (23. ábra). A válaszok alapján az látszott, hogy azokon a településeken volt nagyobb a civil szervezetekhez csatlakozók száma, ahol a településen az együttműködéseknek már hagyománya volt.

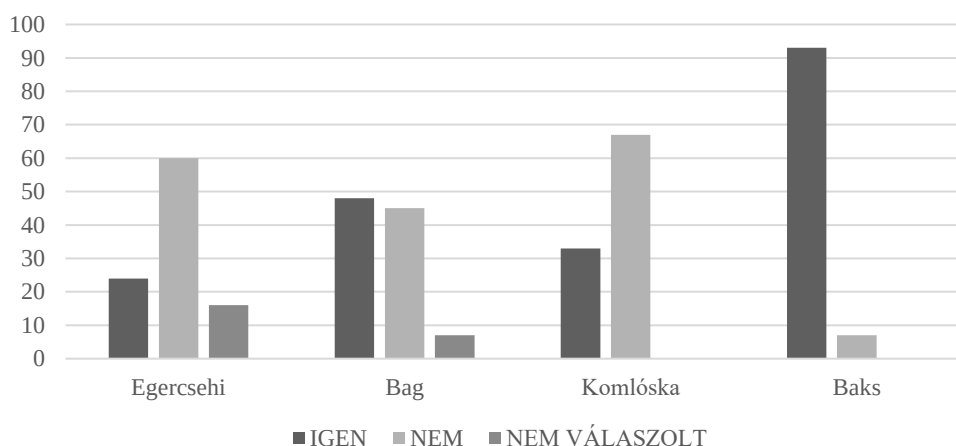
23. ábra: Tagja-e valamelyik helyi civil szervezetnek? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

Egercsehiben a bányász hagyományok adhatták ezt az alapot. Komlósán a ruszin identitás teremthetett jó háttérrel az együttműködések kialakulásának. A másik két településen ilyen

hagyományokat nem figyelhettünk meg. Nagy valószínűséggel a lakosságban emiatt sem merült fel a civil szervezetekhez csatlakozás igénye.

A másik lehetséges magyarázatnak az tűnik, hogy más formában, szűkebb körben élték meg a közösségi életüket (24. ábra). Ez a feltételezés aztán beigazolódt, ugyanis a nemleges válaszadók aránya ott volt magas, ahol a válaszadók a civil szervezetekhez csatlakozva és azokon belül éltek közösségi életet. Azokon a településeken (Bag és Baks) viszont, ahol a nyilatkozók nem voltak tagjai a civil szervezeteknek, ott szervezeti formán kívül éltek inkább közösségi életet.

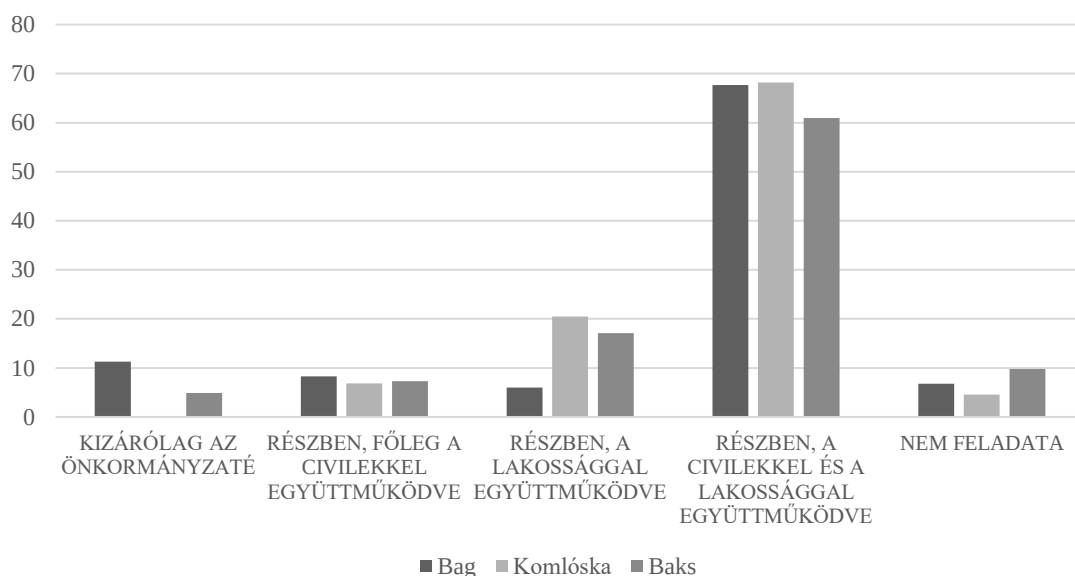

24. ábra: Él valamilyen formában közösségi életet a civil szervezetek keretein kívül? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

A közösségépítés másik kiemelkedő tagja a kutatás szerint az önkormányzat. A válaszokból egyértelműen kirajzolódott a lakosság részéről az önkormányzatok felé megfogalmazott elvárás, ami az ebben való aktív részvétel (25. ábra). Egercsehi kivételével¹⁷ valamennyi településen a válaszadók nagy többsége (62–68 százaléka) úgy nyilatkozott, hogy az önkormányzatnak a közösségépítés is a feladatai közé tartozik, mégpedig a civil szervezetek, illetve a lakosság bevonásával, együttműködésével. Az ábrán jól látható, hogy a közösségépítés terén a lakosság és az önkormányzat együttműködése volt a második leggyakoribb válasz. Ez azért is elgondolkodtató, mivel a válaszadók többsége semmilyen civil szervezetnek nem tagja, mégis elképzelhető a számukra a közösségépítésben való részvétel. Feltételezésem szerint ennek több oka is lehet, például nincsenek tisztában a civil szervezetek közösségformáló szerepével, vagy a helyi civil szervezetek működése nem annyira „látványos” stb.

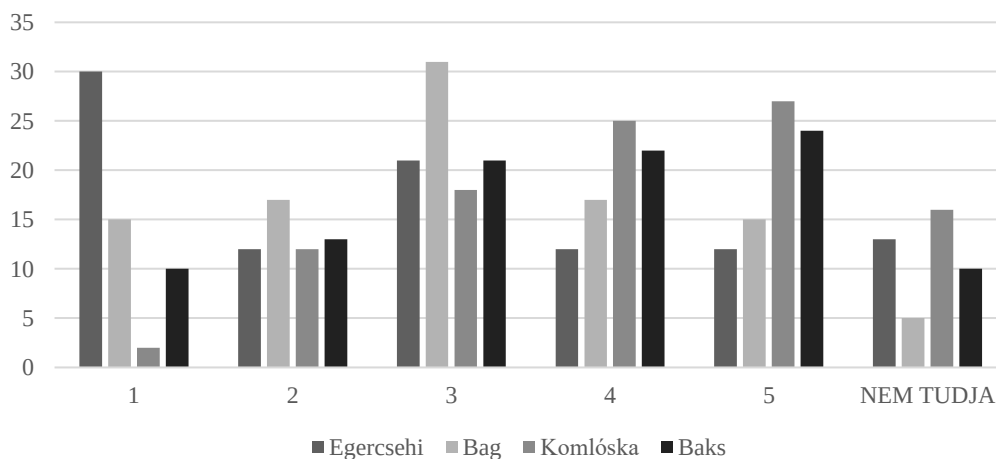
¹⁷ A kérdőívben ez a kérdés még nem szerepelt Egercsehiben.

25. ábra: Ön szerint a helyi közösség kialakítása mennyiben az önkormányzat feladata? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

A szakirodalom szerint a közösséghez való tartozás érzését előmozdíthatják a közös célok, az a pontosan meghatározott jövőkép, amit aztán az egyén támogatni tud. Ehhez azonban ismernie kell ezeket és megfelelően tájékozottnak kell lennie velük kapcsolatban (26. ábra). A települési jövőkép lakossággal való megismertetése véleményem szerint elsősorban az önkormányzat, illetve a civil szervezetek vezetőinek feladata.

26. ábra: Értékelje az alábbi állítást: az itt élők jól ismerik a falu fejlesztési terveit, tájékozottak a falu helyzetéről, jövőjéről* (%)

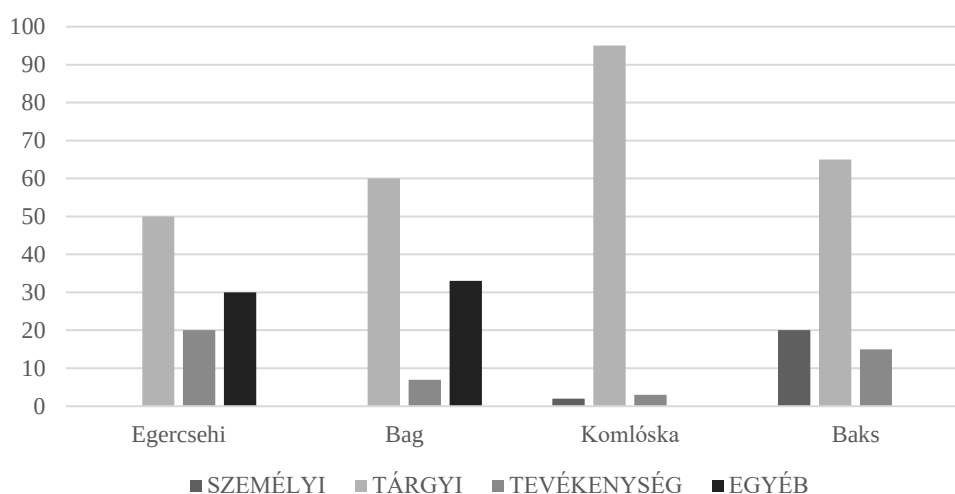
Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

* Az osztályozásnál az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat.

A települések válaszadói közül egyedül Egercsehiben gondolták hiánynosnak ezen a területen a tájékoztatást. Itt a nyilatkozók 30 százaléka a leggyengébb minősítést adta a kérdésre. A többi

településen megoszlik a kommunikációról alkotott vélemény és viszonylag alacsony szinten van, 12 és 26 százalék között mozog a jónak és megfelelőnek tartott kategória. Ez azért is fontos, mivel a lakosság ezáltal motiválható, illetve lesznek sikeresek mind a közösségek, mind a fejlesztések. Köztudott továbbá az is, hogy egy fejlesztés akkor szolgálja legjobban a közösség érdekeit, ha az érintettek közül minél többen a magukénak érzik azt. Ezért is van szükség a megfelelő tájékoztatásra a már elért vagy elérni kívánt célokról.

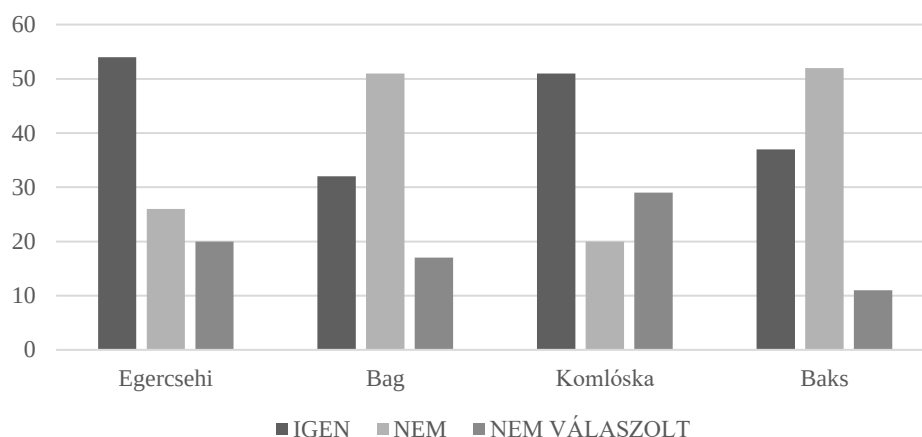
A közös célok helyi fejlesztések szintjén különböző módon ölthetnek testet. Ezek típusait szemlélteti a 27. ábra. A magas százalékos arányok arról árulkodnak, hogy valamennyi megkérdezett rendelkezett információval a környezetükben zajló fejlesztésekről. Az is jól látható, hogy a fejlesztések többsége valamilyen beruházás volt. Az ábrán az is megfigyelhető, hogy a közösség kapcsolati hálójának fejlesztése háttérbe szorult a települések többségében. Úgy gondolom, hogy az infrastrukturális beruházások esztétikailag és gazdasági szempontból is szükségesek, de nem elégségesek a közösségek elégedettségének eléréséhez, kialakulásához.

27. ábra: Miben fejlődött a település? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

A települések fejlődéséhez az önkormányzati fejlesztések mellett az egyéni felelősségvállalás szerepét is meg kell említenünk. A válaszok a civil tagsági viszonyra vonatkozó kérdés válaszaihoz hasonlóan alakultak (28. ábra).

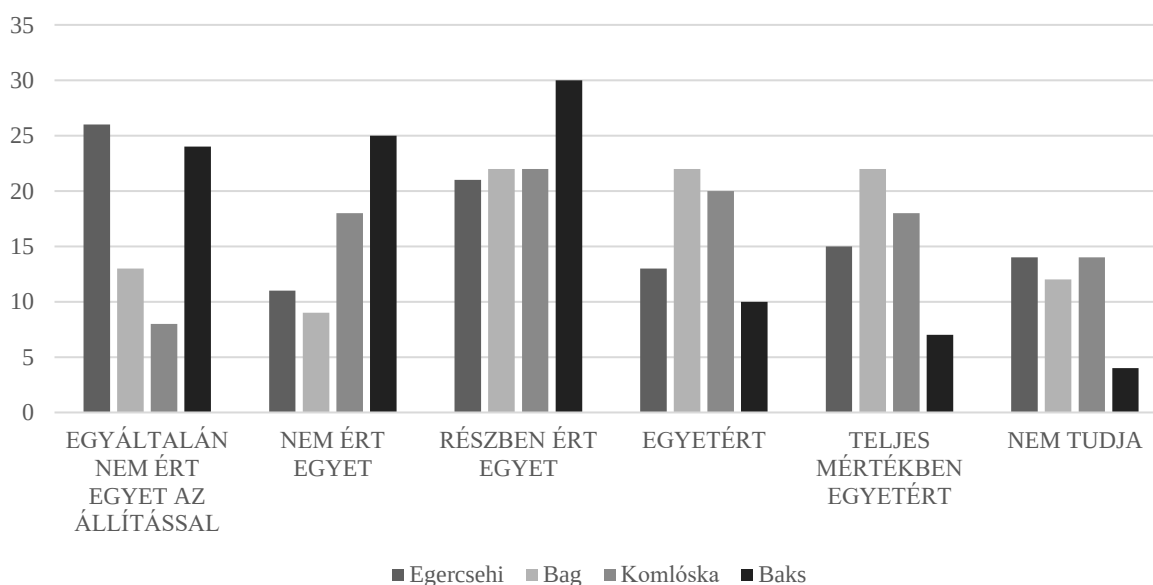

28. ábra: Vállalna-e aktív szerepet a települési problémák megoldásában? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

Ebben az esetben is azokban a falvakban voltak többségben a pozitív nyilatkozók, ahol nagyobb volt a civil aktivitás és a szervezetekhez való csatlakozási hajlandóság. Bagon és Bakson, ahol a válaszadók többsége nem volt aktív a közösségi életben sem, a települési problémák megoldásában sem vennének részt. A civil, illetve szervezeti formákban megélt közösségi élet láthatóan jobban érzékenyíti az egyént a problémák megoldásában való együttműködésre.

A közösségükkel kapcsolatban felelősen gondolkodó és tevékeny egyén – véleményem szerint – erőforrásait, lehetőségeit is jobban tudja hasznosítani. Az olyan személy, aki jövőjének alakításában aktívan részt vesz, nagyobb szabadsággal rendelkezik, és kevésbé érzi kiszolgáltatottnak a helyzetét (29. ábra).

29. ábra: A település jövőjét a környező települések határozzák meg? (%)

Forrás: Saját kutatás alapján saját szerkesztés

A válaszokból az látható, hogy vannak olyan települések (Egercsehi, Baks), ahol kevésbé érzik a környezettől való függést a válaszadók, míg a másik két településen a válaszadók egy része így érzékelték települése helyzetét. A válaszadók többsége valamennyi településen a környező településektől való függés tényével csak részben értett egyet. A válaszokból az is kitűnik, hogy a települések saját fejlődési pályát akarnak megvalósítani, amit részben befolyásolnak a közvetlen és tágabb környezet kínálta adottságok és lehetőségek. Az önkormányzatok jövőbeni közösségformáló szerepe abban is állhatna, hogy a helyi erőforrásokat aktivizálja és kihasználja a települések közti együttműködések kialakításával annak lehetőségeit.

Összegzés

Az egyén és az önkormányzatok közösségen belüli szerepét és felelősségét feltáró kérdőíves kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy az egyén életkörülményeit szubjektív módon, a közvetlen és tágabb környezetébe ágyazva határozza meg. Meghatározza továbbá az is, hogy milyen mértékben csatlakozik közvetlen környezetéhez a civil szerveződések keretében. A helyi társadalmat ennek fényében tartja közösségnek. Az eredmények megerősítették a hagyományörzés szerepét és fontosságát a közösségformálásban. A helyi rendezvények minősége is nagyban befolyásolja az egyén saját közösségéről alkotott képét. Megerősítést nyert a civil szervezetek közösségformáló szerepe, egyúttal igazolódott eddigi tevékenységük hasznossága is. Fejlesztésre szorul a kutatási eredmények alapján az egyén közösségi felelősség- és szerepvállalása, valamint civil szervezeti tagságának erősítése. Mindez abból látható, hogy a válaszadók döntő többsége a közösség kialakulását egyértelműen, kizárólag szervezeti (civil, önkormányzat) formákon keresztül látja megvalósíthatónak. A fejlesztések terén jól érzékelték a látványos települési beruházásokat, viszont ehhez képest jelentősen elmaradtak a közösséget érintő tevékenységek fejlesztései. A települések lakossága ennek megoldásában, vagyis az együttműködésre való hajlandóság tekintetében nem mutatott egységes képet.

4.2.3. Matematikai-statisztikai elemzések eredményei

Az 500 fő alatti lakosságszámú településekre vonatkozó eredmények

Főkomponens-analízis

A főkomponens-analízissel az egymással korreláló települési mutatók feltárása volt a célom. A vizsgálat során a kutatás elején meghatározott mutatók közül a 0,5 alatti MSA-értékük miatt kizárásra kerültek az alábbiak: önkormányzati támogatások, az iskolázottsággal, hulladékgazdálkodással, az adófizetők számával, bicikliúttal, önkormányzati adókkal, elérési

idővel és a nagyobb létszámú vállalkozásokkal összefüggő mutatók. A faktorokkal szignifikáns kapcsolatot mutató pályázatok alapján következtethetünk a fejlesztések közvetett hatásaira.

A települési mutatók a vizsgált 6 évből négyben 4 faktor, 2 évben pedig 5 faktor mentén rendeződtek (M10. melléklet). Az eredmények összesítése után négy faktort azonosítottam: **aktív lakossági jellemzők, közösségi élet jellemzői, vállalkozói jelenlét, infrastrukturális ellátottság.**

Maximum Likelihood módszer

A vizsgálat során az 500 fő alatti településeknél a legkisebb faktorszám 6 volt (M12. melléklet) 2013-ban és 2015-ben. A fennmaradó években (2014 és 2018 között) a vizsgálat 8, 9 és 10 faktort eredményezett. A KMO-érték közepes ($KMO = 0,6$) volt, vagyis a mutatók közepesen voltak alkalmasak a faktoranalízisre. A mutatók magyarázott varianciája 35 és 43 százalék között változott. A magas faktorszám az eredmények értelmezhetőségét nehezítette volna meg, illetve a mutatók alacsony magyarázóképesége miatt is úgy döntöttem, hogy a főkomponens-analízis eredményeit használom fel a vizsgálat további részében.

A települési mutatók és az elnyert pályázati források kapcsolata

A kutatás következő lépése annak feltárása volt, hogy milyen korreláció mutatható ki a mutatók, a faktorok, illetve a pályázati források között.

Az önkormányzatok falumegújítás pályázatai a helyi kisebb, 1–9 fős vállalkozások számának növekedéséhez járultak hozzá, illetve ösztönözték az új beruházásokat, építkezéseket. Mindez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy ezen beruházások kivitelezési munkálatai során az önkormányzatok sok esetben a helyi vállalkozásokat előnyben részesítik, illetve a fejlesztések további egyéb kapcsolódó vállalkozások indulását ösztönözhetik. Ugyanakkor az is látható, hogy egy-egy ilyen fejlesztés nem a szállásszolgáltatást nyújtó vállalkozások számának növekedését idézi elő. A 10–19 fős vállalkozások működését is kevésbé érinti. Úgy tűnik, hogy a falumegújítás keretében megvalósult fejlesztések népszerűsítéséhez egyelőre a helyi rendezvények sem járultak hozzá és nem voltak felfűzhetők ezekre az eseményekre.

Az IKSZT-pályázatok megteremtették a közösségek civil szervezeteinek működési helyszíneit, viszont új közösségi szereplők, például új civil szervezetek létrejöttéhez nem járultak jelentős mértékben hozzá.

A vidéki örökség pályázat keretében felújított épített örökségek népszerűsítését szolgálná egy a jelenleginél jobb marketingstratégia. Látható ugyan a települések próbálkozása e téren a

rendezvényeik és a rendezvényeket látogatók számának növekedésében, de a vizsgálat alapján ezen a téren még van fejlődési lehetőség. A kistelepülésekre vonatkozó eredményeket a 16. táblázat tartalmazza.

16. táblázat: Pályázatok és települési mutatók kapcsolata (500 fő alatt)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	TELEPÜLÉSI MUTATÓ	KAPCSOLAT ERŐSSÉGE
ÚMVP falumegújítás	szálláshoz szolgáltatást nyújtó vállalkozások	Közepes pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,2$
	1 és 9 fős kisvállalkozások	Közepes pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,2$
	10 és 19 fős kisvállalkozások	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	rendezvények száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	építési engedélyek száma	Közepes pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,3$
IKSZT	civil szervezetek száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	nonprofit szervezetek száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
ÚMVP vidéki örökség	rendezvények száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	rendezvényeket látogatók száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$

Megjegyzés: A táblázatba csak a szignifikáns kapcsolatban álló mutatók kerültek.

Forrás: Saját szerkesztés

Nem volt kapcsolat a KEOP-pályázatok és a hulladékgazdálkodással kapcsolatos mutatók között. Továbbá ebben a településkategóriában nem volt vizsgálható a KÖZOP-, illetve a TIOP-pályázatok fejlődésre gyakorolt hatása sem.

A faktorok és a pályázati források közti kapcsolat vizsgálata is a fentiekkel közel azonos eredményeket mutatott (17. táblázat).

17. táblázat: Pályázatok és faktorok kapcsolata (500 fő alatt)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
ÚMVP falumegújítás	Nincs összefüggés	Közepes kapcsolat: $r=0,3$	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés
ÚMVP vidéki örökség	Nincs összefüggés	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
IKSZT	Nincs összefüggés	Közepes kapcsolat: $r=0,3$	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
TÁMOP	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
TIOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
KEOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
KÖZOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés

Forrás: Saját szerkesztés

A vizsgálat megerősítette, hogy a települések számára elsősorban a célzott vidékfejlesztési pályázatok bizonyultak sikeresebbnek és elérhetőnek. Ezek a pályázatok a 2. faktorral közepes, illetve gyenge kapcsolatban álltak. Az előbbi kategóriába a falumegújítás, illetve az IKSZT-pályázatok tartoztak, míg az utóbbiba a vidéki örökség megőrzése pályázat tartozott. A pályázatok a közösségek találkozási pontjainak, valamint a rendezvényhelyszíneknek a kialakításához járultak hozzá, tehát a települések közösségi életére voltak leginkább hatással. Kevésbé, de volt némi élénkítő hatása a helyi kisvállalkozók működésére. Az országos pályázatok közül egyedül a TÁMOP-pályázatból tudtak a települések hátrányos helyzetű csoportjai profitálni. A többi felhívás sikeressége ezekben a településekben, az alkalmazott módszer alapján, nem volt igazolható.

Önkormányzati forrásadszorpció index (FAIö)

A kutatás következő fázisában a forrásadszorpció részindexek eredményeinek számtani átlaga alapján meghatároztam a települések FAIö értékét, majd az értékek alapján az önkormányzatokból csoportokat képeztem. Ez alapján a településeket három csoportba soroltam a méretkategórián belül: inaktívak, átlagosak, aktívak (M8. melléklet). Ezt követően a települési klasztertipusok meghatározásához, tekintettel a megfigyelt vizsgálati egységek (települések) nagy számára, a nem hierarchikus klaszterelemzést, a K-közép módszert alkalmaztam.

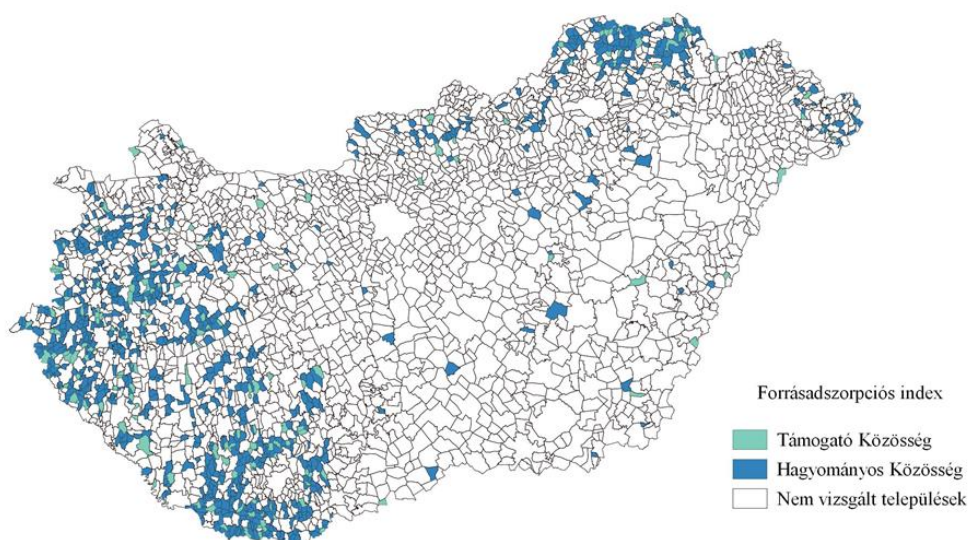
Az önkormányzatok forrásadszorpciós indexének meghatározásához először az egyes pályázati jogcímek (minden településnél mind a 7 pályázatra vonatkozóan) részindexeit, illetve ezek általános jellemzőit számoltam ki (18. táblázat).

18. táblázat: Forrásadszorpciós Részindexek összesítése (500 fő alatt)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	RÉSZINDEX MAXIMUM ÉRTÉKE (%)	RÉSZINDEX MINIMUM ÉRTÉKE (%)	ÁTLAG	SZÓRÁS
TIOP	91,0	0,2	0,02	0,08
TÁMOP	77,0	2,26	0,09	0,2
KÖZOP	99,1	0,3	0,001	0,01
KEOP	74,8	2,26	0,07	0,18
VIDÉKI ÖRÖKSÉG	75,1	0,61	0,05	0,12
FALUMEGÚJÍTÁS	51,0	0,3	0,08	0,13
IKSZT	84,4	1,02	0,06	0,17

Forrás: Saját szerkesztés

A forrásallokációs indexek legkisebb értéke 0, a legmagasabb értéke 1 volt. A települések több mint háromnegyedében a részindexek százalékos megoszlása a minimum érték közelében volt, ami az alacsony aktivitásra és nyertes pályázatra utalt. A legalacsonyabb átlagos részindexe a KÖZOP-intézkedésnek, míg az átlagos legmagasabb részindexe a TÁMOP-intézkedésnek volt. A falumegújítás, a KEOP-intézkedés, a vidéki örökség megőrzése, illetve a TÁMOP-intézkedéseken keresztül a települések több évben is pályázati forráshoz jutottak. Kevés olyan önkormányzat volt viszont, amelyik mind a négy pályázaton nyert volna. A részindexek nagy része az átlag körül szóródott. Az önkormányzatok a különböző jogcímen belül tehát hasonló aktivitást mutattak. A pályázatok részindexeinek számtani átlaga képezte a települések önkormányzati forrásadszorpciós indexét (FAIö). Az ezeken az értéken lefolytatott klaszterelemzést követően két nagyobb klaszter körvonalazódott (30. ábra).

30. ábra: Önkormányzati forrásadszorpciós index 500 fő alatti településeken 2010–2013 között

Forrás: Saját szerkesztés

A települések közel 17 százaléka az I. klaszterbe került. Az index értéke 0 és 1 között mozoghat, ahol a 0 azt jelentette, hogy a település egyetlen pályázatot sem nyert a négy év alatt, míg az 1-hez közeli érték a több évben és több jogcímet elnyert településeket jelezte. A legkisebb FAIő érték az I. klaszterben 0,11, míg a legmagasabb érték 0,45 volt. Ide azok a települések tartoztak, amelyek legalább egyszer nyertek valamilyen pályázatot. Az I. klaszterben az önkormányzatoknak leginkább a hátrányos helyzetű csoportok megsegítése volt a cél, illetve a pályázatok döntő többsége ilyen célt szolgált. Mindebből arra is következtethetünk, hogy ezekben a településekben a humánerőforrás helyzetét negatív és kedvezőtlen adottságok jellemzik, illetve ez a terület igényli az önkormányzat megítélése alapján a legsürgősebb beavatkozásokat. Ezért ez a klaszter a *Támogató Közösség* elnevezést kapta. A települések fennmaradó része a II. klaszterbe került, itt az index legkisebb értéke 0 volt. Az önkormányzatok közel egyharmada (30 százaléka) rendelkezett ezzel az értékkel, vagyis egyáltalán nem jutottak semmilyen forráshoz a négy év alatt. A legmagasabb indexérték 0,1 volt, és viszonylag kevés települést érintett, mindössze a települések 5 százalékát. A fennmaradó önkormányzatok, illetve települések többsége (65 százaléka) a négy év alatt legalább kétszer nyert pályázatot. A részindexek, valamint az index értékei alapján a II. klaszter a *Hagyományos Közösség* elnevezést kapta, mert a pályázatok típusa alapján komplex módon igyekezett gondoskodni a településen élőkről. Ide azok az önkormányzatok tartoztak, amelyeknél a hagyományápolás, az épített örökség megóvása prioritást élvezett, illetve a szociálisan kedvezőtlen adottságokkal rendelkezők megsegítésére is nyertek pályázatot. Mindkét klaszterben megjelentek az energetikai fejlesztések, tehát nem ez okozta az

eltérést a települések között. A pályázatok típusa alapján egyúttal következtethetünk azokra a kulturális értékekre, immateriális javakra és területi tőkére, amelyek még napjainkban is jelen vannak a vidéki településeken. A kedvezőtlen szociális adottságok kezelését szolgáló pályázatok pedig felhívják a figyelmet a vidéki foglalkoztatás rendszerszintű kezelésének/megoldásának fontosságára.

Az 501 fő feletti lakosságszámú településekre vonatkozó eredmények

Főkomponens-analízis

A mutatók közül ebben a településkategóriában is előfordultak olyanok, amelyeket alacsony magyarázó erejük miatt ki kellett zárni az elemzésből. Ezek az iskolai végzettséghez, hulladékgazdálkodáshoz, önkormányzati támogatáshoz, elérési időhöz, valamint a társadalmi szerkezethez és berendezkedésekhez voltak köthetők.

A települési mutatók a vizsgált 6 évből egyben 4 faktor, 5 évben pedig 5 faktor mentén rendeződtek (M11. melléklet). Az eredmények összesítése után öt faktort azonosítottam: **vállalkozói jelenlét; életmóddal összefüggő fogyasztói szokások; zöldebb lakás; társadalmi megmozdulásokra épülő szolgáltatások; egyéb szolgáltatások.**

Maximum Likelihood módszer

Az 501 fő feletti települések esetében a faktorok száma szintén rendkívül magas volt, 10 és 11, és a magyarázott variancia is 30 és 40 százalék között mozgott valamennyi évben. A magas faktorszám az eredmények értelmezhetőségét nehezítette volna meg, illetve a mutatók alacsony magyarázóképesége miatt is úgy döntöttem, hogy a főkomponens-analízis eredményeit használom fel a vizsgálat további részében.

A települési mutatók és az elnyert pályázati források kapcsolata

Az ÚMVP falumegújítás pályázat a nagyobb lélekszámú településeken kevésbé volt hatással a települések közösségeire, kismértékben ugyan hozzájárult a rendezvények számának növekedéséhez.

Az IKSZT-pályázatok ebben a településméret-kategóriában hozzájárultak a rendezvények, a civil szervezetek, valamint a nonprofit szervezetek számának növekedéséhez. Alátámasztva ezzel is az interjúk, valamint a kérdőíves kutatás során elhangzottakat, mely szerint a közösségek létrejöttének, működésének egyik feltétele a fizikai találkozási pontok megléte. A pályázatnak köszönhetően fokozatosan nőtt a közművelődési intézmények száma is.

A helyi rendezvények számára a vidéki örökség megőrzése pályázat is kedvezően hatott. Valószínűsíthető, hogy a kistelepüléseknél hatékonyabb marketingtevékenységet folytattak, illetve több olyan jellegű kisvállalkozás volt ezeken a településeken, amelyek az önkormányzati beruházásokhoz illeszkedő tevékenységet folytattak.

A környezettudatos gondolkodásról és életmódról tanúskodnak az önkormányzatok nyertes KEOP-pályázatai, amelyek a szelektív, illetve a veszélyeshulladék-gyűjtés megvalósítása révén hozzájárultak a tisztább vidéki környezet fennmaradásához.

A vidéki turizmus és a fenntartható környezettudatos élet vidéki térhódítását jelzi a KÖZOP-pályázatok és az önkormányzati kerékpárutak kialakításával mutatott szignifikáns, közepes kapcsolat.

Az önkormányzatok elnyert TÁMOP-pályázatai jelzik azt a társadalmi problémát, amelyet a vidéki fiatalabb, szakképesítéssel rendelkező munkanélküli generáció fémjelez és a pályázat segítségével igyekeznek orvosolni a települések (19. táblázat).

19. táblázat: Pályázatok és települési mutatók kapcsolata (501 fő felett)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	TELEPÜLÉSI MUTATÓ	KAPCSOLAT ERŐSSÉGE
ÚMVP falumegújítás	rendezvények száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
IKSZT	rendezvények száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	civil szervezetek száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	nonprofit szervezetek száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	közművelődési intézmények	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
ÚMVP vidéki örökség	rendezvények száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	1 és 9 fős kivállalkozások száma	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
KEOP	szelektív hulladékgyűjtés	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	veszélyeshulladék-gyűjtés	Közepes pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,3$
KÖZOP	önkormányzati kerékpárút	Közepes pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,3$
TÁMOP	munkanélküliség ráta	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	0 és 17 éves korosztály	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$
	szakmai vizsgát tett fiatalok	Gyenge pozitív kapcsolat: Pearson-féle együttható: $r=0,1$

Megjegyzés: A táblázatba csak a szignifikáns kapcsolatban álló mutatók kerültek.

Forrás: Saját szerkesztés

A nyertes TIOP-pályázatok és a vizsgálatba vont mutatók között nem volt szignifikáns kapcsolatra utaló eredmény.

A faktorok és a pályázati források közti kapcsolat vizsgálata is a fentiekől lényegesen eltérő eredményeket mutatott (20. táblázat)

20. táblázat: Pályázatok és faktorok kapcsolata (501 fő felett)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	1. FAKTOR	5. FAKTOR
ÚMVP falumegújítás	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés
ÚMVP vidéki örökség	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés
IKSZT	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés
TÁMOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
TIOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
KEOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Gyenge kapcsolat: $r=0,1$	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés
KÖZOP	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés	Nincs összefüggés

Forrás: Saját szerkesztés

Ebben a települési kategóriában a célzott vidékfejlesztési pályázatoknak is volt hatása. Mindhárom pályázat csupán egyetlen faktorral (4. faktor) állt gyenge kapcsolatban. Rajtuk keresztül elsősorban a közösségek kialakulását befolyásoló tényezőket (közösségi színterek, intézmények) fejleszthették a települések, bár hatásuk lényegesen kisebbnek bizonyult az 500 fő alatti településekhez képest. Valószínűsíthető, hogy a pályázatok kivitelezésekor sem a helyi kisvállalkozásokat részesítették előnyben, kivételt képez ez alól a vidéki örökség pályázat, amely a helyi vállalkozóknak is kedvezőbb feltételeket teremtett. A pályázatoknak nem volt kimutatható hatása az életmóddal összefüggő és egyéb szolgáltatásokra, ennek oka azonban némileg magyarázható a speciális fejlesztési célokkal. Az országos pályázatok közül csupán a KEOP-pályázat tekinthető statisztikailag is eredményesnek. A fejlesztések a települések természetes környezethez jobban igazodó működését segítették elő. A többi pályázatról elmondható, hogy semmilyen kapcsolatot nem mutatott a faktorokkal.

Önkormányzati forrásadszorpciós index (FAIő)

A kutatás következő fázisában a forrás adszorpciós részindexek eredményeinek számtani átlaga alapján meghatároztam a települések FAIő értékét, majd az önkormányzatokat ennek alapján csoportokba rendeztem. A településeket három csoportba soroltam a méretkategórián belül: inaktívak, átlagosak, aktívak (M8. melléklet). A településtípusok meghatározásához, tekintettel a megfigyelt vizsgálati egységek (települések) nagy számára, a K-közép módszert alkalmaztam.

Az 501 fő feletti önkormányzatok forrásallokációs indexének meghatározásához is először az elnyert pályázati jogcímek részindexeit számoltam ki valamennyi településre vonatkozóan, illetve elvégeztem azok általános jellemzőinek vizsgálatát (21. táblázat).

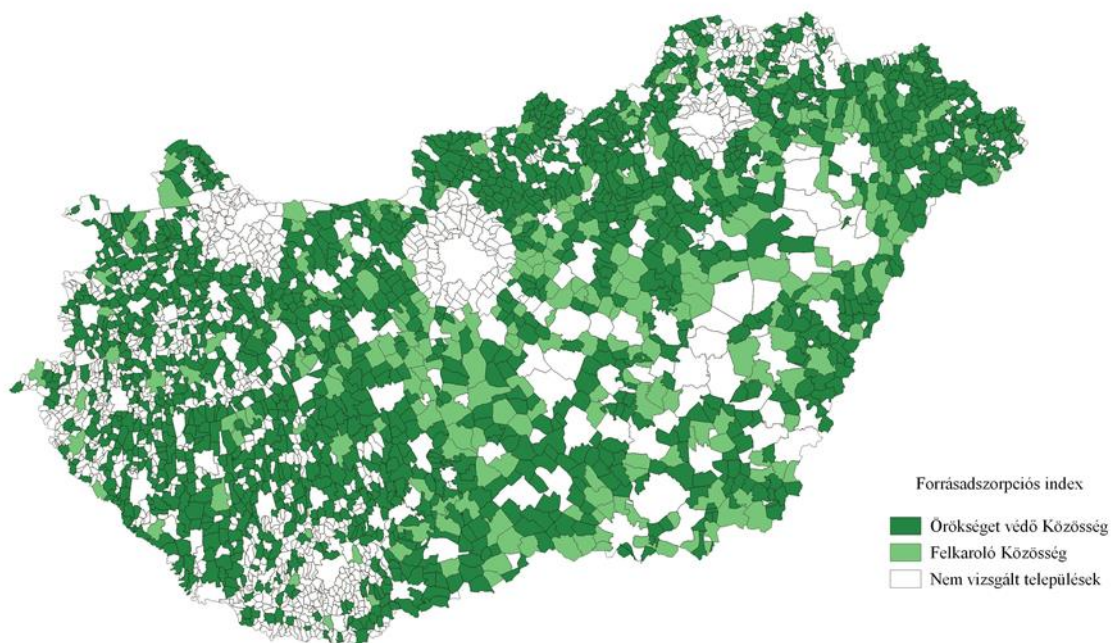
21. táblázat: Forrásadszorpciók Részindexek (501 fő felett)

PÁLYÁZATI FORRÁS MEGNEVEZÉSE	RÉSZINDEX MAXIMUM ÉRTÉKE (%)	RÉSZINDEX MINIMUM ÉRTÉKE (%)	ÁTLAG	SZÓRÁS
TIOP	91,9	0,2	0,01	0,07
TÁMOP	80,8	1,9	0,06	0,18
KÖZOP	99,1	0,05	0,002	0,025
KEOP	78,4	1,92	0,06	0,18
VIDÉKI ÖRÖKSÉG	76,2	0,21	0,04	0,11
FALUMEGÚJÍTÁS	52,9	0,32	0,08	0,13
IKSZT	85,1	0,93	0,05	0,16

Forrás: Saját szerkesztés

Az 501 fő feletti önkormányzatoknál a forrásallokációs részindexek legkisebb értéke 0, a legmagasabb értéke 1 volt. Kivételt ez alól a KÖZOP pályázati intézkedés jelentette, itt ugyanis a maximum érték 0,6 volt. A települések részindexeinek százalékos megoszlásának jelentős része a minimum érték közelében volt, ami az alacsony aktivitásra utal. A legalacsonyabb részindexérték ebben a települési kategóriában is a KÖZOP-intézkedéshez kapcsolódott. A legmagasabb részindexe a KEOP-, valamint a TÁMOP-intézkedéseknek volt az 501 fő feletti kategóriában. Magas pályázati hajlandóságra utalt az ÚMVP falumegújítási és vidéki örökség megőrzése intézkedések részindexe is. Ezekből a pályázati forrásokból a települések több éven keresztül is fejlesztéseket valósíthattak meg. A részindexek maximum értékei alapján az is látható volt, hogy kevés önkormányzat tudott a vizsgált időszakon belül minden évben forráshoz jutni. Az adott pályázati kategórián belül hasonló volt az önkormányzatok pályázati aktivitása. A települések forrásadszorpciók indexét (FAIö) a korábban ismertetett módon, azaz a részindexek számtani átlagát véve képeztem. Az így kapott értékek klaszteranalízis segítségével két nagyobb klaszterbe voltak sorolhatók (31. ábra).

31. ábra: Önkormányzati forrásadszorpciós index 501 fő feletti településeken 2010–2013 között

Forrás: Saját szerkesztés

Az I. klaszterbe sorolt települések térbeli eloszlása az országon belül egyenletesnek volt mondható, a II. klaszterbe tartozók döntő többsége az Alföldön helyezkedett el. A települések önkormányzatai forrásadszorpciós indexének minimum értéke 0,11, míg maximum értéke 0,44 között alakult. Mindkét klaszterben, csakúgy, mint az 500 fő alatti kategóriában, az energetikai pályázatok itt is jellemzőek voltak. Az 501 fő feletti kategóriában a települések többsége (86 százaléka) az I. klaszterbe került. Ebben a klaszterben a települések többsége az épített örökségeik megújítására, illetve védelmére nyert pályázatot. Kevésbé volt jellemző rájuk a közösségen belüli hátrányos helyzetű csoportokat felzárkóztató pályázat. Mindezekből az is következik és látható, hogy egyfelől ezek a települések rendelkeznek épített kulturális örökséggel, illetve az 500 fős településekkel ellentétben nem jelentkezik oly' mértékű szociális jellegű probléma náluk, amelyet pályázat segítségével kellene az önkormányzatoknak orvosolni. A fentiek figyelembevételével az I. klaszter az *Örökséget védő Közösség* elnevezést kapta. A klaszter további jellemzője, hogy a települések harmada a négy év alatt egyszer sem nyert semmilyen pályázatot. A FAIö index maximum értéke 0,1 volt, ami azt jelentette, hogy a klaszteren belüli legjobb pozícióban lévő települések is átlagosan kétszer nyertek valamilyen pályázatot az önkormányzaton keresztül. A II. klaszter a *Felkaroló Közösség* elnevezést viseli. A klaszter településeinek önkormányzatai az előző csoporthoz képest nagy hangsúlyt fordítottak a rászorulóknak, a hátrányos helyzetben lévők felkarolására, a pályázatok döntő többsége ezt a célt szolgálta. Kevesebb hangsúly helyeződött a falumegújításra, illetve a vidéki örökség megőrzésére. Az 501 fő feletti települések mindössze 14

százaléka tartozott a II. klaszterbe. Látható ebből is, hogy a szociális problémák kezelése nem csupán az aprófalvakban jelentkező, önkormányzati beavatkozást igénylő feladat. Noha ez a jelenség az 501 fő feletti településeknek még „csak” valamivel több mint 10 százalékát érintette, mégis jelzi azt a negatív irányt és tendenciát, amit a vidéki lakosság foglalkoztatásával kapcsolatban már korábban megállapítottunk. Ez nem csupán azért elgondolkodtató, mert ekkora településméret esetében is tapasztalható jelenségről van szó, hanem azért is, mert úgy tűnik, a nagyobb méretű településeken sem található olyan munkalehetőség már, amely ezeknek az embereknek a foglalkoztatását biztosítaná. A folyamat lassítása vagy megállítása miatt is égetőbb a vidék rendszerszintű újragondolása és beavatkozási alternatívák kidolgozása, valamint végrehajtása.

Összegzés

A statisztikai vizsgálatok eredményeként a mutatók faktorokba rendezésére került sor. Ezek jellemzően a lakosság társadalmi összetételével, a közösségek kialakulásához szükséges humán és intézményi háttérrel, a helyi vállalkozókkal, illetve a települések infrastrukturális adottságaival álltak összefüggésben. Az önkormányzati pályázatok és a faktorok közötti vizsgálat az 500 fő alatti települések esetében a célzott vidékfejlesztési pályázatok eredményességét igazolta, míg az 501 fő felettieknél hasznosultak ugyan ezek a célzott fejlesztések, de lényegesen kisebb mértékben. A nagyobb lakosságszámú vizsgált településeknél az országos pályázatok közül kizárólag a KEOP-felhívás bizonyult eredményesnek statisztikailag is igazolt módon. Az elnyert önkormányzati pályázatok segítségével kialakított forrásadszorpciós indexek alapján megtörtént a települések csoportosítása. Az 500 fő alatti településeken belül az ismérveknek megfelelően a Támogató Község és Hagyományos Község, míg az 501 fő felettieknél az Örökséget Védő Község és a Felkaroló Község klaszterek kerültek kialakításra.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat első részében a kutatási témát érintő nemzetközi és hazai szakirodalmat dolgoztam fel. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának okaival és dimenzióival foglalkoztam és a centrum-periféria elmélet kontextusába helyezve közelítettem meg. Többségük egy-egy gazdasági-társadalmi aspektus kiemelésével magyarázta az egyenlőtlenségek okát. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának okai és a különbségek csökkentése is összetett és komplex folyamatok eredménye. A különbségek csökkenése során mennyiségi és minőségi változások történnek. Egy-egy emberi beavatkozás nem csupán az adott beavatkozási területre hat, hanem idővel más területekre is tovagyűrűző hatást fejt ki. Ezért a területi fejlődés kérdését is komplex módon közelítettem meg. Az elméletek közül erre Wallerstein centrum-periféria modelljét tartottam alkalmasnak, mivel holisztikus szemlélettel írta le az eltérő területi fejlődés okait. Az elmélet társadalmi, gazdasági és környezeti tényezők figyelembevételével tett különbséget a fejlett és kevésbé fejlett területi egységek között. A szakirodalom kevésbé fejlett országokat, régiókat, illetve településeket különböztetett meg. A vidéki területeket és településeket a kevésbé fejlett perifériával azonosította.

Általában a perifériák megítélése a fenti tényezők tekintetében negatív, mivel az összehasonlítás alapját sok esetben külső tényezők képezik, holott a települések belső adottsága legalább ennyire fontos. Fontos lenne a jelenlegi vidékkel kapcsolatos negatív szemlélettel szakítani. A vidéki települések és területek ugyanúgy részei az országnak, mint a hozzájuk képest fejlettebb városok és térségeik. Véleményem szerint a fejlődés elmaradását nem az igények hiánya okozza, hanem az a gazdasági és technológiai berendezkedés és szemlélet, amely a jelenlegi szolgáltatásokat csak megfelelő méretnagyság/ügyfélkör felett képes gazdaságosan működtetni. A fejlődés azáltal is lehetne innovatív, ha a meglévő rendszerek/szolgáltatások kisebb közösségek/települések számára is elérhetőek lennének. A vidék nem megoldatlan problémahalmaz, sokkal inkább lehetőség, kiaknázatlan erőforrásokkal. Jól vizsgázott például a 2020-as Covid-19-járvány ideje alatt is, amikor volt belföldi vidéki turizmus a lezárások idején, szemben a külföldi vendégekre specializálódott fővárossal. A jövőben ez a fajta kommunikáció mindenképpen javítana a vidék megítélésén.

A szakirodalom a fejlődés fogalmát több oldalról közelítette meg. A kutatási eredmények rávilágítottak arra, hogy az önkormányzatok fejlesztéseikkel hozzájárulnak a települések fejlődéséhez. A megvalósított beruházások a vidéki településeken nem csupán anyagi értéket jelentenek, hanem hozzájárulnak az épített környezet és a társadalmi tér minőségi változásához, illetve a közösségek létrejöttéhez. Az önkormányzatok a tulajdonukban lévő épített kulturális

örökség megőrzésével, valamint a társadalmi felemelkedést szolgáló programjaikkal hozzájárulnak a területi tőke gyarapodásához. Véleményem szerint, egyúttal nekik kell a jövőben azoknak a szereplőknek lenni a településeken, akik az immateriális javakat tárgyasult tőkévé alakítják, illetve a belső erőforrásokat mozgósítják, valamint kulcsszerepet vállalnak az innovációs miliő kialakításában. Ezen a téren az önkormányzatok központilag szervezett képzése, támogatása mindenképpen megtérülő befektetés lenne.

A kutatás ugyan rávilágított a vidék általános ismérveire, mégis minden település és az ott élők unikálisak. Éppen ezért szükségesnek látom az ehhez illeszkedő, a vidéki területek speciális fejlesztési lehetőségeit, irányait feltáró módszerek elérésének biztosítását a települések önkormányzatai számára. Ennek érdekében pedig szükséges az együttműködések generálása az érintettek és a tudományos műhelyek, kutatási központok között.

A közösség az egyének közötti kölcsönös pozitív irányú kapcsolaton alapul. A vizsgálat viszont rávilágított arra, hogy az önkormányzatok felé új egyéni elvárások körvonalazódtak. Korábban az egyének elsősorban a civil szervezeteik révén szerveződtek közösséggé, amelyhez sokáig az önkormányzat nem, vagy csak mint adminisztratív szerv kapcsolódott. Napjainkban azonban az önkormányzatok felé legalább annyi közösségépítői elvárás fogalmazódott meg a lakosság részéről, mint korábban egy civil szervezettel kapcsolatban. Kijelenthető, hogy az önkormányzat „lakosság által delegált feladata” lett a közösségépítés és közösségfejlesztés is. A jövőben véleményem szerint azok az önkormányzatok és településvezetők lesznek sikeresek, amelyek és akik megfelelnek ennek az elvárásnak. A központilag delegált állami feladatok csökkenésével párhuzamosan feladatuk új szerepkörrel egészülhet ki. Ennek a folyamatnak a központilag történő mindennemű támogatása üdvözlendő és megtérülő befektetés lenne.

A kutatási eredmények is megerősítették a szakirodalomban meghatározott közösségi definíciókat, a közösségformáló tényezőket, illetve a közösség szereplőinek meghatározását. Újdonság volt viszont, egyúttal igazolódott korábbi feltételezésem az önkormányzatok (polgármesterek) közösségformáló szerepét illetően, mivel az eredmények alapján az ilyen jellegű tevékenységük sokkal hangsúlyosabbá vált. A településvezetők feladata nem csupán a közösségi találkozási helyszínek biztosításában merült ki, hanem azok tartalommal, programokkal való megtöltésében is aktív közreműködést mutattak. A kvalitatív kutatásból kiderült, hogy a bizalomra épülő közösség létrejötte elvárás a lakosság részéről, mégis a közösség legfőbb problémája a bizalmatlanság, érdektelenség, illetve információhiány volt. A lakosság mindezen hiányosságai a civil szervezetek irányában nyilvánulnak meg. Az önkormányzatok ugyanakkor a lakosság részéről megkapták mindezek kiépítéséhez a szükséges bizalmat. A településvezetők

közösségszervezésben és közösségépítésben való tudásának elmélyítése célravezető, szükséges és indokolt volna.

Az önkormányzatok által elnyert pályázatok térbeli vizsgálata alapján látható volt, hogy a „legnépszerűbb” intézkedések, amelyek eloszlása területileg egyenletesnek mondható, a kifejezetten vidékfejlesztési program keretében meghirdetettek voltak. Ezeken belül is inkább a kisebb lakosságszámú településeken voltak jellemzőek a közösségi színtereket kialakító (IKSZT) fejlesztések. Az egyéb, önkormányzatok által is megpályázható országos operatív programok közül a TÁMOP-felhívás volt a legnépszerűbb, amely a települések csaknem egynegyedét érintette. Egyúttal jól illusztrálja a vidéki területek egyik jellemzőjét, a hátrányos csoportok jelenlétét, amit a jövőben is fejlesztési területek fókuszába kell állítani, hiszen a társadalmi tőke képzettsége az a tényező, amely a fejlődés feltételének egyik sarkalatos pontja. A másik népszerű pályázat a KEOP-intézkedés volt, amely szintén érintette a vizsgált települések egynegyedét. Ennek az lehetett az oka, hogy ahogy csökkentek az önkormányzatok központi és egyéb bevételei, úgy került egyre inkább előtérbe a gazdaságosság és hatékonyság az intézmények fenntartása kapcsán. Természetesen nem kizárt a környezettudatosabb gondolkodás sem, de véleményem szerint inkább az előbbi szempontok voltak a meghatározóbbak. Mindezek a vizsgálat során sajnálatos módon nem derültek ki, mivel a rendelkezésre álló megújulóenergia-felhasználásra vonatkozó adatok országos szintre terjedtek csupán ki. A kutatási eredményekben ezért is nem volt kimutatható többek között ennek a pályázatnak az életminőségre gyakorolt hatása. A jövőben továbbra is indokolt véleményem szerint a hasonló jellegű pályázatok kiírása, mivel célzottan a vidéki önkormányzatokat szólítják meg, és számukra is elérhető nagyságrendű beruházások megvalósítását teszik lehetővé. Fokozott figyelmet kellene viszont azokra az önkormányzatokra is fordítani, amelyek nem jutottak egyáltalán forráshoz. Kíváncsún lenné feltárni a passzivitásuk okát, és ennek függvényében különböző ösztönzőket lehetne alkalmazni esetükben, vagy speciális fejlesztési programok is készülhetnének a számukra.

A jövőbeni területi kutatásokat segítené továbbá az is, ha a nyilvános adatbázisokban a LEADER-pályázatok esetében az összesített települési szintű támogatási adatok helyett szektorok szerinti bontásban is elérhetővé tennék a nyerteseket. Az egyes területi szereplők közösségi aktivitásáról, szerepéről lényegesen árnyaltabb képhez jutnánk ezáltal.

A vizsgálat kimutatta az önkormányzati pályázatok közösségekre gyakorolt kedvező és pozitív hatásait. A kistelepülések ritkábban jutottak forráshoz, illetve nyertek pályázatot. A pályázati jogcímekből látszik, hogy az önkormányzatok igyekeztek minden olyan lehetőséget megragadni,

amelyek vagy a lakosság társadalmi felemelkedését, vagy pedig saját maguk hatékonyabb, környezetbarát működését, ezáltal pedig az életminőség javulását eredményezték.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk sem a rendszer, sem pedig az önkormányzatok korlátait. A rendszer adta korlátok közé sorolható véleményem szerint a központi adatbázisok adatállománya, amelyek módszertana bizonyos időközönként változik, ezért egyes változók vizsgálata egy hosszabb időszakra vonatkozóan kivitelezhetetlen. A kutató ilyen esetben kénytelen a rendelkezésre álló adattartalommal elvégezni a vizsgálatait. Ugyancsak rendszerszintű problémának tartom, hogy az egyes pályázati jogcímek eredményei nem minden esetben követhetők részleteiben a meglévő adatbázisokban. Ilyen volt például a környezeti beruházások nyomon követése, amelynek csak országos eredményei elérhetők, de települési szintű nem. A pályázatok hatásainak vizsgálata során éppen ezért a kutató asszociációs képességére korlátozódott. További nehézséget jelent az ilyen jellegű területi vizsgálatok során, hogy az elérhető statisztikai adatok nem tekinthetők a pályázó által elérni kívánt eredmények indikátorainak. Véleményem szerint a pályázati források és ezek hatékonysága, eredményessége könnyebben értelmezhető lenne, ha a pályázatokban amúgy is elvárásként megfogalmazott hatás-, illetve eredményindikátorok valamilyen adatbázis formájában elérhetők lennének, ha nem is a nagyközönség, de a kutatók számára. Az indikátorok segítségével realisabb, árnyaltabb kép körvonalazódna egy-egy beavatkozás, fejlesztés eredményességéről, már csak azért is, mivel figyelembe veszi a helyi sajátosságokat. Hasznos lenne ugyanakkor a program értékelői számára is, hiszen így a pályázó által kitűzött fejlesztési célok teljesülése konkrétabb, nyilvánvalóbb lenne, ami ezáltal az operatív program sikerét is jobban alátámasztaná. Az önkormányzatok, illetve a települések nagysága is meghatározó lehet a fejlesztéseknél. Az önkormányzatok pozíciójukból eredően, lévén költségvetési szervek, eleve meghatározott bevétellel rendelkeznek. A kistételek kis költségvetéssel, esetleg ingatlan nélkül kevésbé jelenthetnek biztosítékot a pályázatok kivitelezéséhez szükséges pénzüsszeget biztosító hitelező bankok számára. Korlátot jelent megítélésem szerint az is, hogy az önkormányzatok nem pályázhatnak például gazdasági jellegű pályázatokra sem, így tehát nem is várható el tőlük a helyi gazdaság élénkítése közvetlen módon vagy pályázat formájában. A kistételek likviditáshiányának egyik lehetséges megoldását, illetve fejlődési lehetőségeit ezen a téren abban látom, hogy egy-egy fejleszteni kívánt területen, saját speciális adottságaikat, lehetőségeiket szem előtt tartva együttműködnek más településekkel és közösen képviselik érdekeiket.

A vidéki települések fejlődését célzó jövőbeni kutatási területnek a pályázati források, illetve a fejlesztések hatásainak vizsgálatát nemcsak az önkormányzatok fejlesztéseire, hanem a többi települési szereplő (civilök, vállalkozók) pályázatának hasonló jellegű vizsgálatával lehetne

árnyaltabbá tenni. Ezen szférák fejlesztéseinek együttes eredményei alapján láthatnánk igazán a külső forrásokból származó előnyök hasznosulását.

Érdekes kutatási célként fogalmazódott meg bennem a Covid-19-járvány vidéki közösségekre gyakorolt társadalmi, gazdasági hatásainak vizsgálata. A települések, közösségek helyi járványkezelési intézkedéseinek felmérése ugyancsak sok újszerű eredménnyel szolgálna és gazdagítaná a regionális tudomány eddigi eredményeit.

5.1. Hipotézisvizsgálatok eredményei

A szakirodalommal és kutatási céljaimmal összhangban négy hipotézist fogalmaztam meg, amelyeket az elvégzett kutatásom alapján az alábbiak szerint ítélek meg:

H1: Első feltételezésem az volt, hogy *a közösségek kialakításában alapvetően az egyének, illetve az általuk létrehozott civil szervezetek működnek közre. A települések lakossága és civil szervezetei viszont nem minden esetben töltik be a hagyományos értelemben vett közösségépítői szerepüket. Az önkormányzatok feladata/szerepe elsősorban a helyi társadalom kialakítása, valamint delegált állami feladatok ellátása. Az elmúlt évtizedben azonban a közösségépítésben hangsúlyeltolódás figyelhető meg. A közösségek kialakításában és fejlesztésében, mintegy lakosság részéről elvárt feladatként, egyre nagyobb szerepet vállalnak az önkormányzatok. A közösség fogalma emiatt változhat és új elemekkel egészülhet ki, ezért szükség van annak újradefiniálására.* A vizsgálataimmal alátámasztottam az önkormányzatok közösségépítésben való közreműködését. A közösségi élet aktív résztvevői, és nem csupán mint társadalmi és állami feladatokat ellátó intézmény vannak jelen a települések életében. Továbbá az empirikus vizsgálat alátámasztotta azt a lakossági elvárást, amelyet a közösségépítés terén elvárnak az önkormányzattól. Kijelenthető ezek alapján, hogy az önkormányzatok is a közösség építőivé váltak az egyénekhez, illetve a civil szervezetekhez hasonlóan. Véleményem szerint kutatásom első hipotézise tehát beigazolódott.

H2a: Második feltételezésem arra vonatkozott, hogy *a magyarországi települések eltérő fejlettségi állapotban vannak. A területi egyenlőtlenségek csökkentéséhez járulnak hozzá a különböző operatív programok keretében meghirdetett pályázati felhívások, illetve források. Bizonyos pénzügyi forrásokra az önkormányzatok is pályázhatnak. Ezek az önkormányzati fejlesztések közvetett vagy közvetlen módon hozzájárulnak az életminőséget befolyásoló tényezők javulásához, illetve a települések fejlődését valamennyi önkormányzati fejlesztés elősegíti.* Az elemzések eredményeivel bizonyítottam az önkormányzatok által elnyert pályázatok

és a települési mutatók közti kapcsolat meglétét. A kapcsolatok erőssége ugyanakkor a tényezők túlnyomó többségénél gyenge volt. Ezért a települések fejlődésére és az életminőség javulására az önkormányzati pályázatokon kívül még egyéb tényezők is hatással lehetnek. Ezért második hipotézisemet csak részben ítélem beigazolódottnak.

H2b: A fejlesztésekhez kapcsolódó másik feltételezésem az volt, hogy *a települések megkülönböztethetők és csoportosíthatók az önkormányzataik külső forrásadszorpció képességük alapján.* Az önkormányzati forrásadszorpció index alapján a települések elkülöníthetővé váltak. Az általam kialakított csoportok segítségével célzottabb vidékfejlesztési pályázatok, illetve együttműködések alakíthatók ki a jövőben. Ezek alapján második hipotézisemet beigazolódottnak ítélem.

H3: Harmadik feltételezésem az volt, hogy *az önkormányzatok részére meghirdetett pályázati lehetőséggel nem minden érintett tud élni. Az önkormányzatok külső erőforrás-adszorpció képessége e tekintetben eltérő. A vidéki önkormányzatok többségének csak a célzott vidékfejlesztési pályázati lehetőségek elérhetők. A pályázatok gyakran konzerválják a fennálló fejlettségbeni különbségeket, mivel a nagyobb lakosságszámú települések több pályázatot tudnak megpályázni, illetve megvalósítani, míg a kisebb lakosságszámú települések kevesebbet.* A vizsgálat szemléltette, hogy az önkormányzatok részére több típusú pályázati lehetőség áll rendelkezésre. A korrelációs számítás eredményei azt támasztották alá, hogy ezek közül nem tudtak az önkormányzatok valamennyi lehetőséggel élni. A statisztikai vizsgálatok pedig azt igazolták, hogy a kialakított településcsoportokon belül azok a települések tudták legjobban kihasználni a pályázati lehetőségeket, amelyeknek lakosságszáma saját csoportján belül relatívan nagyobb. A fentiek alapján harmadik hipotézisemet bizonyítotttnak vélem.

6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Doktori értekezésem új és újszerű tudományos eredményeit az elvégzett kutatómunkám, a szakirodalmi feldolgozás, valamint hipotézisvizsgálataim eredményei alapján fogalmazom meg, amelyek a következők:

1. Az empirikus kutatás segítségével az önkormányzatokat újszerű módon közelítettem meg azáltal, hogy azokat a közösség(építés)ben betöltött szerepük alapján értelmeztem, valamint rendszereztem a közösség fogalmát és kapcsolatát a társadalmi tőkével.
2. Statisztikai és matematikai módszerek, valamint térbeli vizsgálatok segítségével feltártam a 10 000 fő alatti önkormányzatoknál a pályázati források igénybevétele és felhasználásának alakulását a 2010–2013 közötti időszakban.
3. Korrelációelemzés segítségével igazoltam az 500 fő alatti településeknél a vidékfejlesztési programokkal, míg az 501 fő feletti és 10 000 fő alatti településeknél a vidékfejlesztési pályázatokon kívül a más operatív programok felhívásai és a települési mutatók között meglévő kapcsolatot.
4. Statisztikai és matematikai módszerekkel, illetve mások által használt indexeket alapul véve egy új indexet dolgoztam ki – önkormányzati forrásadszorpciós index –, amely alkalmas az önkormányzatok külső erőforrás-megkötő képességének vizsgálatára.
5. Igazoltam statisztikai és matematikai módszerek segítségével az önkormányzatok eltérő külső erőforrás-adszorpciós képességét.
6. Az önkormányzati forrásadszorpciós index eredményeivel elvégzett klaszteranalízis alapján az önkormányzatokat, illetve a településeket két-két csoportba soroltam. Ezeket a következő módon neveztem el:

1. Támogató Közösség	1. Hagyományos Közösség
2. Örökséget Védő Közösség	2. Felkaroló Közösség

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Az értekezésben a 10 000 fő alatti vidéki önkormányzatok fejlesztéseinek helyi közösségek életkörülményeire gyakorolt hatását vizsgáltam. A kutatást megelőzően négy célkitűzést és hipotézist állítottam fel. Elsőként az önkormányzatok közösségben betöltött szerepét tártam fel a szakirodalom és kvalitatív vizsgálat segítségével. A második célom annak vizsgálata volt, van-e kapcsolat az önkormányzatok fejlesztései, illetve a települések életminőségét leíró társadalmi, gazdasági és környezeti jellemzői között. A harmadik célkitűzésem abból a feltételezésemből fakadt, mely szerint az önkormányzatok a rendelkezésre álló külső források megszerzésében eltérnek egymástól. Majd ezen feltételezésemre alapozva azt tűztem ki negyedik kutatási célként, hogy tipizálom a településeket az önkormányzatok által elnyert pályázatok alapján.

A dolgozat első három fejezetében a területi egyenlőtlenségek okait, a centrum-periféria elmélet nemzetközi és hazai szakirodalma alapján elemeztem, továbbá a területi kiegyenlítődés előmozdítására ható tényezőket, valamint a vidéki területek jellemzőit. A szakirodalom a vidéki teret jellemzően a kevésbé fejlett perifériával azonosítja, amely fejlesztésre szorul.

A negyedik fejezetben a regionális és a vidékfejlesztési politikát meghatározó fejlesztési elméleteket ismertettem, ezen belül is az endogén fejlesztési elméletre fókuszáltam. Továbbá bemutattam a vidékfejlesztési politika irányelveit.

Az ötödik fejezetben a közösség fogalmához kapcsolódó meghatározásokat, majd a társadalmi tőkében betöltött szerepét ismertettem. A fejezet második részében kitértem a társadalmi berendezkedés és a jóllét közötti összefüggésekre.

A hatodik fejezetben az európai és magyarországi önkormányzati rendszer fő jellemzőit, ezt követően pedig az önkormányzatok működését érintő közigazgatási reformokat mutattam be. A fejezet további részében vizsgáltam az önkormányzatok és fejlesztések kapcsolatát, valamint az önkormányzatok közösségben betöltött szerepét.

Az anyag és módszer fejezetben a kvalitatív és kvantitatív kutatások során alkalmazott módszereket ismertettem. Kitértem a kutatás területi és időbeli lehatárolásának kérdéseire, majd bemutattam azokat a statisztikai (főkomponens-analízis, korrelációs számítás, klaszterelemzés) és indexszerkesztési módszereket, amelyeket az adatok feldolgozása során használtam. Ezt követően ismertettem az adatállomány összeállításának lépéseit.

Az eredmények fejezetben tárgyaltam a közösségi jellemzőket feltáró félig strukturált interjúk, valamint a kérdőíves kutatás során tapasztaltakat. A válaszokból egyértelműen kirajzolódott a

válaszadók részéről támasztott elvárás az önkormányzatok felé, amely a közösségépítésben való aktív közreműködés és szerepvállalás.

Az önkormányzatok pályázati aktivitását térbeli dimenzió mentén vizsgáltam. Megállapítottam, hogy a vidékfejlesztési program keretében meghirdetett pályázatok térbeli eloszlása egyenletes, míg az országos operatív programokról ugyanez már nem mondható el.

A dolgozat következő részében a többváltozós elemzések eredményeit mutattam be. Megállapítottam, hogy az önkormányzati pályázatok szignifikáns, de gyenge kapcsolatban állnak a társadalmi és gazdasági, illetve környezeti mutatókkal. Az elnyert pályázatok hatással voltak a helyi társadalom életére, viszont a kutatási eredmények arra engedtek következtetni, hogy az életminőség javulását még egyéb tényezők is befolyásolják.

Végül a településeket az önkormányzati forrásadszorpciós index eredményeik alapján klaszteranalízis segítségével csoportosítottam. A települési csoportokon belül közös volt az energetikai fejlesztések révén a természetes környezet védelmére, a hatékonyabb, energiatakarékos működésre, illetve a megújuló energia alkalmazására való nyitottság, ezért a továbbiakban csak a különbségek beazonosítására fókuszáltam. A települések közösségeit négy klaszterbe soroltam pályázataik alapján: 1. A *Támogató Közösség*ben elsősorban a hátrányos helyzetű csoportok felkarolására helyeződik a hangsúly és kevésbé hangsúlyos az épített örökség és hagyományok ápolása. 2. A *Hagyományos Közösségek* tagjai életében hagyományaik, épített örökségük megóvása prioritást élvez, ugyanakkor empátiát tanúsítanak a szociálisan kedvezőtlen adottságokkal rendelkezők iránt is. 3. Az *Örökséget Védő Közösség*be tartozó települések többsége épített örökségeik megújítására, illetve védelmére fókuszál. 4. A *Felkaroló Közösség*ben a legfőbb hangsúly a rászoruló, a hátrányos helyzetben lévők felkarolására helyeződik.

Az eredmények ismertetését követően megfogalmaztam következtetéseimet és javaslataimat, valamint a kutatási eredmények gyakorlati hasznosítására tettem utalást. Kutatásom alapján hat új és újszerű eredményt fogalmaztam meg.

8. SUMMARY

In the dissertation I examined the impact of local communities of local governments under 10,000 people on the living conditions of local communities. Prior to research, I set up four objectives and hypotheses. First of all, the role of local governments in the Community was revealed by the literature and qualitative examination my second goal was to investigate the social, economic and environmental characteristics describing the quality of life of local governments and the quality of life of settlements. My third objective was due to my assumption that local governments differ in the acquisition of available external resources. Based on this assumption, I set out as a fourth research goal to typify the settlements based on the tenders won by local governments.

In the first three chapters of the dissertation, I analyzed the reasons for territorial inequalities, based on the international and domestic literature of the centrum peripheral theory, I presented the factors to promote territorial equalization and the characteristics of rural areas. The literature typically identifies the rural space with the less advanced peripheral, which needs to be developed.

In the fourth chapter, I have described the development theories that define the regional and rural development policy, and I focused on endogenous development theory. In addition, I introduced the guidelines for rural development policy.

In the fifth chapter, I described the definitions related to the concept of the Community and then the role of social capital. In the second part of this chapter, I have led to the relationship between social structure and well-being.

In the sixth chapter, I introduced the main characteristics of the European and Hungarian municipal system and subsequently introduced public administration reforms affecting the operation of local governments. In the rest of the chapter, I examined the relationship between local governments and developments and the role of local governments in the community.

In the Material and method I have described the methods used in qualitative and quantitative research. I have addressed the questions of the territorial and temporal delimitation of the research and then presented the statistical (main component analysis, correlation calculation, cluster analysis) and indexing methods that I used during the processing of the data. Subsequently, I described the steps of compiling the file. The results are discussed in the chapter on the social characteristics exploratory semi-structured interviews, participant observation lessons learned. The responses clearly outlined the individual and social expectations of the community building role of local governments.

In the results chapter I discussed semi-structured interviews and experienced in questionnaire research. The responses have clearly outlined the expectations of respondents to local governments, which is active involvement and involvement in community building.

The tender activity of local governments was studied along a spatial dimension. I have found that the spatial distribution of tenders announced under the Rural Development Program is uniform, while the same can not be said of national operational programs.

In the next part of the dissertation I introduced the results of multivariate analyzes. I have found that municipal tenders have a significant but weak relationship with social and economic and

environmental indicators. The won tenders had an impact on the lives of local society, but research results suggested that the improvement of quality of life was influenced by other factors.

Finally, settlements were grouped by cluster analysis based on the results of the municipal source adsorption index. Within the municipal groups, it was common, through energy developments to protect the natural environment, more efficient, energy-efficient operation and openness to the use of renewable energy, so I would only focus only on identifying differences. The committees of settlements were classified into four clusters on the basis of their tenders: 1. In the Support Community, focusing on the emphasis of the disadvantaged groups and less emphasized the cultivation of constructed heritage and traditions. 2. In the life of Traditional Communities, the preservation of their constructed heritage is a priority, but also empathy for those with socially adverse conditions. 3. The Majority of Settlements in the Community protecting the heritage focuses on the renewal and protection of their legacy. 4. The main focus in the Archive Community is placed on the emphasis of the needy and the disadvantaged.

Following the description of the results, I formulated my conclusions and suggestions and a reference to the practical utilization of research results. Based on my research, I formulated six new and novel results.

9. MELLÉKLETEK

M1: Irodalomjegyzék

1. ÁCS Z. J. - VARGA A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és társadalom*, 14 (4), pp. 23-38.
2. AGG Z. (2001): Hány régiója van Magyarországnak? In: Beszteri B. (Szerk.): *Regionalitás – lokalitás a 21. században: tanulmánykötet az azonos című tudományos konferencia anyagai alapján*. Komáromi Napok, 2001. április 27. Komárom: MTA VEAB p. 245-255.
3. ALBERT F. I. - HAJDU G. (2016): Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke. *Szociológiai Szemle*, 26(3), pp. 28-55.
4. ALTMANN, M. P. (2010): Contextual development economics. Springer, New York. In: Lengyel I. (2012): A hazai területfejlesztés zsákutcái: a triális Magyarország. In: Rechnitzer J. - Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr–Pécs: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150.
5. ANTONOVSKY, A. (1985): Health, Stress and Coping. Jossey-Bass Publ., San Francisco. In: Skrabski Á. - Kopp M. - Rózsa S. - Réthelyi J. (2004): A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 5(1), pp. 7-25.
6. ANTONOVSKY, A. (1987): Unraveling the Mystery of Health. San Francisco, Jossey-Bass Publ. In: Skrabski, Á. - Kopp M. - Rózsa S. - Réthelyi J. (2004): A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 5(1), pp. 7-25.
7. ANTONOVSKY, A. (1993): The structure and properties of the sense of coherence scale. *Soc. Sci. & Med.* 36 (6): 725-733. In: Skrabski, Á. - Kopp M. - Rózsa S. - Réthelyi J. (2004): A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika*, 5(1), pp. 7-25.
8. ARCAINI, E. - BOSCACCI, F. - CAMAGNI, R. - CAPELLO, R. - PORRO, G. (1999): A typology of rural areas in Europe. Politecnico di Milano, Milano. <http://www.nordregio.se/filer/spespn/Files/2.3.ruralareas.pdf> In: Kis K. (2011): A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
9. BABBIÉ, E. (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. [Balassi Kiadó, Budapest] 564 p.
10. BÁLINT J. - JUHÁSZ M. - NEMES G. - BÁLINT A. (1999): Javaslat a TEP, Technológiai Előrettekintési Program Magyarországon térség- és vidékfejlesztési fejezetére. (Előadás.) OMFB. Budapest. <http://www.nkth.gov.hu/letolt/kutat/tep/balint.pdf> In: Komárominé Holló M. (2008): *Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben* (doktori értekezés). [Budapesti Corvinus Egyetem] 156 p.
11. BALLAS, D. - KALOGERESIS, T. - LABRIANIDIS, L. (2003): A comparative study of typologies for rural areas in Europe. Paper submitted to the 43rd European Congress of the

- Regional Science Association. Jyväskylä, Finland. In: Bodnár G. (2014): *Vidékfejlesztés az endogén fejlődés keretei között*. pp. 198-206.
12. BALOGH A. (2007): Az aprófalvas településállomány differenciálódási folyamatai Magyarországon (doktori értekezés). [SZTE, Szeged]. 140 p.
  13. BÁNFI T. (2012): Társadalmi haszon, tisztesség és a GDP. <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/banfi-tamas-tarsadalmi-haszon-tisztesseseg-es-a-gdp> Letöltés: 2021.09.21.
  14. BARCA, F. (2009): An agenda for a reformed cohesion policy. A placed-based approach to meeting European Union challenges and expectations. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf In: Jóna Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 27(1), pp. 30-51.
  15. BARTA Gy. (2002): A területfejlesztés gazdaságot támogató eszközeinek, megoldásainak hatékonysága. MTA RKK – NTH K+F-tanulmány. In: Hahn Cs. (2004): *A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon. Területi Statisztika*, 6, pp. 544-563.
  16. BARTA Gy. - BERNEK Á. - NAGY G. (2003): A külföldi működőtőke-befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 4, pp 544-563. In: Hahn Cs. (2004): A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon. *Területi Statisztika*, 6, pp. 544-563.
  17. BARTKE I. (1985): A területfejlesztési politika Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest. In: Tóth, B. I. (2013a): Időszerű áttekintés: területi fejlettségi vizsgálatok Magyarországon az ezredforduló után. *E-conom*, 2(1), pp. 76-89.
  18. BARTKE I. (1994): A területi (gazdasági) fejlődés társadalmi hajtóerői és állami szabályozása. *Tér és Társadalom*, 8(3-4), pp. 1-22.
  19. BATEY, P. W. J. - FRIEDRICH, P. (2000): Aspects of Regional Competition. In: Batey, P. W. J. - Friedrich, P. (eds): *Regional Competition*. Springer, Berlin, pp. 3–33. In: Lengyel I. (2012): A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország. In: Rechnitzer J. - Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr–Pécs: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150.
  20. BEKÉNYI J. (2012): Megújult a magyar önkormányzati rendszer. Jegyző és Közigazgatás 1. szám, 6. In: Dobos, G. (2018): *A magyar önkormányzati rendszer autonómiájának empirikus elemzése* (doktori értekezés). [Budapesti Corvinus Egyetem]. 184 p.
  21. BELUSZKY P. (1970): A falu–város közötti kapcsolatok vizsgálati módszerei. I. rész. *Területi Statisztika* 20 (4): pp. 368–380. In: Tóth G. - Nagy Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák? A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. Területi Statisztika*, 53(6), pp. 593-612.
  22. BENCSIK A. (2017): A helyi önkormányzatok (pénzügyi) autonómiájáról. *Pro Publico Bono–Public Administration, Magyar Közigazgatás* 5(1), pp. 56-69.
  23. BENEDEK J. (2016): Centrum-periféria elméletek. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13(1), pp. 4-17.
  24. BENKO G. (1999): Regionális tudomány. Dialóg Campus, Budapest–Pécs In: Lengyel I. (2012): *A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország*. In: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr ; Pécs : Széchenyi István Egyetem

- Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola : Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150
25. BÓDI F. - BŐHM A. (2000): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. [Budapest, Agroinform Kiadóház] 180 p.
  26. BÓDI F. - FEKETE A. (2006): Fejlesztések és igények a vidéki önkormányzatokban az EU csatlakozás után, *A FALU* 21: 3 pp. 31-41., 11 p.
  27. BODNÁR G. (2013): Endogén regionális fejlődés a rurális térségekben. Lukovics M.–Savanya P.(szerk.) Új hangsúlyok a területi fejlődésben. JATEPress, Szeged, pp. 42-61.
  28. BODNÁR G. (2014): Vidékfejlesztés az endogén fejlődés keretei között. pp. 198-206.
  29. BODOR Á. - GRÜNHUT Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 28(3), pp. 3-17.
  30. BOTOS J. (2000a): Versenyképesség elemzés: fogalmi körüljárás, hazai esélyek, Farkas B.–Lengyel I. (szerk.): Versenyképesség - regionális versenyképesség. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged, pp. 218-234.
  31. BOTOS K. (2000b): A rendszerváltás gazdaságtana. *Magyar Szemle*, 1–2. pp. 89–113 In: Kákai, L. (2009): *Civil kapcsolati viszonyok. Civil Szemle*, 4, pp. 111-132.
  32. BOUGAS, A. (2001): Progress and Challenges in the Evaluation of European Structural Policies. Informationen zur Raumentwicklung, 6. In: Tóth, B. I. (2013a). *Időszerű áttekintés: területi fejlettségi vizsgálatok Magyarországon az ezredforduló után. E-conom*, 2(1), pp. 76-89.
  33. BOURDIEU, P. (1983): Ökonomische Kapital, Kapital Cultural, Social Capital. - Kreckel, R. (Hrsg.) Soziale Ungleichheiten. Soziale Welt. Sonderband 2. Göttingen. 183-198. He. In: Tóth, B.I. (2010): *The context of immaterial and territorial capital*. Space and Society, 24 (1), pp. 65-81.
  34. BOURDIEU, P. (2004): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 122–137. In: Jóna, Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
  35. BŐHM A. (1999): A XX. századi magyar társadalom. [Korona Kiadó, Budapest]. 250 p.
  36. BŐHM A. (2005): Gondolatok a településfejlesztésről és az önkormányzati érdekérvényesítésről. *A FALU*, 20(4), pp. 5-8.
  37. BRANDMÜLLER T. - FALUVÉGI A. (2007): A versenyképesség mérése a városstatisztikai adatgyűjtés (Urban Audit) alapján Európa nagyvárosaiban, valamint Magyarország és a szomszédos országok megfigyelt városaiban. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 6. In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében*. *Területi Statisztika*, 14(5), pp. 530-543.
  38. BRÓDY A. (2010): Fejlődés vagy növekedés. *Közgazdasági Szemle*, 57, pp. 1075-1086.
  39. BUDAY-SÁNTHA A. (2010): Vidékfejlesztés. Vitaanyag. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 1, 215–221. o In: Bodnár G. (2016): *Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben PLS-útelemzés segítségével* Doktori értekezés Szegedi Tudományegyetem, pp. 1-243

40. BUDAY-SÁNTA A. (2011): Agrár- és vidékpolitika (AGRICULTURAL AND RURAL POLICY.). THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM, pp. 114.
41. CAMAGNI, R. (2002): On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? Urban Studies, 13, pp. 2395–2411. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, p. 131.
42. CAMAGNI, R. (2004): “Uncertainty, social capital and community governance: the city as a Milieu”, in R. Capello, P. Nijkamp (eds.), *Urban dynamics and growth: advances in urban economics*, Amsterdam, Elsevier, pp. 121-152 In: Camagni, R. (2007): Towards a concept of territorial capital. In: *Joint congress of the European Regional Science Association and ASRDLF*, Paris. pp. 1-17.
43. CAMAGNI, R. (2008): Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Heidelberg, 33–46. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
44. CAMAGNI, R. (2009): Territorial capital and regional development. In: Capello, R., Nijkamp, P. (eds.): *Handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 118–132. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
45. CAPELLO, R. (2008): The MASST model: a generative forecasting model of regional growth. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Heidelberg, 85–98. In: Jóna Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
46. CAPELLO, R. – CARAGLIU, A. – NIJKAMP, P. (2009): Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. Timbergen Institute Discussion Papers, 09–059/3 In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
47. CAPELLO, R. - FAGGIAN, A. (2005): Collective Learning and Relational Capital in Local Innovation Processes. -Regional Studies. 1.75-87. He. In: Tóth, BI (2010). *The context of immaterial and territorial capital. Space and Society*, 24 (1), pp. 65-81.
48. CHANT, S. - McILWAINE, C. (2009): Geographies of development in the 21st century. Edward Elgar, Cheltenham. In: Lengyel I. (2012): *A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország*. In: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr ; Pécs : Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola : Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150
49. CHESIRE, P. C. (2003): Territorial Competition: Lessons for (Innovation) Policy. In: Bröcker, J. – Dohse, D. – Soltwedel, R. (eds): *Innovation Clusters and Interregional Competition*. Springer, Berlin, pp. 331–346. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, p. 131.

50. CHESIRE, P. C. – GORDON, I. R. (1998): Territorial Competition: Some lessons for policy. *The Annals of Regional Science*, 3. pp. 321–346. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, p. 131.
51. CHEVALIER, P. (2014): Action locale et développement rural en Europe – Le modèle européen LEADER 2007-2013, intégration and social cohésion (coll.), RISC n°14, P.I.E Peter Lang Ed., Bruxelles, 202p. In: Póla, P. (2019): *A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere*. pp. 264-275.
52. CHIKÁN A. (2008): Vállalatgazdaságtan. [AULA Kiadó], Budapest 616 p.
53. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1988): The future of rural society (Vol. 4). Office for Official Publications of the European Communities. Council of Europe (1996): http://www.contactalimentaire.com/fileadmin/ImageFichier_Archive/contact_alimentaire/Fichiers_Documents/Resolution_anglais/resolution_96-5_ang.pdf In: Kovács A. D.-Farkas J. Z.-Perger É. (2015): *A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(1), pp. 11-34.
54. COOKE, P. - SCHWARTZ, D. (2007): Creative regions: technology, culture and knowledge entrepreneurship. Routledge, London. In: Lengyel, B.-Ságvári, B. (2009): *Kreatív foglalkozások és regionális tudásbázis: Fogalmak, folyamatok és területi összefüggések. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 23(4), pp. 1-26.
55. COUNCIL OF EUROPE (1996): European Charter for Rural Areas. <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/EREC1296.htm> In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
56. COWIE, P. - NEWBERY, R. - ATTERTON, J. (2010): Rural Economics In: Rural Prospects (Szerk.: Thompson N. – Atterton J.). A Report on the future of Rural Development in the UK. Centre for Rural Economy, Newcastle University pp. 4-6. In: Kis K. (2012): *A vidéki erőforrások helyzete és szerepe a Hódmezővásárhelyi kistérség gazdaságában*. IKG Szervezéstudományok. Doktori (PhD) értekezés. [DE IK GSZDI, Debrecen], 215 p.
57. COX, E. (1995): A Truly Civil Society. Sydney, ABC Books. In: Nagy. G. D. (2012): *Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban*. Pécs, Doctoral dissertation
58. CZAKÓ K. (2015): Diskurzus a területi tőke koncepciójáról. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(4), pp. 176-186.
59. CZENE Zs. és RICZ J., (2010): Területfejlesztési füzetek 2. - Helyi gazdaságfejlesztés - Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok, VÁTI Nonprofit Kft., Budapest, ISBN: 978-963-7380-21-1, pp. 7-42.
60. CSATÁRI B. (2000): A magyarországi kistérségek vidékiség-kritériumai. In: Horváth Gy, Rechnitzer J. (2000): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja. pp. 193-217.

61. CSATÁRI B. (2001): A vidék földrajzi kérdései. A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged, pp. 25-27.
62. CSATÁRI B. - FARKAS J. (2006): A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 4., pp. 97–109. In: Bodnár, G. (2014): *A visegrádi négyek vidéktípusainak megjelenése a nemzetközi és a nemzeti fejlesztési koncepciókban*= Appearance of the Visegrad Four's types of rural territories in the international and national development plans. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 28(3), pp. 127-144.
63. CSEH B. - CSUVÁR Á. - BÁNKUTI Gy. - VARGA J. (2018): "Use of alternative economic indicators in the economy." LX. GEORGIKON NAPOK, Keszthely, 60th Georgikon Scientific Conferenc
64. CSÉPAINÉ SZÉLL P. (2011): Helyi közigazgatási reform Magyarországon. *Hadmérnök*, 6(4). pp. 129-139.
65. CSITE A. - NÉMETH N. (2007): Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, [Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest], 67 p.
66. CSITE A. - KOVÁCH I. (2002): A vidéki történet. In: Kovách Imre (szerk.): *Hatalom és társadalmi változás. A poszt szocializmus vége*. Budapest: Napvilág. pp. 219-308. In: Megyesi B. (2007): *A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei*. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27-43.
67. CSIZMADIA Z. - RECHNITZER J. (2005): A magyar városhálózat innovációs potenciálja. In: Grosz András - Rechnitzer János (szerk.): *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. MTA RKK, Pécs–Győr In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében*. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
68. CSOMÓS Gy. (2009): A regionális centrumok súlyának meghatározása Magyarország településhálózatában. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 2. In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében*. *Területi Statisztika*, 14(5), pp. 530-543.
69. CSURGÓ B. (2007): Képek és képzetek a mai magyar vidékről. Kovách Imre (szerk.) *Városiak és vidékiek*, L'Harmattan–MTA PTI, Budapest. pp. 45-67.
70. CSURGÓ B. és SZATMÁRI A. (2014): Vidéki kultúra, helyi közösség és lokális identitás A kulturális örökség szerepe a lokális identitásépítésben és a helyi közösségfejlesztésben Hajdúdorogon és Hajdúhadházon. *Metszetek* pp. 33-51.
71. DANSERO, E. - MELA, A. (2007): La territorialisation olympique: Le cas de jeux de Torino 2006. *Revue de Géographie Alpine*, 3., 5–26 In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
72. DEMATTEIS, G. - GOVERNA, F. (2005): Il territorio nello sviluppo locale: Il contributo del modello SLOT. In: Dematteis, G. , Governa, F. (eds.), *Territorialità, sviluppo locale, sostenibilità. Il modello SLOT*. Franco Angeli, Milano, 15–38 In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.

73. DOBOS G. (2018): A magyar önkormányzati rendszer autonómiájának empirikus elemzése Doktori értekezés, [Budapesti Corvinus Egyetem], 184 p.
74. DORGAI L., (1998a): Néhány gondolat a „MI tekinthető vidéknek?” c. vitacikkhez, *Gazdálkodás*, 42. évf. 5. sz. pp. 60 – 64. In: Csatári B. (2001): *A vidék földrajzi kérdései*. A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged, pp. 25-27.
75. DORGAI L. (1998b): A területfejlesztéstől a vidékfejlesztésig az agrárgazdaság nézőpontjából. *A FALU*, 13. évf. 2. szám. pp. 17-33. In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
76. DÖRY T. - RECHNITZER J. (2000): Regionális innovációs stratégiák. [Oktatási Minisztérium, Budapest].
77. DÖRY T. - PONÁCS G. M. (2003): Az infokommunikációs ágazatok szerepe és súlya a magyar városhálózatban. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 17(3), pp. 165-181.
78. DU PLESSIS, V. - BESHIRI, R. - BOLLMAN, R. D. - CLEMENSON, H. (2002): Definitions of "Rural". Agriculture and Rural Working Paper Series No. 61 <http://www.statcan.gc.ca/pub/21-601-m/2002061/4224867-eng.pdf> In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
79. DUMONT L. (1998): Tanulmányok az individualizmusról. Pécs, Tanulmány. In: Harkai N. (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete. Budapest, pp. 1-117.
80. DUNFORD, M. – PERRONS, D. (1994): Regional identity, regimes of accumulation and economic development in contemporary Europe. *Transactions of the Institute of British Geographers* 19 (2): pp. 163–182. In: Tóth G. - Nagy Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák?: A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata*. *Területi Statisztika*, 53(6), pp. 593-612.
81. DURKHEIM E. (1986): A társadalmi munkamegosztásról. Budapest, MTA Szociológiai Kut. Int. In: Harkai N. (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete. Budapest, pp. 1-117.
82. EDEL, M. (1992): Latin American urban studies: beyond dichotomy, In: R.M. MORSE and J.E. Hardoy, *Rethinking the Latin American City*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press In: Wilson P. A. (1995): *Embracing Locality in Local Economic Development Urban Studies*, Vol. 32, Nos 4- 5, 1995 pp. 645-658
83. ENYEDI Gy. (1980): *Falvaink sorsa, Gyorsuló idő*, [Magvető Kiadó Budapest] 184 p.
84. ENYEDI Gy. (1997): A sikeres város. *Tér és társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 11(4), pp. 1-7.
85. ENYEDI Gy. (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 14(1), pp. 1-10.
86. ENYEDI Gy. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon *Magyar Tudomány* 2004 (9) pp. 935-941. 6. In: Goda, P.-Kassai, Zs. (2011): *A 2004-2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata*,

- Gazdaság & Társadalom*, [Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron] 3. évf., 2011/2. pp. 93-110
87. ERIKSON E. H. (2002): Gyermekkor és társadalom. Budapest: Osiris. In: Kákai, L. (2009): Civil kapcsolati viszonyok. *Civil Szemle*, 4, pp. 111-132.
  88. EUROPEAN COMMISSION (1997): Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts. Official Journal C 340, Luxembourg. In: Fenyővári Z.- Lukovics M. (2008): *A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 22(2), pp. 1-20.
  89. EUROPEAN COMMISSION (1999a): European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission. Luxembourg. In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
  90. EUROPEAN COMMISSION (1999b): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union. European Commission, Luxembourg In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, p. 131.
  91. EUROPEAN COMMISSION (2005): The Territorial State and Perspectives of the European Union. Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions. A Background Document for the Territorial Agenda of the European Union. European Commission, Luxemburg In: Tóth, B. I. (2013b). *A területi tőke szerepe a regionális-és városfejlődésben-Esettanulmány a hazai középvárosok példáján* [Doctoral dissertation, NyME]. p. 198
  92. EUROPEAN COMMISSION (2020): Common Agricultural Policy https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development_hu Letöltés: 2020. 06.01.
  93. EUROSTAT (2010): A revised urban-rural typology. In: Eurostat regional yearbook 2010. pp. 240-253. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-10-001/EN/KS-HA-10-001-EN.PDF In: Kis, K. (2011). *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6 (1-2), pp. 105-112.
  94. FÁBIÁN A. – TÓTH B. I. (2009): Hol is van a régió vagyona? Konferenciakötet. VII. Nemzetközi Konferencia. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc-Lillafüred In: Tóth B. I. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
  95. FALUDI A. (2006): From European spatial development to territorial cohesion policy. *Regional Studies*, 6., 667–678 In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.

96. FARAGÓ L. (1994). Adalékok a területfejlesztéssel kapcsolatos fogalmak vitájához. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 8(3-4), pp. 23-39.
97. FARAGÓ L. (2010): Területi koncentráció és a jelentőségüket veszítő perifériák. Barta Gy.–Belusz y P. - Földi Zs. - Kovács K.(szer.) A területi kutatások csomópontjai. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 432-453.
98. FARAGÓ L. (2012): Térértelmezések. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 26(1), pp. 5-25.
99. FARAGÓ L. (2016a). Társadalmi-területi egyenlőtlenségek. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 30(3), pp. 118-123.
100. FARAGÓ L. (2016b): Az EU területi politikájának a változásai közép-kelet-európainézőpontból *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest] 30.évf.,2.szám, 2016 doi:10.17649/TET.30.2.2765
101. FARKAS T. (2002): Vidékfejlesztés a fejlődéstudományok és a fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 16(1), pp. 41-57.
102. FARKAS T. (2011): A vidéki települések jövője és imázsa. Kézirat, Vidékfejlesztési Szakkolégium, Szent István Egyetem, Gödöllő. In: Póla, P. (2019): A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere. pp. 264-275.
103. FEHÉR A. (1998): A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról, *Gazdálkodás*, 42. évf. 5. sz. pp. 55-59. In: Csatári B. (2001): *A vidék földrajzi kérdései*. A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged, pp. 25-27.
104. FEHÉR A. (2005): A vidékgazdaság és a mezőgazdaság. Agroinform Kiadó, Budapest In: Kovács A. D.- Farkas J. Z.- Perger É. (2015): *A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(1), pp. 11-34.
105. FEIK Cs. (2016): A polgármesteri hivatalok irányítása és vezetése, az abban közreműködők feladat-és hatásköre. *Pro Publico Bono-Magyar Közigazgatás*, (4), pp. 120-143.
106. FENYŐVÁRI Z. - LUKOVICS M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 22(2), pp. 1-20.
107. FLIGSTEIN, N. (2001): Social Skill and the Theory of Fields. *Sociological Theory*, 19, 105-125 In: Rácz, K.- Váradi, M. M.- Keller, J. (2016): *Közösségi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon*. pp.1-21.
108. FODOR G. - STUMPF I. (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás = Nemzeti Érdek. 7. sz, ősz, 5–27. o. In: Pálné Kovács, I. (2009): *Régiók és fejlesztési koalíciók*. Politikatudományi Szemle, (4), pp. 37-60.
109. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION (2018): Guidelines on defining rural areas and compiling indicators for development policy <http://www.fao.org/3/ca6392en/ca6392en.pdf> Letöltés: 2020. 05. 17.

110. FORAY, D. (2000) : L'Economie de la Connaissance, Paris, La Découverte 207 In: Camagni, R. (2007): *Towards a concept of territorial capital*. In Joint congress of the European Regional Science Association and ASRDLF, Paris. pp. 1-17.
111. FÖLDMŰVELÉSI MINISZTERIUM (1997): Vidékfejlesztés. FM, Budapest (Agrárprogram Szakmai Füzetek; 13.) In: Kovács A. D.- Farkas J. Z.- Perger É. (2015): *A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(1), pp. 11-34.
112. FUJITA, M. - MORI, T. (1996): The Role of Ports in the Making of Major Cities: Self-agglomeration and Hub-effect. — *Journal of Development Economics*. 49. (April) pp. 93-120. In: Krugman P., Grosz A.: *A földrajz szerepe a fejlődésben. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 2000, 14(4), pp. 1-21.
113. G. FEKETE É. (2008): A versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In: Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, pp. 130–152. In: Lengyel I. (2012): A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország. Idézi: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr ; Pécs : Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola : Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150.
114. GAJDUSCHEK Gy. (2012): Változások az önkormányzati rendszerben: egy értelmezési kísérlet, *Fundamentum* 2012:(2), pp. 61-73. In: Dobos, G. (2018): *A magyar önkormányzati rendszer autonómiájának empirikus elemzése* Doktori értekezés, [Budapesti Corvinus Egyetem], 184 p.
115. GARAMI E - HÍVES T. (2009): "A humán erőforrás területi különbségei." *Az emberi fejlődés indexének hazai alkalmazhatósága. Területi Statisztika* 12.49 pp. 280-299.
116. GÁSPÁR T. (2015): Hálózatelmélet a regionális versenyképesség szolgáltatásban= Network theory in the pay of regional competitiveness. *TAYLOR*, 7(3-4), 124-132. [Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr] 205 p.
117. GERENCSÉR I. (2016): A helyi közösség vizsgálata Egercsehiben *ACTA REGIONIS RURUM* 10 pp. 112-119. , 8 p.
118. GERENCSÉR I. (2017): A helyi közösség vizsgálata Bagon = The examination of the local community in the village of Bag *ACTA REGIONIS RURUM* 11 pp. 104-111. , 8 p.
119. GERENCSÉR I. (2018): Komlóska társadalomszervező jellemzői *ACTA REGIONIS RURUM* 12 pp. 36-45. , 10 p.
120. GERENCSÉR I. (2019a): A társadalmi aktivitás jellemzői Bakson *ACTA REGIONIS RURUM* 13 pp. 19-34. , 16 p
121. GERENCSÉR I. (2019b): The role of individual responsibility in territorial development. *Ekonomicheskije i Sotsialnye Peremeny*, (64), pp. 220-233
122. GERENCSÉR I. - TÓTH T. (2016): The characteristics of local identities through the examples of four Hungarian settlements In: Andrea, Csata; Bíborka, Eszter Bíró; Gergely, Fejér-Király; Ottilia, György; János, Kassay; Benedek, Nagy; Levente-József, Tánczos (szerk.) *Challenges in the Carpathian Basin. Integration and modernization opportunities on the edges of Europe : 13th Annual International Conference on Economics and Business* Kolozsvár, Románia : Editura Risoprint 1 102 p. pp. 374-396.

123. GERENCSÉR I. (2016): Sikereségi tényezők vizsgálata egy magyarországi kistelepülésen = Initiative at early stage in a hungarian village *PRO SCIENTIA RURALIS* 1 : 2-3 pp. 131-142., 12 p.
124. GERGELY A. (1993): Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom. Budapest, MTA Politika Tud. Int. – Akadémiai Kiadó. In: Harkai N. (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete. Budapest, pp. 1-117.
125. GIFFINGER, R. (2007): Territorial Capital: a new perspective on urban competitiveness? <http://www.space.net/pdf/workshop2007/Territorial%20Capital%20Giffinger%202007.pdf> In: Tóth, B. I. (2013b). *A területi tőke szerepe a regionális-és városfejlődésben*-Esettanulmány a hazai középvárosok példáján [Doctoral dissertation, NyME] 198 p.
126. GLAESER, E. – KALLAL, H.D. – SCHEINKMAN, J.D. - SHLEIFER A. (1992): Growth in cities. — *Journal of Political Economy*. 100. pp. 1126-1152. In: Lengyel, B.-Ságvári, B. (2009): *Kreatív foglalkozások és regionális tudásbázis: Fogalmak, folyamatok és területi összefüggések. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 23(4), pp. 1-26.
127. GLATZ F. (2005): A vidéki Magyarország jövője. Ezredforduló, 1–2, pp. 3–21.
128. GODA P. (2012): Új rendszerszemléletű helyzetfeltárási módszer a vidéki területek fejlesztésében Doctoral dissertation,[SZIE, Gödöllő] 173. p.
129. GODA P. - Kassai Zs. (2011): A 2004-2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata, *Gazdaság & Társadalom*, [Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron], 3. évf., 2011/2. pp. 93-110
130. GODA P. - TÓTH T. (2013): Pókháló- entrópia, mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest] 53:(2) pp. 169-189.
131. HAGGETT P. (2006): Geográfia Globális szintézis. Typotex Kiadó, Budapest. In: Tóth G.- Nagy Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák?: A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 53(6), pp. 593-612.
132. HAHN Cs. (2004): A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 6, pp. 544-563.
133. HAJDU G. - MEGYESI G. B. (2017): A társadalmi tőke, társadalmi struktúra és társadalmi integráció. pp. 155-181.
134. HALMAI P. - CSATÁRI B. - TÓTH E. (2008): A vidék jövője–az agrárpolitikától a vidékpolitikáig. Szent István Egyetem, MTA Regionális Kutató Központ, Agrárgazdasági Kutatóintézet pp. 1-23.
135. HANNERZ, U. (1992): Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of meaning. Columbia University Press, New York. In: Kincses Á. - Rédei M. (2010). *Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 24(4), pp. 301-310.
136. HARKAI N. (2006): *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete. Budapest, pp. 1-117.
137. HARSÁNYI E. (2004): A területfejlesztés célterületei, eszköz-és intézményrendszere, a területfejlesztés jelene és fejlődésének távlatai. Agrártudományi Közlemények= *Acta Agraria Debreceniensis*, 13, pp. 138-142.

138. HEGEDŰS S. (2016): Önkormányzati Tulajdonú Társaságok Gazdálkodási Paramétereinek Vizsgálata Klaszteranalízissel. In: *Acta Carolus Robertus*, 6(1064-2016-86599), p. 63-74.
139. HORVÁTH E. (2013): Kicsik között a legkisebbek – a törpefalvak sikerességének kulcstényezői, doktori disszertáció, [Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr] 205 p.
140. HORVÁTH G. (2006): Régiók és települések versenyképessége, MTA RKK. pp. 1-29.
141. HORVÁTH M. - JÓZSA Z. (2016): "Az államigazgatás helyi és területi szervei: koncentráció és koncentrációtum." pp. 564-582.
142. HUGGINS, R. (2003): Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*, 1. pp. 89–96. IMD 2005: The World Competitiveness Yearbook. Lausanne, Switzerland In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131.p.
143. HURBÁNEK, P. (2008): Recent developments in definitions of rurality/urbanity. Focus on spatial aspect and land cover composition and configuration. *Europa XXI*, 17., pp. 9–28.
144. ILLÉS I. (2009): A „területi kohézió” szerepe az EU és a tagországok politikájában. Konferenciakötet. VII. Nemzetközi Konferencia. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc-Lillafüred In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
145. JÁVOR K. (2003): Rövid meditáció a Nemzeti Vidékfejlesztési Tervről. *A FALU*, 3., pp. 21–22. In: Kovács A. D.- Farkas J. Z. - Perger É. (2015): *A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(1), pp. 11-34.
146. JELINEK Cs. (2020): " Gúzsba kötve táncolunk.": Zsugorodás és a kontroll leszivárgásának politikai gazdaságtana magyarországi középvárosokban. *Szociológiai Szemle*, 30(2), pp. 115-136.
147. JENEY L. - KULCSÁR D., - TÓZSA I. (2013): Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. [Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest] 382.p.
148. JÓNA Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
149. JÓNA Gy. (2015): A rendelkezésre álló kihasználatlan erőforrások–az endogén növekedésmélet. *Acta Medicina et Sociologica*–Vol, 6, pp. 151.
150. KABAI G.- SZABÓ P. (2016): A hazai fejlesztéspolitika és térszervezés kapcsolódásának változása az európai uniós csatlakozás tükrében. *Közép-Európai Közlemények*, 9(1), pp. 7-21.
151. KÁKAI L. (2009): Civil kapcsolati viszonyok. *Civil Szemle*, 4, pp. 111-132.
152. KAP finanszírozás: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/106/a-kap-finanszirozasa>
153. KÁPOSZTA J. - TÓTH T. (2013): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. Elméleti jegyzet. [SZIE, Gödöllő] 166 p.

154. KASSAI Zs. (2012): A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
155. KASSAI Zs. (2018): The Examination of Social Capital in Hungarian Rural Communities: The Case of Bátya Village *STUDIA MUNDI - ECONOMICA* 5 : 3 pp. 102-112.
156. KATONÁNÉ KOVÁCS J. – MÁRTHA B. (2005): A LEADER típusú vidékfejlesztési támogatások lehetőségei és akadályai Magyarországon. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon* PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
157. KERÉKES S. (2007): A környezetgazdaságtan alapjai. Aula Kiadó, Budapest 232 p.
158. KINCSES Á - RÉDEI M. (2010): Centrum–periféria kérdések a nemzetközi migrációban *TÉT* XXIV. évf. 2010 (4) pp. 301-310.
159. KIS K. (2006): Partnerség és társadalmi tőke a vidékfejlesztésben. In: Parola, (2-3), pp. 28-31. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon* PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
160. KIS K. (2011): A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
161. KIS K. (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 9(1-2), pp. 9-28.
162. KIS M. - Goda, P. (2013): Pest megye településeinek versenyképességi térképe. Új hangsúlyok a területi fejlődésben, 116. In: Lukovics Miklós – Savanya Péter (szerk.) 2013: *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. JATEPress, Szeged, pp. 116-128.
163. KOLOSZKO-CHOMENTOWSKA, Z. - SIECZKO, L. (2018): Peripheral rural areas in face of challenges of sustainable development. In proceedings of the international scientific conference. [Latvijas Lauksaimniecības universitāte]. pp. 1160-1165.
164. KOMÁROMINÉ HOLLÓ M. (2008): Innováció és felnőttoktatás a vidékfejlesztésben (Doctoral dissertation, [Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest]. p. 156
165. KOROMPAI A. (2013): A népesség mint gazdaságföldrajzi tényező. pp. 13-38 In: Jeney, L., Kulcsár, D., Tózsá, I. (szerk.). *Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak*. [Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest] 382 p.
166. KOVÁCH I. (2002): Leadership, Local Power and Rural Restructuring in Hungary. In Halfacree, K. - Kovách, I. - Woodward, R. (eds.) *Leadership, local power and rural restructuring in contemporary Europe*. Ashgate Publishing, Hampshire, pp. 91–122 In: Megyesi B. (2007): *A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei*. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27-43.
167. KOVÁCH I. (2010): A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai Doctoral dissertation, [MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest] 299 p.
168. KOVÁCH I. (2012): A vidék az ezredfordulón. Argumentum- [MTA szociológiai Kutatóintézet, Budapest] 240 p.

169. KOVÁCH I. (2014): A birtokrekonstrukciós módszer lehetőségei a magyar mezőgazdaság birtok-és földhasználat szerkezetének a kutatásában. *Metszetek-Társadalomtudományi folyóirat*, 3(3), pp. 148-152.
170. KOVÁCH I. - KRISTÓF L. (2006): Non-agricultural Economies as a Factor of Rural Sustainable Development in Hungary. In Gorlach, K. - Kovách, I. (eds.) *Local Food Production, Non-Agricultural Economies and Knowledge Dynamics in Rural Sustainable Development*. HAS Institute for Political Science, E-books Working Papers (7) 2006, pp. 73–85 In: Megyesi B. (2007): *A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei*. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27-43.
171. KOVÁCH I. - MEGYESI B. (2018): "A magyar vidék alakulása az erőforrások, a társadalmi tőke és fejlesztéspolitikai változásainak tükrében." *Erdélyi Társadalom* 16 1. pp. 83-104.
172. KOVÁCS K. (2016): Társadalomstatisztikai helyzetkép az aprófalvas térségekről, 1990-2011. In: Sikos T.– Tiner (szerk.): *Tájak, régiók, települések térben és időben* [Budapest, Dialóg Campus Kiadó] (Nordex Kft.), 2016., 479 p.
173. KOVÁCS A. D. - FARKAS J. Z. - PERGER É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(1), pp. 11-34.
174. KOVÁCS T. (1998): Mi tekinthető vidéknek? *Gazdálkodás*, 5, 39–48. o. In: Bodnár G. (2016): *Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben PLS-útelemzés segítségével* Doktori értekezés Szegedi Tudományegyetem, pp. 1-243
175. KOVÁCS T. (2003): Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. pp. 20-28. In: Kis, K. (2011). *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 6(1-2), pp. 105-112.
176. KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: A dangerous obsession *Foreign Affairs* (2) pp. 28-44.
177. KRUGMAN, P. - GROSZ A. (2000): A földrajz szerepe a fejlődésben. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 2000, 14(4), pp. 1-21.
178. KULCSÁR L. (2006): A vidékfejlesztés alapjai. Kézirat. SZIE, Gödöllő. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon* PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
179. KULCSÁR L. - OBÁDOVICS C. (2016): Népeségdynamika és társadalmi szerkezet. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 56(4), pp. 390-414.
180. LACKÓ L. (1987): A területi fejlődés egységes értelmezése. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 1(1), pp. 67-75.
181. LADOS M. (1997): Önkormányzati gazdálkodás és a területfejlesztés az Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11(1), p. 197-217.
182. LANGER K. (2009): "Kvalitatív kutatási technikák, [Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő]" 158. p.
183. LASUÉN, J. R. (1973): Urbanisation and development—the temporal interaction between geographical and sectoral clusters. *Urban studies*, 10(2), pp. 163-188.

184. LENGYEL B. (2012): Tanulás, hálózatok, régiók. Rechnitzer J.–rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr, SZIE, Regionális-és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, MRTT, pp. 132-139.
185. LENGYEL I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 12, pp. 962–987. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131. p.
186. LENGYEL I. (2006): A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131. p.
187. LENGYEL I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. [Akadémiai Kiadó, Budapest] 386. p.
188. LENGYEL I. (2012): A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország. In: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr ; Pécs : Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola : Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150
189. LENGYEL I. (2013): A területi különbségek hazai alakulásának kulcsmomentumai. *Közép-Európai Közlemények*, 6(1-2), pp. 227-237.
190. LENGYEL I. - RECHNITZER J. (2000): A városok versenyképességéről. In: Horváth Gyula - Rechnitzer János (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 130–152. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131.p.
191. LEVER, W. F. (1999): Competitive Cities in Europe. *Urban Studies*, 5–6. pp. 1029–1044. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131.p.
192. LIPIETZ, A. (1993): The Local and the Global: Regional Individuality or Interregionalism? *Transactions of British Geographers*, 18, 8–18. In: Benedek, J. (2016): *Centrum-periféria elméletek. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13(1), pp. 4-17.
193. LUDESCHER G. (2009): "A helyi társadalmak szerepe a falvak sikerességében." Doctoral dissertation, [PTE, Pécs] 174. p.
194. LUDESCHER G. (2010): A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában. IDResearch/ [Publikon Kiadó, Pécs] 152 p.
195. LUDESCHER G. (2017): A vidék változása *Acta Medicinae et Sociologica* Vol. 8. No. 25. (2017.) pp. 26-43. DOI: 10.19055/ams.2017.8/25/3
196. LUKOVICS M. (2008): Térségek versenyképességének mérése, [JATE Press] Szeged, 223. p.
197. MAÁ CZ M. (2001): A vidékfejlesztés helye, szerepe és fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. Doktori értekezés. [SZIE, Gödöllő] 156 p.
198. MACKINNON, D. - CUMBERS, A. (2007): An introduction to economic geography. Pearson, Harlow In: Lengyel I. (2012): *A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország*. In: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr ; Pécs : Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola : Magyar Regionális Tudományi Társaság, 2012. pp. 140-150
199. MARIDAL, J. H. - PALICH, L. - MORGAN, G. - GARDNER, S. - MCKINNEY, J. - BOLBOCEAN, C. (2018): Wellbeing Indices: A Comprehensive Inventory of Standards and a Review of Current Comparative Measures. In: *Ecological Economics* Volume 149, July 2018, pp. 1-11

200. MARINI, M. B. - MOONEY, P. H. (2006): Rural Economies (Chapter 6). In: Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.): *The Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications, London. pp. 91–103. In: 127. Kis, K. (2014): *Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák*. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 9(1-2), pp. 9-28.
201. MARSELEK S. (2006): Környezeti állapot, mezőgazdaság, fenntartható fejlődés. *GAZDÁLKODÁS: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 50(80-2016-518), pp. 12-27.
202. MASON, J. (2005): Kvalitatív kutatás Fordította: Tóth Kinga. [Jószöveg Műhely Kft., Budapest] 208 p.
203. MEGYESI B. (2007): A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27-43.
204. MÉREI F.: (2004). Községek rejtett hálózata. [Budapest. Osiris] 347 p.
205. MEZEI C. (2013): Önkormányzati energetikai fejlesztések. In *Régiók fejlesztése: Támop-4.2. 1. B-10/2/KONV-2010-0002 projekt kutatászáro konferencia. Pécs, Magyarország, 2013.05. 23-2013.05. 24.* (p. 37-45). Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
206. MOLNÁR Sz. - KOLLÁNYI B - SZÉKELY L. (2007): Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. Az információs társadalom, [Gondolat – Új Mandátum, Budapest] 64. p.
207. MOLNÁR M. (2013): Factors of Success in Case of Local Society, *DETUROPE – THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM* Vol.5 Issue 3 pp. 63-70
208. MOSELEY, J.M. (2003): *Rural Development Principle and Practices*. Sage Publication, London. In: Szörényiné K. I. : *A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest] 19. évf. 2005/3-4. pp. 111-137.
209. MULLER, E. K. (1977): Regional urbanization and the selective growth of towns in North American regions. *Journal of Historical Geography* 3 (1): 21–39. In: Tóth G.-Nagy Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák?: A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 53(6), pp. 593-612.
210. MURDOCH, J. (2000): Networks – a newparadigm of ruraldevelopment? *Journal of RuralStudies*, Vol. 16. No. 4. 407-419. In: Csurgó, B.,Szatmári, A. (2014): *Vidéki kultúra, helyi közösség és lokális identitás A kulturális örökség szerepe a lokális identitásépítésben és a közösségfejlesztésben* Hajdúdorogon és Hajdúhadházon. *Metszetek*. pp. 1-19
211. NAGY G. D. (2012): Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban. Pécs, Doktori értekezés [PTE, Pécs] 182 p.
212. NÁRAI M. (2005): A megyei jogú városok innovációs potenciálja. In: Grosz András - Rechnitzer János (szerk.): *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. MTA RKK, Pécs–Győr In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében*. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
213. NEMES NAGY J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. *Hilscher Rezső szociálpolitikai egyesület, Budapest*. pp. 1-203

214. NEMES NAGY J. (2005): Fordulatra várva—a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: Dövényi Zoltán - Schweitzer Ferenc (szerk): *A földrajz dimenziói*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp, pp. 141-158.
215. NEMES NAGY J. (2006): A területi versenyképesség elemzési módszerei. Horváth Gyula (szerk.) *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, pp. 69-83.
216. NEMES NAGY J. (2009): Helyek, terek, régiók. A regionális tudomány alapjai. [Akadémiai Kiadó, Budapest] 350 p.
217. NEMES NAGY J. - TAGAI G. (2009): Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest] 2009/2 pp. 1-18.
218. NEMES G. (2000): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája – az integrált vidékfejlesztés lehetőségei *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., pp. 459–474.
219. NEMES G. - VARGA Á. (2014): Gondolatok a vidékfejlesztésről–alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, 23(3), pp. 384-393.
220. NEMES G. - VARGA Á. (2015): "Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben-sikerek, problémák, dilemmák." pp. 434-444.
221. NEUMANN, J. V. (1945). A model of general economic equilibrium. *The Review of Economic Studies*, 13(1), 1-9. In: Bródy A. (2010): *Fejlődés vagy növekedés*. *Közgazdasági Szemle*, 57, pp. 1075-1086.
222. OBÁDOVICS Cs. (2006): Területi Információs Rendszer adatfeldolgozás módszerei. Egyetemi jegyzet. [Szent István Egyetem, Budapest]. 87 p.
223. OBERLE, W. H. - STOWERS, K. R. - DARBY, J. P. (1974): A Definition of Development. *Journal of Community Development Society*, V ol. 5, No. 1, 61-71. o. In: Faragó, L. (1994). *Adalékok a területfejlesztéssel kapcsolatos fogalmak vitájához*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 8(3-4), pp. 23-39.
224. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2001): *Territorial Outlook*. [OECD, Paris] 279 p.
225. ONYX, J. - BULLEN, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36, 23–42. In: Nagy. G. D. (2012): *Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban*. [PTE,Pécs], Doctoral dissertation 182 p.
226. ÖRSI J. (2016): A vidéki társadalom a rendszerváltozások tükrében, *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon Rendi társadalom – polgári társadalom* 28. Pap J. Tóth Á. (szerk.) Eger, pp. 371-394.
227. PAKURÁR M. - OLÁH J. - NÁBRÁDI A. (2012): New sources of employment to promote the wealth-generating capacity of rural communities. *APSTRACT: Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 6(1033-2016-84100), pp. 15-22.
228. PÁLNÉ KOVÁCS I. (2013): Közigazgatási földrajz In: Jeney, L., Kulcsár, D., & Tózsá, I. (2013). *Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak*. [Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest] 382. p.
229. PÁLNÉ KOVÁCS I. (2016): A magyar területi közigazgatási reformok főbb állomásai. pp. 73-85.
230. PECQUEUR, B. (2006): Le tournant territorial de l'économie globale. In. *Espace et Société* no 124-125, pp. 2-3. In: Póla, P. (2019): *A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere*. pp. 264-275.

231. PÉLI L. (2013): Növekedési pólusok főbb regionális gazdasági összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon Szent István Egyetem, Gödöllő, Doktori értekezés p. 179. <http://www.rno.org/journal/index.php/online-journal/article/viewFile/139/137>
232. PERGER É. (2015): A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat együttműködése keretében megvalósult komplex vidékkutató programról, *Tér és Társadalom* 29(1), 3-10. DOI: 10.17649/TET.29.1.2698 In: Ludescher G. (2017): *A vidék változása Acta Medicinæ et Sociologica* Vol. 8. No. 25. (2017.) pp. 26-43. DOI: 10.19055/ams.2017.8/25/3
233. PIKE, A. - RODRIGUES-POSE, A. - TOMANEY, J. (2006): Local and regional development. Routledge, London-New York. In: Lengyel, I. (2013). *A területi különbségek hazai alakulásának kulcsmomentumai. Közép-Európai Közlemények*, 6(1-2), pp. 227-237.
234. PÓLA P. (2019): A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere. pp. 264-275.
235. POLENSKE, K. R. (2004): Competition, Collaboration and Cooperation: An Uneasy Triangle in Networks of Firms and Regions. *Regional Studies*, 9. pp. 1029–1043. In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131. p.
236. PORTER, A. L. - NEWMAN, N. C. (2004): Patent profiling for competitive advantage. In *Handbook of Quantitative Science and Technology Research* Springer, Dordrecht. pp. 587-612
237. PUTNAM, R. D. (1993): *Making democracy work*, Princeton University Press, Princeton in: Camagni, R. (2007): Towards a concept of territorial capital. In: *Joint congress of the European Regional Science Association and ASRDLF*, Paris. pp. 1-17.
238. RACHER, F. E. - VOLLMAN, A. R. - ANNIS, Robert C. (2004): Conceptualizations of „rural”: challenges and implications for nursing research. *Online Journal of Rural Nursing and Health Care*, vol. 4, no. 2. pp. 61-77. In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 6(1-2), pp. 105-112.
239. RÁCZ K. - VÁRADI M. M. - KELLER J. (2016): Községi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon. pp.1-21.
240. RECHNITZER J. (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk. [MTA RKK. Győr] 208 p.
241. RECHNITZER J. (2000): "Területi politika az EU csatlakozás előtt." *Farkas Beáta–Lengyel Imre (szerk.): Versenyképesség–regionális versenyképesség. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATE Press, Szeged* (2000): pp. 13-24.
242. RECHNITZER J. (2015): Területi tőke szerepe a városfejlődésben - A Győr kód. MTA RKK, kézirat, (megjelenés alatt) In: Czakó, K. (2015). *Diskurzus a területi tőke koncepciójáról. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 29(4), pp. 176-186.
243. RECHNITZER J. - SMAHÓ M. (2011): Területi politika. [Akadémiai Kiadó, Budapest] 456 p. In: Egyedné Gergely, J. (2015): *Az önkormányzatok lehetőségei a szuburbanizációs folyamatok alakításában. A szuburbanizációs hatások térbeli megjelenése és a különbségek mögötti lehetséges okok vizsgálata a Budapesti Agglomeráció példáján* (Doctoral dissertation, Budapesti Corvinus Egyetem).

244. RITTER K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika* 48 (5) pp. 554-572.
245. RITTER K. (2018): A vidékgazdaság foglalkoztatási szerkezete Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 11(4), pp. 400-420.
246. RITTER, W. (1993): Allgemeine Wirtschaftsgeographie. München, Wien. In: Benedek J. (2016): *Centrum-periféria elméletek. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13(1), pp. 4-17.
247. ROMÁNY P. (1998): Miért fontos a vidék? Gazdálkodás, 42. évf. 5. sz. pp. 49–59. In: Csátári B. (2001): *A vidék földrajzi kérdései. A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged*, pp. 25-27.
248. ROSTOW, W., W. (1971): The Stages of Economic Growth. Cambridge University Press. In: Benedek, J. (2016): *Centrum-periféria elméletek. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13(1), pp. 4-17.
249. SABATIER, P.A. - JENKINS-SMITH, H.C. (1993): Policy Change and Learning: An Advocacy Colation Approach, [Westview Press, Boulder, Colo.] 290 p.
250. SAJTOS L. - MITEV A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. [Alinea Kiadó, Budapest] 398 p.
251. SARUDI Cs. (2003): Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. Agroinform Kiadó, Kaposvár. In: Kis, K. (2011): *A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai* (történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján). Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 6(1-2), pp. 105-112.
252. SEN, A. (2003): A fejlődés mint szabadság. Európa Könyvkiadó, Budapest. In: Lengyel I. (2012): *A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország*. pp. 140-150.
253. SHISHMANOVA, M. (2010): Central and peripheral regions—a topical problem in regional policy. *Зборник радова Географског института "Јован Цвијућ" САНУ*, 60(1), pp. 87-105.
254. SHORTALL, S. (2008): Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. In: *Journal of Rural Studies*, 24 (4), pp. 450-457.
255. SHUCKSMITH, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. In: *Sociologia Ruralis*, 40 (2), pp. 208-218. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon* PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
256. SIMON J. (2009): Önkormányzati gazdálkodás az elszámolási és beszámoló rendszer fogságában. *Tér és Társadalom*, 23(4), p. 161-172.
257. SITUATION AND OUTLOOK (1997): Rural Developments. European Comission DG VI: CAP 2000, Working Document In: Csátári B. (2001): *A vidék földrajzi kérdései. A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged*, pp. 25-27.
258. SIVÁK J. (2014): Az önkormányzati rendszer rendszerszemléletben. *Pénzügyi Szemle*, 59(3), pp. 301-315
259. SKRABSKI Á. - KOPP M. - RÓZSA S. - RÉTHELYI J. (2004): A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5(1), pp. 7-25.

260. STIMSON, R. - STOUGH, R. R. - NIJKAMP, P. (2011): Endogenous Regional Development. In Stimson, R. – Stough, R. R. – Nijkamp, P. (eds): Endogenous Regional Development. Perspectives, Measurement and Empirical Investigation. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 1-19. In: Bodnár, G. (2014): *Vidékfejlesztés az endogén fejlődés keretei között*. pp. 198-206.
261. STORPER, M. (2003): "Le economie locali come beni relazionali", in Garofoli G., *Impresa e territorio*, Il Mulino, Bologna, pp.169-207 in: Camagni, R. (2007): Towards a concept of territorial capital. In: *Joint congress of the European Regional Science Association and ASRDLF*, Paris. pp. 1-17.
262. SWINBURN, G. - GOGA, S. - MURPHY, F. (2004): A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh; UK DFID, London; The World Bank, Washington, D.C Internetes elérhetőség: <http://siteresources.worldbank.org/INTLED/552648-1107469268231/20342500/led-primer-hu.pdf>. [Letöltve: 2016.02.10.]
263. SZABÓ P. (2011): Járások Európában – európai körkép a járási szintről és mozaikok a területi közigazgatási változásokból. In: Csité A. - Oláh M. (szerk.): „Kormányozni lehet ugyan távolról, de igazgatni csak közelről lehet jól...” Tanulmány a területi igazgatás magyar történelmi hagyományairól, az átalakításra vonatkozó jelenkori kutatások eredményeinek áttekintése, valamint az európai tapasztalatok bemutatása. HÉTFA Elemző Központ: Budapest, Kézirat. pp. 16-74.
264. SZABÓ Sz. (2011): Vidéki térségek Magyarországon, és azok főbb társadalmi-gazdasági problémái, Vidéki térségek Magyarországon. *Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok* 5. pp. 11-71.
265. SZAKÁL F. (1999): A hazai vidékfejlesztés rendszerének EU-konform kialakítási lehetőségei I. : A vidékfejlesztés szervezési és ökonómiai problémái, a mezőgazdasági és a vidékfejlesztési politikák összefüggései / Szakál Ferenc. - Bp. : BKE Környezetgazd. és Technológiai Tansz., 1999. pp. 101-106.
266. SZÉKELYI M. - BARNA I. (2008): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikáról társadalomkutatók számára. [Budapest, Typotex Kiadó] 453 p.
267. SZENTE Z. (2001): A középszintű közigazgatási hatáskörök telepítésének elvei és gyakorlata Európában. In: Szigeti E. (szerk.) (2001): *Régió, közigazgatás, önkormányzat*. [Budapest, Magyar Közigazgatási Intézet] 383 p.
268. SZENTES T. (2012): A "nemzeti versenyképesség" fogalma, mérése és ideológiája. *Magyar Tudomány*, 173(6), pp. 680-691.
269. SZILÁGYI D. (2014): A vidéki agglomerációk társadalmi-gazdasági jellemzői. *Területi Statisztika*, 54(06), pp. 606-622.
270. SZILÁGYI J. E. (2007): Az agrár- és vidékfejlesztési támogatások új rendszere: 2007. Publicationes Universitatis Miskolcensis. *Sectio Juridica et Politica*, Tomus 25/2. pp. 719–733.
271. SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest] 19. évf. 2005/3-4. pp. 111-137.
272. SZÜCS I. - TÖRCSVÁRI Zs. (2002): Kétváltozós sztochasztikus kapcsolatok. In: Szűcs, I. (szerk.) (2002): *Alkalmazott statisztika*. AGROINFORM Kiadó, Budapest, pp. 275-344.

273. TAYLOR, P. (2004): World city network: a global urban analysis. Routledge, London. In: Tóth G. - Nagy Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák?: A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. Területi Statisztika*, 53(6), pp. 593-612.
274. TERLUIN, I. J. (2003): Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, Vol. 19., Issue 3. pp. 327–344. In: Kis, K. (2014): *Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 9(1-2), pp. 9-28.
275. TODARO, M. P. - SMITH, S. C. (2009): Economic development. (10th edition) Addison-Wesley, Harlow. In: Lengyel I. (2012): *A hazai területfejlesztés zsákutcai: a triális Magyarország. In: Rechnitzer J, Rácz Sz. (szerk.): Dialógus a regionális tudományról. Győr; Pécs: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola: Magyar Regionális Tudományi Társaság*, 2012. pp. 140-150
276. TÓTH B. I. (2013b): A területi tőke szerepe a regionális-és városfejlődésben- Esettanulmány a hazai középvárosok példáján [Doctoral dissertation, NyME] 198 p.
277. TÓTH B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 24(1), pp. 65-81.
278. TÓTH B. I. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
279. TÓTH B. I. (2013a): Időszerű áttekintés: területi fejlettségi vizsgálatok Magyarországon az ezredforduló után. *E-conom*, 2(1), pp. 76-89.
280. TÓTH G. - Nagy, Z. (2013): *Eltérő vagy azonos fejlődési pályák?: A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 53(6), pp. 593-612.
281. TÓTH T. - JÓNA Gy. (2019): "Térségi-térbeli tervezés és hálózatosodás hatásai." pp. 65-84.
282. TÖMPE F. (2007): A társadalmi tőke mértékének és hatásának vizsgálata a farmgazdaságok körében. Szent István Egyetem, Gödöllő. <http://www.avacongress.net/ava2007/presentations/nkfp1/4.pdf> In: Póla, P. (2019): A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere. pp. 264-275.
283. TÖNNIES, F. (1983): *Közösség és társadalom* [Gondolat Kiadó, Budapest] 369. p.
284. TÖRÖK Á. (1999): Verseny a versenyképességért. MeH Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest In: Lengyel I. (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 9, 131. p.
285. ÚJ MAGYARORSZÁG VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM (2015): https://umvp.kormany.hu/download/4/f6/31000/NHRDP_version_12_DG%20AGRI_Accpted_16_November_2015.pdf Letöltés: 2020.10.04.
286. VAN DER PLOEG, J. D. – VAN BROEKKHUIZEN, R. – BRUNORI, G. – SONNINO, R. – KNICKEL, K.– TISENKOPFS, T. – OOSTINDIE, H. (2008): Towards a Framework for Understanding Regional Rural Development. In: van der Ploeg, J.D. – Marsden, T. (eds.) (2008): *Unfolding webs. The dynamics of regional rural development. Royal Van Gorcum, Assen, The Netherlands*, pp. 1-28. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER*

program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.

287. VANCLAY, F. (2011): Endogenous rural development from a sociological perspective. In Stimson, R. - Stough, R. R. - Nijkamp, P. (szerk.): *Endogenous Regional Development. Perspectives, Measurement and Empirical Investigation*. Edward Elgar, Cheltenham, UK - Northampton, MA, USA, 59–72. o. In: Bodnár G. (2016): *Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben PLS-útelemzés segítségével* Doktori értekezés Szegedi Tudományegyetem, pp. 1-243.
288. VARGA A. (2005): Regionális innovációs politika: amerikai tapasztalatok és magyarországi lehetőségek. *Magyar Tudomány*, 7, pp. 857-868.
289. VARGA A. T. - VERCSEG I. (1998): *Közösségfejlesztés*. [Magyar Művelődési Intézet, Budapest], 6. p. 294
290. VARGA E. (2010): A LEADER Program hazai gyakorlatáról. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 54(80-2016-715), pp. 609-619.
291. VASVÁRI T. (2013): "Önkormányzati beruházások finanszírozása az európai uniós támogatások tükrében." *Statistikai Szemle* 91 pp. 155-184.
292. VENTURA, F. - MILONE, P. - VAN DER PLOEG, J. D. (2010): Understanding rural development dynamics. In: Milone, P., Ventura, F. (eds.): *Networking the rural*. Van Gorcum, Assen, 1–29. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont], Regionális
293. WALLERSTEIN, I. (1974): *The modern world-system*. [New York: Academic Press], 1989, 3. p. 392
294. WALLERSTEIN, I. (1979): *The Capitalist World-Economy*. Cambridge University Press, Cambridge. In: Kincses, Á- Rédei, M. (2010): *Centrum–periféria kérdések a nemzetközi migrációban TÉT XXIV. évf. 2010 (4)* pp. 301-310.
295. WALLERSTEIN, I. (1983): *A modern világ gazdasági rendszer kialakulása: a tőkés mezőgazdaság és az európai világ gazdaság eredete a XVI. században.* – [Gondolat Kiadó, Budapest]. 782 p.
296. WALLERSTEIN, I. (1991): *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge University Press, Cambridge. In: Kincses, Á- Rédei, M. (2010): *Centrum–periféria kérdések a nemzetközi migrációban TÉT XXIV. évf. 2010 (4)* pp. 301-310.
297. WALLERSTEIN, I. M. - BENEC K. M. (2010): *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. [L'Harmattan Kiadó, Budapest] 198 p.
298. WARD, N. (2008): *Witness: Professor Neil Ward, Centre for Rural Economy, Newcastle University, gave evidence*. In. *The potential of England's rural economy. Eleventh Report of Session 2007–08 Volume II. Oral and written evidence*. House of Commons Environment, Food and Rural Affairs Committee. The Stationery Office, London. pp. 7–16.
(<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmselect/cmenvfru/544/544ii.pdf>; 2011.06.29.) Idézi: Kis, K. (2014): *Vidék gazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák*. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, 9(1-2), pp. 9-28.
299. WARD, N. - ATTERTON, J. - TAE-YEON K. - LOW, P. - Phillipson J. - Thompson N. (2005): *Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development'*. Centre for Rural Economy Discussion Paper Series No. 1, In: Bodnár, G. (2014): *Vidékfejlesztés az endogén fejlődés keretei között*. pp. 198-206.

300. WATERHOUT, B. (2007): Territorial Capital and its Role in the Territorial Agenda Process. Conference proceedings. Spa-ce.net Conference, Budapest In: Tóth B. I. (2011): *A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 14(5), pp. 530-543.
301. WEISS, D. A. (1996): Towards a theory on the formation of social capital. University of Minnesota. Doktori disszertáció, Minnesota. In: Nagy. G. D. (2012): *Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban*. Pécs, Doctoral dissertation [PTE, Pécs] 182 p.
302. WILSON, P. A. (1995): Embracing Locality In: *Local Economic Development Urban Studies*, Vol. 32, Nos 4- 5, 1995 pp. 645-658
303. WOOLCOCK, M. (2000): The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. Human Resources Development Canada and the OECD, International Symposium. The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well Being, March 19–21, 2000. Quebec City, Canada. In: Kákai, L. (2009): *Civil kapcsolati viszonyok. Civil Szemle*, 4, pp. 111-132.
304. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2001): The World Health Report. Mental Health: New Understanding. New Hope. In: Skrabski, Á. - Kopp M. - Rózsa S. - Réthelyi J. (2004): *A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5(1), pp. 7-25.
305. 1996. évi XXI. törvény: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600021.tv>
Letöltés: 2020.08.13.
306. 67/2007 (IV. 28) OGY határozat 3. melléklete:
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a07h0067.OGY> (Letöltés: 2020.04.23.)
307. 1290/2005/EK tanácsi rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1290&from=SK> Letöltés dátuma: 2020.09.23.

M2: Ábrák és táblázatok jegyzéke

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói	21
2. ábra: Térségi innovációs kehely és alkotótényezők	22
3. ábra: A helyi társadalomszerveződés szintjei.....	55
4. ábra: Önkormányzati beruházások struktúrája és finanszírozása 2004 és 2010 között	63
5. ábra: A kutatás elméleti folyamatábrája	69
6. ábra: 10 000 fő alatti települések.....	98
7. ábra: Vizsgálatba bevont 10 000 fő alatti települések	99
8. ábra: 10 000 fő alatti, TIOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok	100
9. ábra: 10 000 fő alatti, TÁMOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok	102
10. ábra: 10 000 fő alatti, KÖZOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok.....	103
11. ábra: 10 000 fő alatti, KEOP pályázati támogatásból részesült önkormányzatok	104
12. ábra: 10 000 fő alatti, Falumegújítás pályázati támogatásból részesült önkormányzatok	105
13. ábra: 10 000 fő alatti, Vidéki örökség megőrzése pályázati támogatásból részesült önkormányzatok	106
14. ábra: 10 000 fő alatti, IKSZT pályázati támogatásból részesült önkormányzatok.....	107
15. ábra: Magyarország 500 fő vagy ennél kevesebb lakosságszámú települései	108
16. ábra: Az 500 fő alatti önkormányzatok pályázati aktivitása a 2010 és 2013 közötti operatív programokban.....	109
17. ábra: Magyarország 501–10 000 fő lakosságszámú települései.....	110
18. ábra: 10 000 fő alatti, 501 fő vagy ennél több lakosságszámú önkormányzatok pályázati aktivitása a 2010 és 2013 közötti operatív programokban	111
19. ábra: A településen élők rendelkeznek-e helyi közösségtudattal? (%)	112
20. ábra: Hogyan értékeli a helyi hagyományörzést?* (%)	113
21. ábra: Hogyan értékeli a helyi szórakozási lehetőségeket?* (%)	114
22. ábra: Szükségesek-e a közösségi szervezetek a településen? (%).....	115
23. ábra: Tagja-e valamelyik helyi civil szervezetnek? (%)	115
24. ábra: Él valamilyen formában közösségi életet a civil szervezetek keretein kívül? (%)	116
25. ábra: Ön szerint a helyi közösség kialakítása mennyiben az önkormányzat feladata? (%) ..	117
26. ábra: Értékelje az alábbi állítást: az itt élők jól ismerik a falu fejlesztési terveit, tájékozottak a falu helyzetéről, jövőjéről* (%)	117
27. ábra: Miben fejlődött a település? (%)	118
28. ábra: Vállalna-e aktív szerepet a települési problémák megoldásában? (%)	119
29. ábra: A település jövőjét a környező települések határozzák meg? (%)	119
30. ábra: Önkormányzati forrásadszorpció index 500 fő alatti településeken 2010–2013 között	125
31. ábra: Önkormányzati forrásadszorpció index 501 fő feletti településeken 2010–2013 között	131

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Területi egyenlőtlenségek dimenziói	8
2. táblázat: Centrum-periféria elméletek	10
3. táblázat: A területi fejlődésre ható tényezők	16
4. táblázat: A területi tőke alkotóelemei a szakirodalom szerint.....	20
5. táblázat: Központi és alulról szerveződő regionális fejlesztési stratégiák	39
6. táblázat: Vidékfejlesztési modellek.....	43
7. táblázat: Vidékfejlesztési támogatások jellemzői és céljai 2000–2020 között	46
8. táblázat: A vidékfejlesztés jellege az erőforrások származása és a társadalmi tőke erőssége szerint	56
9. táblázat: A jóléti szolgáltatások szerkezete a hazai önkormányzatok kiadásaiban 2009–2014 között, %.....	62
10. táblázat: A félig strukturált interjúk részletei (N = 50)	71
11. táblázat: A vizsgálat során felhasznált adatbázisok	74
12. táblázat: A településsoros elemzés indikátorkészlete.....	76
13. táblázat: A kérdőíves kutatás részletei (N = 484)	77
14. táblázat: A TÁMOP-pályázatok megoszlása lakosságszám szerint 2011-ben.....	101
15. táblázat: Az 500 fő alatti települések lakosságszám szerinti megoszlása	107
16. táblázat: Pályázatok és települési mutatók kapcsolata (500 fő alatt)	122
17. táblázat: Pályázatok és faktorok kapcsolata (500 fő alatt)	123
18. táblázat: Forrásadszorpciós Részindexek összesítése (500 fő alatt)	124
19. táblázat: Pályázatok és települési mutatók kapcsolata (501 fő felett).....	128
20. táblázat: Pályázatok és faktorok kapcsolata (501 fő felett).....	129
21. táblázat: Forrásadszorpciós Részindexek (501 fő felett).....	130

M3: A félig strukturált interjúk kérdései

INTERJÚKÉRDÉSEK

1. Mi jut eszébe arról, hogy helyi közösség?
2. Mit jelent Önnek a helyi közösség?
3. Mi a helyi közösség feladata/szerepe?
4. Ön egyetért-e azzal az állítással, hogy a helyi közösség több mint a lakosság? Ha igen, miért?
5. Fontosnak tartja-e, hogy helyi közösség alakuljon ki egy településen?
6. Meghatározható-e, hogy mekkora területre lehet befolyással egy helyi közösség?
7. Milyen tényezők szükségesek egy helyi közösség kialakulásához? *(mentális és fizikai)*
8. Kik a helyi közösség meghatározó szereplői?
9. Ők a település „öslakói” jellemzően vagy betelepültek, milyen társadalmi réteghez tartoznak?
10. Hogyan jellemezné a helyi közösségét?
11. Milyen erősségei vannak a helyi közösségnek? *(szolidaritás, elkötelezettség, kölcsönösség, bizalom, törődés)*
12. A helyi közösségen belül milyen csoportok vannak? *(milyen témák köré szerveződnek)*
13. Van valamilyen kapcsolat a csoportok között? *(gazdasági, szociális, stb.)*
14. Mi tartja össze a helyi közösséget?
15. Milyen a település mentalitása?
16. Van olyan réteg, akik nem tagjai egyik csoportnak sem?
Miért nem, mi lehet az oka? Tettek a beilleszkedésükért valamit?
17. Milyen a szereplők közötti kapcsolat?
18. Milyen a kapcsolata a helyi közösségnek a közvetlen környezettel? *(szomszédos települések, járáson belül)*
19. Milyen a kapcsolata a tágabb környezettel? *(megye, nagyobb települések, agglomerációs térség)*
20. Kinek kell szerepet vállalnia a helyi közösség kialakításában?
21. Ön szerint a helyi közösség kialakítása mennyiben az önkormányzat feladata?
22. A település közösségi életével kapcsolatban milyen nehézségeket lát?
23. Hogyan oldaná meg a nehézségeket?
24. Ki tudna megoldást nyújtani?
25. Vállalna aktív szerepet a települési problémák megoldásában?

Helyszín: ..... Dátum: .....

Interjúalany: ..... Iskolai végzettség:.....

Szakma: ..... Pozíció/beosztásban válaszol: .....

M4: Szakirodalomból felhasznált indikátorok

Lukovics (2008) versenyképességi indikátorkészlete

I. Alapkategóriák

I.1. Jövedelmek

1. Az egy adózóra jutó adóköteles jövedelmek (AEE+EVA-alap+összevont adóalap, leosztva az adózók adónemenkénti számának összegével)
2. Az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem
3. Az egy adófizetőre jutó munkaviszonyból származó jövedelem
4. Az egy adófizetőre jutó társas vállalkozásból származó jövedelem
5. Egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték

I.2. Munkatermelékenység

6. Az egy foglalkoztatottra jutó AEE
7. Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték
8. Az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó alap

I.3. Foglalkoztatottság

9. A foglalkoztatottsági ráta
10. A munkanélküliségi ráta
11. A személyi jövedelemadót fizetők ezer lakosra jutó száma

I.4. Globális integráltság (nyitottság)

12. Az egy lakosra jutó exportértékesítés nettó árbevétele
13. Az export bruttó hozzáadott értékhez viszonyított aránya
14. A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken
15. A belföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken

II. Alaptényezők

II.1. Kutatás-fejlesztés, technológia, innovációs kapacitás

16. A 10000 lakosra jutó szabadalmak évi átlagos száma 2000-2004

- 17. A 10000 lakosra jutó MTA köztestületi tagok száma
- 18. A 100000 lakosra jutó K+F helyek száma
- 19. Az 1000 lakosra jutó K+F helyek tudományos kutatóinak tényleges létszáma
- 20. Az 1000 lakosra jutó K+F költségek
- 5. A versenyképesség komplex mérése a piramis-modell alapján 121
- 21. Az 1000 lakosra jutó K+F ráfordítások
- 22. Az 1000 lakosra jutó K+F beruházások értéke

II.2. Kis- és középvállalkozások, vállalati szektor

- 23. Működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma
- 24. Működő társas kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma
- 25. Működő jogi személyiségű vállalkozások ezer lakosra jutó száma
- 26. Működő jogi személyiségű kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma
- 27. Működő jogi személyiségű vállalkozások aránya a működő gazdasági szervezetekből
- 28. A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó saját tőke összege
- 29. A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó mérleg főösszege
- 30. A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó jegyzett tőke összege

II.3. Külföldi működő tőke

- 31. Külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszámának 1000 lakosra jutó értéke
- 32. Külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkéjének egy lakosra jutó értéke
- 33. Az 1 lakosra jutó külföldi tőke összege a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban
- 34. A külföldi érdekeltségű vállalkozások nettó árbevételének 1 lakosra jutó értéke

II.4. Humán tőke és infrastruktúra

- 35. Az egyetemet, főiskolát végzett (ek) foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül
- 36. A vezető, értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak aránya az összes

foglalkoztatotton belül

37. A 25 évnél idősebb főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában

38. A 18 évnél idősebb középfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában

39. Távbeszélő fővonalak ezer lakosra jutó száma

40. ISDN vonalak 1000 lakosra jutó száma

41. Az év folyamán épített lakások összes alapterülete

42. Az év folyamán kiadott lakásépítési engedélyek 1000 lakosra jutó száma

II.5. Intézmények és társadalmi tőke

43. Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok aránya a 40-59 éves korosztályhoz viszonyítva

44. Az ezer lakosra jutó belföldi vándorlási különbözet évi átlaga (2000-2004)

45. Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők ezer lakosra jutó száma

46. A működő nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma

47. A felsőfokú intézményekben nappali tagozatos hallgatók ezer lakosra jutó száma

122 Lukovics Miklós: Térségek versenyképességének mérése

III. Sikerességi faktorok

III.1. Gazdasági szerkezet

48. Az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágban (K gazdasági ág, az év végén) működő társas vállalkozások aránya az összes működő társas vállalkozáson belül (%)

49. A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül

50. A szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül

51. Szellemi foglalkozásúak összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya

III.2. Innovációs kultúra és kapacitás

52. A munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtárak beiratkozott olvasóinak ezer lakosra jutó száma

53. Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (intézmény székhelye szerint)

54. Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (kihelyezett tagozatok szerint)

III.3. Regionális elérhetőség

55. Terra Stúdió hétköznapi elérési mutató

56. Terra Stúdió hazai beszállítói elérési mutató

57. Terra Stúdió multi elérési mutató

III.4. A munkaerő felkészültsége

58. A legalább középiskolai érettségivel rendelkező, helyben dolgozó lakónépesség 1000 lakosra jutó száma

59. A főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkező helyben foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma

60. Elvégzett átlagos osztály (évfolyam) szám

III.5. Társadalmi szerkezet

61. A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből

62. 0-18 éves népesség aránya az állandó népességből

63. Élveszületések száma/halálozások száma

64. Vitalitási index

65. Egyszemélyes háztartások ezer lakosra jutó száma

66. A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya

67. A térségközpont lakosságának aránya a kistérség lakosságából

5. A versenyképesség komplex mérése a piramis-modell alapján 123

III.6. Döntési központok

68. A kistérség részesedése a 250- és több főt foglalkoztató működő jogi

személyiségű vállalkozások országos számából

69. A kistérség részesedése az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából

III.7. A környezet minősége

70. Az ismertté vált közvédas bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint

71. Az ismertté vált gazdasági bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint

72. A nappali ellátást nyújtó idősök klubjai működő férőhelyeinek száma 1000 hatvan évnél idősebb lakosra

73. Közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások ezer lakosra jutó száma

III.8. A régió társadalmi kohéziója

74. Az 1000 lakosra jutó elvándorlások száma

75. Az 1000 lakosra jutó odavándorlások száma

76. A helyben dolgozó foglalkoztatottak aránya a más megyébe eljáró foglalkoztatottakhoz

77. Helyben dolgozó értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak/más településre eljáró értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak

78. A naponta bejáró foglalkoztatottak aránya a más megyébe naponta eljáró népességben

Forrás: Lukovics, 2008: 120. o.

Kis és Goda (2013) mutatókészlete

Pillér	Dimenzió	Mutató	Adatgazda	Év
Környezet	Politikai	Szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma / Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma	KSH	2010/2010
	Gazdasági	Hasznosított települési szilárd hulladék (újrafeldolgozással, komposztálással és energiahasznosítással, összesen) / Összes elszállított települési szilárd hulladék mennyisége	KSH	2010/2010
	Társadalmi	Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma / Lakásállomány	KSH	2010/2010
	Technológiai	Másodlagos közműöllő (Közcsontra hálózatba bekapcsolt lakások száma / Közütemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma)	KSH	2010/2010
Infrastruktúra	Politikai	Idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza kilométerben autópálya csomópontig	GeoX Kft.	2010
	Gazdasági	Egyébélelmiszer-szaküzletek száma	KSH	2010
	Társadalmi	Szakiskolai, Szakközépiskola, Technikumi, Gimnáziumi végzettségű regisztrált munkanélküliek száma / Állandó népesség száma	KSH	2010/2010
	Technológiai	Közvetlen járatok átlagos menetideje a kistérség központba	Cdata Kft.	2009
Helyi gazdaság	Politikai	Iparüzési adó / Állandó népesség száma	TÁKISZ	2009/2009
	Gazdasági	Regisztrált gazdasági szervezetek száma / Állandó népesség száma	KSH	2010/2010
	Társadalmi	Üzemanyagtöltő állomások száma / A település területe	KSH	2010/2010
Társadalmi aktivitás	Technológiai	Internet előfizetések száma / Lakásállomány	GKIE.NET	2010/2010
	Politikai	Regisztrált nonprofit szervezetek száma (év végén) / Állandó népesség száma	KSH	2010/2010
	Gazdasági	Bölcsődék száma (önkormányzati, üzemi, magán stb.) / 0-14 éves állandó népesség száma	KSH	2009/2009
	Társadalmi	Vándorlási különbözet	KSH	2010
	Technológiai	Közvetlen járatok száma naponta a kistérség központba	KSH	2009
Turizmus - extern kapcsolatok	Politikai	Idegenforg. adó épület és tartózkodás után	KÖH	2010
	Gazdasági	Összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek száma	KSH	2010
	Társadalmi	Játszóterek, tornapályák, pihenőhelyek száma / Állandó népesség száma	KSH	2009/2009

Forrás: Kis és Goda, 2013: 121. o.

M5: A kérdőíves kutatás kérdései

A KÉRDŐÍVES KUTATÁS SORÁN HASZNÁLT KÉRDŐÍV¹⁸

TÉRKAPCSOLATOK, TÁRSADALMI- GAZDASÁGI VISZONYOK

SZENT ISTVÁN EGYETEM GÖDÖLLŐ

GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

.
. .
. .
. .
. .
. .
. .
. .

9. Véleménye szerint az alábbi állítások mennyire igazak .....(település neve)?

Osztályozzon 1-től 5-ig, ahol az 5-ös azt jelenti, hogy teljes mértékig egyetért, az 1-es pedig, hogy egyáltalán nem ért egyet az állítással. Készüljön SZÉLJEGYZET, ha elégtelent mond a válaszadó!

	Osztályzat (1-5)	Nem tudja
2. A (településen) élők rendelkeznek helyi közösségtudattal.		
5. Az itt lakók jól ismerik a falu fejlesztési terveit, tájékozottak a falu helyzetéről, jövőjéről.		
8. (település) jövőjét a környező városok fejlődése határozza meg.		
9. (település) jól kihasználja minden adottságát.		

.....
. .
. .
. .
. .

13. Hogyan értékeli az alábbi szempontokat? (Ha nagyon gyenge az osztályzat, akkor indokot is kérünk! (Az osztályozáskor 1-től 5-ig értékeljen, ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat. 9: ha nem tudja értelmezni a kérdést.)

	osztályzat	szöveges értékelés
13. a helyi hagyományörzés		
14. a helyi szórakozási lehetőségek		
15. a helyi civil aktivitás		
16. a magyar-cigány együttélés helyben		

.
. .
. .

27. Mi jut eszébe arról, hogy helyi közösség?

.....
.....

28. Ön szerint a helyi közösség kialakítása mennyiben az önkormányzat feladata?

1. kizárólag az önkormányzaté
2. részben, főleg a civilekkel együttműködve
3. részben, a lakossággal együttműködve
4. részben, a civilekkel és a lakossággal együttműködve

¹⁸ A kérdőív csak a kutatásban felhasznált kérdéseket tartalmazza.

5. nem feladata

6. egyéb:.....

.
.
.

31. Ön szerint szükségesek-e a közösségi szervezetek a faluban?

1. igen   2. nem

32. Ön milyen helyben működő civil szervezeteket ismer? (Az osztályozáskor 1-től 5-ig értékeljen, ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat.)

33. Tagja-e valamelyik helyi civil szervezetnek?

1. igen tagja vagyok (az előzőekben használt felsorolás száma(i)):

2. nem vagyok tagja, de önkéntesként tevékenykedek benne (az előzőekben használt felsorolás száma(i)):

3. nem vagyok tagja, de részt veszek a rendezvényein (az előzőekben használt felsorolás száma(i)):

4. nem , mert .....

.....

34. Ön él-e valamilyen formában közösségi életet a civil szervezetek keretein kívül?

1. igen (éspedig).....

2. nem (éspedig).....

3. egyéb.....

.
.

36. Ön vállalna-e aktív szerepet a települési problémák megoldásában?

1. igen

2. nem

3. nem tudja

4. nincs válasz

5. egyéb:.....

M6: Pályázatok támogatási céljai

FELHÍVÁS MEGNEVEZÉSE	FEJLESZTÉSI CÉLJA
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A felhívás célja segíteni a hátrányos helyzetű munkanélküliek belépését és tartós beilleszkedését a nyílt munkaerőpiacra.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	Szervezetek által alkalmazható, a korábbinál hatékonyabb, innovatív foglalkoztatási modellek kialakítása és megvalósítása.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A család, mint szociális és gazdasági egység jövedelemszerző képességének erősítése, a szociálisan hátrányos helyzetű inaktív, illetve tartósan alacsony jövedelmű emberek gazdasági aktivizálása, a generációkon átívelő passzivitás felszámolása elsősorban szocializációt segítő tevékenységek megvalósításával.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A munkaerő-piacon hátrányos helyzetű álláskereső és inaktív foglalkoztathatóságának javítása, elsősorban a nyílt munkaerő-piacra való be- illetve visszasegítése komplex, személyre szabott – szolgáltatásokat és támogatásokat egyéni fejlesztési tervbe rendező – programok révén
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A pályázat célja olyan helyi szintű, innovatív tartalmú, kísérleti projektek megvalósítása, amelyek az intézmények együttműködésének javításán, működésük racionalizálásán és a helyi igényeknek való jobb megfeleltetésén, valamint a nyitvatartási és ügyintézési idők és a szolgáltatások rugalmasabbá tételén keresztül hozzájárulnak a munka és a magánélet összeegyeztetésének megkönnyítéséhez, a „kényszerű” szabadságon vagy munkahelyről távol töltött órák számának csökkentéséhez.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A munkáltatóknál a foglalkoztatás rugalmasságát úgy növelik, hogy az érdemben hozzájáruljon a munka és a magánélet összeegyeztetésének elősegítéséhez
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A pályázati kiírás célja a munkahelyi és a családi élet összeegyeztetésének elősegítése és ezáltal a kisgyermeket nevelő szülők munkaerő-piaci részvételének növelése.
Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP)	A projekt célja az aktív munkaerő-piaci politikák eredményességének és hatékonyságának javítása, az NFSZ által nyújtott szolgáltatások infrastruktúrális feltételeinek fejlesztése, a kapacitások bővítése, új feladatainak ellátásához szükséges feltételek megteremtése, az új szolgáltatási modell kiterjesztése.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	Célja az alacsony iskolai végzettségű, illetve szakképzetlen felnőttek számára lehetővé tenni, hogy képzésben vegyenek részt, és ezáltal javuljon a munkaerőpiaci helyzetük.
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	A foglalkoztatási szövetkezet létrehozásához szükséges szervezeti és infrastruktúra fejlesztése, a foglalkoztatási szövetkezet alapító tagjai számára a foglalkoztatási szövetkezet alapítását előkészítő szervezési feltételek biztosítása
Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)	Célja olyan szociális gazdasági szövetkezet támogatása, amely a megújuló energiaforrás összegyűjtése, termelése és energetikai célú felhasználása révén széles körben biztosítja a lehetőséget a hátrányos helyzetű célcsoportok a foglalkoztatásra, képzésre, esélyt biztosítva ezáltal az egyénnek az önálló megélhetésre
Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)	Közlekedésfejlesztési projektek előkészítésének támogatása
Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)	A pályázat célja egyfelől a Magyarországon áthaladó áruszállítások jobb logisztikai kiszolgálásának, másfelől az ipari parkokban működő vállalkozások piacra jutásának elősegítése közlekedési infrastruktúra elemek fejlesztése révén.
Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)	Önkormányzati tulajdonú belterületi utak fejlesztése három régióban
Közlekedés Operatív Program (KÖZOP)	Kerékpárforgalmi hálózat fejlesztése a régiókban

Környezet és Energia Operatív Program (KEOP)	Ösztönözni a decentralizált, környezetbarát megújuló energiaforrást hasznosító rendszerek elterjedését
Környezet és Energia Operatív Program (KEOP)	Ösztönözni a decentralizált, környezetbarát megújuló energiaforrást hasznosító rendszerek elterjedését, kiemelt hangsúlyt fektetve az energiahatékonyságra és az energiatakarékosságra
ÚMVP – Integrált Községi és Szolgáltató Tér (IKSZT)	Célja a vidéki lakosság megtartása érdekében a helyben elérhető alapszolgáltatások körének bővítése, minőségének és hozzáférhetőségének javítása többfunkciós szolgáltató központok létrehozásával, a többnyire kihasználatlan épületek felújítása és műszaki korszerűsítése révén
ÚMVP - Vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése	Célja a vidéki térség településein a kulturális örökség fenntartása, helyreállítása, korszerűsítése, ezen belül a településkép és a környezet állapotának javítása, az épített, természeti és kulturális örökség és helyi identitás megőrzése, megújítása, és ezáltal a települések vonzerejének növelése.
ÚMVP - Falumegújítás és -fejlesztés intézkedés	Céljai: - helyi vagy országos védelem alatt nem álló, a település megjelenésében szereppel bíró épületek külső felújítása; - a település környezetét és megjelenését javító kisléptékű infrastruktúra-fejlesztések támogatása; - új piacok létrehozása a helyben megtermelt mezőgazdasági termékek értékesítési feltételeinek javítása céljából, valamint a meglévők fejlesztése, bővítése, az előírásoknak történő megfeleltetése; - kültéri, közcélú feladatokat ellátó játszóterek kialakítása, valamint a meglévők korszerűsítése

Forrás: Széchenyi 2020 honlap adatai alapján saját szerkesztés

M7: Az önkormányzatok forrásadszorpció indexei

500 fő alatti lakosságszámmal rendelkező településekre vonatkozó eredmények

A településeket a kvartilisek¹⁹ alapján a következő csoportokba soroltam:

1. az alsó kvartilisérték alatt ($FAI_{\text{ö}} < 0,01$): alacsony adszorpció indexű települések;
2. az alsó és a felső kvartilisérték között ($0,01 \leq FAI_{\text{ö}} \leq 0,08$): átlagos adszorpció indexű települések;
3. a felső kvartilisérték felett ($FAI_{\text{ö}} > 0,08$): magas adszorpció indexű települések;

Alacsony adszorpció indexszel rendelkező települések:

Nemesmedves	Percse	Pusztapáti	Ramocsa	Gombosszeg	Libickozma
Becskeháza	Gosztola	Szijártóháza	Zalaszombatfa	Kisvásárhely	Valkonya
Nemeskísfalud	Börzönce	Markóc	Szaknyér	Orfalu	
Hegyhátszentmárton	Salföld	Kékkút	Égerszög	Almáskeresztúr	Abaújalpár
Alsósenterzsébet	Viszló	Zebecke	Gömörszőlős	Hosztót	Vindornyalak
Tésa	Kutasó	Keléd	Külsősárd	Kallósd	Komlódtótfalu
Rábasebes					
Filkeháza	Magyarlukafa	Hegymeg	Ormándlak	Vindornya	fok Nemesládony
Apátvarasd	Bokor	Tófü	Ebergóc	Nagykölked	Padár Szakácsi Edve
Vékény	Vázsnok	Zsebeháza	Hernádbüd	Újszalonta	Abaújszolnok
Balatonhenye	Szentpéterfölde	Vekerd	Monoszló	Barlahida	Tótszentgyörgy
Balatoncsicsó	Dozmat	Hegyhátsál	Ózdfalu	Szászfa	
Bükkmogyorósd	Péterhida	Baranyaszentgyörgy	Zsujta	Apácatorna	Grábóc
Nagyvejke	Várong	Csurgónagymarton	Drávaszerdahely	Kiscsehi	
Vejti	Pusztaradvány	Sósvertike	Zsédény	Kiscséc	Ozmánbük
Fazekasboda	Öcs	Bodmér	Vigántpetend	Szalafő	Visnye Hernádpetri
Kacorlak	Edde	Raposka	Somogyegres	Pat	Nyugotszenterzsébet
Hunyadfalva	Kisrákos	Ibafa	Bakháza	Kávás	Márkháza Nagybudmér
Petőmihályfa	Szentbékáll	Drávacsehi	Rábatöttös	Somogyacsa	Csáfordjánosfa
Gelsesziget	Rádfalva	Tótújfalu	Cserénfa	Kéked	Kercaszomor Rátót
Egeralja	Somogyviszló	Szegerdő	Hirics	Beret	Sorkikápolna Tiszatardos
Pusztafalu	Tornaszentjakab	Szinpetri	Tömörd	Gyügye	
Sopronnémeti	Kilimán	Sáska	Szentistvánbaksa	Trizs	Murarátka
Sóstófalva	Hejce	Fáj	Nagykeresztúr	Szulimán	Kiskassa
Tarnaszentmária	Piskó	Hermánszeg	Zalaszentlőrinc	Csombárd	Dövény
Magyardombegyház	Mindszentkál		Hetefejércse	Somlójenő	Kisszentmárton
Nemescsó	Nagygeresd	Dúzs	Nagyrákos	Ganna	Mekényes Bedő Bonnya
Hejőkürt	Halogy	Szakadát	Detek	Korlát	Felsőberekci Zselickislak
Nagypirit	Olcsvaapáti	Szenyér	Uszka	Gyöngyösmellék	Gősf
Kisnamény	Aszófő	Resznek	Kérsemjén	Répceszemere	Nyögér
Fülpösdaróc	Hernádkércs	Kissikátor	Szava	Old	Pinnye Tiszavalk Kishuta
Kisapáti	Bocsk	Lovas Újvárfalva	Kásád	Bakonyszücs	Belecska Csép

¹⁹ Egy adatsor három kvartilissel rendelkezik: alsó, középső és felső. Az alsó kvartilis érték alatt, illetve a felső kvartilis érték felett van az adatok 25-25 százaléka, a két kvartilis az adatok 50 százalékát fogja közre.

Patalom	Fulókércs	Sóly	Uzsa	Vindornyaszőlős	Szemere	
Répcervis	Pápoc	Vaspör	Mezőhék	Fony	Szőkéd	Szergény
Egervölgy	Bakonypölöske		Dabrony	Füzérradvány	Uppony	Folyás
Csipkerek	Endrőc	Csánig	Szóc	Bátor	Nagypall	Dénesfa
Kamond	Váckisújfalu	Ócsárd	Marcal	gergelyi	Ömböly	Borjád
Nadap Balajt	Bogádmindszent		Rigyác	Káptalantóti	Vashosszúfalu	Kám
Zsarolyán	Orosztony	Bazsi	Kup	Drávasztára	Köveg	Szebény

Magas adszorpció indexszel rendelkező települések:

Teleki	Rinyabesenyő	Pusztacsalád	Ecseny	Palkonya	Pácsony	Szentliszló
Szakonyfalu	Vasasszonyfa	Tákos	Szabolcs	Szalatnak	Kapolcs	
Nagydém	Oszlár	Nyíri	Mecsekpölöske	Csém	Kertészsziget	Adorjánháza
Sobor	Gagyapáti	Dobronhegy	Vaskeresztes	Somogysimonyi	Zajk	Torvaj
Császló	Murga	Csér	Almásháza	Óbudavár	Pamlény	Tengeri
Zalasárszeg	Rápoly	Szilvás	Rigács	Maráza	Dobri	Szentimrefalva
Nagygörbő	Márfa	Somogyicsicsó	Terpes	Hernádcéce	Porrog	Damak
Kissomlyó	Mikekarácsonyfa	Gagybátor	Lovászhetény	Négyes		
Csonkahegyhát	Szőkedencs	Lénárdaróc	Baktüttös	Cserdi		
Bükkszentmárton	Szente	Fedémes	Nagycsepely	Feketeerdő	Szóce	
Szente	gát	Alsószölnök	Kisvejke	Petrikeresztúr	Siklósnagyfalu	
Hegyszentmárton	Léh	Kerkáskápolna	Dinnyeberki	Óbánya	Meszes	
Polány	Paloznak	Büssü	Szentmargitfalva	Tikos	Darnó	Hegyháthodász
Bihardancsháza	Ipolytölgyes	Hencse	Kemeneskápolna	Kisbudmér	Körös	
Heresznye	Csatka	Teresztenye	Horváthertelend	Pécsdevecser	Besence	
Harasztifalu	Magyarnádalja	Felsőregmec	Szilvásszentmárton	Drávaiványi		
Lúzsok	Mencshely	Böde	Nyim	Szentantalfa	Iszkáz	Gic
Balatonrendes	Pócsa	Katádfa	Illy	Kemestaródfa	Kerecseny	Mesteri
Pamuk	Zselickisfalud	Nemesrádó	Bogdása	Gige	Kisunyor	Mónosbél
Királysztistván	Belvárdgyula	Kemenespálfa	Borsodgeszt	Nagyhuta		
Zselicszentpál	Kisbucsa	Vöckönd	Szőlősardó	Csarnóta	Drávagárdony	
Kupa	Kálócfa	Vászoly	Kőszegdoroszló	Kisgyalán	Hegymagas	
Csehbánya	Misefa	Bakóca	Nagyotófalva	Zalavég	Boldogasszonyfa	
Kisberzsény	Vilyvitány	Szőke	Tomor	Kiskinizs	Varbóc	Barnag
Kerkaszentkirály	Velem	Nagykinizs	Cserháthaláp	Varsád	Csitar	Kisbajom
Pusztatölgyes	Döröske	Lócs	Bódvarákó	Csonkamindszent	Őr	magyarósd
Pápadereske	Gasztony	Zalamegyes	Irota	Bezeréd	Illocska	
Köveskál	Nagypáli	Kétyölgy	Ziliz	Vöröstó	Kisasszond	Lápfő
Németfalu	Alsóregmec	Monaj	Egyházasharaszti	Kalaznó	Ligetfalva	
Páprád	Boncodfő	Bezede	Dubicsány	Vámoscsalád	Fancsal	
Pusztaszemes	Drágszél	Szatta	Somlóvecse	Kékesd	Fertőboz	Gadány
Zalamerénye	Nagykutas	Hosszúvíz	Kishajmás	Veszprémfajsz	Potony	
Szentdénes	Szabadi	Pálfiszeg	Táska	Békás	Pórszombat	Főnyed
Kisecset	Lendvadedes	Lendvajakabfa	Pötréte	Ládbesenyő	Karos	Gyugy
Rönök	Várfő	Alsótold	Sámsonháza	Pethőhenye	Gagyvendégi	Gordisa
Bélavár	Pinkamindszent	Szalapa	Ófalu	Csabas	szabadi	Döbröce

Kazsok	Sénye	Baskó	Rakacaszend	Nagyhajmás	Gadna Ivándárda	Gyűrűs
Bódvalenke	Moha	Nemesborzova		Gilvánfa		

A maradék 486 település átlagos adszorpciós indexszel rendelkezik.

501 fő feletti lakosságszámmal rendelkező településekre vonatkozó eredmények

A településeket a kvartilisek alapján a következő csoportokba soroltam:

1. az alsó kvartilisérték alatt ($FAI_{\bar{o}} < 0,01$): alacsony adszorpciós indexű települések;
2. az alsó és a felső kvartilisérték között ($0,01 \leq FAI_{\bar{o}} \leq 0,05$): átlagos adszorpciós indexű települések;
3. a felső kvartilisérték felett ($FAI_{\bar{o}} > 0,05$): magas adszorpciós indexű települések;

Alacsony adszorpciós indexszel rendelkező települések:

Magyarszecsőd	Eplényfülesd	Pankasz	Acsalag	Tiszabábolna	Olaszfa
Bakonyoszip	Klárafalva	Szalmatércs	Balatonszőlős	Bonyhádvarasd	
Nagyalásny	Egyházasdengeleg	Ordas	Tiszavid	Parádsasvár	Somogyfajsz
Hetvehely	Kétdobony	Jákfa	Balatonmagyaród	Zubogy	Doba
Kemendollár	Bakonybánk	Csatár	Ambrózfalva	Kéleshalom	Ábrahámhegy
Kisbárapáti	Kereki	Felsőpáhok	Ipolytarnóc	Kisigmánd	Hét
Ártánd	Répáshuta	Bőszénfa	Kőút	Telekes	Sárkeszi
Kemenesmihályfa	Móricgát	Csesznek	Erdőkürt	Somogygeszti	
Géberjén	Sajópuspöki	Szálka	Dör	Berkenye	Szabás
Rábacsanak	Vadna	Salomvár	Malomsok	Somogymeggyes	Bajánsenye
Zubogy	Beregsurány	Bojt	Mátételke	Lippó	Sajóivánka
Lak	Kömörő	Pörböly	Magyargencs	Alsóújfal	Kemenessömjen
Vanyola	Vérteskethely	Csincse	Taktabáj	Csaroda	Peresznye
Úny	Nagygyimót	Kondorfa	Nagykorpád	Pátyod	Ete
Dunatetőtlen	Alsószentiván	Kács	Kunbaracs	Püski	Szajla
Felsőszőlőnk	Abaújkér	Tiszacsermely	Erdőkövesd	Ferencszállás	Keszeg
Székelyszabar	Nagypeterd	Csővár	Bánokszentgyörgy	Kisnémedi	Vízvár
Mihálygerge	Szeleste	Ivanc	Ragály	Lipót	Tanakajd
Göncruszka	Patvarc	Sátorhely	Hevesaranyos	Szulok	Tófej
Som	Alsónemesapáti	Mike	Ácsteszer	Eszteregnye	Nagyar
Körösnagyharsány	Jászágó	Nyírlövő	Értény	Csobád	Galgaguta
Túristvándi	Sáregres	Szajk	Kömpöc	Bátorliget	Szamossályi
Tomajmonostora	Vereb	Zsurk	Sárhida	Bekölce	Söpte
Mikófalva	Karmacs	Újrónafő	Egyházasgerge	Baté	Zsira
Mesterszállás	Külsővat	Osztopán	Attala	Barabás	Erk
Mogyorósbánya	Gemze	Bikal	Balatongyörök	Pölöske	
Pusztakovácsi	Geszt	Körösszakál	Uraiújfal	Káptalanfa	Agyagosszergény
Nagycséc	Balsa	Hugyag	Sóshartyán	Cserhátsurány	Fülöpháza
Harkakötöny	Nyárad	Felsőlajos	Zichyújfal	Kardoskút	Vácduka
Tiszaigar	Patak	Zalacsány	Berekfürdő	Mindszentgodisa	Vatta

Györköny	Cikó	Rábatamási	Szakcs	Darány	Kemenesmagasi	Tiszakerecseny
Ságújfalu	Kaposszerdahely	Nagyrécse	Berente	Lukácsháza	Hobol	
Kázmárk	Mozsgó	Bocfölde	Csász	Gátér	Gyöngyösfalu	Almáskamarás
Dunafalva	Gyulaj	Szuhakálló	Mezőladány	Sáp	Mezőkomárom	
Szentpéterfa	Géderlak	Rábahídvég	Kisar	Penészlek	Dad	Noszlop
Tiszabecs	Pusztahencse	Hejőkeresztúr	Hollóháza	Beszterec	Monostorapáti	
Juta	Somlóvásárhely	Karancsság	Feldebrő	Gérce	Balogunyom	Káld
Mezőcsokonya	Tabdi	Babót	Szőlősgyörök	Nyírgelse	Hahót	Révfülp
Tótvázsony	Tenk	Ecseg	Ároktő	Eperjeske	Balatonvilágos	Őriszentpéter
Bükkösd	Lovászi	Mártély	Mezőszemere	Pápateszér	Ilk	
Kőszárhegy	Vértessomló	Jármi	Regöly	Vajdác	Rohod	Sarud
Tiszaderzs	Lovászipatona	Tihany	Szendehely	Bakonybél	Sényő	Városlőd
Mezőszentgyörgy	Kocsola	Nagyberény	Balatonfőkajár	Vilmány		
Sáta	Neszmély	Dalmand	Erdőbénye	Mesztegyő	Bánréve	
Sárkeresztes	Acsa	Réde	Dunaalmás	Szakály	Tiszatelek	Ecsegfalva
Egerbakta	Alsóvadász	Kutas	Tiszapalkonya	Száksszend	Gyöngyösoroszi	
Pácin	Szeremle	Söjtör	Tevel	Egercsehi	Tiszajenő	Ludányhalászi
Karancsalja	Papkeszi	Úrhida	Csokonyavisonta	Végegyháza	Pátka	
Balatonszentgyörgy	Szerep	Újszentmargita	Petőfiszállás	Nagykamarás	Szücsi	
Bátmonostor	Csór	Kékcse	Ladánybene	Szabolcsveresmart	Balatonkeresztúr	
Bak	Jásztelek	Nagykörű	Tiszakanyár	Zalakaros	Nagycenk	
Tarnaméra	Jánkmajtis	Varsány	Dunakiliti	Csopak	Nyírtura	
Nyársapát	Nagyvázsony	Ikervár	Ságvár	Kakasd	Nádasdladány	Zsadány
Ozora	Markaz	Pap	Pacsa	Kesznyéten	Tázlár	Kópháza
Szigetszentmárton	Miske	Galgamácsa	Sály	Petneháza	Izsófalva	Vajszló
Kömlő	Bakonyszentlászló	Berekböszörmény	Nyírmihálydi	Szurdokpuszpöki		
Aszaló	Csegele	Pázmánd	Pusztaföldvár	Anarcs	Heréd	Taszár
Ökörítőfülpös	Szentkirályszabadja	Tiszabercel	Tolcsva	Szigetújfalu	Csávoly	
Nyírmártonfalva	Szárliget	Gégény	Szamosszeg	Sirok	Szihalom	
Forráskút	Döbrököz	Nagyoroszi	Máriapócs	Nagydobos	Mány	
Mátraderecske	Öskü	Almásfüzitő	Valkó	Buják	Zomba	Konyár
Tarpa	Nyírkarász	Ják	Kéthely	Ónod	Sárkeresztúr	Forró
Bagamér	Székkutas	Mezőzombor	Mágocs	Jászszenlászló		
Újszilvás	Vértesszőlős	Pákozd	Kisláng	Görbeháza	Kocs	Lánycsók
Gomba	Tornyospálca	Beremend	Jánoshida	Kimle	Diósjenő	Beled
Jászkarajenő	Verőce	Nyírlugos	Petőfibánya	Tápiószőlős	Nyírbogdány	
Nagyigmánd	Bük	Bordány	Boldog	Abasár	Bakonycsernye	Zsombó
Nyírbogát	Deszk	Csanádpalota	Tarcal	Sajókaza	Lengyeltóti	Dusnok
Nagymágocs	Nagybajom	Hodász	Balatonkenese	Mikepércs	Erdőtelek	
Tápiógyörgye	Adony	Baktalórántháza	Jászsalsószentgyörgy	Kengyel		
Nagyvenyim	Helvécia	Nyírábrány	Mende			

Magas adszorpciós indexszel rendelkező települések:

Vásárosnamény	Szamosangyalos	Cégénydányád	Zalabér
Kemenesszentpéter	Szentlászló	Veszkény	Zsana
		Dormánd	Andocs

Kisapostag	Cered	Máriakálnok	Dunaegyháza	Dédestapolcsány	Zalaapáti
Levél	Tiszasziget	Kisléta	Balatonszemes	Ágasegyháza	Soponya Tar
Karcsa	Csabacsüd	Tiszapüspöki	Maroslele	Bátya Baks	Badacsonytomaj
Tengelic	Tarján	Szentistván	Rudabánya	Balástya	Bag Pécsvárad
Kállósemjén	Decs	Doboz Tab	Kerekegyháza	Putnok	Somogyhárságy
Alsószuha	Boldogkőújfalú	Pécsely	Muraszemenye	Györgyarló	
Nemesbőd	Acsád	Vezseny	Nagyacsád	Olcsva Jásd	Nagynyárád
Sopronhorpács		Búcsúszentlászló	Gacsály	Egyházaskozár	
Bábonymegyer		Bernecebaráti	Vokány	Újtikos	Vajta Bodrogolaszi
Bihartorda	Héhalom	Kehidakustány	Galgagyörk	Felsőszentmárton	
Biharugra	Örményes	Szelevény	Zebegegy	Hegykő	Magyarpolány
Vitnyéd	Kurd Súr	Sióagárd	Magyarcsanád	Kübekháza	Kunszállás
Kaposfő	Pócspetri	Nyirád	Karancsbeszi	Mátraterenye	Rákócziújfalú
Nyírgyulaj	Tiszabездé	Gyöngy	Kaszaper	Városföld	Tápióság
Tunyogmatolcs		Tiszaeszlár	Iregszemcse	Lepsény	Bélapátfalva Harkány
Bábolna	Szendrő	Kenderes	Tápiószentmárton	Ibrány	Nyírtelek
Fegyvernek	Fehérgyarmat	Fityeház	Nagybarca	Rezi	Pátroha
Csanádalberti	Szátok	Szécsényfelfalu	Magyarkeresztúr	Balatonőszöd	
Somogybabod	Felsővadász	Kustánszeg	Nemesbük	Sántos	Dencsháza
Balatonmáriafürdő	Káva	Golop	Pusztaszentlászló	Sárpilis	Lad
Zalatárnok	Kétpó	Nagyrozvágy	Jánd	Tapsony	Nyírákó Csikóstóttós
Kővágóörs	Kapospula	Szigliget	Kajászó	Öregcsertő	Szentpéterúr
Felsőnyárád	Rum Áporka	Magyarszék	Bükkzsérc	Egerszólát	
Beloianisz	Csákberény	Penc	Alsóörs	Tiszatarján	Novajidrány
Ramocsaháza	Tibolddaróc	Szokolya	Bükkábrány	Érpatak	MonokPiricse
Nagycsérkesz	Sarkadkeresztúr	Báta	Murakeresztúr	Fertőrákos	Parád Csány
Méhkerék	Ostoros	Dombegyház	Mád	Békéssámson	Ruzsa Iváncsa
Levelek	Szabadkígyós	Érsekcsanád	Szalkszentmárton	Tokodaltáró	Tóalmás
RöszkeKál	Hort	Perkáta	Letenye	Lakitelek	Kaba Nyíradony
Dunaföldvár	ÚjtelekBár	Vasboldogasszony	Hidvégárdó	Kisnána	
Rábapordány	Szendrőlád	Mezőnyárád	Tiszasüly	Tarnalelesz	Tiszaroff
Kerecsend	Tiszaabura	Pogányszentpéter	Nagytevel	Rábakecöl	
Szalaszend	Szigetbecse	Tardos	Palotás	Szentlőrinc	káta Pálmonostora
Újhartyán	Hegyeshalom	Szabadbattyán	Zádorfalva	Markotabödöge	Nick
Piliny Fácánkert	Öttömös	Méhtelek	Bársonyos	Nagylózs	
Márianosztra	Felsődobsza	Takácsi	Bodrogkisfalud	Vizsoly	
Homrogd	Szalonna	Tiborszallás	Sajóörös	Medgyesbodzás	
Iharosberény	Rád	Szár	Szomolya	Pálfa	Németkér Lőkösháza
Balatonfenyves		Csökmő	Cserkeszlő	Hidas	Tiszaszentimre
Gencsapáti	Böhönye	Szedres	Szank	Segesd	Ballószög Kunágota
Nyáregyháza	Tát	Kisbér	Polgár	Vértesszőlő	NábrádÓrhalom Mátranovák
Úrkút	Nagybakónak	Várgesztes	Máriakéménd	Nógrádmárcal	Egerbocs
Nagydobsza	Sümeprága	Erdőhorváti	Darvas	Érsekhalma	Somlósózlós Nikla
Rozsály	Mihályháza	Sajóvelezd	Vassurány	Tótszentmárton	
Csörötnék	Versend	Annayölgy	Váralja	Nagyvisnyó	Mezőnagymihály

Páka	Kaposszekcső	Szakmár	Szügy	Tárkány	Bana	Kék	Kazár
Monostorpályi	Ádánd	Romhány	Nyírmeggyes	Nyírbéltek	Gyöngyössolymos		
Tápióbicske	Orgovány	Velence	Balatonboglár	Rábaszentandrás			
Magyaregres	Magyargéc	Adásztevel	Nyírvasvári	Poroszló	Szólád		
Királyhegyes	Csengersima	Nemesgörzsöny	Alsószentmárton	Sopronkövesd			
Bükkszenterzsébet	Szil	Kölcse	Nagybánhegyes	Gellénháza	Geszteréd		
Zákány	Egerszalók	Tiszanagyfalu	Kadarkút	Sásd	Mezőkovácsháza		
Ercsi	Lövőpetri	Rábagyarmat	Hédervár	Igar	Halimba	Magyarnándor	
Vonyarcvashegy	Bősárkány	Maklár	Dömsöd	Kunszentmárton	Belezná		
Vasmegyer	Hosszúpályi	Nagyhalász	Sümegegsehi	Egerfarmos	Gánt	Szárfa	Öld
Nőtincs	Nagykónyi	Gyüre	Lövő	Pusztaszer	Recsk	Nyírmada	
Csárdaszállás	Felsőpetény	Nyírkércs	Csót	Tác	Somogyjád	Tarnaörs	
Ágfalva	Alap	Apagy	Balatonszabadi	Csolnok	Vaja	Bálványos	
Szin	Nagyút	Bükkszék	Kömlőd	Tiszaszentmárton	Zalacséb		
Kaposújlak	Marcaltó	Rédics	Serényfalva	Kenézlő	Vaszar	Császár	
Fajsz	Bajna	Fülöpszállás	Farmos	Tornanádaska	Körösújfalú	Magyaregregy	
Magyarhomorog	Nagykerek	Leányvár	Sárisáp	Dabronc	Gersekarát		
Tabajd	Somberek	Bejczy	ertyános	Zabar	Bakonyjákó	Vécs	Berkesz
Csikéria	Pókaszepe	tk	Rétközberencs	Tolnanémedi	Látrány		
Iszka	szentgyörgy	Mátraverebély	Szászvár	Kelebia	Nyírpazony		
Borsodnádasd	Mezőkeresztes	Muhi	Sonkád	Hejőszalonta	Egyházaskró		
Komoró	Szegvár	Dömös	Hárskút	Kisdorog	Farkaslyuk		
Kiskunlacháza	Egyed	Szanda	Boconád	Győrtelek	Csanádapáca	Záhony	
Kánya	Zalagyömörő	Porva	Himod	Kajdacs	Újlengyel	Tereske	
Kurtyán	Ráksi	Helesfa	Hortobágy	Hajós	Bucsu	Szabadhídvég	Tállya
Buj	Óföldsé	Herceghát	Kerekteleki	Szakoly	Hangács	Királd	

A maradék 912 település átlagos adszorpciós indexszel rendelkezik.

M8: Főkomponens elemzések eredményei (500 fő alatti települések)

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2013)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
munkanlk_2013	-0,646	-0,075	-0,045	-0,022
adofiz_2013	0,620	0,000	0,052	0,094
gazfogy_2013	0,670	0,022	-0,098	-0,064
szelektvhull_2013	0,183	0,798	-0,047	0,092
internet_2013	0,548	-0,027	0,059	0,027
nonprof_2013	0,065	0,012	0,963	0,114
civil_2013	0,048	0,016	0,957	0,125
0_17 évesek_2013	-0,659	-0,005	-0,172	-0,229
60 évesek_2013	0,521	0,048	0,204	0,179
rendezvények_2013	0,010	0,018	0,021	0,775
kozcsatorna_2013	0,519	0,026	-0,048	-0,105
komp hull_2013	0,004	0,945	-0,015	-0,023
anyaga hull_2013	0,002	0,931	0,015	-0,012
kultrendfo_2013	-0,052	-0,011	0,159	0,769
kozmuvt int_2013	0,053	0,062	0,016	0,669

(KMO=0,684; magyarázott variancia 49,3%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2014)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
munkanlk_2014	-0,573	-0,023	-0,116	-0,386
adofiz_2014	0,526	0,085	0,237	0,171
1_9 fos kisvll_2014	0,158	0,761	0,099	0,069
10_19 fos kisvll_2014	-0,007	0,765	-0,033	0,082
gazfogy_2014	0,677	-0,013	-0,063	0,197
szelektvhull_2014	0,185	-0,020	-0,158	0,394
internet_2014	0,681	0,038	0,049	0,141
nonprof_2014	0,017	0,508	0,576	0,101
civil_2014	-0,010	0,453	0,584	0,115
0_17 évesek_2014	-0,317	-0,121	-0,212	-0,713
60 évesek_2014	0,113	0,105	0,139	0,824
rendezvények_2014	0,088	-0,032	0,723	-0,098
kozcsatorna_2014	0,554	-0,003	-0,003	-0,005
eleresi ido jszh_14	-0,362	0,135	0,052	0,397
eleresi ido mgysz_14	-0,456	-0,031	0,076	0,248
komp hull_2014	-0,023	0,002	-0,210	0,321
kultrendfo_2014	0,052	-0,038	0,775	-0,094
kozmuvt int_2014	-0,248	0,197	0,584	0,358

(KMO=0,691; magyarázott variancia 38,6%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2015)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
nonprof_2015	0,739	-0,389	0,144	-0,384	0,306
civil_2015	0,714	-0,412	0,158	-0,412	0,290
1_9 fos kisvll_2015	0,711	0,409	-0,480	0,053	-0,028
10_19 fos kisvll_2015	0,633	0,270	-0,529	-0,011	0,049
kozmuvt int_2015	0,551	-0,390	0,075	-0,078	-0,380
gazfogy_2015	0,255	0,466	0,450	0,109	-0,081
kiskeruzlet_2015	0,546	0,455	-0,618	0,117	0,003
adofiz_2015	0,360	0,255	0,472	-0,006	-0,129
internet_2015	0,310	0,435	0,444	-0,003	-0,098
kozcsatorna_2015	0,100	0,390	0,398	0,203	0,335
rendezvenyek_2015	0,455	-0,412	0,127	0,602	0,090
kultrendfo_2015	0,457	-0,428	0,145	0,590	0,066
vandorlas_2015	-0,095	0,363	0,142	0,056	0,549
0_17 evesek_2015	-0,436	-0,256	-0,397	0,120	0,458

(KMO=0,664; magyarázott variancia 65,3%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2016)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
nonprof_2016	0,738	0,497	0,026	0,363
civil_2016	0,738	0,507	-0,011	0,353
60 evesek_2016	0,653	-0,478	-0,224	-0,091
0_17 evesek_2016	-0,634	0,499	0,186	0,096
kozmuvt int_2016	0,633	0,297	-0,216	-0,129
gazfogy_2016	0,356	-0,606	-0,126	-0,064
internet_2016	0,350	-0,513	-0,087	0,166
rendezvenyek_2016	0,255	0,418	-0,307	-0,418
10_19 fos kisvll_2016	0,477	0,077	0,737	-0,114
1_9 fos kisvll_2016	0,549	-0,172	0,560	-0,343
kultrendfo_2016	0,259	0,298	-0,399	-0,335
szelektvhull_2016	0,131	-0,251	-0,090	0,565

(KMO=0,664; magyarázott variancia 63,7%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2017)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
civil_2017	0,886	-0,159	-0,131	0,075
nonprof_2017	0,880	-0,142	-0,129	0,061
kozmuvt int_2017	0,716	-0,150	-0,140	-0,042
1_9 fos kisvll_2017	0,360	0,306	-0,270	-0,349
gazfogy_2017	0,151	0,760	0,129	-0,050
internet_2017	0,197	0,692	0,074	-0,086
kozcsatorna_2017	0,015	0,515	0,489	0,031
0_17 evesek_2017	-0,400	-0,504	0,206	-0,078

kultrendfo_2017	0,362	-0,168	0,661	0,013
rendezvenyek_2017	0,466	-0,317	0,496	-0,077
vandorlas_2017	0,065	0,152	-0,042	0,924

(KMO=0,655; magyarázott variancia 61,7%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2018)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
civil_2018	0,772	-0,426	0,141	-0,283	-0,010
nonprof_2018	0,772	-0,400	0,161	-0,309	0,004
kozmuvtv_int_2018	0,663	-0,287	-0,229	0,062	0,161
60 évesek_2018	0,627	0,418	-0,493	0,059	-0,194
0_17 évesek_2018	-0,577	-0,465	0,474	-0,053	0,151
kultrendfo_2018	0,479	-0,384	0,179	0,470	-0,144
gazfogy_2018	0,352	0,674	0,165	0,172	-0,040
internet_2018	0,349	0,580	0,241	0,115	0,128
kozcsatorna_2018	0,105	0,407	0,594	-0,003	-0,325
ep_engedely_2018	0,184	0,227	0,465	0,069	0,117
szelektvhull_2018	0,256	0,151	0,085	-0,543	-0,411
rendezvenyek_2018	0,462	-0,410	0,153	0,489	-0,070
1_9 fos kisvll_2018	0,341	0,157	0,123	-0,289	0,630
vandorlas_2018	0,183	0,302	-0,049	0,119	0,439

(KMO=0,688; magyarázott variancia 64,1%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

M9: Főkomponens elemzések eredményei (501 fő feletti települések)

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2013)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR
szallas szolg_2013	0,552	0,071	-0,010	0,317
kiskeruzlet_2013	0,434	0,435	-0,064	0,043
munkanlk_2013	-0,663	0,283	0,193	0,234
adofiz_2013	0,620	-0,176	-0,174	-0,284
1_9 fos kisvll_2013	0,743	0,016	-0,270	0,360
10_19 fos kisvll_2013	0,389	0,017	-0,337	0,506
20_49 fos kisvll_2013	0,328	-0,024	-0,287	0,470
gazfogy_2013	0,486	-0,012	-0,405	-0,163
internet_2013	0,681	-0,091	-0,248	-0,161
nonprof_2013	0,563	0,059	0,645	0,020
civil_2013	0,547	0,048	0,648	-0,001
0_17 evesekek_2013	-0,717	0,211	-0,074	0,401
60 evesekek_2013	0,598	-0,176	0,189	-0,306
rendezvenyek_2013	0,214	0,040	0,295	0,344
eleresi ido bp_13	-0,295	0,279	0,340	0,019
komp hull_2013	0,041	-0,082	-0,018	-0,032
takszov_2013	0,123	-0,126	0,240	-0,077
bankfiok_2013	0,255	0,539	-0,046	0,003
kultrendfo_2013	0,406	0,151	0,229	0,297
kozmuvt int_2013	0,302	-0,185	0,443	0,211
erettsegi_2013	0,224	0,718	-0,074	-0,148
szakmai_2013	0,044	0,577	-0,005	-0,185
szakkozep_2013	0,139	0,606	-0,084	-0,237

(KMO=0,728; magyarázott variancia 45,2%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2014)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
1_9 fos kisvll_2014	0,759	-0,186	0,430	-0,129	-0,018
internet_2014	0,718	-0,138	-0,274	0,018	0,005
munkanlk_2014	-0,681	0,114	0,375	0,234	-0,149
0_17 évesek_2014	-0,654	-0,079	0,331	0,129	-0,072
adofiz_2014	0,607	-0,044	-0,386	-0,294	0,136
szallas szolg_2014	0,573	-0,009	0,330	0,234	-0,119
gazfogy_2014	0,522	-0,431	-0,224	0,172	-0,035
kozcsatorna_2014	0,463	-0,226	-0,189	0,095	-0,012
nonprof_2014	0,544	0,719	0,030	0,036	-0,323
civil_2014	0,530	0,713	0,010	0,027	-0,340
kozmuvt int_2014	0,050	0,670	0,037	-0,279	0,207
10_19 fos kisvll_2014	0,449	-0,241	0,641	-0,281	0,032
20_49 fos kisvll_2014	0,377	-0,184	0,583	-0,325	0,097
kiskeruzlet_2014	0,420	-0,122	0,113	0,639	-0,103
bankfiok_2014	0,236	0,057	0,099	0,506	-0,013
kultrendfo_2014	0,157	0,208	0,098	0,324	0,621
rendezvenyek_2014	0,141	0,376	0,109	0,187	0,615

(KMO=0,78; magyarázott variancia 56,6%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2015)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
kiskeruzlet_2015	0,684	0,611	0,172	0,001	0,007
munkanlk_2015	-0,643	0,274	0,382	-0,108	0,124
adofiz_2015	0,551	-0,283	-0,311	0,031	-0,205
1_9 fos kisvll_2015	0,832	0,366	0,107	-0,001	0,003
10_19 fos kisvll_2015	0,595	0,610	0,237	0,025	-0,076
20_49 fos kisvll_2015	0,554	0,563	0,235	0,006	-0,023
gazfogy_2015	0,506	-0,103	-0,424	-0,042	0,184
internet_2015	0,646	-0,231	-0,379	-0,015	0,069
nonprof_2015	0,526	-0,537	0,529	-0,244	0,082
civil_2015	0,512	-0,546	0,516	-0,265	0,087
0_17 évesek_2015	-0,620	0,380	0,277	-0,013	0,072
rendezvenyek_2015	0,063	-0,194	0,302	0,662	-0,030
bankfiok_2015	0,174	-0,043	-0,075	0,039	0,727
kultrendfo_2015	0,086	-0,112	0,157	0,597	0,411
kozmuvt int_2015	0,086	-0,399	0,543	0,135	-0,311

(KMO=0,788; magyarázott variancia 65,8%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2016)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
nonprof_2016	0,680	-0,416	0,227	-0,480	0,137
civil_2016	0,662	-0,417	0,213	-0,504	0,142
0_17 évesek_2016	-0,653	0,122	0,343	-0,051	0,108
internet_2016	0,617	0,003	-0,511	0,085	0,097
munkanlk_2016	-0,592	-0,009	0,563	-0,070	0,122
szallas szolg_2016	0,467	-0,070	0,165	0,181	0,458
kiskeruzlet_2016	0,546	0,679	0,222	0,016	0,011
10_19 fos kisvll_2016	0,497	0,650	0,307	-0,028	-0,075
20_49 fos kisvll_2016	0,447	0,636	0,266	-0,046	-0,095
kozmuvt int_2016	0,267	-0,516	0,347	-0,112	-0,342
vandorlas_2016	0,253	0,056	-0,388	0,040	0,257
kultrendfo_2016	0,377	-0,344	0,291	0,617	0,062
rendezvenyek_2016	0,329	-0,410	0,291	0,572	-0,148
adofiz_2016	0,411	-0,034	-0,434	0,004	-0,485

(KMO=0,72; magyarázott variancia 63,2%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2017)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
1_9 fos kisvll_2017	0,846	-0,366	0,080	-0,007	0,013
kiskeruzlet_2017	0,684	-0,605	0,173	0,013	-0,037
internet_2017	0,632	0,209	-0,445	0,057	0,008
10_19 fos kisvll_2017	0,610	-0,589	0,227	-0,024	-0,116
munkanlk_2017	-0,592	-0,225	0,475	0,016	0,226
szallas szolg_2017	0,577	-0,035	0,068	0,184	0,443
nonprof_2017	0,570	0,479	0,394	-0,435	0,191
0_17 évesek_2017	-0,569	-0,359	0,314	0,051	0,096
civil_2017	0,541	0,494	0,381	-0,458	0,199
gazfogy_2017	0,511	0,107	-0,461	0,166	0,273
20_49 fos kisvll_2017	0,553	-0,594	0,262	-0,018	-0,166
kozmuvt int_2017	0,139	0,469	0,521	-0,098	-0,322
vandorlas_2017	0,297	0,143	-0,357	0,068	0,111
kultrendfo_2017	0,274	0,330	0,327	0,682	-0,013
rendezvenyek_2017	0,261	0,396	0,411	0,611	-0,153
adofiz_2017	0,373	0,172	-0,299	-0,109	-0,630

(KMO=0,785; magyarázott variancia 66,8%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Főkomponens elemzés Varimax rotációval (2018)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR
1_9 fos kisvll_2018	0,858	0,385	0,030	-0,009	-0,013
kiskeruzlet_2018	0,704	0,620	0,066	-0,034	-0,039
10_19 fos kisvll_2018	0,630	0,589	0,104	-0,065	-0,068
internet_2018	0,609	-0,340	-0,388	0,060	0,074
munkanlk_2018	-0,598	0,349	0,400	0,094	0,161
szallas szolg_2018	0,590	0,076	0,066	0,318	0,229
0_17 evesek_2018	-0,555	0,464	0,183	0,028	0,073
gazfogy_2018	0,504	-0,234	-0,437	0,209	0,167
20_49 fos kisvll_2018	0,592	0,621	0,113	-0,045	-0,120
kozmuvtv int_2018	0,125	-0,341	0,601	0,002	-0,340
nonprof_2018	0,544	-0,431	0,580	-0,245	0,223
civil_2018	0,520	-0,451	0,572	-0,266	0,227
vandorlas_2018	0,327	-0,232	-0,349	-0,014	-0,110
kultrendfo_2018	0,133	-0,132	0,192	0,644	-0,028
rendezvenyek_2018	0,198	-0,200	0,293	0,615	-0,249
bankfiok_2018	0,135	-0,031	-0,126	0,053	0,650
adofiz_2018	0,388	-0,284	-0,226	-0,250	-0,439

(KMO=0,792; magyarázott variancia 65,3%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

M10: Maximum Likelihood elemzés eredménye

Maximum Likelihood elemzés Varimax rotációval 500 fő alatti települések (2013)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR	6. FAKTOR
nonprof_2013	0,995	0,003	-0,019	-0,010	0,001	0,001
civil_2013	0,964	0,001	-0,015	0,016	-0,016	-0,011
komp hull_2013	-0,019	0,966	0,025	-0,010	-0,020	-0,007
anyaga hull_2013	0,013	0,909	0,020	0,002	-0,015	-0,025
szelektvhull_2013	0,007	0,661	0,134	0,044	0,165	0,155
ipa_2013	0,148	-0,052	0,945	-0,067	0,005	-0,049
kozmuvt int_2013	0,126	0,009	0,545	0,382	-0,040	0,324
kultrendfo_2013	0,244	-0,003	0,083	0,727	-0,067	-0,194
rendezvenyek_2013	0,147	0,019	0,064	0,691	0,011	-0,109
gazfogy_2013	0,008	0,044	-0,009	0,048	0,662	-0,064
kozcsatorna_2013	0,032	0,046	-0,067	0,011	0,531	-0,161
munkanlk_2013	-0,111	-0,070	0,031	-0,068	-0,514	-0,131
0_17 évesek_2013	-0,189	-0,021	-0,155	-0,105	-0,362	-0,213
kommado_2013	0,211	-0,019	0,212	0,199	-0,066	0,510

(KMO=0,688; magyarázott variancia 64,1%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Maximum Likelihood elemzés Varimax rotációval 500 fő alatti települések (2015)

TELEPÜLÉSI MUTATÓ	1. FAKTOR	2. FAKTOR	3. FAKTOR	4. FAKTOR	5. FAKTOR	6. FAKTOR
civil_2015	0,963	-0,245	0,011	-0,017	-0,006	-0,025
nonprof_2015	0,953	-0,205	0,013	0,016	0,024	0,094
kozmuvt int_2015	0,448	0,028	-0,165	0,254	-0,139	-0,099
1_9 fos kisvll_2015	0,467	0,875	0,025	-0,003	0,001	-0,011
10_19 f kvll_2015	0,411	0,594	0,061	0,008	-0,107	0,317
20_49 f kvll_2015	0,128	0,440	0,078	0,011	-0,013	-0,042
0_17 évesek_2015	-0,236	-0,133	0,887	0,019	0,118	-0,010
munkanlk_2015	-0,198	-0,103	0,449	-0,029	-0,366	-0,008
rendezvenyek_2015	0,301	-0,031	-0,006	0,705	0,041	0,076
kultrendfo_2015	0,314	-0,041	-0,036	0,688	-0,013	-0,108
internet_2015	0,142	0,131	-0,339	-0,046	0,507	0,008
gazfogy_2015	0,074	0,141	-0,403	-0,010	0,452	-0,015

(KMO=0,67; magyarázott variancia 61,3%)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik nélkül nem tudtam volna életem ezen állomásához eljutni.

Köszönöm Dr. Goda Pálnak, akinek inspiráló személyisége és gondolatai indítottak el a kutatói pályán, és akinek értékes, építő és mindig felemelő kritikái végigkísérték doktori tanulmányaimat.

Köszönöm Dr. Tóth Tamásnak, aki szakmai javaslataival segített a földön maradni és reális célokat kitűzni, amelyek eléréséhez kellő szabadságot is biztosított.

Köszönöm családomnak, akik megértően elszenvedték villámlátogatásaimat, valamint „türelmetlenségükkel” és hiányukkal sokszor motiváltak a dolgozat mielőbbi befejezésére.

Köszönöm barátaimnak a belém vetett bizalmukat, biztatásukat, nagyon sokat jelentett minden időben ez a számomra.

Köszönöm volt (Dr. Áldorfai György, Dr. Bakos Izabella Mária, Dr. Bálint Csaba, Dr. Béres-Virág Ágnes, Dr. Bruder Emese, Dr. Kassai Zsuzsanna, Dr. Nagyné Dr. Molnár Melinda, Dr. Dekemati Igor, Dr. Szeberényi András, Gódor Amelita Kata, Baranyai Gergő, Gubacsi Franciska) és jelenlegi (Dr. Lámfalusi Ibolya, Gaál Márta CSc., Kovács Anna Rebeka) intézeti kollégáimnak szakmai tanácsaikat és segítségüket, amelyek révén nagyon sokat tanulhattam és fejlődhettem.

Köszönöm jelenlegi munkahelyem vezetőinek (Dr. Goda Pál, Rácz Katalin), illetve a Pénzügykutatási Osztály munkatársainak, kollégáimnak (Dr. Lámfalusi Ibolya, Illés Ivett, Kovács Anna Rebeka, Péter Krisztina, Dr. Rózsa Andrea) azt a segítséget, amelyet a javítási munkák idején biztosítottak a számomra.

Köszönöm az interjúalanyoknak szakmai segítségüket és kutatásomban való részvételüket.

Köszönöm mindazok véleményét is, akik konstruktív észrevételeikkel hozzájárultak a dolgozat jelenlegi formájának kialakításához.

Végül köszönöm neked Uram, hogy mindig mellettem voltál és támogattál engem.